

Mikulčice 900

Atlas velkomoravské aglomerace

ARĀ

Lumír Poláček et al.
Archeologický ústav AV ČR, Brno

Mikulčice 900

Atlas velkomoravské aglomerace

Kniha je výstupem projektu *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic jako systém interaktivní dokumentace, prezentace a archivace dlouholetého systematického archeologického výzkumu*, č. DG18P02OVV029, který byl financován z Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) Ministerstva kultury

Kniha vyšla s podporou institucionálních prostředků
RVO: 68081758 - Archeologický ústav AV ČR, Brno

Recenzenti:

PhDr. Ivana Boháčová, Ph.D.

PhDr. Jaroslav Podliska, Ph.D.

Lumír Poláček et al.

Mikulčice 900

Atlas velkomoravské aglomerace

ARJ3

Archeologický ústav
AV ČR, Brno

MINISTERSTVO
KULTURY

© Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i., a autoři

Hlavní autor: Lumír Poláček

Spoluautoři v abecedním pořadí: Peter Baxa, Marek Hladík,

Michal Hlavica, Šárka Krupíčková, Marian Mazuch,

Eva Stuchlíková, Jiří Šindelář

ISBN 978-80-7524-044-6

Brno 2021

Archeologický ústav AV ČR, Brno

OBSAH

13	I. ZÁZEMÍ HRADIŠTĚ MIKULČICE-VALY V 9. STOLETÍ
15	I.1 Sídlní síť v zázemí mikulčického hradiště
29	I.2 Velkomoravská sídliště a pohřebiště prozkoumaná v zázemí Mikulčic
37	I.3 Velkomoravská centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany
51	II. HRADIŠTĚ MIKULČICE-VALY A JEHO VÝZKUM 1954–2020
53	II.1 Topografie hradiště Mikulčice-Valy
54	II.2 Prostor hradiště na historických mapách a leteckých snímcích
58	II.3 Přírodní prostředí v prostoru hradiště
60	II.4 Vývoj osídlení od pravěku po současnost
66	II.5 Postup archeologického výzkumu
71	II.6 Hradiště Mikulčice-Valy ve světle archeologických výzkumů
74	II.7 Archeologická mapa hradiště Mikulčice-Valy
91	III. OBJEKTY, HROBY A DALŠÍ KONTEXTY
94	III.1 Nejvýznamnější objekty a hlavní pohřebištní areály na hradišti Mikulčice-Valy
96	III.2 Druhý kostel na akropoli
104	III.3 Třetí kostel na akropoli
124	III.4 Čtvrtý kostel na akropoli
132	III.5 Pátý kostel na akropoli
138	III.6 Šestý kostel v podhradí
146	III.7 Sedmý kostel v podhradí
148	III.8 Osmý kostel v podhradí
152	III.9 Devátý kostel v podhradí
158	III.10 Desátý kostel v podhradí
162	III.11 Palác na akropoli
172	III.12 Pohřebiště Kostelec v podhradí
176	III.13 Pohřebiště Kostelisko v podhradí
182	III.14 Pohřebiště Žabník v podhradí
187	IV. ARTEFAKTY, JEJICH EVIDENCE A ODBORNÉ ZPRACOVÁNÍ
189	IV.1 Mapování artefaktů v sídlištním kontextu
198	IV.2 Mapování artefaktů ve funerálním kontextu
205	RESUMÉ
207	OBRAZOVÉ ZDROJE
211	SOUPIS LITERATURY

ÚVOD

Úvodem je potřeba vysvětlit dva pojmy, které prostupují celým obsahem knihy. Prvním z nich jsou *Mikulčice 900*. Číslovka 900 znamená rok 900 po Kr. a obrazně představuje Mikulčice v době na přelomu 9. a 10. století. Tehdy byl totiž mocensko-politický útvar označovaný tradičně jako Velká Morava na svém dějinném vrcholu. Krátce nato, nejspíš roku 906, byl vyvrácen kočovnými Maďary. Mikulčice jako přední politické, správní a církevní centrum mojmirovské říše musely sdílet stejný osud. Lze předpokládat, že kolem roku 900 byly Mikulčice ještě v plném rozkvětu a většina nejvýznamnějších objektů – desítky kostelů, palác, početná pohřebiště – plnila svou funkci. Archeologické bádání potvrzuje, že největší rozvoj Mikulčic, ať už šlo o stavební činnost, dynamický růst počtu obyvatel aglomerace nebo rozšiřování pohřebišť, se konal ve 2. polovině a zejména v poslední třetině 9. století. To vše potvrzuje symbolický význam roku 900 jako období největšího rozmachu velkomoravských Mikulčic a současně jako „konečného“ mezníku jejich dynamického rozvoje. „Díky“ zániku místa jako mocenského centra o pár let později začal proces archeologizace, který uchoval celé hradiště v podobě plně rozvinuté knížecí/panovnické rezidence bez pozdějších rušivých přestaveb.

Druhý pojem, který je potřeba objasnit hned v úvodu knihy, je *schéma Mikulčice 900*. Jde o obrys všech známých sídelních areálů druhé poloviny 9. století v prostoru mikulčického hradiště. Schéma se skládá ze dvou zvyrazněných poloh opevněného jádra, akropole a předhradí, a z jedenácti jednoduše vyznačených neopevněných útvarů v podhradí. Toto schéma reprezentuje dosažený stav poznání osídlení Mikulčic a současně vizualizuje rozsah osídlení mikulčického hradiště ve vrcholné fázi jeho rozvoje. Hranice těchto areálů nebyly patrně nikdy předtím ani potom překročeny. Šlo totiž o polohy ideální k osídlení, resp. obecně k životu. Jejich předností vnímali podobně lidé v pravěku, středověku i raném novověku. Výhody vyplývaly především ze specifických přírodních podmínek údolní nívy, v níž se hradiště Mikulčice-Valy, resp. celá sídelní aglomerace Mikulčice-Kopčany rozkládaly. Tyto podmínky se zásadně změnily až kanalizací řeky Moravy začátkem 70. let minulého století. Schéma *Mikulčice 900* je obsaženo v řadě použitých mapových podkladů, zejména však v mapách bloku II. Hradiště.

Předkládaný atlas *Mikulčice 900* souvisí úzce s webovou aplikací *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic*; atlas je totiž knižním doplňkem aplikace. Oba tituly vznikly v rámci projektu aplikovaného výzkumu NAKI II, podpořeného v letech 2018–2022 Ministerstvem kultury ČR a realizovaného na brněnském Archeologickém ústavu AV ČR (ARÚB) a jeho mikulčické výzkumné základně. Cílem projektu bylo zpracování výsledků téměř 70letého výzkumu v Mikulčicích do podoby webové založené interaktivní archeologické mapy (3D modelu) jako prostředku moderní dokumentace a prezentace archeologického výzkumu, stejně jako způsobu trvalého uchování exaktních archeologických dat.

Dlouhodobý systematický archeologický výzkum v Mikulčicích přinesl obrovské, pro nezavěšeného pozorovatele nepřehledné a obtížně přístupné množství různorodých informací. Ačkoliv zpracování pramenného materiálu v posledních pětadvaceti letech doplňuje postupně celé publikační řady Archeologického ústavu AV ČR, Brno, je globální podchycení výsledků celého výzkumu za pomoci klasických metod s těžší dosažitelné. Nezbytné je nové systémové řešení, které by spojilo jednotlivé formy a úrovně dokumentace a prezentace celého areálu v ucelený interaktivní informační systém lokality. Toto řešení přináší výše uvedená webová aplikace *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic* a její knižní doplněk, atlas *Mikulčice 900*.

Atlas je podobně jako aplikace členěn do čtyř bloků: ZÁZEMÍ (I), HRADIŠTĚ (II), OBJEKTY (III), ARTEFAKTY (IV). Blok ZÁZEMÍ (I) věnujeme hospodářskému zázemí, rekonstruovanému tradičně v okruhu do 10 km od mocenského centra. Archeologická topografie zohledňuje obsah historických map i přírodní podmínky sledovaného území. Hlavní částí bloku je přehled archeologicky zkoumaných lokalit, vybavený aktualizovanou plánovou dokumentací. V poslední části bloku I je představena periferní oblast aglomerace Mikulčice-Kopčany jako „přechodná zóna“ mezi zázemím a vlastním mocenským centrem. Jde především o dva intenzivně zkoumané sídelní areály v periferní oblasti aglomerace: Mikulčice-Trapikov na české straně aglomerace a Kopčany – Za jazerom pri sv. Margite na slovenské straně. Z definice velkomoravské aglomerace vyplývá, že svým rozsahem odpovídá v principu osídlenému území uvnitř údolní nívy.

V rámci bloku HRADIŠTĚ (II) se přesuneme do vlastního jádra aglomerace, kde na několika dnes zaniklých říčních ostrovech leželo v 9. století hradiště Mikulčice-Valy. Sestávalo z opevněných útvarů akropole a předhradí a řady neopevněných areálů v podhradí. Na tomto místě je představena historická i současná topografie území dosahujícího do vzdálenosti maximálně 700 m od středu aglomerace. Pomocí kartografického zobrazení vybraných kategorií nálezů je mapován vývoj osídlení prostoru od pravěku po raný novověk. Opakovaně a v různých souvislostech jsou zobrazeny areály osídlené ve vrcholné fázi velkomoravského období. Obrys těchto areálů vytváří „schéma Mikulčice 900“, které je „obrazovým“ mottem celé publikace a objevuje se i na jejím přebalu. Nechybí sady mapových listů s přehledem dosud zkoumaných ploch a podrobným vyobrazením evidovaných archeologických objektů na hradišti. V rámci celé rozsáhlé prozkoumané plochy jsou vyobrazeny tisíce „objektů“, hrobů a dalších archeologických kontextů.

K nejvýznamnějším stavebním objektům hradiště se dostáváme v dalším bloku označeném jako OBJEKTY (III). Pojednány a za pomoci digitální dokumentace vizualizovány jsou všechny průkazné doložené kostely a palác. Jejich nedílnou součástí byla pohřebiště, čítající často stovky hrobů. Tyto sakrální areály jsou představeny prostřednictvím plánové dokumentace i vybraných hrobů. Hrobové celky jsou prezentovány na výběru nejatraktivnějších nálezů, především šperků a součástí výstroje. Důležité je vizuální spojení konkrétních artefaktů s polohou odpovídajících hrobů.

Přes výše uvedené hrobové nálezy se dostáváme k poslednímu, čtvrtému bloku. Za titulem ARTEFAKTY (IV) se skrývají základní údaje o nálezovém fondu mikulčického hradiště včetně informací o jeho evidenci a fyzickém uložení. Hlavním výstupem bloku jsou komentované mapy vybraných velkomoravských artefaktů zobrazovaných v rámci celé prozkoumané plochy. Postupně se představí jednotlivé kategorie nálezů od těch běžných, souvisejících s každodenním provozem sídliště, přes doklady specializovaných hospodářských činností až po součásti luxusní výbavy hrobů.

Cílem publikace je představit za pomoci kartografických prostředků základní charakteristiky a fenomény lokality, národní kulturní památky Slovenské hradiště v Mikulčicích, a takto doplnit funkcionality webové aplikace *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic*. Ambicí publikace je pomocí jasně strukturovaného, graficky atraktivního výstupu umožnit široké veřejnosti vhléd do složitě, dlouhodobě zkoumané problematiky velkomoravské centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany. Celé dílo má přispět k pochopení historického a kulturního významu lokality, která aspiruje na nominaci k zápisu na seznam UNESCO, a k jejímu chápání jako součásti domácí i evropské identity.

Publikace svým obsahem a posláním navazuje na globální průvodce po mikulčickém výzkumu z pera Lumíra Poláčka a Otty Marka (1995, 2005), jež zmapovaly postup výzkumu v celé etapě velkoplošných odkryvů 1954–1992 v Mikulčicích a jež byly současně základem systematického zpracování obrovského pramenného materiálu ze „starých“ výzkumů a jeho propojení s „novým“ badáním o lokalitě. Předkládaný atlas rozvíjí metodickou linii široce pojatého interdisciplinárního výzkumu, charakteristickou pro Mikulčice již od 90. let minulého století, tj. od doby, kdy to v domácím prostředí nebylo zdaleka běžným jevem. Nový knižní výstup navazuje na tradici komplexního kritického zpracování dlouhodobého intenzivního výzkumu hradiště Mikulčice-Valy a jeho nezbytné součásti – kvalitní prezentace určené široké veřejnosti.

Na přípravě publikace se podílel autorský tým archeologů, geodetů a specialistů technologií GIS. Jejich zkušenosti a úsilí by se nesetkaly s úspěchem bez úzké spolupráce s techniky Jaroslavem Škojcem a Petrem Čápem, dokumentátorem Bohuslavem Váchou, grafiky Zdeňkem Tukou, Milenou Havlíčkovou a Zdeňkou Pavkovou, fotografy Jiřím Foltýnem a Matoušem Bártou nebo jazykovou korektorkou Kateřinou Štěpančíkovou. Všem jmenovaným spolupracovníkům patří naše velké poděkování.

Kniha by nevznikla bez práce několika předchozích generací archeologů a techniků v Mikulčicích, z nichž jmenujme alespoň vedoucí výzkumů Josefa Poulíka (1910–1998), Jaroslava Tejrala (*1933), Zdeňka Klanicu (1938–2014) a Čenka Staňu (1930–2003).

Listopad 2021

Za autorský tým ARÚB
Lumír Poláček

Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic dostupný online na webové adrese <https://mikulcice-valy.cz>:

ZÁZEMÍ

I. ZÁZEMÍ HRADIŠTĚ MIKULČICE-VALY V 9. STOLETÍ

Velkomoravská centra neexistovala v krajině osamoceně. V jejich bližším, ale i vzdálenějším okolí se nacházela rozvinutá síť agrárních sídlišť, která byla doprovázena pohřebišti. Tato agrární sídliště představovala jeden z pilířů velkomoravské ekonomiky. Archeologický výzkum těchto neopevněných prvků (komponent) sídelní sítě přináší cenné poznatky o společenském i ekonomickém systému na Velké Moravě. Pokud přirozeně předpokládáme, že v centrálních aglomeracích sídlily především elitní vrstvy společnosti (panovnický rod, velmožská aristokracie, představitelé církve, zřejmě i část vojenské elity), archeologické prameny získané z okolí takových center nám ukazují, jak a kde žili příslušníci nižších společenských vrstev.

Region středního Pomoraví byl v 9. století jádrem celého velkomoravského politického útvaru, což přirozeně způsobilo, že se zde nacházela velmi rozvinutá síť sídlišť a pohřebišť. V tomto prostoru byla situována i nejvýznamnější mocenská centra říše. Počítáno od jihu, od soutoku s Moravou s Dyjí, to byly centrální sídelní aglomerace Břeclav-Pohansko, dále Mikulčice-Kopčany a nejseverněji Staré Město - Uherské Hradiště. Tato centra v sobě kumulovala širokou škálu funkcí a představovala středobody celé sídelní sítě. V archeologických pramenech se tato komplexita velkomoravských centrálních míst projevuje především složitými nálezyvými situacemi. Jádrová území těchto center jsou dokladem variabilního využívání prostoru v pozdním 8. a v 9. století. V průběhu několika generací se v opevněných, ale i neopevněných částech aglomerací střídaly sídlištní aktivity (obydli, hospodářské objekty, fortifikační systémy, cesty apod.) s funerálními nebo sakrálními funkcemi (rozsáhlá pohřebišť, kostelní hřbitovy a vlastní sakrální stavby).

Jedno z nejvýznamnějších center celé sídelní sítě středního Pomoraví v 9. století bylo hradiště Mikulčice-Valy, situované uprostřed údolní nivy řeky Moravy na vyvýšených písčitéch ostrovech mezi rozvětvenými rameny toku. Jelikož šlo o jedno z největších a nejvýznamnějších velkomoravských center, v jehož prostoru se koncentrovala světská i církevní moc, žilo přímo v aglomeraci nebo v jejím bezprostředním okolí velké množství obyvatel. Archeologické prameny nacházející se v krajině okolo hradiště pomáhají dešifrovat společenské vztahy uvnitř Velké Moravy. Ze všech prvků sídelní sítě se nám do současnosti zachovaly především dvě základní složky, a to jsou sídliště a pohřebišť. Ty představovaly kostru celého osídlení. Oba typy lokalit se ve své archeologické výpovědi navzájem doplňují. Při výzkumu sídlišť získáváme velké množství poznatků o běžném životě. Odpovídající archeologické prameny nás informují nejen o způsobu hospodaření v jednotlivých domácnostech či celých osadách, ale i o jejich vzájemných ekonomických a sociálních vztazích. V neposlední řadě nám ukazují vztah sídlišť k centrálnímu hradišti. Naproti tomu výzkum pohřebišť nám poskytuje velké množství informací o společenské struktuře Velké Moravy, o náboženských idejích jejího obyvatelstva včetně představ o posmrtném životě. A především: výzkum kosterních pozůstatků „Velkomoravanů“ přináší široké spektrum informací o kvalitě tehdejšího života. Z analýz koster získáváme informace například o zdravotním stavu populace, o kvalitě její výživy, ale také o jejím původu, resp. stěhování jedinců během života.

Region považovaný za nejbližší hospodářské zázemí mikulčické aglomerace ohraničujeme kružnicí o poloměru sedm, respektive deset kilometrů. Střed takto definovaného území tvoří hradiště Mikulčice-Valy. Toto vymezení vyplývá z odhadu rozlohy obdělávané půdy potřebné k uživení odhadovaných 1 000-2 000 obyvatel centra. Výše uvedené ohraničení ekonomického zázemí je pracovní konvencí, kterou chápeme jako nástroj potřebný pro výzkum struktury

osídlení v okolí centra, a to zejména s ohledem na dříve publikované práce, které s takto definovanou hranicí zázemí pracovaly. Okruh deset kilometrů kolem hradu jako ohraničení zázemí centra navrhl Zdeněk Klanica v roce 1987 v práci, která se poprvé podrobněji zabývá osídlením v okolí mikulčického hradiště. Autor nicméně dodává, že pro přesné definování zázemí bude důležité znát kritéria skutečného organizačního členění sledovaného území.

Osídlení v periferní části mikulčické aglomerace a v jejím zázemí můžeme rozdělit z hlediska geologie a geomorfologie do tří zón. Všechny tři linie jsou orientovány shodně s tokem řeky Moravy. První zónu, která je ještě okrajem aglomerace, představuje osídlení v údolní nivě řeky Moravy do vzdálenosti přibližně jeden až jeden a půl kilometru od centra aglomerace (např. polohy Mikulčice-Virgásky, Mikulčice-Trapíkov, Mikulčice-Kněží, Kopčany - Zajezerom při sv. Margite). Hranicí území aglomerace tak v podstatě ztotožňujeme s rozsahem údolní nivy. Druhou zónu, která již představuje nejbližší hospodářské zázemí Mikulčic, reprezentuje koncentrace osídlení na říčních terasách řeky Moravy ve vzdálenosti přibližně tři a půl kilometru od centra (např. Mikulčice-Panské, Mikulčice-Podbřežníky, Lužice-Kratiny, Lužice-Olbram, Holíč-Konopiská, Holíč-Rybník) a poslední třetí zónu (okrajové části zázemí) reprezentuje osídlení v údolí potoku Prušánka, vzdálené přibližně sedm až deset kilometrů od mikulčického hradiště (např. Josefov-Záhumenica, Prušánky-Podsedky).

Takto prostorově rozdělené území zázemí představuje základní rámec pro interpretaci sociálně-ekonomické struktury odpovídajícího osídlení. Pochopení skutečného organizačního členění zázemí a způsobu využívání krajiny v době existence centra, tj. v 9. století, je jedním z dlouhodobých cílů mikulčického výzkumu. Ve všech zónách zázemí můžeme předpokládat existenci vlastní poměrně pestré sociální struktury. Osídlení v jednotlivých zónách mělo také variabilní vazbu na centrum aglomerace a reflektovalo komplexnost socioekonomických vztahů na Velké Moravě.

Archeologický výzkum složitých stratigrafických situací v prostoru mikulčické aglomerace i jejího zázemí, probíhající již téměř 70 let, přináší obrovský fond archeologických pramenů včetně rozsáhlé terénní dokumentace. V současnosti je jedním z aktuálních úkolů v práci s touto dokumentací její komplexní zpracování za pomoci geografických informačních systémů včetně správy a trvalého uchování dat prostřednictvím dalších nástrojů (datových skladů, vektorizovaných plánů, digitální dokumentace nálezů, 3D modelů apod.). Nicméně rozsáhlá „analogová“ data shromážděná v archivu mikulčického pracoviště ARÚB za téměř 70 let terénních výzkumů na lokalitě podléhala dobovým standardům a z hlediska celé logické struktury prošla několika zásadními změnami. Výsledkem je její značná variabilita, a to jak z hlediska kvantitativního, tak i z hlediska kvality. Transformace této dokumentace do digitálního prostředí a následná „harmonizace“ je proto velmi komplexním a z více kroků sestávajícím úkolem.

Nepochybně důležitým krokem v daném procesu je sdílení dat s vědeckou, ale i širokou laickou veřejností. Primárně tomuto účelu slouží nově zprovozněná interaktivní webová aplikace *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic (VMMVM)*. Nicméně naší ambicí je prezentovat kartografické výstupy z této aplikace také v knižní podobě s cílem nabídnout vizuálně přehledný a logicky strukturovaný korpus kartografických děl o mikulčické aglomeraci a lokalitách prozkoumaných v nejbližším geografickém okolí.

KLANICA 1987a; POLÁČEK 2008b; 2008c; HLADÍK 2014; HLADÍK 2020; HLADÍK, MAZUCH, POLÁČEK 2020

I.1 SÍDELNÍ SÍŤ V ZÁZEMÍ MIKULČICKÉHO HRADIŠTĚ

I.1.1 Velkomoravské komponenty sídelní sítě v zázemí Mikulčic, druhy komponent, topografická mapa

V blízkosti předního mocenského centra 9. století, hradiště Mikulčice-Valy, evidujeme jedno z nejhustších osídlení na území Velké Moravy. Do okruhu kolem deseti kilometrů od opevněného centra známe několik desítek sídlišť i pohřebišť. V tomto geografickém prostoru se také nacházejí jedny z nejlépe prozkoumaných komponent velkomoravské sídelní sítě obecně. Jde například o sídliště Mikulčice-Podbřežníky, Mikulčice-Trapikov, Prušánky-Podsedky či o pohřebiště Prušánky-Podsedky, Mikulčice-Panské nebo Josefův-Záhumenica.

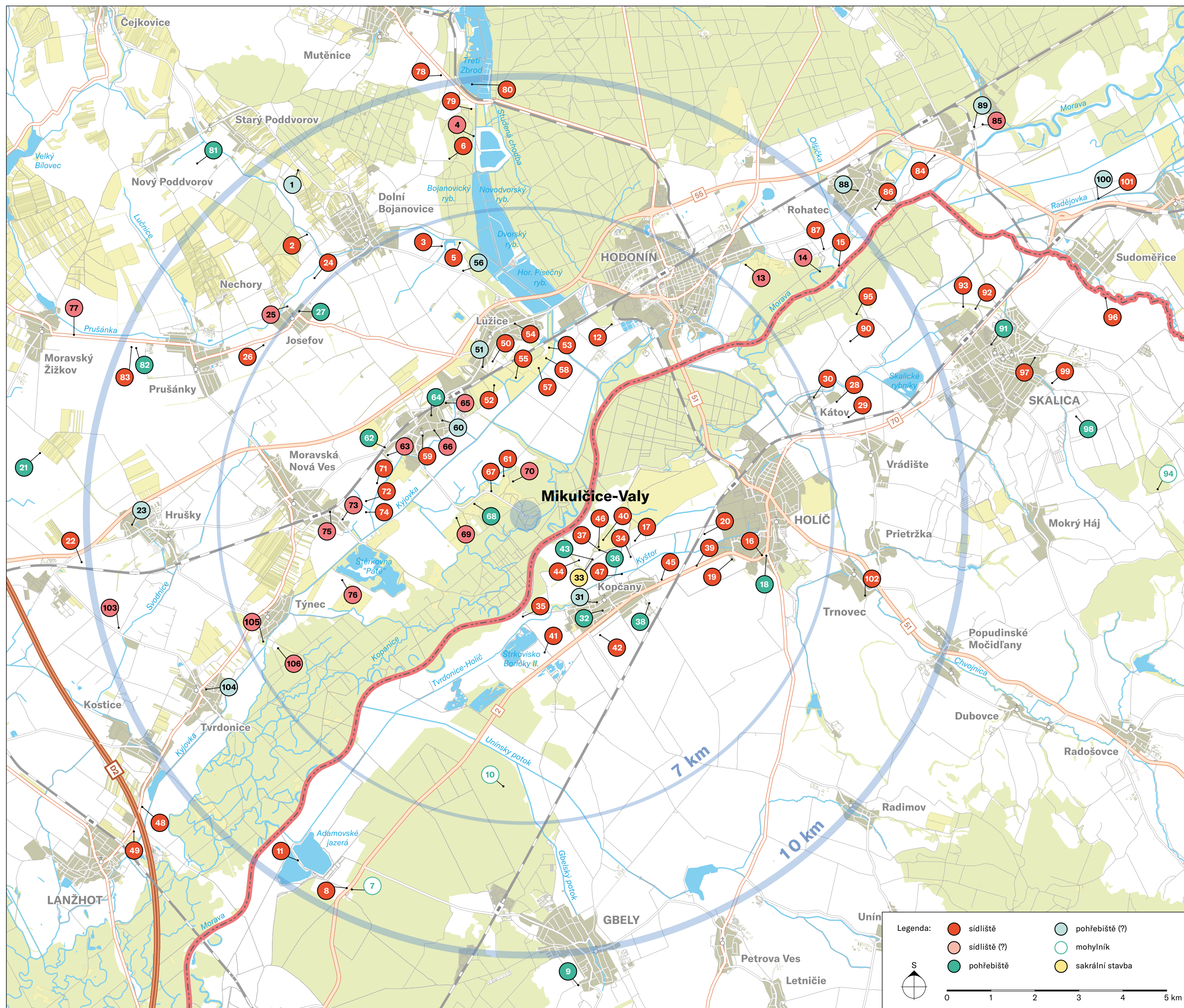
Celá struktura osídlení byla formována především dvěma faktory. Na jedné straně to byla existence centrální aglomerace, na druhé straně to bylo přírodní prostředí. Z dlouhodobých výzkumů zaměřených na vztah přírodního prostředí k osídlení se jako jeden z nejdůležitějších faktorů pro situování sídlišť, ale také pohřebišť ukazuje blízkost vodního zdroje. Určující osou říční sítě v zázemí Mikulčic je přirozeně řeka Morava, mezi jejímiž rameny leželo opevněné jádro aglomerace. Sídlíště, ale také pohřebiště situovaná v zázemí Mikulčic se kromě prostoru říčních teras řeky Moravy koncentrovala u jejich větších přítoků. Na pravém břehu to byly říčky Prušánka a Kyjovka a na levém břehu Unínský potok.

V případě agrárních sídlišť v zázemí Mikulčic šlo o nepravidelně uspořádané shluky obydlí, kolem kterých stály hospodářské stavby, které byly využívány při zemědělských nebo řemeslných činnostech. V okolí obydlí se také nacházelo množství nepravidelných jam, které můžeme považovat za větší části za odpadní jámy, ale také za objekty, ve kterých byly skladovány potraviny, především obilí. O konstrukci obydlí na sídlišťích v zázemí velkomoravských center máme jen velmi omezené znalosti. Respektive nám archeologické prameny jen ve velmi omezené míře umožňují rekonstruovat jejich původní podobu. Dnešní nálezořová situace vypadá obvykle tak, že se v podloží objeví tmavší výplně objektů kvadratického nebo obdélníkového půdorysu s rozměry nejčastěji kolem tří až pěti metrů. Jde o jedinou zachovanou část někdejších obydlí, která bývala mírně zahlobená pod úroveň okolního terénu, proto jim někdy říkáme zemnice. Při výstavbě běžných domů 9. století byly primárně používány organické materiály, jako je dřevo, sláma atd. Jelikož se však tyto materiály v místních půdních podmínkách zachovávají jen výjimečně, nenacházíme v archeologických dokladech detaily konstrukčních prvků ani pozitivní stopy výbavy domů.

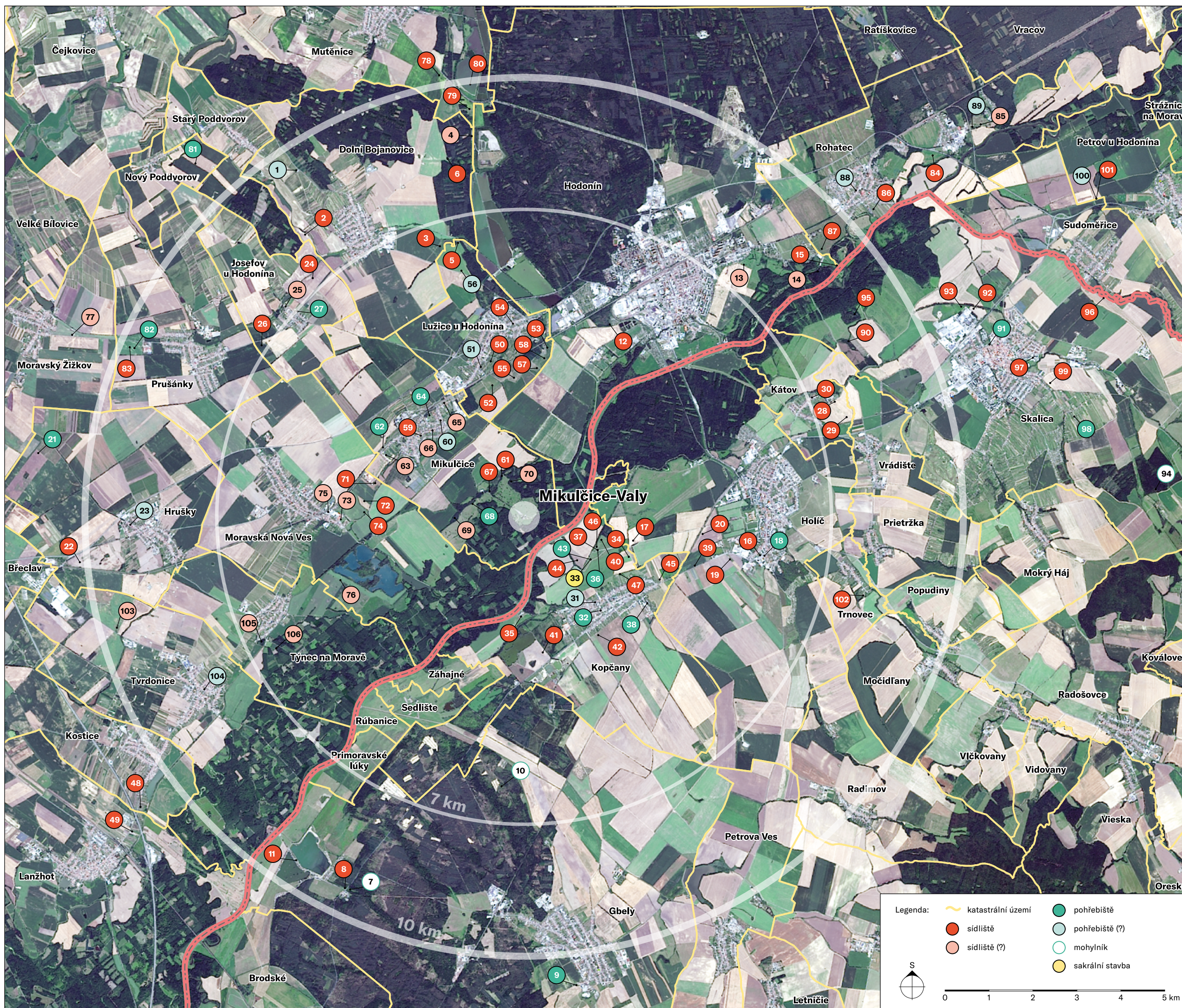
V hospodářském zázemí Mikulčic nebo v jeho okrajových zónách se nacházejí rozsáhlá pohřebiště, na nichž byly pochovány stovky zemřelých. Na základě archeologických nálezů z hrobů (šperky, keramika, zbraně apod.) předpokládáme, že tato pohřebiště byla využívána obyvateli zázemí několik desítek let, přibližně od první poloviny 9. až po začátek 10. století. Celkové prostorové uspořádání a podoba pohřebišť známe lépe, než je tomu v případě sídlišť; důvodem je fakt, že archeologie v minulosti věnovala pohřebišťím mnohem větší pozornost. Pohřebiště rozdělujeme na dva základní typy – na pohřebiště mohylová (mohylníky) a plochá. V zázemí a v širším okolí Mikulčic máme doloženy oba tyto typy. Mohylník ve Skalici je jedním z největších dosud prozkoumaných mohylníků. Kromě toho se v zázemí Mikulčic nacházejí dva mohylníky v katastru obce Gbely, avšak jejich datování je zatím nejisté. Jen díky sondážnímu výzkumu z poloviny 20. století předpokládáme jejich vročení do 8. století s možným přesahem do 9. století. Dvě blízko sebe položená pohřebiště v Prušánkách zase představují v podstatě jediná kompletně prozkoumaná velkomoravská pohřebiště v centrální části Velké Moravy.

Dva výše uvedené základní prvky sídelní sítě v krajině mikulčického zázemí ještě doplňují sakrální stavby a tzv. exploatační areály. V případě sakrálních staveb jde o výjimečně dochované relikty, které se v podstatě nacházejí buď přímo v centru, tedy na vlastním mikulčickém hradišti, nebo v jeho nejbližším okolí, resp. v okrajových zónách aglomerace. Identifikovat v krajině exploatační areály, tedy místa těžby surovin potřebných pro budování a hospodářský provoz sídel, je mnohem náročnější než rozpoznat sídliště nebo pohřebiště. Jelikož jednou z primárních surovin s velmi širokým spektrem využití bylo v raném středověku dřevo (využívané především jako palivo, stavební materiál a surovina pro rukodělnou výrobu), měli bychom považovat za exploatační areál v podstatě celou krajinu v zázemí centra. Další surovinou, která byla pro velkomoravskou společnost nenahraditelná, byl kámen potřebný především k výstavbě mohutného opevnění, církevních staveb, ale například i běžných otopných zařízení. Kamenná surovina se však v nejbližším okolí mikulčického centra nenacházela. Její získávání představovalo ve srovnání s těžbou dřeva podstatně náročnější proces. Z petrografických analýz kamene použitého pro stavbu mikulčického opevnění a kostelů vyplývá, že zdrojem této suroviny byly výchozy na úpatí Chvojnické pahorkatiny v okolí dnešního Holiče na Slovensku.

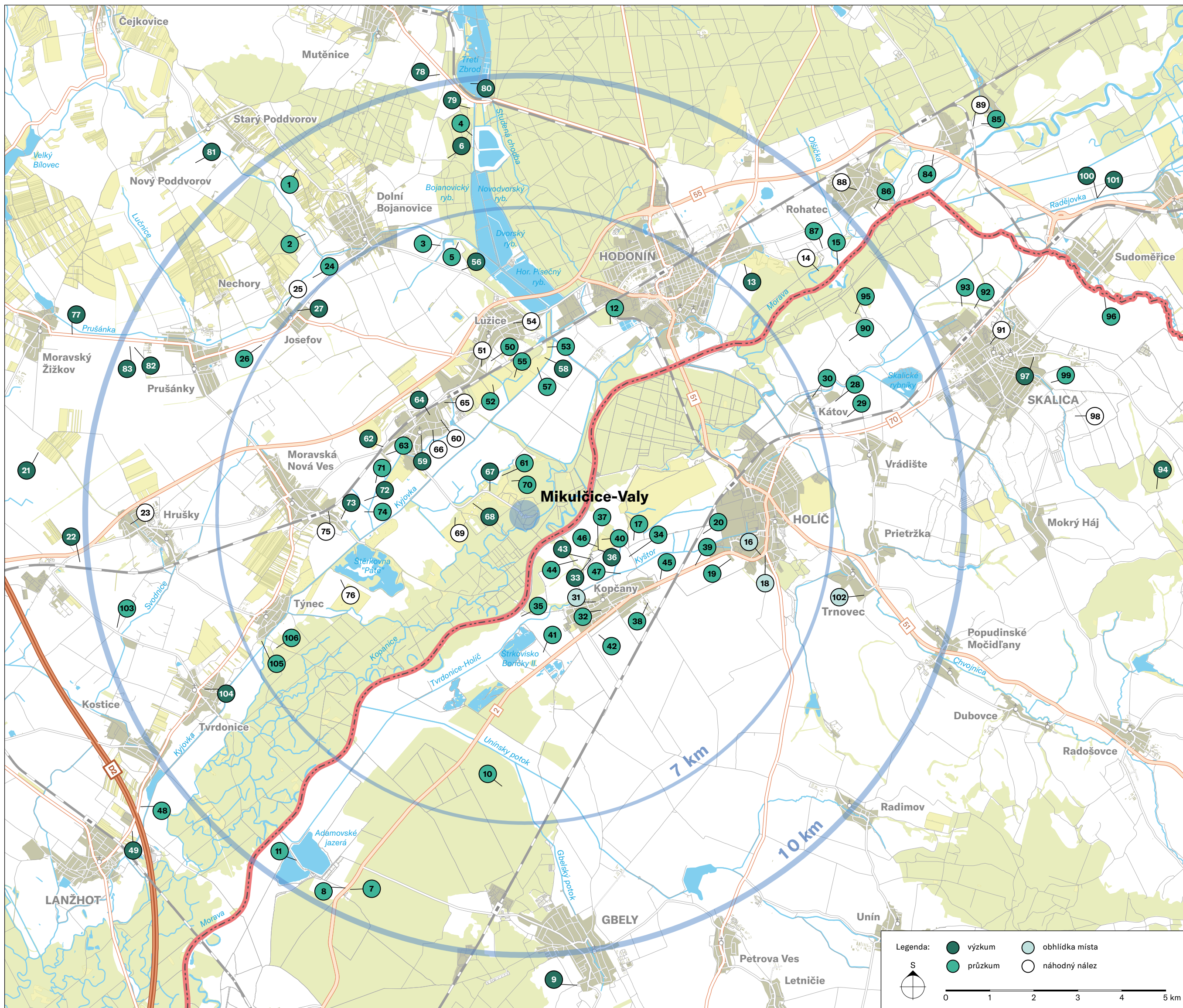
VLČEK et al. 1984; LAUKO 1997; POLÁČEK 2008b; HLADÍK 2020; HLADÍK, MAZUCH, POLÁČEK 2020

I.1.2 Velkomoravské komponenty sídelní sítě v zázemí Mikulčic, druhy komponent, ortofoto mapa

Číslo	Poloha	Číslo	Poloha
Kat. Dolní Bojanovice		Kat. Mikulčice	
1	Kloboučky	59	Intravilán obce
2	Nivky	60	Intravilán obce, č. p. 166
3	Padělky u hodinenské cesty	61	Kněží (Kúty)
4	Stupava	62	Panské
5	U starého	63	Podbřežníky
6	Vsiska	64	Těšice - pastvsko nad dědinou, v Brížkách
Kat. Gbely		65	Těšice - K Boří
7	Adamov Dvor	66	Těšice, č. p. 599
8	Adamov Dvor	67	Trapíkov
9	Hlinisko tehelne	68	Virgásky
10	Kojatín	69	Virgásky
11	Štrkovská	70	Za mysliveckou chatou
Kat. Hodonín		Kat. Moravská Nová Ves	
12	Kapříška	71	Padělky od vody
13	Louky pod Očovem	72	Padělky od vody
14	Perunské	73	Padělky od vody
15	Perunské louky	74	Padělky od vody
Kat. Holíč		75	Pastvíska pod Vránovým mlýnem
16	Dvor Besedy	76	Štěrkovna
17	Hrůdy	Kat. Moravský Žižkov	
18	Jilemnického ul. 111	77	Záhumenica
19	Kopaniská	Kat. Mutěnice	
20	Za kašielom	78	Přední díly za hospodou
Kat. Hrušky		79	Zbrod
21	Břeclavské jochy (Nové Padělky)	80	Zbrod
22	Dlouhé odměrky	Kat. Nový Poddvorov	
23	Intravilán obce (V jochách)	81	Podkovné
Kat. Josefou u Hodonína		Kat. Prušánky	
24	Kratiny	82	Podsedky
25	Piskovna	83	Podsedky
26	Zadní Těšicka	Kat. Rohatec	
27	Záhumenica	84	Kerchůvky
Kat. Kátov		85	Kolonie
28	Poľnohospodárske družstvo	86	Prívozské padělky
29	Preschodníky	87	Spodní čtvrť
30	Višnovce	88	Západní část intravilánu, č. p. 675
Kat. Kopčany		89	Železniční zastávka Rohatec - kolonie
31	Areál ZŠ	Kat. Skalica	
32	Intravilán obce	90	Hrůdy
33	Kaplnka sv. Margity	91	Kalvária
34	Medzi kanálmi	92	Kličovanky
35	Mlična	93	Kličovanky
36	Kačenáraň	94	Kopečnica
37	Kačenáraň	95	Plaňavská buda
38	Roľnícke družstvo	96	Štvrte v širokom poli
39	Rybník	97	Trávniky
40	Rybník	98	Vysoké pole
41	Sihof	99	Za predmestím
42	Štefánikovo námestie	Kat. Sudoměřice	
43	Za jazerom pri sv. Margite	100	Hrůdy, Horní štěpnice
44	Za Novou struhou	101	Hrůdy, Horní štěpnice
45	Za Růžičkú	Kat. Trnovec	
46	Za rybníkom	102	Padělky za mlynom
47	Za záhradami	Kat. Tvrdonice	
Kat. Kostice		103	Pole od Týnecka
48	Staré vinohrady	104	Luční 11 a středověké jádro obce
Kat. Lanžhot		Kat. Týnec na Moravě	
49	Podsedky	105	Dolní štěpnice
Kat. Lužice u Hodonína		106	U skladiště
50	Intravilán obce		
51	Kratiny		
52	Kratiny za drahou		
53	Lužák		
54	Obec č. p. 364		
55	Olbram		
56	U starého		
57	Vývadilky		
58	Vývadilky		

I.1.3 Velkomoravské komponenty sídelní sítě v zázemí Mikulčic, prozkoumanost komponent, topografická mapa

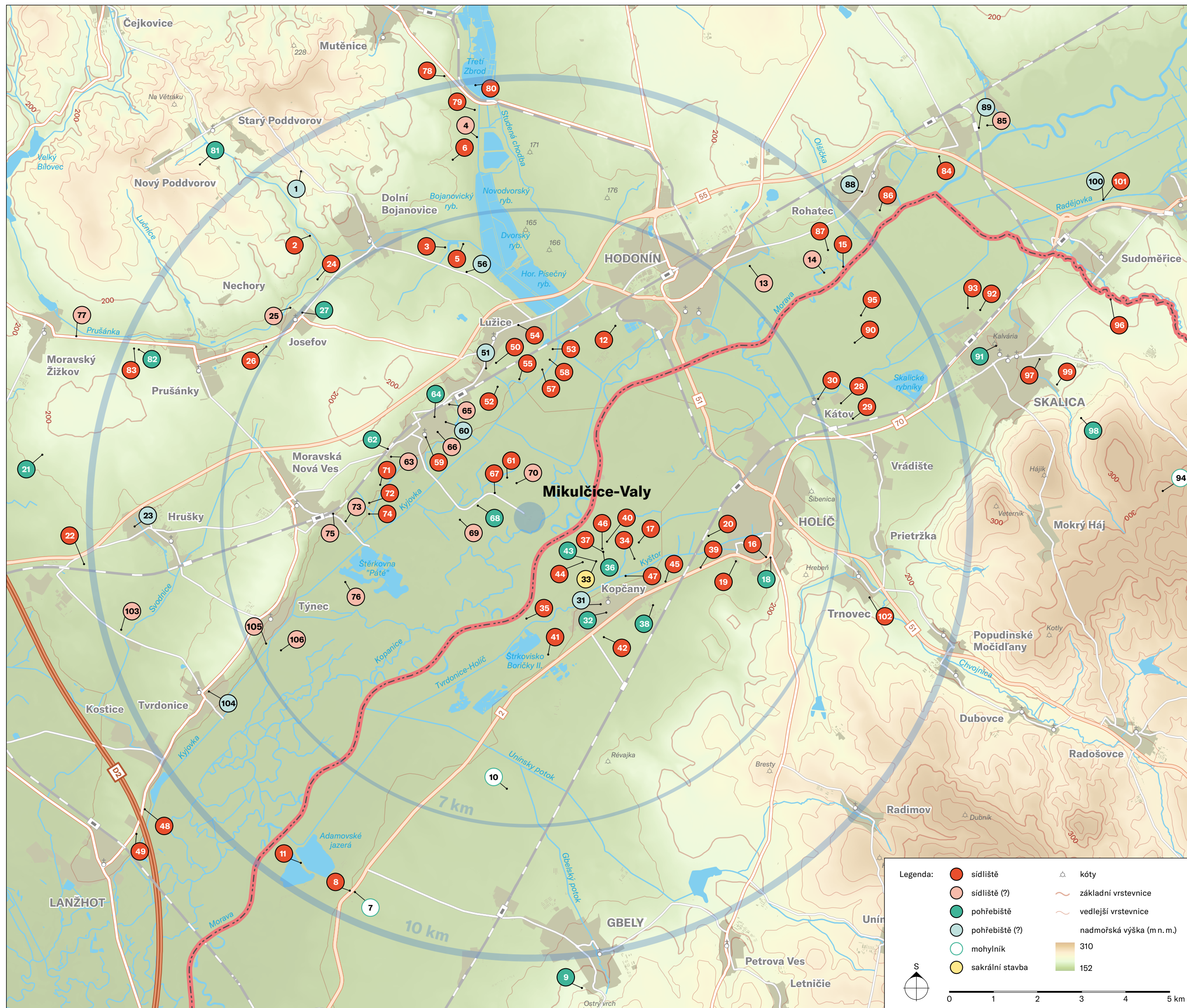
Intenzivní moderní výzkum zázemí mikulčického centra probíhá od počátku 90. let až po současnost. Můžeme ho rozdělit do dvou hlavních období. V tom prvním, v 90. letech 20. století a na přelomu století, se výzkum v zázemí Mikulčic především oproti dřívějšímu velmi zintenzivnil. Pozornost byla tehdy zaměřena hlavně na topografické studie (tj. mapování všech známých sídlišť a pohřebišť v jednotlivých katastrálních územích obcí v okolí Mikulčic) a na snahy o rekonstrukci přírodního prostředí ve výrazně osídlených krajinných úsecích, resp. v okolí mikulčické aglomerace. Šlo o široce interdisciplinárně pojatý výzkum údolní nivy řeky Moravy a o archeologické mapování katastrálních území obcí v oblasti Dolnomoravského úvalu. V rámci tohoto projektu byl výzkum zaměřen na čtyři základní okruhy otázek: 1) rekonstrukci přírodního prostředí sídelních areálů velkomoravských center, 2) studium ekonomických vztahů sídlištních komplexů, 3) otázku upřednostňování nivních poloh při budování velkomoravských center, 4) problém zániku velkomoravských center.

Na konci 90. let 20. století se do výzkumu osídlení v okolí mikulčické aglomerace zapojili i slovenští badatelé. Zájem o raně středověkou sídelní strukturu v zázemí Mikulčic byl z velké části vyvolán objevy v okolí kostela sv. Margity v katastru obce Kopčany a následnou snahou o datování této sakrální stavby do 9., resp. na počátek 10. století. Cíle výzkumu navíc z velké části korelovaly s již zmíněnými výzkumy realizovanými mikulčickou expoziturou Archeologického ústavu AV ČR, Brno. Šlo v první řadě o topografii katastrů na slovenské straně středního toku Moravy.

Druhá etapa výzkumu sídelních vztahů mezi mikulčickým centrem a jeho hospodářským zázemím probíhá v podstatě od začátku nového století do současnosti. V tomto období se začaly v archeologickém terénním výzkumu dostávat do popředí nové metody založené na rozvoji digitálních technologií, které slouží k mapování krajiny a struktury historického osídlení. Jde o tzv. geografické informační systémy. Díky těmto nástrojům jsme schopni lépe mapovat a následně interpretovat vztahy mezi jednotlivými sídlišti či pohřebišti a také vztahy celé sídelní sítě ke krajině či k vybraným složkám životního prostředí. V takto chápaném archeologickém výzkumu, který označujeme také jako krajinná nebo prostorová archeologie, považujeme krajinu v celém zkoumaném regionu hospodářského zázemí Mikulčic za „památník“ událostí, které se zde staly v průběhu 9. století a zanechaly v krajině své stopy. Nezkoumáme proto jen izolované lokality (sídliště nebo pohřebiště), ale také prostor mezi nimi. Tento výzkum je realizován v široké mezioborové spolupráci. Velmi často využíváme tzv. nedestruktivní metody, které souborně nazýváme archeologickou prospekci. Cílem těchto metod je pomocí povrchového průzkumu zachytit co největší množství stop po událostech raně středověku a na jejich základě cíleně provádět klasický archeologický výzkum.

BAXA 2000; POLÁČEK 2001a; POLÁČEK, MAZUCH, BAXA 2006; POLÁČEK 2008b; HLADÍK 2020; HLADÍK, MAZUCH, POLÁČEK 2020

I.1.4 Velkomoravské komponenty sídelní sítě v zázemí Mikulčic, druhy komponent, hypsometrická mapa

Nížinná krajina na středním toku řeky Moravy poskytovala vhodné podmínky pro rozvoj osídlení už od pravěku. Charakter přírodního prostředí v raném středověku v okolí Mikulčic se podařilo částečně rekonstruovat díky spolupráci archeologie, geologie, geomorfologie, paleopedologie, archeobotaniky a archeozoologie. Paleoeologický výzkum raného středověku se poměrně výrazně především na základě archeologických výzkumů centrálních velkomoravských aglomerací Mikulčice-Kopčany, Břeclav-Pohansko a Staré Město - Uherské Hradiště počínaje 90. lety minulého století. Tyto výzkumy potvrdily, že reliéf krajiny v okolí centrálních aglomerací v 9. století se poměrně výrazně odlišoval od reliéfu současného. Mikulčice se rozkládaly primárně na dunách vátych písků a na agračních valech v údolní nivě řeky Moravy. Zatímco v současnosti vystupují tyto duny jen 1-2 m nad úroveň okolního terénu, původně je jejich výška odhadována na 6-8 m nade dnem říčního údolí. Snížení výšky těchto dun je pouze relativní a souvisí se zaplněním okolní nivy povodňovými hlinami v nejmladším geologickém období. Povodňové sedimenty se v prostoru středního toku řeky Moravy začaly ukládat pravděpodobně někdy v průběhu pravěku, patrně již v období popelníkových polí v mladší době bronzové. Povodňové jílovité hlíny tedy dokládají dynamický vývoj sedimentace již v období před raným středověkem.

V prvních periodách raného středověku, v časně slovanském, předvelkomoravském, ale i ve velkomoravském období, se během sedimentační přestávky vytvářel v nivě humózní půdní horizont. Po této sedimentační přestávce se ještě v závěru raného středověku, v mladohradištním a pozdněradištním období, ukládání povodňových hlin obnovuje a s různými přestávkami pokračuje v podstatě až dodnes. K tvorbě půd docházelo v období klidu, kdy bylo území pokryté vegetací. Předpokládá se, že přestávka v ukládání povodňových sedimentů souvisí s mírnou sukcesí (znovuočnovněním) lesa ve vyšších polohách krajiny. Již v období stěhování národů v 5. až 6. století po Kr. ustupovalo osídlení z některých oblastí, které následně zarůstaly lesem. To mohlo zpomalit erozi orné půdy a zabránit tak jejímu ukládání v říčních nivách. Na přerušení ukládání povodňových hlin ve velkomoravském období se však z velké části podílely změny klimatu. Model vývoje klimatu v 9. až 12. století předpokládá, že někdy mezi lety 800-900 začalo podnebně velmi příznivé, výrazně teplé, tzv. malé klimatické optimum. Toto období je charakteristické mírnými zimami a velmi teplými léty.

Centrální část krajiny v okolí Mikulčic je z geomorfologického hlediska reprezentovaná nivou řeky Moravy. Toto území dosahuje na středním toku řeky šířky kolem 6 km. V pravobřeží je říční niva ohraničená výraznou terénní hranou, která dosahuje až několika desítek metrů převýšení. Z hlediska geneze tohoto krajinného prvku nejde o typickou říční terasu, ale o tektonický zlom, který se táhne v prostoru od Hodonína po Lanžhot. Na levém břehu niva přechází do klasické říční terasy. Oba tyto krajinné prvky lemující údolní nivu jsou charakteristické hustou koncentrací osídlení od pravěku až po současnost. Tyto „terasy“ se otevírají do nížinné krajiny (na západ od řeky Moravy jde o Dolnomoravský úval a na východ o Borskou nížinu). Okrajové části mikulčického zázemí jsou tvořeny Chvojnickou hornatinou na východě a Kyjovskou hornatinou na západě.

OPRAVIL 1983; BAŇÁČKÝ 1996; CZUDEK 1997; POLÁČEK 2001a; HAVLÍČEK, POLÁČEK, VAGHEK 2003; POLÁČEK 2008b; HLADÍK 2020; HLADÍK, MAZUCH, POLÁČEK 2020

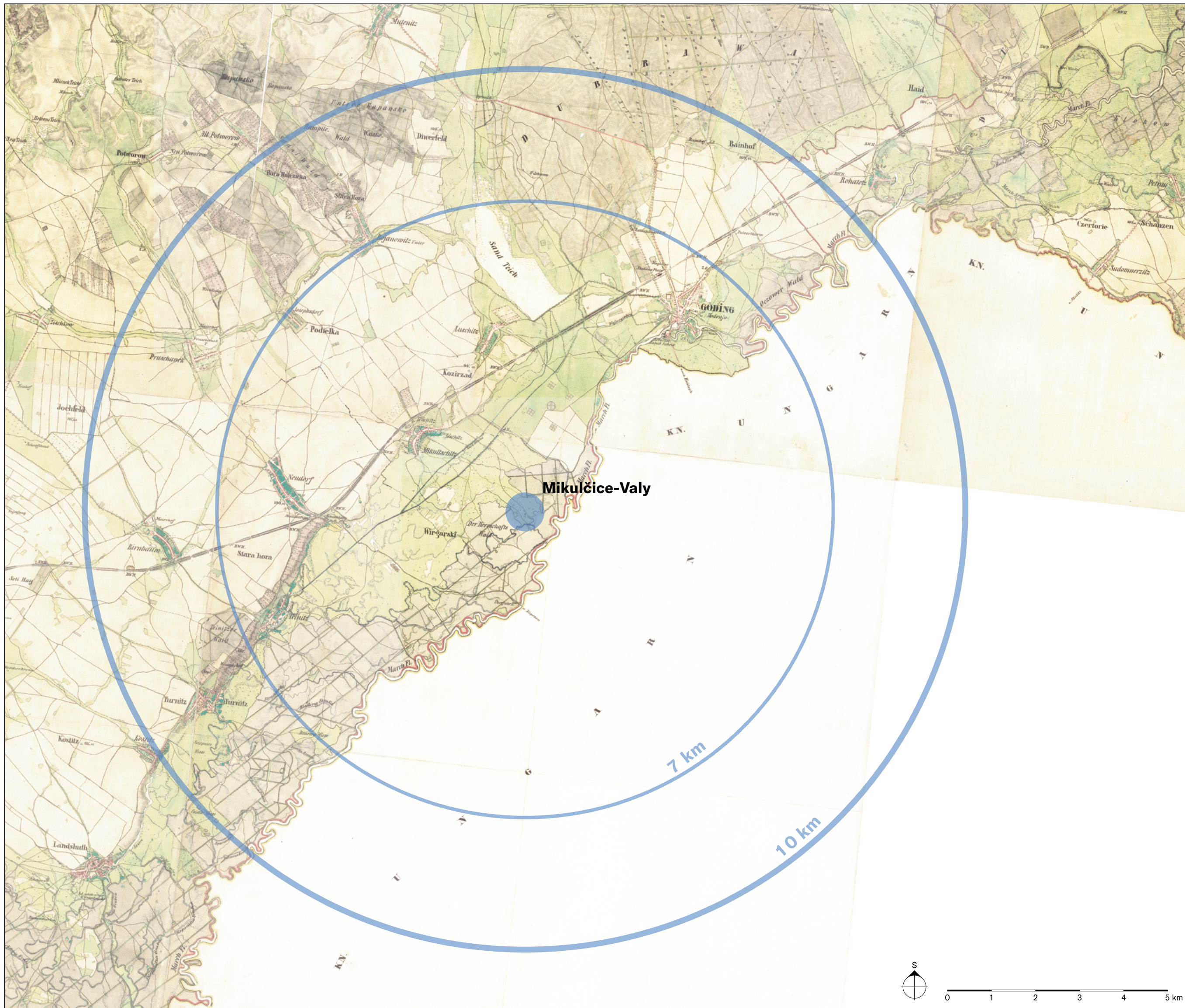

I.1.5 Prostor v zázemí Mikulčic na mapách Prvního vojenského mapování

Vojenské potřeby rakousko-uherské monarchie si v druhé polovině 18. století vyzádaly pro usnadnění orientace v terénu při vojenských operacích a přesunech vojska provedení map velkých měřítek. Dodnes mají vzniklá mapová díla svůj význam pro historické studium, studium změn krajiny, vývoj názvosloví apod. Na těchto mapových dílech je zachycena i krajina v zázemí mikulčické aglomerace. Podnětem k Prvnímu vojenskému mapování (tzv. josefinské), které započalo v roce 1763, byly především potřeby vojska. Mapy jsou vykresleny přibližně v měřítku 1 : 28 800. Nešlo ještě o souvislou mapu krajiny, ale o sérii dílčích map jednotlivých částí rakousko-uherské monarchie. Toto První vojenské mapování se vyznačuje absencí průmětů do pevných geodetických základů, jakož i absencí mapového klíče (ten byl řešen až dodatečně). Důsledkem toho je skutečnost, že týž jev v krajině mohl být označen různými způsoby. Mapy se dále vyznačují bohatým popisem, ovšem bez jednotného předpisu (tlačené, psané písmo). Zajímavostí je, že v době vzniku byly mapové listy veřejnosti nepřístupné a utajované.

Význam Prvního vojenského mapování spočívá v relativně podrobném měřítku a ve skutečnosti, že zobrazuje krajinu v době ještě před nástupem průmyslové revoluce. Jde o barokní krajinu ve stavu její nejvyšší diverzity.

BOGUSZAK, CÍSAŘ 1961; SEMOTANOVÁ 2001; JANKÓ, PORUBSKÁ 2013

I.1.6 Prostor v zázemí Mikulčic na mapách Druhého vojenského mapování

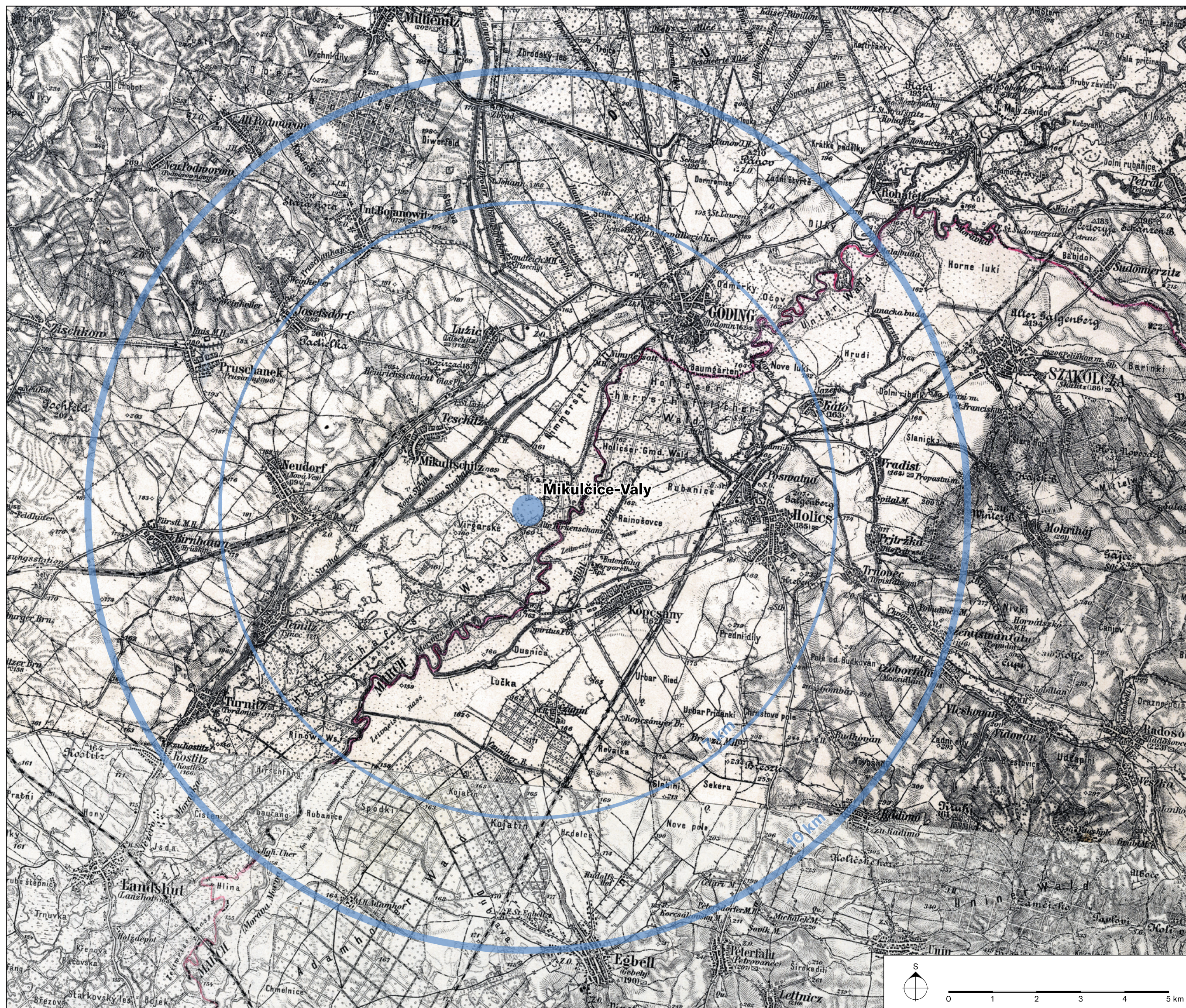
Druhé vojenské mapování (tzv. Františkovo) bylo zahájeno v roce 1806 a podobně jako první mapování bylo vyvoláno vojenskými potřebami (napoleonská hrozba, rozvoj dělostřelectva), ovšem jednou z pohnutek byla také správa daní v monarchii. Stejně důležitou motivací byl rozvoj železniční dopravy, hornictví nebo splavování řek. Tato průmyslová a dopravní odvětví vyžadovala mapy s přesnými konstrukčními základy. Je pochopitelné, že starší mapování z 18. století o století později již nevyhovovalo. Mapování bylo, podobně jako v předešlém případě, řízené armádou. Mapy (mapové listy) už byly lokalizovány prostřednictvím základních geodetických měření. Kromě krajinných prvků sídel, které se nalézaly i na Prvním vojenském mapování, byly mapovány i hranice katastrálních území. V průběhu tohoto mapování došlo k zavedení stabilního katastru (1849). Mapy byly vytvářeny s použitím jednotného mapového klíče. Reliéf byl zpočátku znázorňován stoupajícím čárkováním, od roku 1827 tzv. Lehmannovou šrafurou (čím je svah prudší, tím je zobrazen tmavěji). Mapy byly taktéž ve své době utajované, a neměly proto přímý vliv na civilní kartografii.

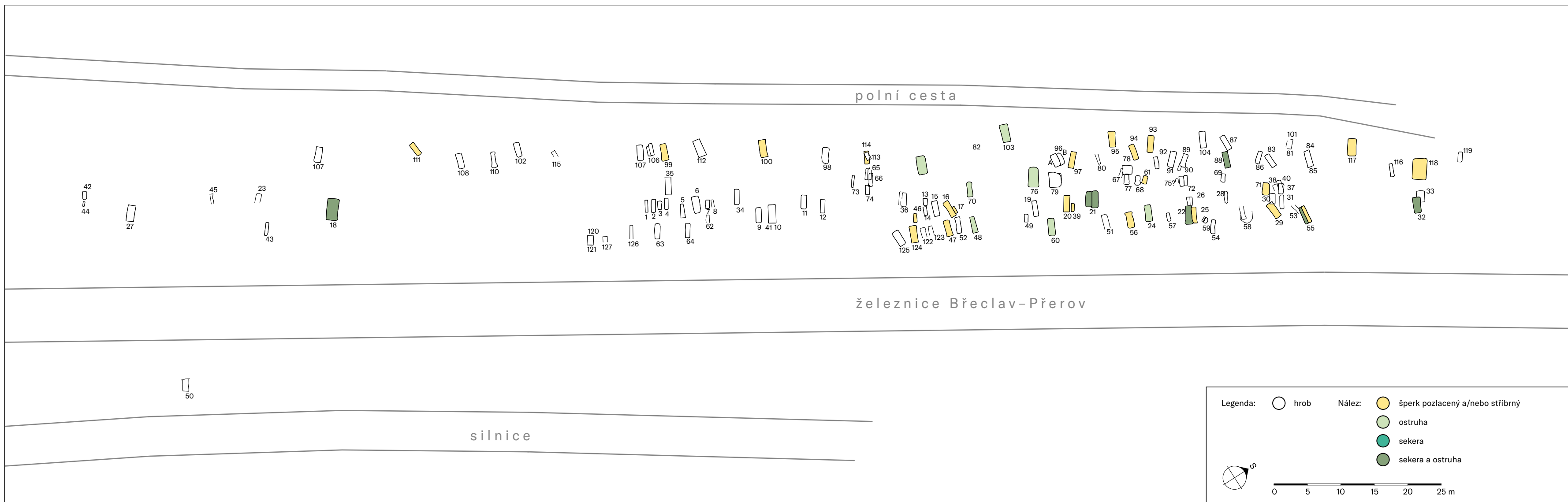
BOGUSZAK, CÍSAŘ 1961; SEMOTANOVÁ 2001; JANKÓ, PORUBSKÁ 2013

I.1.7 Prostor v zázemí Mikulčic na Třetím vojenském mapování

Třetí vojenské mapování začalo v roce 1869 z nařízení císaře Františka Josefa I. a bylo vyvoláno příliš dlouhým trváním předchozího mapování (více než 60 let), v důsledku čehož se obsah map z Druhého vojenského mapování stával neaktuálním. V období druhé poloviny 19. století docházelo navíc k rozvoji geodézie. Nové mapování proto muselo splnit více požadavků než v předěšlých případech (např. pokrytí celého území, větší měřítko, aktuálnost výškových i rovinných prvků). U tvorby map byla využita triangulace, jednotný klíč nebo popisy tříděné do kategorií. Podobně jako u Druhého vojenského mapování se k znázornění reliéfu používaly Lehmannovy šrafury, ovšem na mapách se již nalézaly i kóty a první vrstevnice. Kvůli rychlé reprodukci byly mapy vydávány v černobílém tisku. Na základě Třetího vojenského mapování vznikaly odvozené mapy, které byly oblíbené mezi veřejností (na rozdíl od předěšlých mapování existovala možnost jejich koupě).

BOGUSZAK, CÍSAŘ 1961; SEMOTANOVÁ 2001; JANKO, PORUBSKÁ 2013

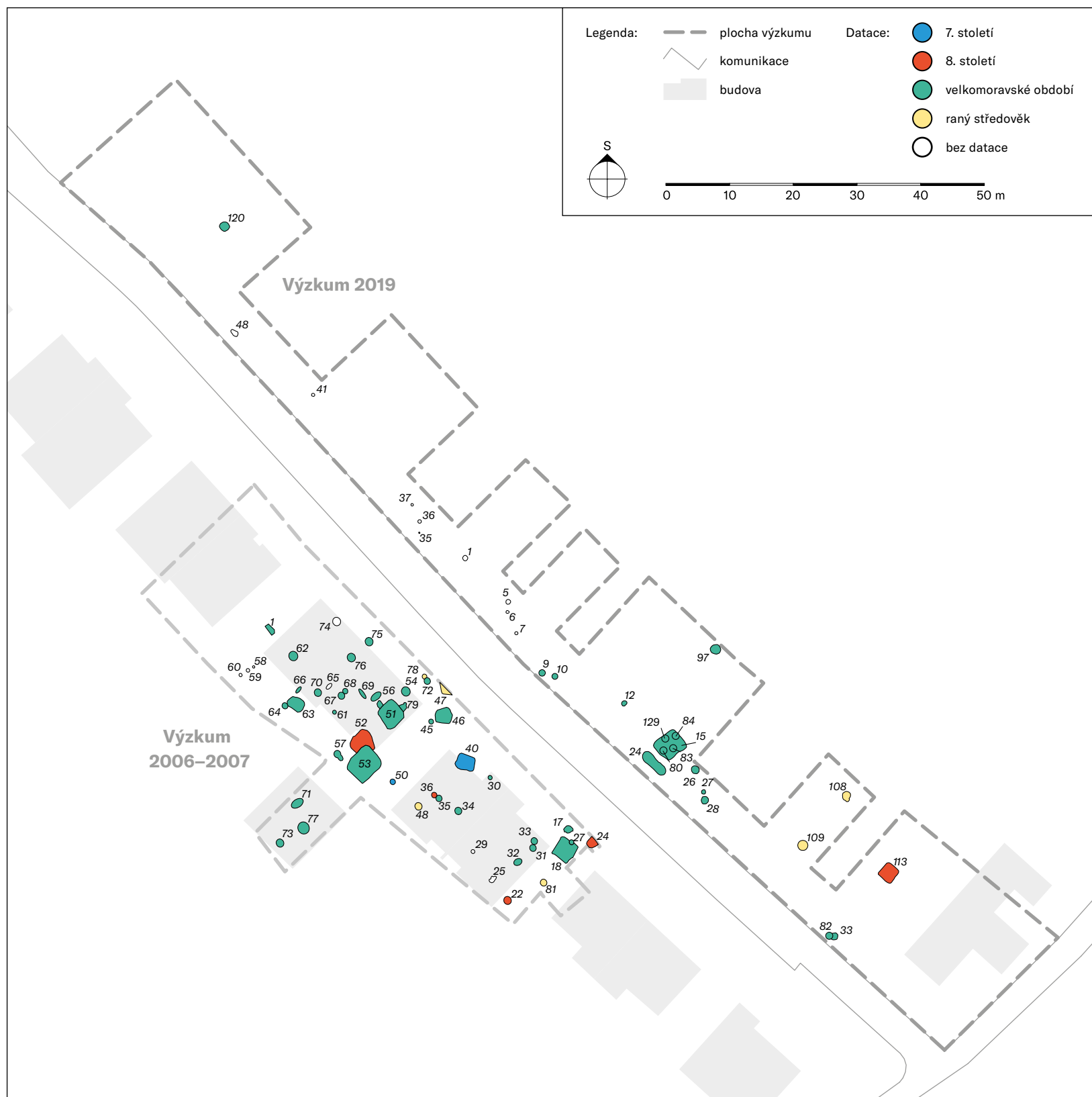

I.2 VELKOMORAVSKÁ SÍDLIŠTĚ A POHŘEBIŠTĚ PROZKOUMANÁ V ZÁZEMÍ MIKULČIC

I.2.1 Mikulčice-Panské, pohřebiště

Pohřebiště leží na jihozápadním okraji intravilánu Mikulčic v nadmořské výšce kolem 178 m n. m. Záchranný výzkum realizovaný v letech 1999–2000 odkryl asi 15 m široký a 210 m dlouhý pás ohrožený rekonstrukcí železnice. Během dvou sezon bylo touto sondáží celkově odkryto 128 hrobů, z nichž většina, přibližně 113 hrobů, byla datována do velkomoravské periody. V jihozápadní části pohřebiště se soustřeďovaly mladohradištní hroby. Šlo o 13 mělce zahloubených hrobů s náznakem řadového uspořádání. V těchto hrobech se nacházely esovitě záušnice menších rozměrů a uherské denáry z 1. poloviny 11. století. Velkomoravské pohřebiště je možné na základě nálezů zařadit k „bohatším“ vesnickým pohřebištím. Pro nekropoli jsou charakteristické různé úpravy hrobových jam (stupně ve stěnách, výklenky - falešné hrobové komory), v mnoha případech se též zachovaly pozůstatky po dřevěných konstrukcích - komorách či rakvích různých typů. Pohřební inventář byl přítomen ve většině hrobů. V bojovníckých hrobech se nacházely sekery, ostruhy a jeden jednobřítý meč - sax. Bojovnícká výzbroj a jezdecká výstroj se vyskytovala přibližně v 13 % hrobů. Nejčastějším nálezem byly železné nože, v hrobech se však též často objevovaly pozůstatky věder a keramických nádob. Ze šperků byly nejvíce zastoupeny náušnice, štítkové prsteny a skleněné korálky. Ojedinelý, ale důležitý je výskyt tepaných gombiků s palmetovou výzdobou charakteristických pro nejvyšší elity Velké Moravy.

POLÁČEK et al. 2000; 2001; MAZUCH, HLADÍK, SKOPAL 2017

1.2.2 Mikulčice-Podbřežníky, sídliště, datace

Lokalita „Podbřežníky“ se nachází na jihozápadním okraji obce Mikulčice na táhlém jihovýchodním svahu, který je zároveň pravobřežním vyvýšeným okrajem údolní nivy řeky Moravy, v nadmořské výšce kolem 170 m n. m. Záchranný výzkum zde probíhal ve více etapách; první z nich mezi léty 2006 až 2010, a to ve spojitosti s výstavbou nových rodinných domů. Na ploše o výměře 1 868 m² byla vedle dokladů pravěkého osídlení (především keltského sídliště z mladší doby železné) více než polovina objektů identifikována jako raně středověké. Několik objektů šlo zařadit do časně slovanského a starohradištního období, naprostá většina (34 objektů) však patřila období velkomoravskému, přesněji 2. polovině 9. až začátku 10. století.

V roce 2019 proběhla v souvislosti se stavbou další uliční řady rodinných domů druhá etapa záchranného výzkumu. Na ploše zhruba 6 000 m² byly opět odkryty desítky objektů z různých historických období. Vzhledem

k tomu, že jde o zcela nově prozkoumanou plochu, lze zatím pouze předběžně říci, že byly odkryty další dvě zemnice, z nichž jednu lze datovat do starohradištního období (8. století), druhou do období velkomoravského, a tři raně středověké obilnice (v jedné z nich byla druhotně uložena kostra koně). Velkomoravská zemnice kúlové konstrukce obsahovala velmi dobře zachovanou kamennou pec. Poměrně unikátním objevem je ovšem přítomnost kosterních pozůstatků čtyř nepietně uložených jedinců v dětském věku uvnitř této chaty. Pozůstatky těchto dětí, stejně jako uvedená kostra koně nalezená na dně jedné ze zásobnic, byly datovány pomocí radiokarbonové metody do závěru 9. a první poloviny 10. století.

MAZUCH 2008; 2020b; HLADÍK, MAZUCH, POLÁČEK 2020

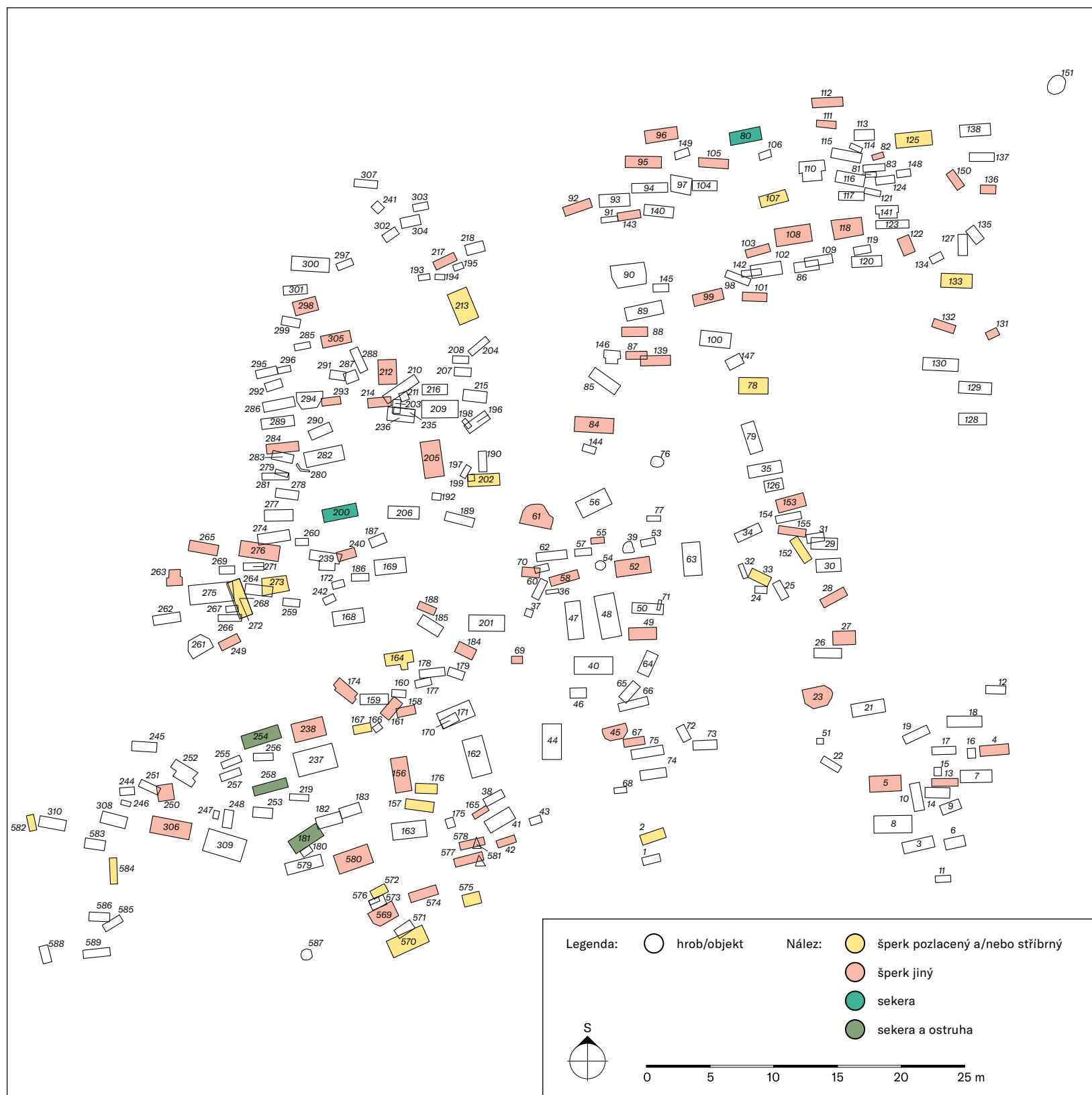

1.2.3 Mikulčice-Podbřežníky, sídliště, interpretace

Většina zjištěných objektů patřila do velkomoravského období. Šlo o 4 zemnice, 2 pravouhlé objekty neznámé funkce, 4 technická zařízení (dvě železářské pisky, chlebová pec a objekt, v němž se patrně pražilo obilí), 18 obilních jam (13 velkomoravských a 5 dalších, u nichž je velkomoravské stáří určeno jen pravděpodobně), 6 odpadních jam různých tvarů a hloubek (3 z nich pouze pravděpodobně velkomoravského stáří). Všechny čtyři zkoumané velkomoravské zemnice se navzájem lišily jak konstrukcí, tak velikostí, vnitřním vybavením a některými detaily. Z chat byla jedna vybavena kamennou pecí, ostatní patrně otevřenými ohništi. U dvou zemnic byly zjištěny kúly v rozích,

na nichž byla postavena celá konstrukce zahloubených chat, ve zbylých dvou zemnicích kúlové jámy zjištěny nebyly, šlo tedy nejspíše o sruby. Velikost domů se pohybovala od 300×300 cm do 470×470 cm. Vedle obytné funkce těchto chat je možné u některých z nich uvažovat i o jejich výrobním charakteru, a to vzhledem k nálezům železářských píček v bezprostřední blízkosti i dalším dokladům kovodělné práce – strusce a zlomkům tyglíků na tavení barevných kovů.

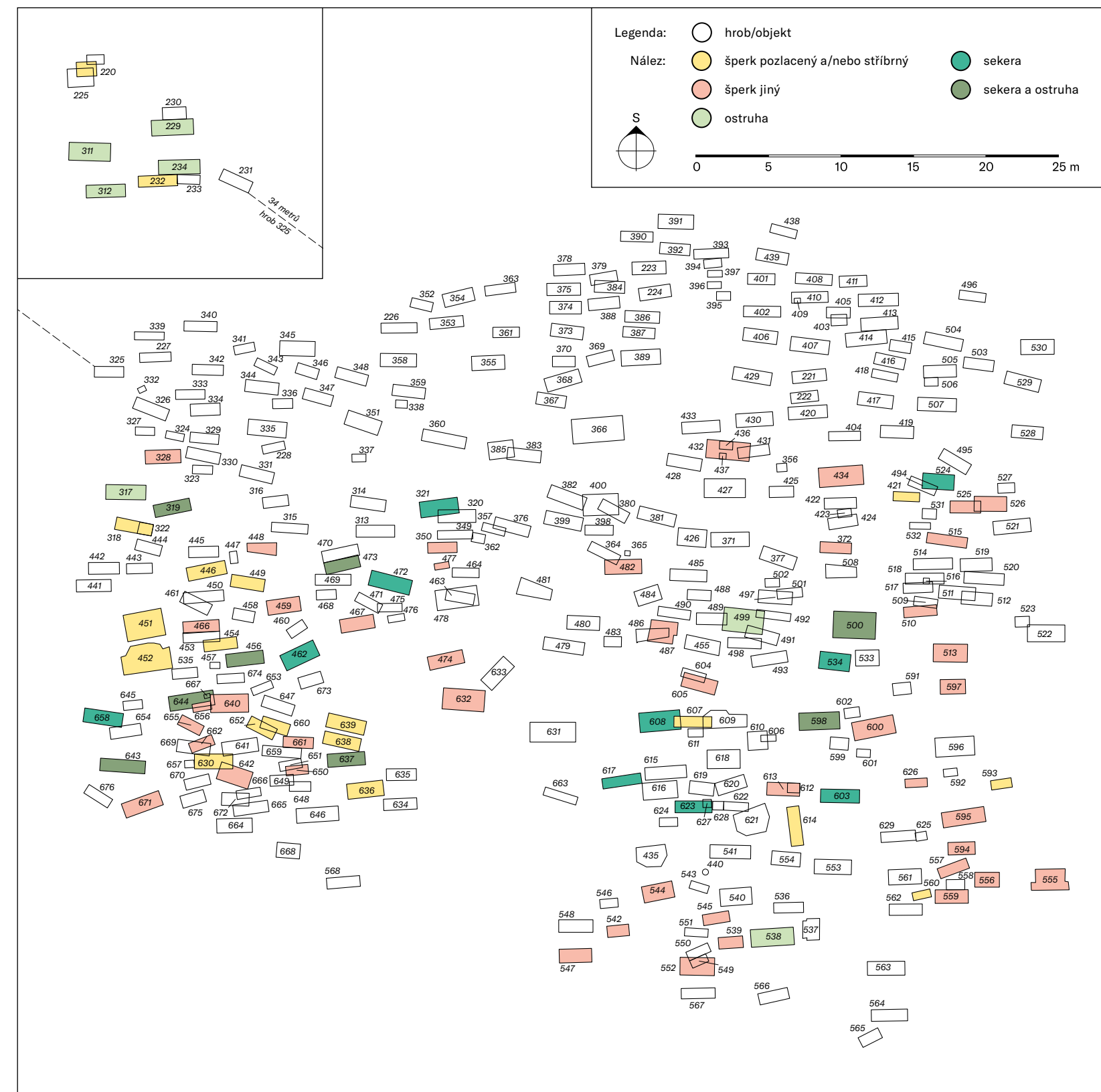
MAZUCH 2008; 2020b; HLADÍK, MAZUCH, POLÁČEK 2020

I.2.4 Prušánky-Podsedky I, pohřebiště

V poloze západně od obce na mírném pravobřežním svahu potoka Prušánky byla v průběhu let 1975-1988 systematickým výzkumem vedeným Zdeňkem Klanicou odkryta dvě pohřebiště ležící v nadmořské výšce kolem 184 m n. m. a vzdálená od sebe jen okolo 150 m. Celkově se na obou nekropolích nacházelo 666 hrobů (308 na pohřebišti I a 358 na pohřebišti II). V drtivě většině bylo možné hroby datovat do střední doby hradištní (minimálně 542 hrobů). Jde tak o nejuplněji prozkoumaná velkomoravská pohřebiště ve sledované oblasti. Pohřebiště Prušánky II, kde se nachází i několik desítek hrobů mladohradištních z 11. století, bylo dokonce prozkoumáno prakticky celé. V případě obou pohřebišť se podařilo odhalit a zdokumentovat pestré spektrum úprav hrobových jam, dřevěných obložení, případně pozůstatků rakví. Na pohřebišti Prušánky I se mělo vyskytovat i pět pohřbů interpretovaných Z. Klanicou původně jako nejstarší žárové hroby. Novější analýza však ukázala, že ani v jednom případě nemůžeme tyto objekty spojovat s žárovými pohřby lidských jedinců.

KLANICA 2006; POLÁČEK 2008c; MAZUCH, HLADÍK, SKOPAL 2017

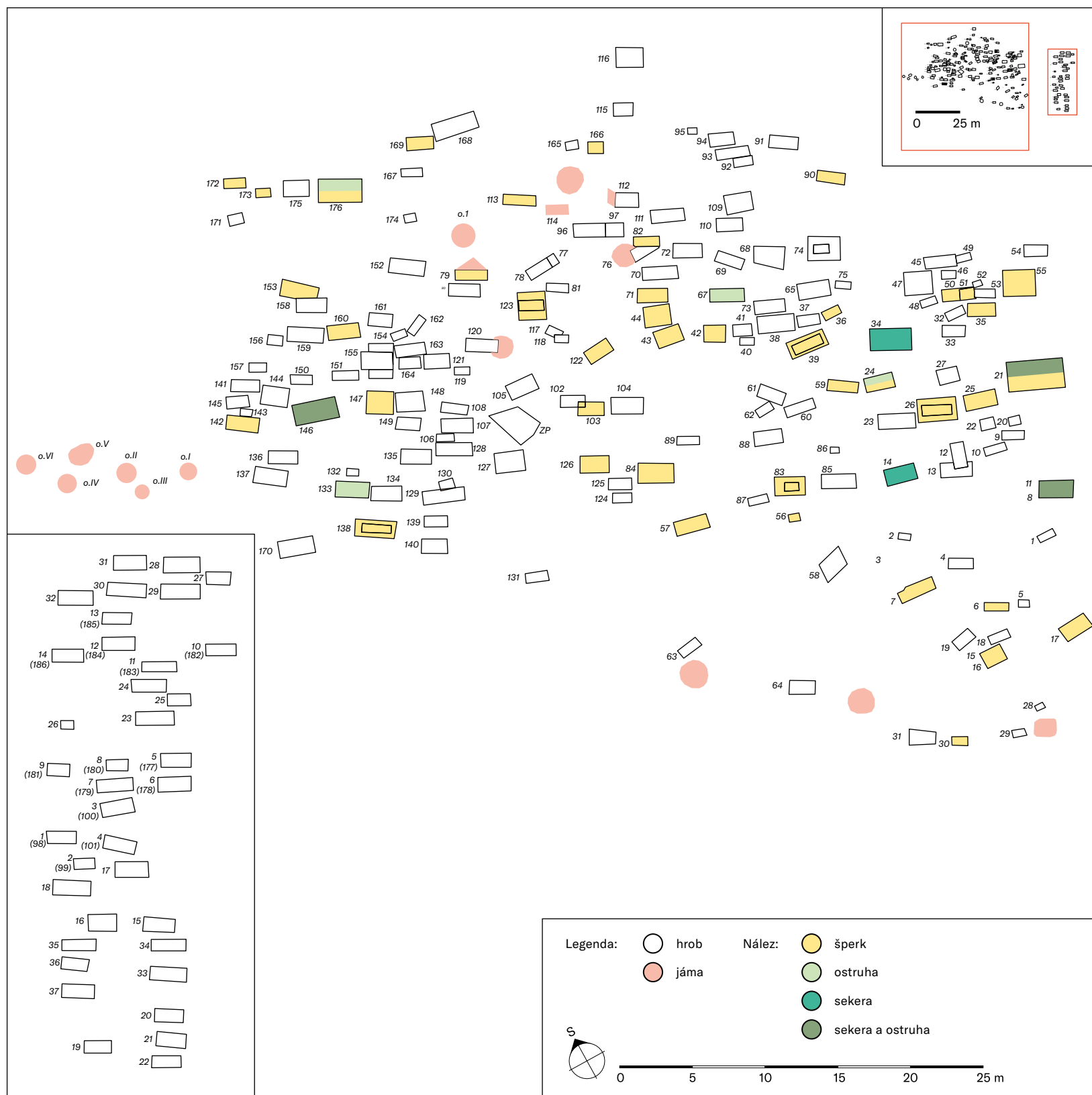
I.2.5 Prušánky-Podsedky II, pohřebiště

Přibližně v sedmdesáti procentech všech hrobů byly přítomny nějaké nálezy. Nejčastěji se v hrobech na pohřebišti Prušánky I objevovaly keramické nádoby. Jen asi 2 % hrobů byla vybavena ostruhami nebo zbraněmi. Naproti tomu na pohřebišti Prušánky II se nacházel pohřební inventář jen asi v padesáti procentech hrobů. V mnohem větší míře než na pohřebišti Prušánky I se zde však vyskytují zbraně a ostruhy (okolo 7 % hrobů). Jediný nález hrobu s mečem na celém pohřebišti se zdá být charakteristický pro podobná venkovská pohřebiště; reprezentuje elitní složku místní společnosti. Na pohřebišti Prušánky II se v mladohradištních hrobech vyskytovaly esovitě záušnice, stejně jako uherské a moravské denáry z 11. století. Přítomnost mladohradištní části pohřebiště, podobně jako tomu bylo v případě výše zmíněné nekropole Mikulčice-Panské, je jednou z indicií pro možnou kontinuitu pochovávaní mezi 9. a 11. stoletím. Těto otázky věnuje současná moravská archeologie raného středověku značnou pozornost, ovšem zatím bez jednoznačného závěru.

Na poli západně od výše uvedených pohřebišť, ve vzdálenosti jen asi 150-400 m od nich, byla v letech 1984-1985 ve dvou oddělených plochách zkoumána v nadmořské výšce 184 m n. m. část sídliště z velkomoravského

období, narušeného již dříve při melioračních pracích. Na relativně malém prostoru větší sondy I ve vzdálenosti necelých 150 m od pohřebiště Prušánky I se podařilo objevit 4 zahloubené obytné stavby různých konstrukcí se zajímavými detaily vnitřního vybavení. Velikost zemin se pohybovala od 320 x 370 do 450 x 480 cm. Tři chaty měly kúlovou konstrukci rozdílného typu, poslední byla patrně konstrukce roubené. Tři chaty byly vybaveny kamennými pecemi (ve dvou objektech byla dokonce odkryta dvojice peci), jedna chata ohništěm. Velmi neobvyklým jevem je vysunutí pece mimo obvodové stěny u jedné ze zemin. Kromě keramických fragmentů se v objektech vyskytovalo jen malé množství nálezů (kostěná šidla, přesleny), především chyběly až na výjimky jakékoliv železné předměty. Menší sondou II přímo u silnice spojující Prušánky a Moravský Žižkov (necelých 400 m od pohřebiště Prušánky I) byly zachyceny kromě dalšího zahloubeného obytného objektu kúlové konstrukce s kamennou pecí v rohu a zásobní jámy. V jedné z nich byla objevena nepietně uložená kostra lidského jedince.

KLANICA 2006; POLÁČEK 2008c; UNGERMAN 2010; MAZUCH, HLADÍK, SKOPAL 2017

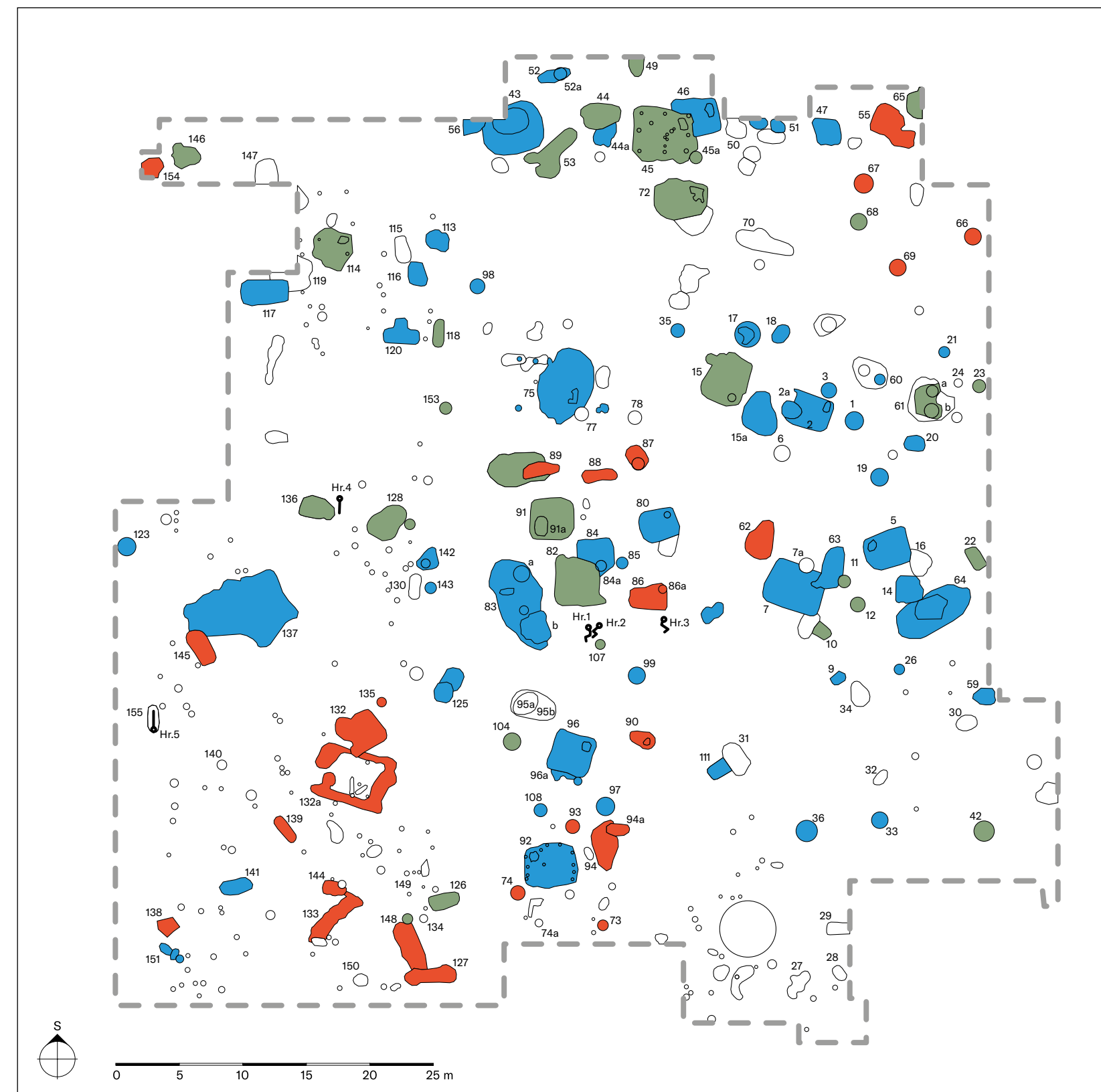
I.2.6 Josefov-Záhumenice, pohřebiště

Pohřebiště ležící na severovýchodním okraji dnešní obce v nadmořské výšce 186–188 m n. m. bylo objeveno v roce 1957 při stavbě rodinného domu. V první fázi bylo odkryto 12 kosterních hrobů s nálezy datovanými do 9. století. Následným systematickým výzkumem probíhajícím mezi léty 1958 až 1962 byla pod vedením Evy Sráčkové prozkoumána plocha o rozměrech 65 × 35 m, na níž bylo odkryto celkem 171 hrobů včetně sedmi dvojhrobů. Na toto pohřebiště navazovalo mladší řadové pohřebiště z konce 10. až 12. století, z něhož se podařilo prozkoumat 38 hrobů. Na základě hrobové výbavy bylo větší pohřebiště datováno do velkomoravského období. Hroby se až na výjimky navzájem neporušovaly a z hlediska prostorového rozložení se koncentrovaly do tří až čtyř výraznějších skupin. Bohuslav Klíma, který výzkum po letech zpracovával, odhaduje, že na pohřebišti se mohlo pohřbívat v průběhu 150 let a mohlo náležet konkrétní zemědělské osadě s asi 10 obydlími. Na tomto velkomoravském pohřebišti je zajímavá demografická struktura

pohřbených: dominují zde děti a ženy. Naproti tomu muži středního i staršího věku představují jen malé procento pohřbených. B. Klíma vzhledem k této skutečnosti uvažuje o možnosti, že absence mužských hrobů může být odrazem nějaké vojenské povinnosti mužské části populace (např. ve vztahu k mikulčickému centru), kdy pozůstatky mrtvých bojovníků mohly zůstat ležet v místech bojů.

Většina hrobů (74 %) obsahovala pohřební inventář. Nejčastěji se však v hrobech nacházely keramické nádoby. Zastoupení výstroje a jezdecké výstroje (ostruhy, sekery) v mužských hrobech z Josefova bylo relativně nižší (5,6 %). Na tomto pohřebišti se v podstatě nepodařilo zdokumentovat vnitřní úpravy hrobových jam. Tmavé stopy po původním dřevěném obložení mrtvého byly rozpoznány jen v jednom ženském hrobě.

HANÁKOVÁ, STLOUKAL 1966; KLÍMA 2007; POLÁČEK 2008c; HLADÍK, MAZUCH, POLÁČEK 2020

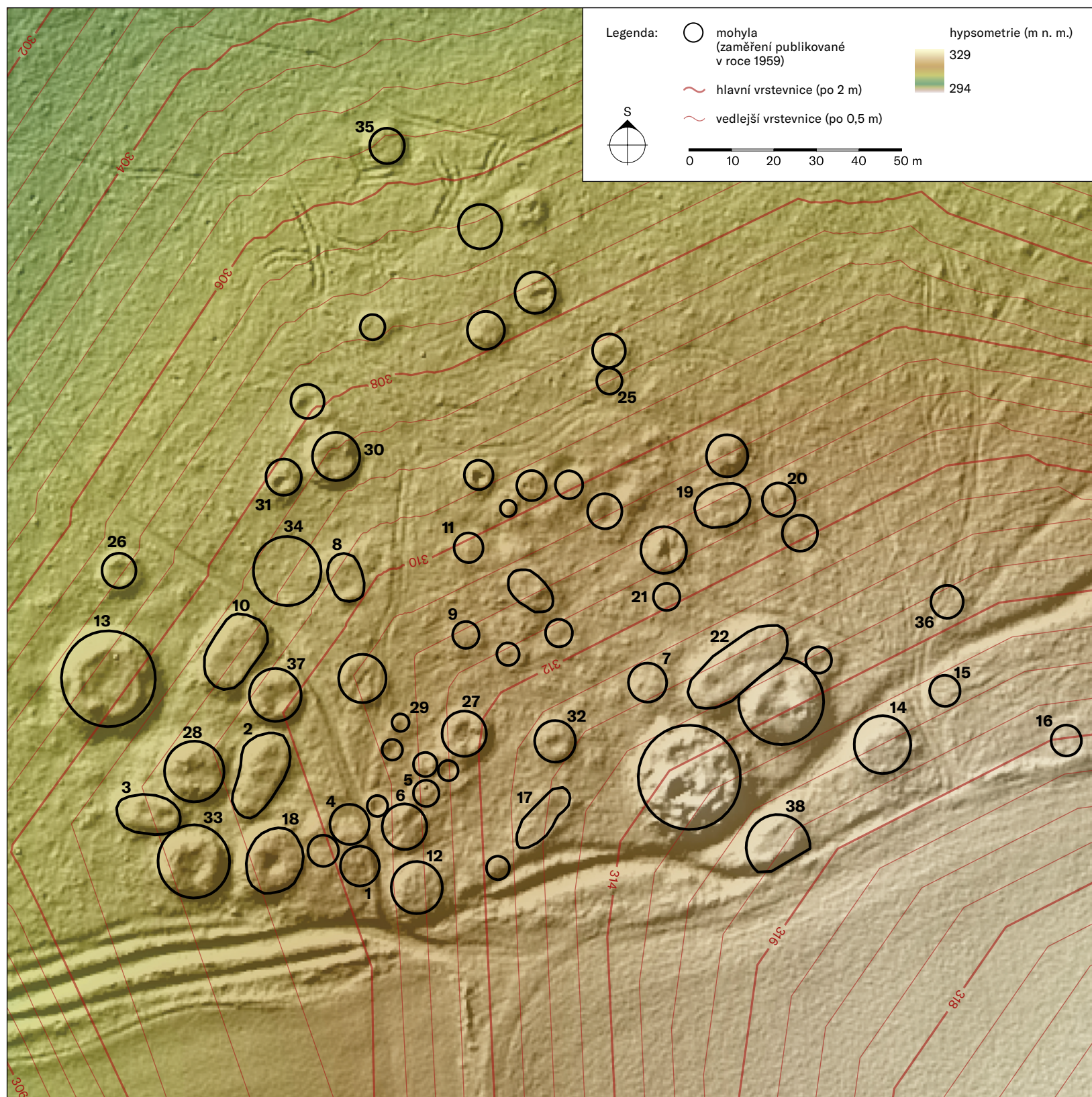
I.2.7 Mutěnice-Zbrod, sídliště

Rané středověké sídliště v poloze Zbrod se nachází v nadmořské výšce okolo 167 m n. m. Plošný výzkum zde probíhal v letech 1975–1977 pod vedením Zdeňka Klanice. Většina ze sto padesáti pěti odkrytých sídlištních objektů pochází ze 7. nebo 8. století, tedy z předvelkomoravského období. Jen 26 objektů bylo datováno do doby Velké Moravy. Nejčastěji šlo o sídlištní jámy bez bližšího rozlišení funkce, o zásobnice nebo jen o jednotlivé vrstvy ve výplních jam. Pět objektů bylo interpretováno jako zahloubená obydlí s destrukcemi kamenných pecí umístěných vždy v některém z rohů zemnic. Na zkoumané ploše nebyly identifikovány žádné velkomoravské objekty, jejichž funkce by se dala spojit s řemeslnou výrobou. Pro velkomoravský horizont je charakteristický výskyt keramiky mikulčického výrobního okruhu. Mimo

keramiku lze zmínit např. ostruhy s plotýnkami. I přes poměrně rozsáhlý plošný odkryv (5 000 m²) nebylo sídliště prozkoumáno celé. Osídlení pokračuje dále i mimo zkoumané plochy.

Uvedené informace publikoval vedoucí výzkumu v monografii o zmiňovaném sídlišti. Údaje Z. Klanice v o dva roky starší knize věnované pohřebišti v Prušánkách a Nechvalíně se však poněkud liší: do velkomoravského období datuje až 6 zahloubených obydlí a uvažuje o dalších 6 nadzemních obytných stavbách.

KLANICA 2006; 2008

I.2.8 Skalica-Kopečnica, pohřebiště, mohylník

První výzkumy mohylníku v poloze Kopečnica v nadmořské výšce kolem 300 m n. m. probíhaly již ve 20. letech minulého století. Ladislav Inocenc Červinka tehdy prozkoumal 30 mohyl. Výzkum pokračoval poté v letech 1943-1944, kdy bylo prokopáno dalších 38 mohyl. Přesně určit počet pohřbených jedinců není v současnosti možné vzhledem ke skutečnosti, že neexistuje dokumentace z výzkumu z 20. let. Ludmila Kraskovská, která zpracovala v 50. letech soupis nálezů z výzkumu I. L. Červinky, uvádí, že v mohylách byl ve většině případů nalezen jeden pohřbený. Vzácněji se v mohyle nacházeli dva nebo tři jedinci. Ve 20. letech minulého století tedy bylo odkryto něco přes 30 hrobů.

Při výzkumu v 40. letech bylo pod vedením Vojtěcha Budinského-Kričky prozkoumáno 76 hrobů. Dvanáct mohyl obsahovalo jeden hrob. V sedmi mohylách byly zjištěny 2 hroby, v pěti mohylách 3 hroby, ve dvou mohylách 4 hroby, ve třech mohylách bylo nalezeno 5 hrobů a v jedné z mohyl bylo zjištěno dokonce 11 hrobů. Autor výzkumu odhadoval, že na nekropoli mohlo být pohřbeno 200 až 250 zemřelých.

Na lokalitě se údajně dalo ve 20. letech 20. století rozpoznat ještě přes sto mohyl. Část z nich ležela v lese a část na poli (ty však byly výrazně porušeny orbou). Mohyly byly rozmístěny nepravidelně v malých skupinkách nebo i samostatně. Objevuje se i koncentrace menších šesti až osmi mohyl kolem jedné větší. Mohyly měly nejčastěji oválný půdorys. Jejich průměr se pohyboval od 6 do 50 m a výška dosahovala 0,6-4 m.

Budinský-Krička uvádí, že v 40. letech už bylo možné rozpoznat jenom 63 mohylových násypů zachovaných již pouze do výšky 0,3-2,5 m. Zaměření mohylníku, které bylo publikováno až několik let po výzkumu, koresponduje až na několik výjimek se současnou situací v terénu. Na mapě je toto zaměření podloženo výškopisným modelem vypočteným z aktuálních dat leteckého laserového skenování (zdroj produktů LLS: ÚGKK SR).

Všechny mohyly byly konstruovány shodným způsobem. Nejprve byla vyhloubena do původního terénu hrobová jáma, která měla obdélníkový půdorys a hloubku okolo 1,2 m (v orientaci hrobových jam dominoval směr Z-V). Následně byla nad hrobem navržena mohyla z hlíny získané v nejbližším

okolí. Při výzkumu nebyly objeveny žádné kamenné konstrukce. Asi v deseti případech byli mrtví uloženi do násypu již stojící mohyly. Pod násypem na úrovni terénu nebo v mělké prohlubni bylo pohřbeno 15 jedinců.

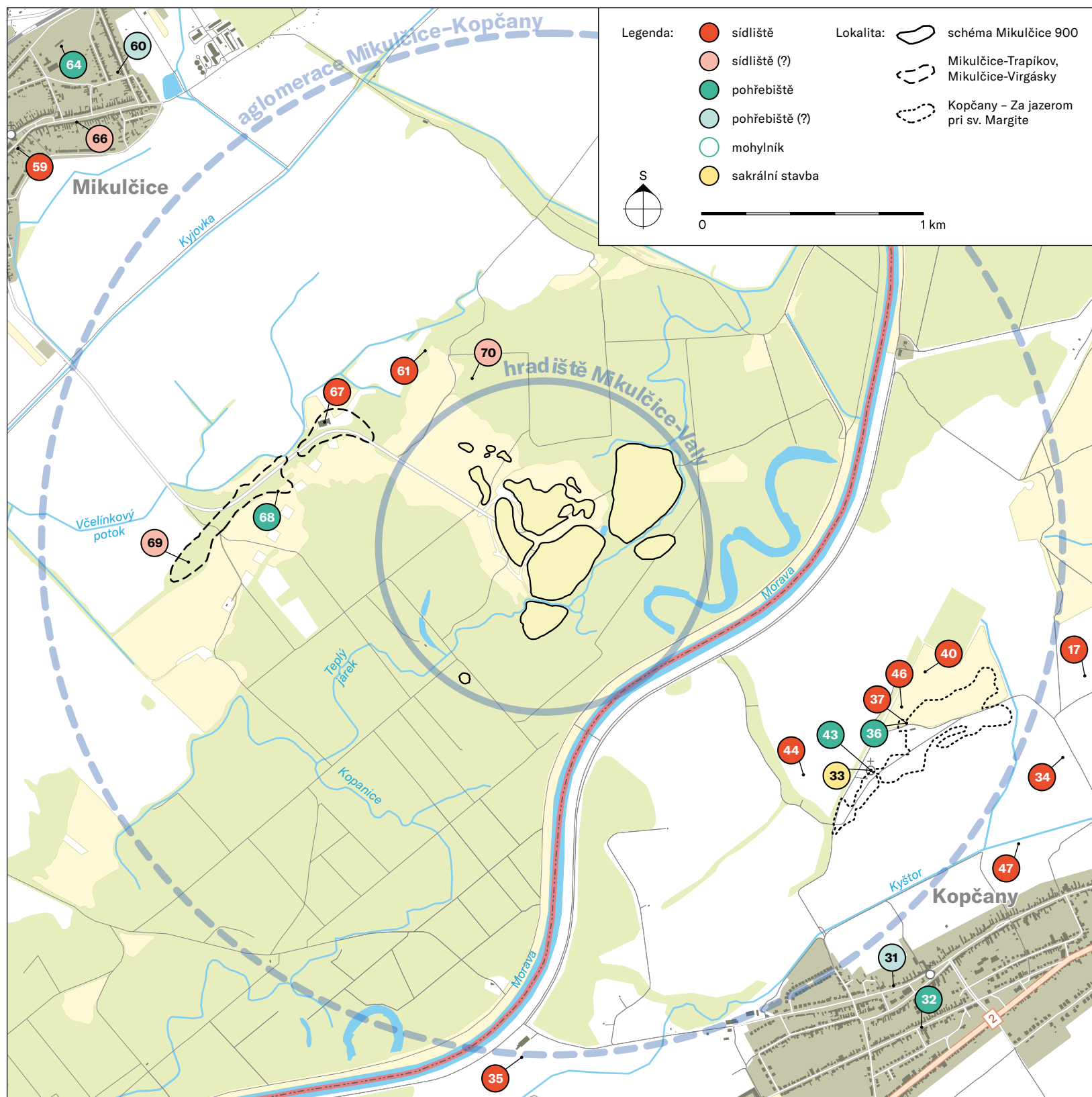
V pohřbním ritu převažovala inhumace čili kostrové pohřbívání. Žárové hroby představují spíše výjimky. Ve 20. letech 20. století byl objeven jen jeden žárový hrob, ve 40. letech pak sedm hrobů. Mrtví byli v případě kostrového pohřbu uloženi v natažené poloze na zádech. Většina pohřbených byly ženy a děti. Pohřební inventář se nacházel až v osmdesáti procentech hrobů. Nejčastějšími nálezy byly železné nože a keramické nádoby. V mužských hrobech se relativně často vyskytovaly ostruhy, jeden hrob dokonce obsahoval meč. Celkově tvořily hroby s výzbrojí a výstrojí až 18 %.

Na základě nálezů datoval V. Budinský-Krička skalický mohylník obecně do 9. století.

KRASKOVSKÁ 1959; BUDINSKÝ-KRIČKA 1959; BISTÁK et al. 2019

I.3 VELKOMORAVSKÁ CENTRÁLNÍ AGLOMERACE MIKULČICE-KOPČANY

V pojetí dnešního mikulčického výzkumu zázemí navazuje na sídelní aglomeraci, respektive obklopuje ji. Vlastní aglomerace zahrnuje tři zóny: opevněné jádro, podhradí/suburbium a periferii, tj. okrajovou/periferní část aglomerace. Pojem hradiště Mikulčice-Valy se vztahuje k oběma vnitřním zónám aglomerace, tj. opevněnému jádru a podhradí, kdežto pojem aglomerace Mikulčice-Kopčany zahrnuje všechny tři zóny včetně vnější periferní oblasti. Hradiště Mikulčice-Valy je situováno na české straně řeky Moravy (státní hranice), aglomerace Mikulčice-Kopčany reprezentuje přeshraniční areál rozkládající se po obou stranách řeky a svým rozsahem dosahující k okrajům údolní nívy. Periferní část aglomerace představuje svým způsobem přechodnou zónu mezi hradištěm a jeho zázemím, a to geograficky i funkčně.

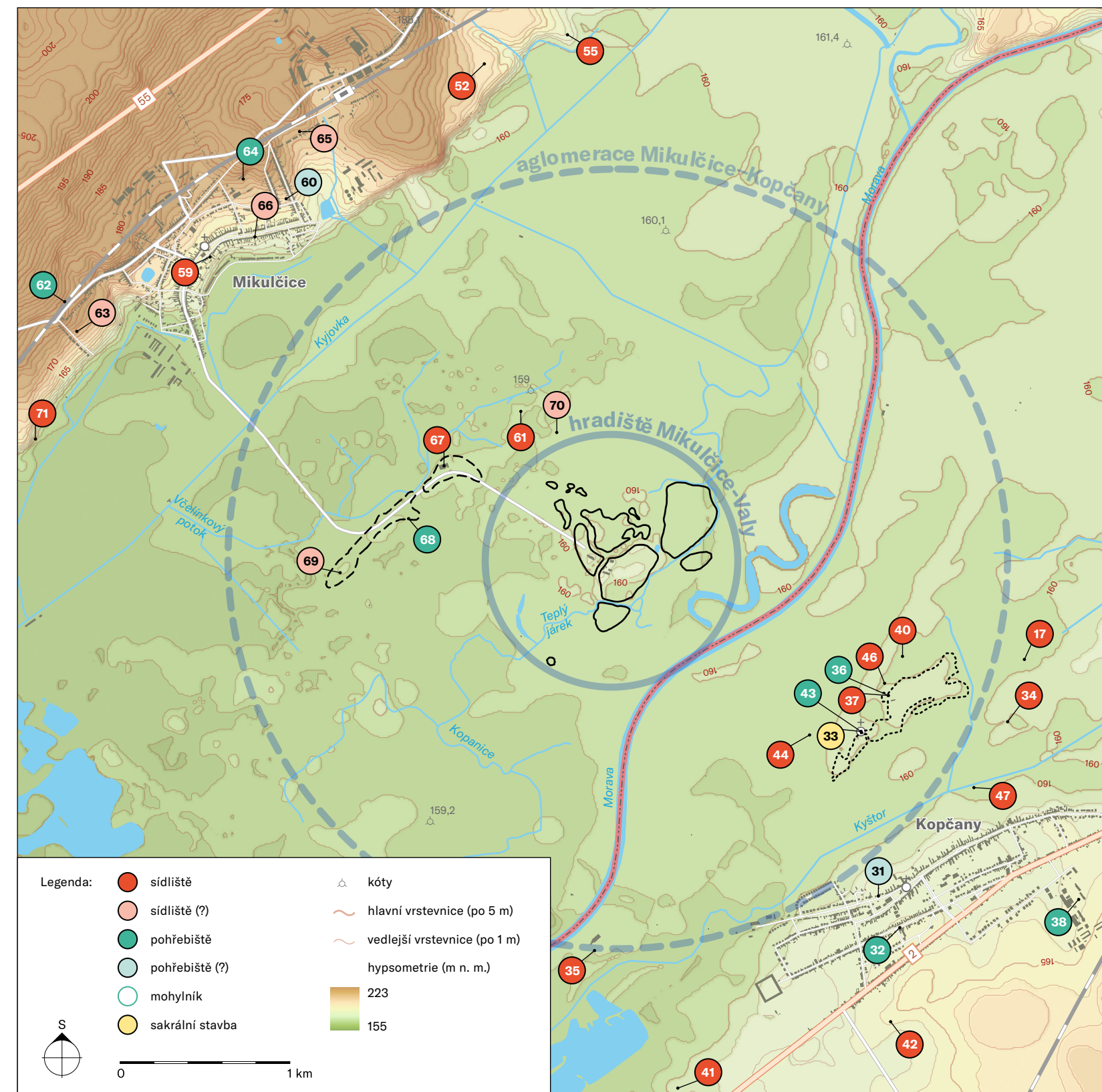

I.3.1 Velkomoravská centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany, topografická mapa

Velkomoravská centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany představuje komplex několika sídelních areálů, které se rozprostírají v údolní nivě řeky Moravy. Jádro aglomerace tvoří opevněná akropole a předhradí, obklopená dalšími neopevněnými areály v podhradí. Tento komplex označujeme jako hradiště Mikulčice-Valy. Podrobný topografický i funkčně-intepretační popis této centrální části aglomerace se nachází v části II této publikace. Druhou část aglomerace tvoří tzv. okrajová zóna, ve které se nacházejí sídelní areály s variabilní funkcí. Osídlení v této okrajové zóně aglomerace se (podobně jako v jejím opevněném jádru) koncentrovalo na vyvýšeninách uprostřed údolní nivy (dunách či agradačních valech), a to ve třech hlavních areálech: v poloze Mikulčice-Trapíkov a na ní navazující poloze Mikulčice-Virgásky, obou na české straně aglomerace, a v poloze Kopčany – Za jazerom pri sv. Margite na slovenské straně. Prostorové členění aglomerace, které je prezentováno na mapě, má především analyticko-formální charakter. Odráží však i skutečnost, že sídelní areály v centru aglomerace měly jiné funkce než areály v jejích okrajových částech. Na základě nejnovějších výzkumů předpokládáme, že centrální část sloužila především jako rezidence elitních vrstev společnosti, specializovaných řemeslníků či vojenské družiny a jako významné církevní

centrum. V okrajových částech sídlily komunity, které z větší části zajišťovaly základní hospodářský chod aglomerace, konkrétně zásobování centra surovinami, zpracování, distribuci a přípravu potravin. Podílely se však patrně i na hospodářské produkci pro širší zázemí. Tyto skutečnosti se odrazily v archeologických pramenech z lokality. Zatímco v centru aglomerace má využití prostoru, ať už profánního (sídliště, fortifikace, komunikace apod.), nebo sakrálního charakteru (kostely, pohřebiště), velmi koncentrovanou podobu, která připomíná mladší středověká města, je způsob využití prostoru v okrajových částech aglomerace více podobný agrárním sídlištím a pohřebištím v zázemí centra; nacházejí se zde totiž menší koncentrace obydlí nebo hrobů. Rozdíly pozorujeme také ve způsobu budování obydlí (v centrální části se na rozdíl od okrajových zón nevyskytují pro Slovany typická zahlobená obydlí – zemnice) či v pohřebním ritu (hroby na pohřebištích v okrajových částech aglomerace nemají tak honosný inventář – především šperky, výzbroj a jezdeckou výstroj –, jako je tomu v opevněných areálech).

POLÁČEK 2001b; 2019a; POLÁČEK, MAZUCH, BAXA 2006; HLADÍK, MAZUCH, LÁTKOVÁ 2022

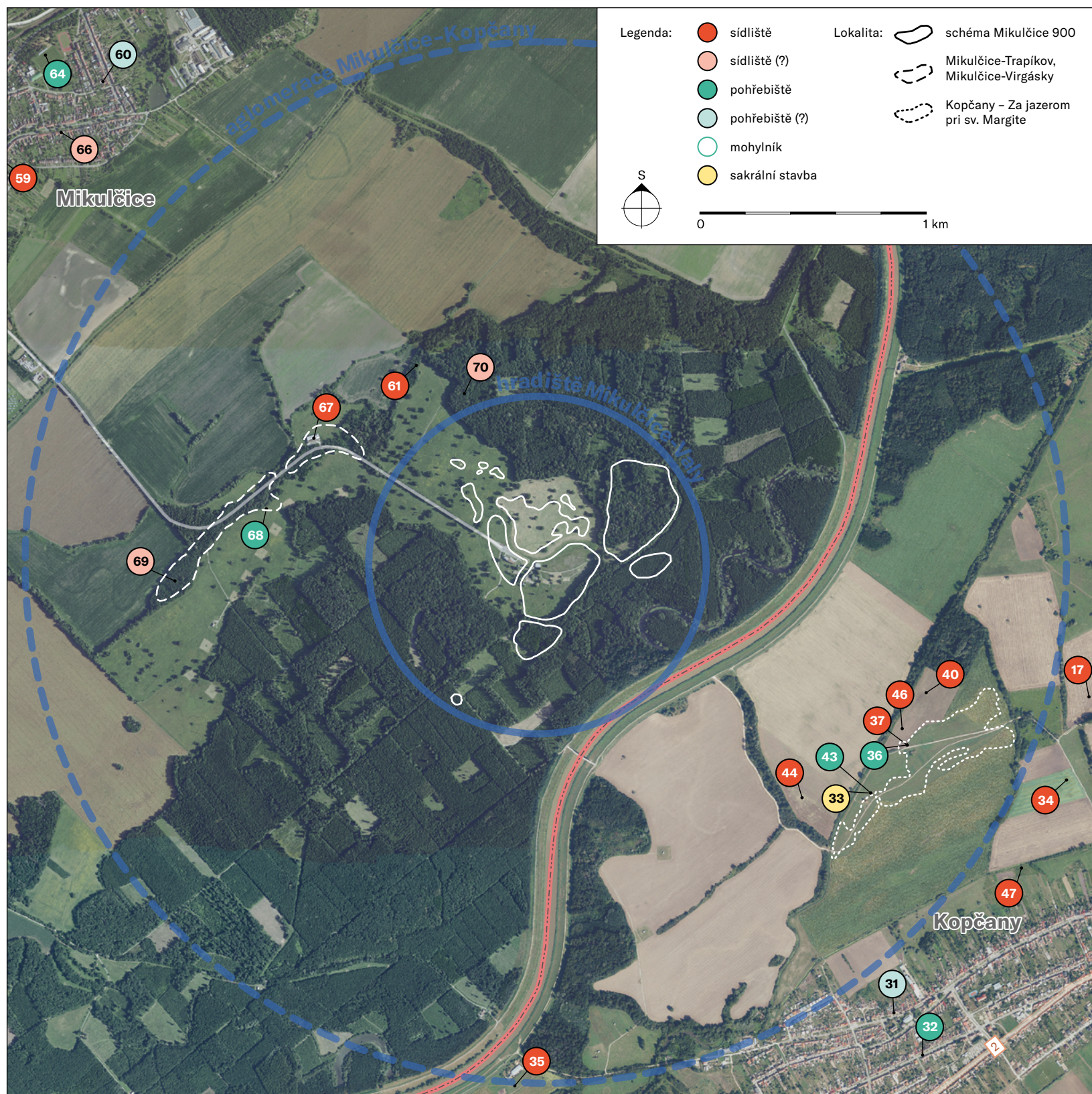

I.3.2 Velkomoravská centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany, hypsometrická mapa

Situování centrální aglomerace do údolní nivy řeky Moravy v 9. století bylo odrazem geopolitických zájmů Velké Moravy i dobových přírodních podmínek v daném prostoru. Rekonstruovat podobu krajiny v prostoru mikulčické aglomerace se podařilo především pomocí interdisciplinárního výzkumu. Nejvíce paleobotanických a palynologických analýz cílených na výzkum historické krajiny z období Velké Moravy bylo realizováno v okolí centrálních velkomoravských lokalit, jako jsou Mikulčice či Pohansko. Starší paleobotanické výzkumy realizované Emanuelem Opravilem, ale i novější pylové analýzy z Mikulčic-Valů a Břeclavi-Pohanska dokládají, že v období středního a větší části mladého holocénu byl pro údolní nivu řeky Moravy charakteristický nezaplavovaný tvrdý luh s převládajícími dřevinami dubu, jasanu, habru, jilmu a lípy. Dá se říci, že okolí obou lokalit bylo tehdy porostlé smíšenými dubovými lesy. To však platí především pro dobu 6.-8. století, zatímco pro velkomoravské období v 9. století jsme svědky snižování podílu dřevin, což je evidentně odrazem postupného odlesňování krajiny. V tomto období se naopak zvyšoval podíl trav a obilovin, respektive lokálních lučních porostů

a zemědělsky obdělávaných polí. Obecně se pro období raného středověku předpokládá, že krajina byla intenzivně využívána zejména v pásu kolem řek, kde se také koncentrovalo osídlení. Existovala zde tedy sídliště s přílehlými poli a pastvinami. Hospodařením v tomto prostoru vytvářel člověk tzv. kulturní step. Georeliéf údolní nivy v prostoru mikulčické aglomerace v 9. století byl s největší pravděpodobností více členěný a jednotlivé sídelní areály (ať už centrální opevněná část, nebo areály v okrajových zónách) se nacházely na vyvýšeninách, které tvořily přirozenou ochranu před vodou, ohrožující obyvatel zejména v době povodní. Pro současný reliéf charakteristická rovinatá údolní niva vznikla až v důsledku ukládání povodňových hlín v mladším středověku a novověku, kdy docházelo k intenzivním změnám vodního režimu řeky Moravy.

OPRAVIL 1983; 2003; JANKOVSKÁ, KAPLAN, POLÁČEK 2003; MACHÁČEK et al. 2007; HLA-DÍK et al. 2014; DOLÁKOVÁ et al. 2020

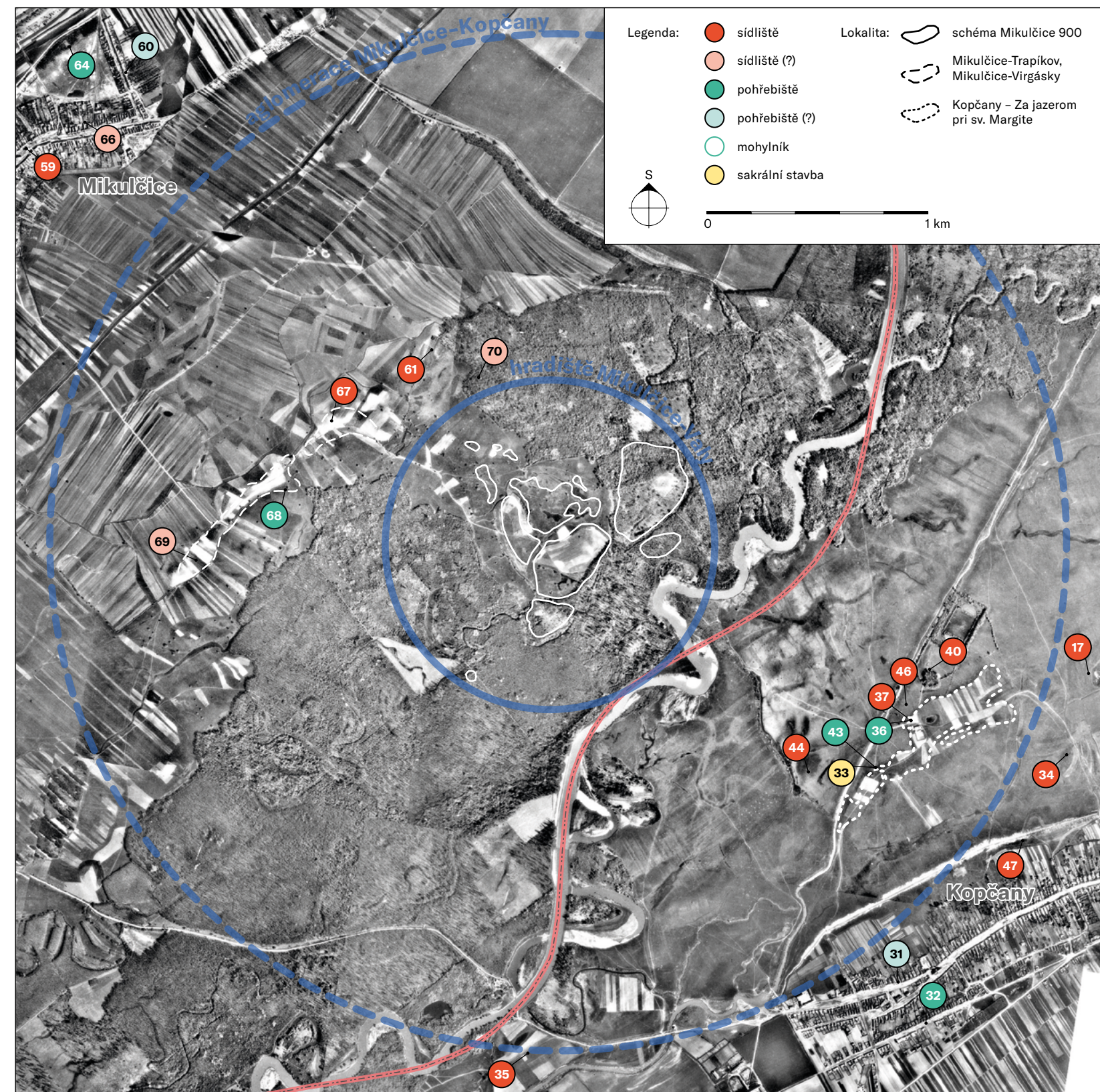

I.3.3 Velkomoravská centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany, ortofoto mapa

Významná problematika dotýkající se způsobu využívání celého prostoru centrální aglomerace v 9. století souvisí s možností zemědělského obdělávání údolní nivy, respektive s otázkou, zda v tomto prostoru bylo, či nebylo možné pěstovat zemědělské plodiny, především obilí, jež představovalo základ potravy tehdejších obyvatel Mikulčic. Kombinace výsledků nejnovějších pylových analýz, studia rostlinných makrozbytků a antrakologie z širšího prostoru hradíšť Mikulčice-Valy a Břeclav-Pohansko koreluje se staršími závěry o podobě kulturní krajiny údolní nivy jako o mozaice zalesněných a otevřených stanovišť. Tuto mozaiku tvořily mezofilní dubohrabové lesy, lužní les, křoviny okrajů lesa a vlhké i sušší luční porosty. V analyzovaných souborech byly zastoupeny skupiny s pylovými ukazateli obilných polí, mokřých luk a pastvin a také suchých pastvin a lidských sídel a cest. Některé skupiny pylů indikují půdy ležící ladem. Nejvýznamnější z velkomoravských center, jako byly například Mikulčice, mají spíše městský ráz s velkým hospodářským zázemím (pole, pastviny, louky), přičemž antropogenní indikátory dokládají i přesun obyvatelstva v okolí.

Krajina, která se nacházela v širším prostoru velkomoravských centrálních aglomerací, byla tedy intenzivně zemědělsky využívána. Botanické nálezy polních plevelů z mikulčické aglomerace indikují na základě klimatických faktorů, že pole byla situována v otevřené krajině a že nebyla zastíněna vyšší vegetací (lesem). Velmi pravděpodobné je i to, že plodiny byly pěstovány ve větších rozestupech a že pole měla poměrně velkou rozlohu. Na základě těchto skutečností je možné předpokládat tzv. extenzivní zemědělství. Tento typ hospodaření je založen na obhospodařování velkých ploch s menším vkladem lidské práce. Výsledky analýz půdního dusíku z obilí z 9. století naznačují, že na některých polích byly využívány agrotechnické postupy zaměřené na zlepšení nebo udržení kvality zemědělské půdy. Je proto možné předpokládat, že pole byla zakládána na půdách s nižší kvalitou (i těch nivních), byla hnojena nebo pravidelně ponechávána ladem. Úhorové hospodaření a existenci mezi a pastvin také dokládají archeobotanické nálezy polních plevelů, které jsou typické pro tyto biotopy.

OPRAVIL 2003; HLAVATÁ 2015; LÁTKOVÁ 2017; 2019; DOLÁKOVÁ et al. 2020; HLADÍK 2022

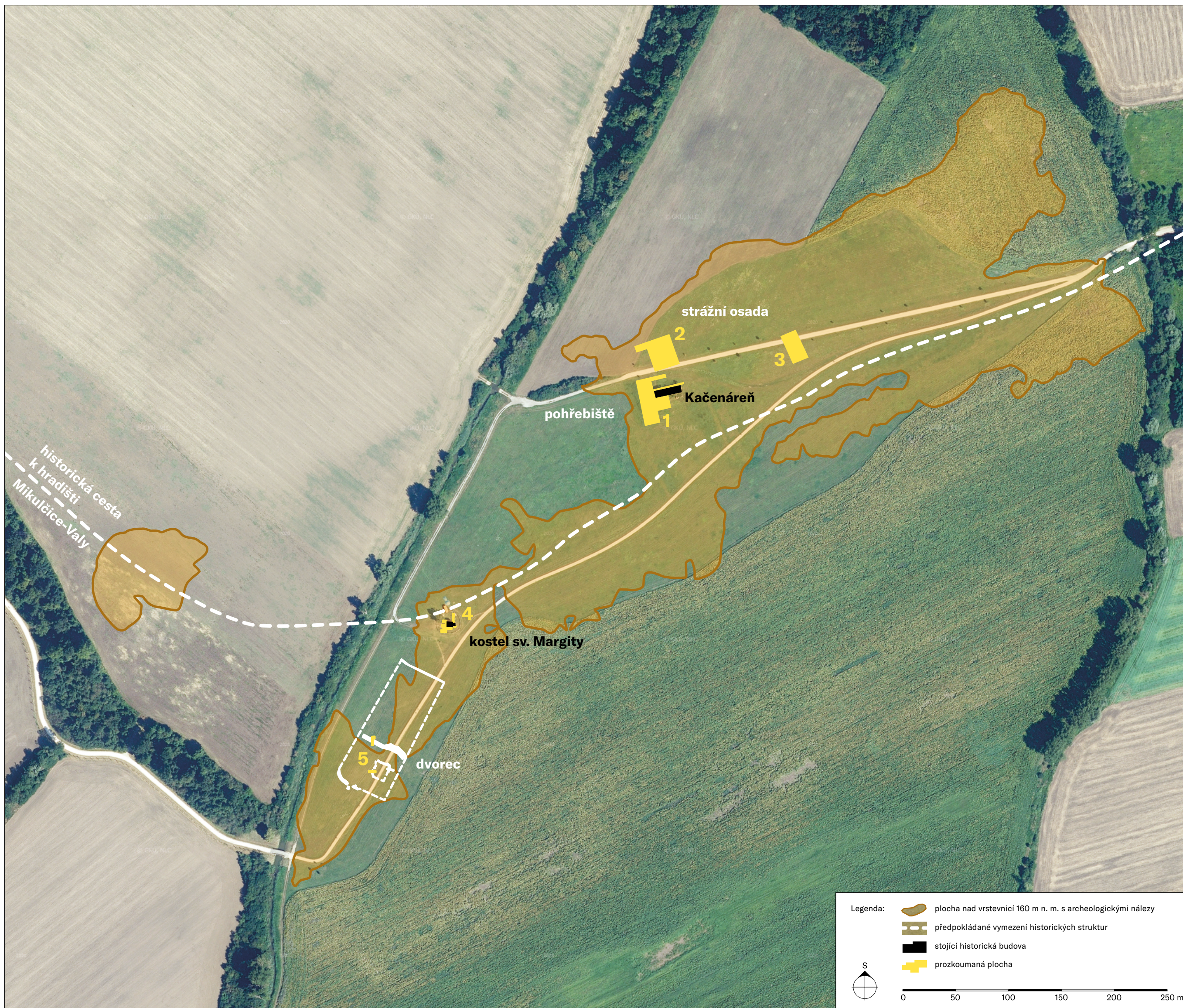

I.3.4 Velkomoravská centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany, historická letecká mapa (1938)

Po zániku Velké Moravy na počátku 10. století se postupně významně mění i funkce celého prostoru mikulčické aglomerace, a to spolu se změnami sídelních struktur středověkých říší, které se v prostoru bývalé Velké Moravy postupně etablovaly (Uherské království a České knížectví). Přestože z archeologických pramenů je zřejmé, že osídlení v prostoru aglomerace pokračuje i v mladohradištním období (11.-12. století), je evidentní, že již nemělo zdaleka takový význam jako v době fungujícího velkomoravského centra. V 11. a 12. století nahradily centrální funkci mikulčické aglomerace nově budované mladohradištní hrady. Na moravské straně řeky Moravy to byl hrad v Hodoníně a na uherské hrad v Holiči. Sídelní aktivity v následujících staletích postupně slábly a význam prostoru se v podstatě vázal jen na komunikaci (pravděpodobně s brodem) spojující Moravu a východní části Uherska. V prostoru celého středního a dolního Pomoraví až do 13. století postupně krystalizovala hranice mezi Českým královstvím a Uherskem. Řiční tok Moravy a údolní niva v místech bývalé velkomoravské aglomerace představovaly během celého pozdního středověku i novověku a v podstatě až do současnosti pohraniční území.

V první polovině 20. století byl prostor aglomerace intenzivně zemědělsky využíván. Stav krajiny v tomto období je dobře zachycen na historické letecké mapě z roku 1938. Všechny procesy, které tu probíhaly po rozpadu Velké Moravy a zániku mocenského centra, se podepsaly na míře dochování velkomoravských památek. Přestože v prostoru, kde se v 9. století nacházela mikulčická aglomerace, nevyrostlo ve vrcholném středověku ani novověku osídlení městského typu (jak to vidíme u některých jiných velkomoravských center), měly veškeré „povelkomoravské“ hospodářské, sídelní či komunikační aktivity zásadní dopad na stav dochování archeologické památky označované dnes jako NKP *Slovanské hradíště v Mikulčicích*. S výjimkou viditelných valů se v mikulčické krajině nedochovalo do současnosti téměř žádné další terénní relikty sídelních struktur z 9. století.

MĚŘÍNSKÝ 2008; HLADÍK 2014; POLÁČEK 2014d; 2018a

I.3.5 Sídlní komplex z 9.-10. století Za jazerom pri sv. Margite v Kopčanech

Hlavním sídelním areálem na dnešní slovenské straně aglomerace Mikulčice-Kopčany byla v 9.-10. století poloha Za jazerom pri sv. Margite. Při celkovém rozsahu téměř 13 hektarů má urbanistické části Kačenáreň a kostel sv. Margity. V 9.-10. století tudy procházela cesta směřující k severovýchodní bráně akropole mikulčického hradu.

První etapa archeologického výzkumu v okolí barokní hospodářské budovy lidově nazývané Kačenáreň pod vedením L. Kraskovské a V. Vráblikové spadá do 60. a 70. let minulého století. Druhá etapa výzkumu, realizovaná Pamiatkovým úradom Slovenskej republiky v Bratislave (P. Baxa), proběhla v letech 1998-2014 a byla zaměřena především na komplexní archeologický a stavebněhistorický průzkum kostela sv. Margity s přilehlým bývalým hřbitovem a na zjišťovací, částečně nedestruktivní výzkum hospodářského dvorce jižně od kostela. V roce 2021 začala pod vedením T. Königa třetí, zatím poslední etapa výzkumu polohy Za jazerom pri sv. Margite. Souvisí s památkovou obnovou Kačenárne.

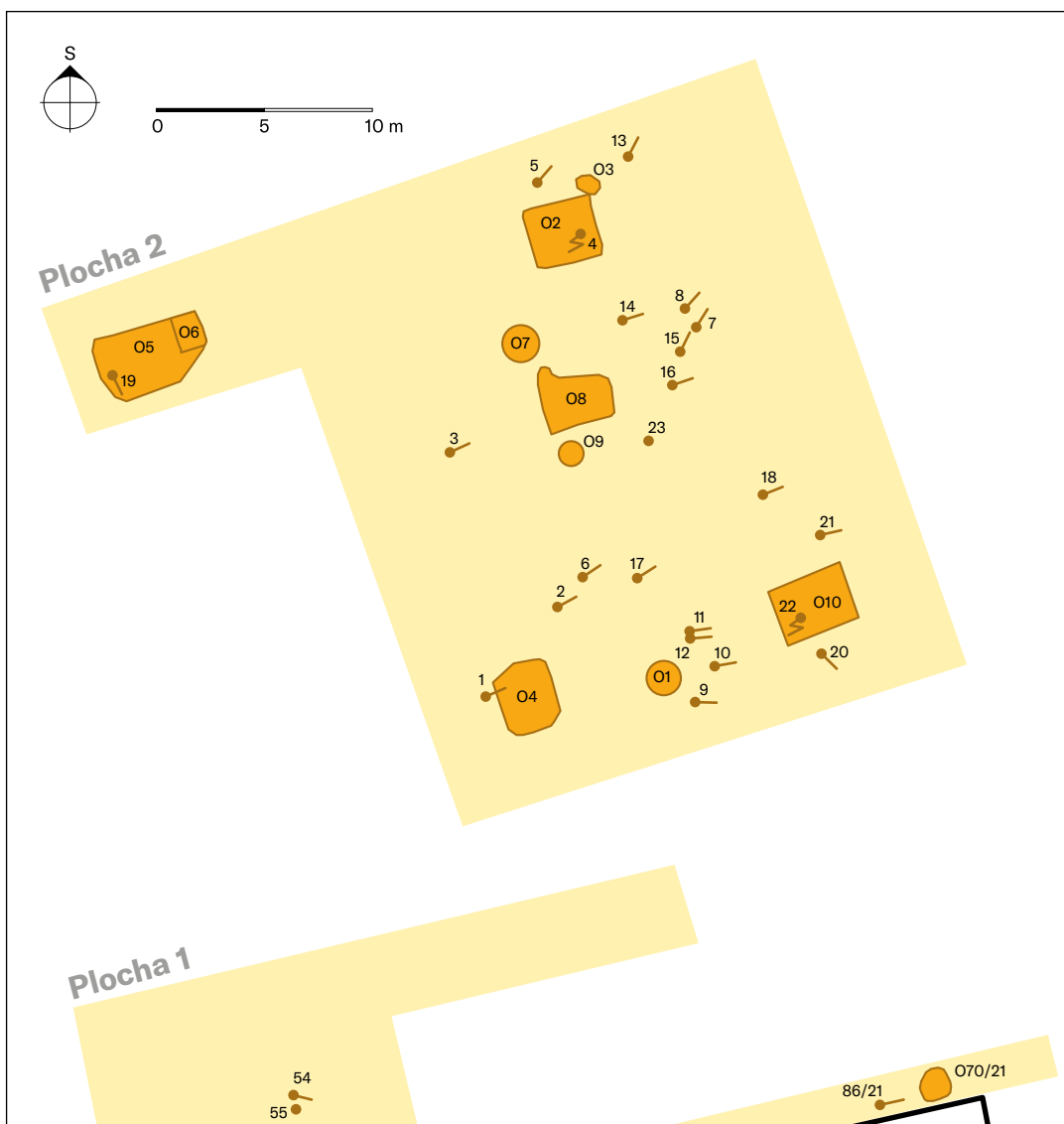
Západně od budovy Kačenárne bylo v roce 1961 prozkoumáno pohřebiště a několik starších sídlištních objektů (plocha 1). V plochách zkoumaných v letech 1964 a 1969-1970 severně od budovy Kačenárne bylo zjištěno sídliště, na kterém se nacházely hroby uložené zčásti v průběhu existence sídliště a zčásti po jeho zániku (plocha 2). Tento urbanistický model je potvrzen také výzkumem provedeným v roce 2021.

Tři sta metrů jihozápadně od Kačenárne se nachází sakrální okrsek s kostelem sv. Margity Antiochijské. Komplexní výzkum dodnes stojící kostelní stavby prováděný v letech 1998-2008 prokázal předrománské stáří její nejstarší stavební fáze s pravděpodobným datováním do druhé poloviny 9. století. V okolí kostela existoval v rozmezí 9.-17./18. století dnes už nepoužívaný hřbitov, zkoumaný v letech 1996-2013 (plocha 4). Je pravděpodobné, že nejstarší fáze pochování na hřbitově spadá do druhé poloviny 9. století.

Osídlení okolí kostela sv. Margity známe především z povrchových sběrů a z výsledků nedestruktivního výzkumu. V roce 2007 se díky leteckému průzkumu podařilo identifikovat v jižním sousedství kostela ohrazený dvojdílný areál. Jeho datování do 9.-10. století potvrdil zjišťovací výzkum v roce 2014 (plocha 5), na jehož základě byl objekt interpretován jako hospodářský dvorec postavený pravděpodobně podle podobných předloh jako hospodářské dvory - curtes Karla Velikého.

Celkový vývoj osídlení v poloze Za jazerom pri sv. Margite umíme dnes načrtnout na základě současného vyhodnocení archeologických pramenů jen v hrubých rysech. Někdy v průběhu 9. století je v její nejvyšší části založena strážní osada s pohřebištěm. O něco později je poněkud stranou osady, v nižší okrajové poloze vystavěn kostel s pohřebištěm a jižně od kostela ohrazený dvouprostorový hospodářský areál - dvorec. Existenci kostela v 9. až první polovině 10. století dokládají kromě jiného pohřby vně kostela - u jižní stěny loďe a předsíně. Tyto hroby demonstrují svým vybavením úzké vztahy k elitnímu prostředí opevněného centra Mikulčice-Valy. Poloha Za jazerom pri sv. Margite se svou polohou i funkcí řadí k „okrajové zóně“ aglomerace Mikulčice-Kopčany a některými svými atributy se podobá sídlišti Mikulčice-Trapíkov na protilehlé straně aglomerace. Jedním z hlavních znaků této zóny odrážejících sociální diferenciaci obyvatel je přítomnost zemnic jako hlavního typu obydlí.

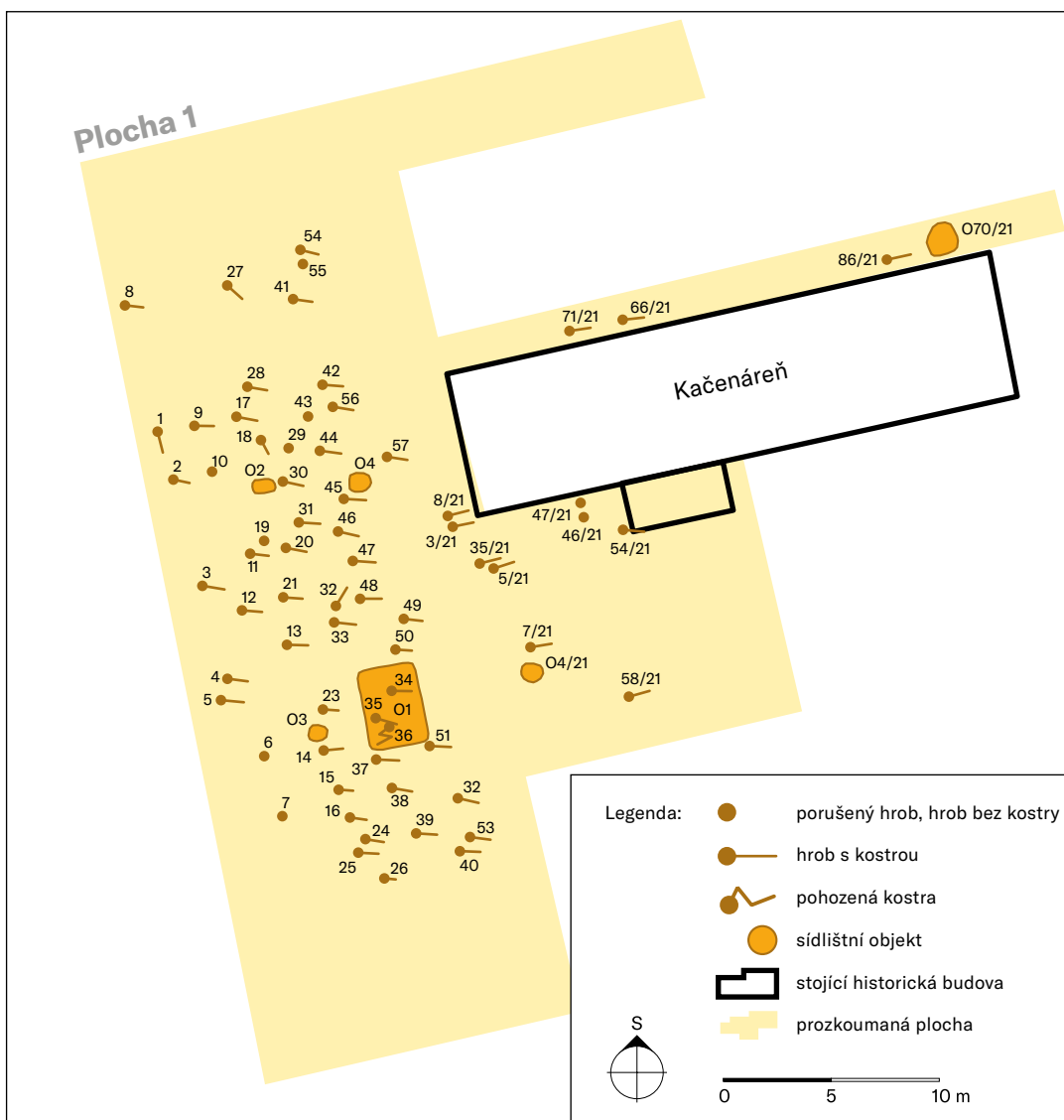
BAXA 2000; 2010; BAXA, PRAŠEK, GLASER-OPITZOVÁ 2008; MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, BAXA 2017

I.3.6 Kopčany - Za jazerom pri sv. Margite, časť Kačenáraň, sídlisť s ojedinelými hrobmi

V 60. letech 20. století byla prozkoumána pouze severozápadní část sídliště rozkládajícího se v 9. století pravděpodobně na celém území agradačního valu Moravy severně a východně od budovy Kačenárně (až po Kačí kanál), jak ukazují výsledky geofyzikálního výzkumu a povrchových sběrů. Hlavními zjištěnými stavebními typy byla zemnice a samostatně stojící pec. Dosud prozkoumané zemnice neobsahovaly s výjimkou pozůstatků otopných zařízení žádný další původní inventář. Nejsou doložené stopy po konstrukci stěn ani střech. Míra zahloubení stavebních jam zemnic do terénu se nedá přesně určit, pohybovala se okolo 70-85 cm. Ze zemnic pochází pouze odpad v podobě zlomků keramiky, fragmentů železných předmětů a zvířecích kostí. Stavební jámy po zemnicích byly využité po zániku jejich obytné funkce jako místa pro pochovávaní mrtvých; tito byli ve dvou případech uloženi v nerituální poloze. Na prozkoumané ploše sídliště se mezi zemnicemi nacházely skupinky hrobů.

KRASKOVSKÁ 1969; BAXA 2010

I.3.7 Kopčany - Za jazerom pri sv. Margite, časť Kačenáraň, pohřebiště

Pohřebiště, jehož jádro se nacházelo na mírném svahu západně od budovy Kačenárně je prozkoumáno jen částečně. Sondami z 60. let byla odkryta část pohřebiště, lokalizace hrobů je však nepřesná. Chybí antropologický materiál, stejně jako věk a pohlaví určené antropologem. Na ploše pohřebiště se našlo několik starších sídlištních objektů.

Hroby jsou také na celé ploše sídliště severně od Kačenárně. V některých případech jsou hroby jednoznačně mladší než sídlištní objekty. K rekonstrukci prostorového růstu pohřebiště nám scházejí potřebné informace.

Hrobové jámy jsou jednoduché bez vnitřní konstrukce, nebyly zjištěny doklady rakví ani dřevěných podložek nebo pohřebních rubášů. Velikostí (asi 290 x 150 cm) a hloubkou (asi 160 cm) vyniká hrob 58. Výbava hrobů je obecně chudá. K významnějším předmětům patří stříbrný gombík s pukličkami s makovou granulací z hrobu 14, náhrdelník ze skleněných korálek s měděným pozlaceným gombíkem jako přívěskem z hrobu 20 a výbava jezdeckého hrobu 58 s ostruhami typu Biskupija Crkvina a kopím považovaného za „náčelnický“.

KRASKOVSKÁ 1965; BAXA 2010

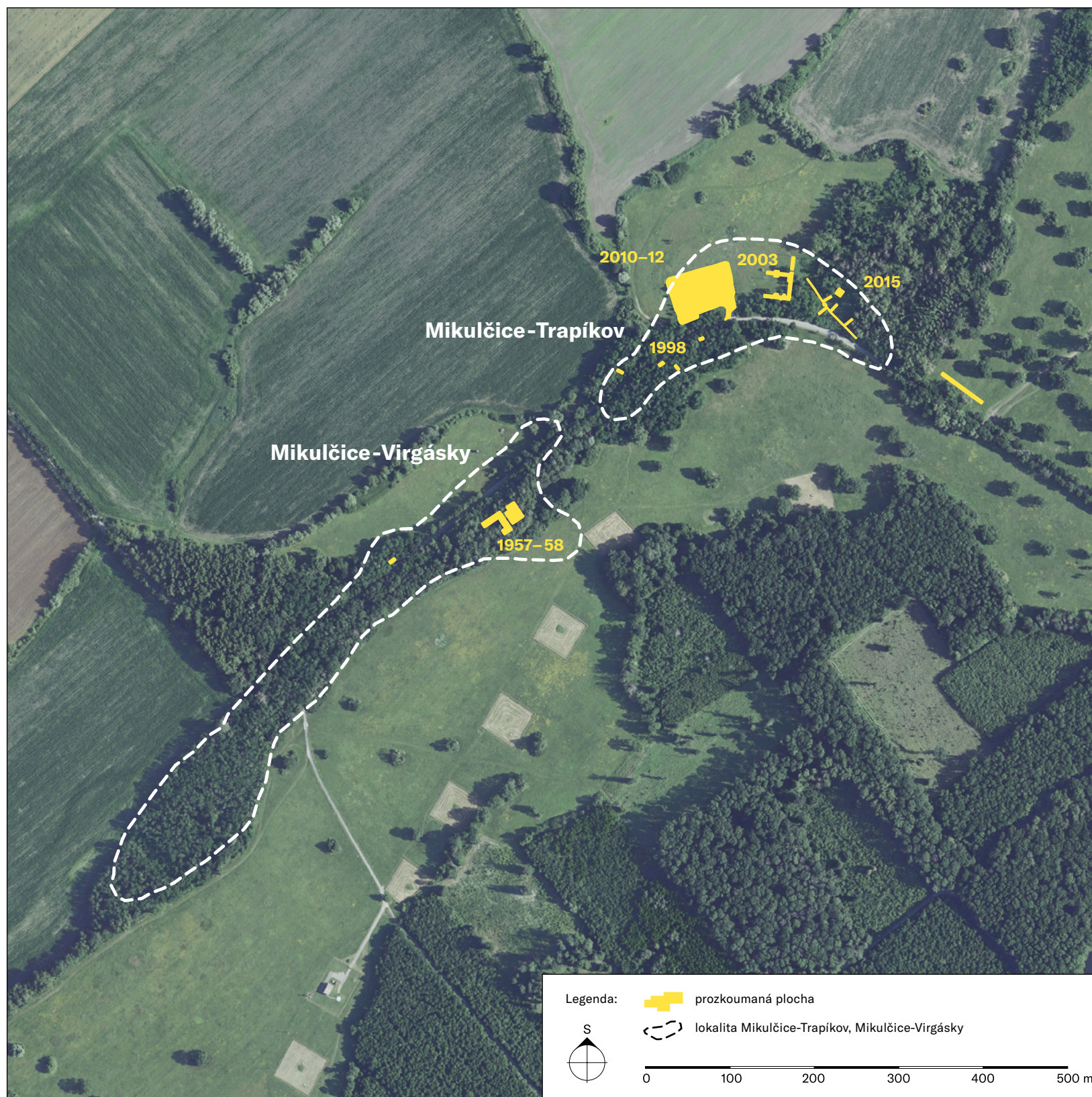

I.3.8 Kopčany - Za jazerom pri sv. Margite, časť kostel sv. Margity

Tři sta metrů jihozápadně od Kačenárně se nachází sakrální okrsek s kostelem sv. Margity Antiochijské. Hřbitov u kostela zkoumaly již L. Kraskovská (1961) a V. Drahošová (1994-1996) a zjistily zde jen novověké hroby. Komplexní výzkum dodnes stojící kostelní stavby prováděný v letech 1998-2008 prokázal předrománské stáří její nejstarší stavební fáze s pravděpodobným datováním do druhé poloviny 9. století. Dalo by se říct, že se jedná o další „mikulčický“ kostel. Svou dispozicí patří stavba ke skupině kostelů s pravoúhlým presbyteriem, podobně jako kostely č. 2, 5, 8 a 10 v Mikulčicích. Liší se však od nich jedním zásadním prvkem: západní předsíní s vyzděnou hrobkou v podlaze (bohužel recentně porušenou, tudíž bez dokladů pohřbu). Lze předpokládat, že se jednalo o hrob významné osoby světského či církevního původu (zakladatele kostela?). V interiéru lodi bylo prozkoumáno 66 pohřbů z 11.-17./18. století.

V okolí kostela existoval v rozmezí 9.-17./18. století dnes už nepoužívaný hřbitov. Nejstarší hroby byly poškozeny mladším pochováním do té míry, že dnes máme k dispozici z této skupiny hrobů pouze jeden úplně dochovaný hrob 3 (jižně od kamenné hrobky v předsiní kostela) s kostrou ženy vybavené stříbrnou bubínkovou náušnicí a pozlacenými gombíky. Zbylých šest hrobů jsou pouhá torza. Hroby byly uspořádány v řadách těsně vedle sebe a respektovaly stavbu kostela. Je pravděpodobné, že nejstarší fáze pochovávání na hřbitově spadá do druhé poloviny 9. století.

BAXA et al. 2004; 2005; BAXA 2010; MAŘÍKOVÁ-KUBKOVÁ, BAXA 2017

I.3.9 Velkomoravská centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany, sídelní areál Mikulčice-Trapíkov

Sídliště leží na mírně vyvýšené písčité duně přímo v údolní nivě řeky Moravy v nadmořské výšce kolem 160 m n. m a je vzdáleno necelý kilometr severozápadně od opevněného jádra hradiště Mikulčice-Valy. Toto sídliště s ojedinělým výskytem hrobů bylo zkoumáno ve více etapách v rozmezí let 1998-2015. První záchranné archeologické práce v souvislosti s budováním telekomunikačních sítí proběhly v letech 1988/1989 a 1998, poté následoval zjišťovací výzkum v roce 2003. Při těchto akcích bylo objeveno 6 chat a 10 zahřebených objektů náležejících neopevněnému sídlišti z 9., resp. počátku 10. století. Kromě zahřebených objektů se v prostoru sídliště nacházelo i 5 hrobů.

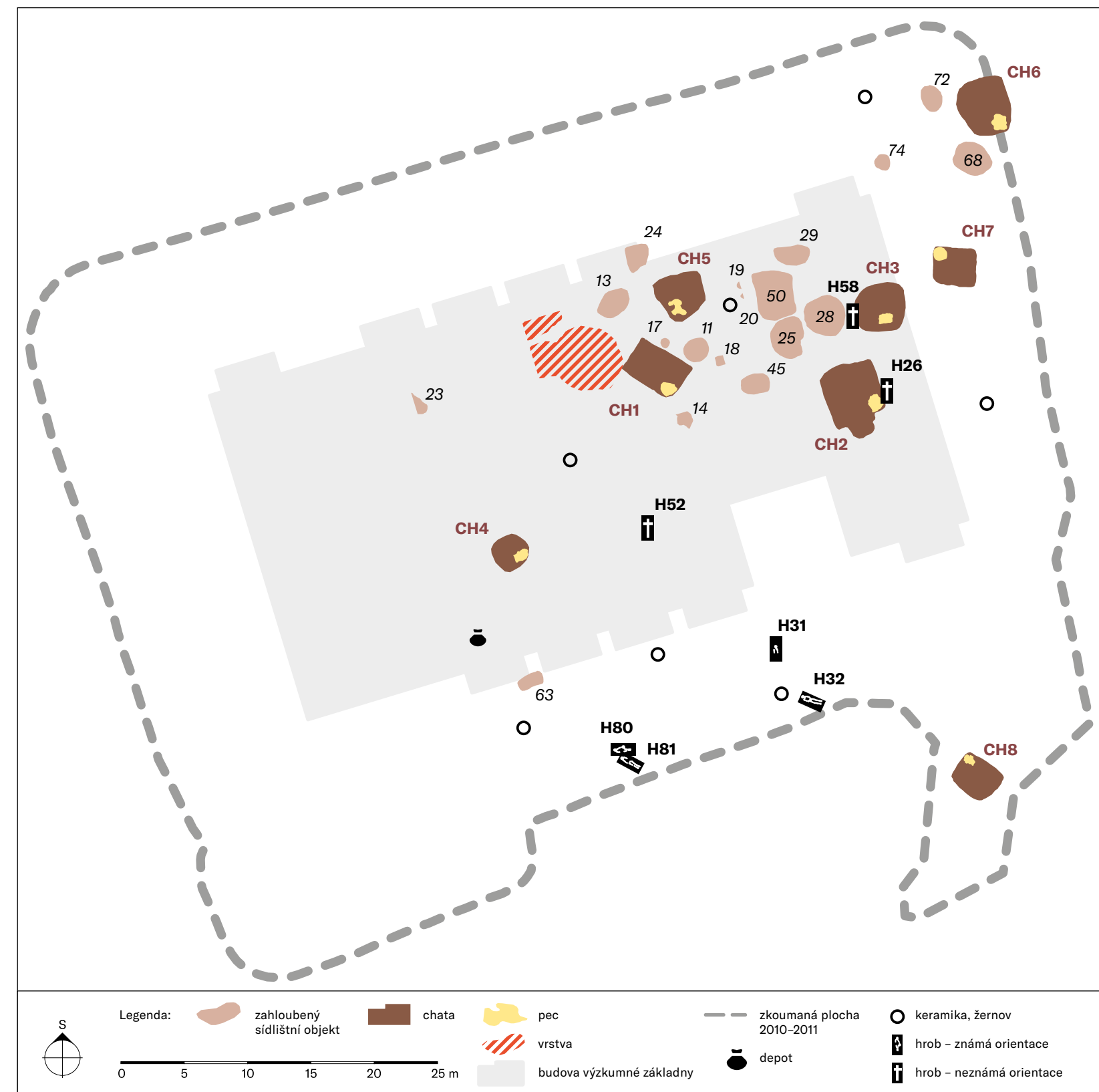
Další rozsáhlý výzkum zde probíhal v letech 2010-2012 a s přetřzkami pokračoval do roku 2015. Tento výzkum souvisel se stavbou nové výzkumné základny Archeologického ústavu AV ČR, Brno, a s dalšími terénními úpravami v okolí.

Pokud shrneme závěry z dosud realizovaných výzkumů na duně Trapíkov, dojdeme k následujícímu zjištění. Celkově bylo prozkoumáno 15 obydlí

z 9.-10. století a přibližně 29 sídlištních jam z téhož období. Odkryto zde bylo minimálně 12 hrobů, z nichž část spadá do úplného závěru osídlení, neboť hroby leží přímo nad sídlištními objekty nebo jsou zahřebené do jejich podlah. V prostoru sídliště Trapíkov nebyla nalezena ani jedna zásobní jáma nebo obilnice.

Na duně Trapíkov je momentálně prozkoumán areál s rozlohou 5 381 m². Předpokládaný rozsah duny dosahuje na základě geoarcheologických sondáží přibližně 34 000 m². Archeologicky je tak dosud prozkoumáno přibližně 15 % rozlohy duny. Přestože jde o plošně největší výzkum sídlištní struktury v zázemí Mikulčic, je jisté, že sídliště na Trapíkově mělo mnohem větší rozsah, než představuje jeho dosud odkrytá část. K sídelnímu areálu mohly patřit i archeologické struktury dokumentované v poloze duny Virgásky, která navazuje na dunu Trapíkov a pokračuje dále jihozápadním směrem.

POLÁČEK 2001b; POLÁČEK, RUTAR 2004; HLADÍK 2020; HLADÍK, MAZUCH, LÁTKOVÁ 2022

I.3.10 Velkomoravská centrální aglomerace Mikulčice-Kopčany, sídelní areál Mikulčice-Trapíkov, plocha v místě nové základny zkoumaná 2010-2012

Potřebu výzkumu vyvolal stavební záměr Archeologického ústavu AV ČR, Brno v souvislosti s výstavbou nové budovy mikulčické výzkumné základny. V prostoru duny zkoumané v letech 2010-2015 se podařilo objevit kromě části sídliště i část pohřebiště. Celkově bylo zdokumentováno 72 archeologických kontextů (vrstev, jam, výplní, konstrukcí, prvků, hrobů ad.). Osídlení na prozkoumané ploše se koncentrovalo v prostoru písčité duny. Tímto plošným výzkumem bylo odkryto dalších 9 mírně zahřebených obydlí z 9.-10. století. V jejich bezprostředním okolí se nacházelo 19 většinou oválných sídlištních jam s průměrnou délkou delší osy okolo dvou metrů a hloubkou jen několika desítek centimetrů. Specifickým druhem kontextu,

kteří byl ve většině případů objeven na rozhraní nadložní vrstvy a podložního písku, byly koncentrace keramických fragmentů (rozbité nádoby) nebo zlomky žernovů; tyto neměly žádnou zřetelnou vazbu k jiným terénním kontextům (šlo celkem o 7 případů). Kromě dokladů sídliště bylo na zkoumané ploše odkryto i 7 hrobů. V pěti případech se v hrobech nacházel pohřební inventář: nože, jeden pár ostruh a jeden prsten. Někteří mrtví leželi mezi sídlištními objekty, nešlo tedy patrně o regulární samostatné pohřebiště.

HLADÍK 2020; HLADÍK, MAZUCH, LÁTKOVÁ 2022

HRADIŠTĚ

II. HRADIŠTĚ MIKULČICE-VALY A JEHO VÝZKUM 1954–2020

Raně středověké hradiště Valy u Mikulčic patřilo v 9. století k nejvýznamnějším centrům Velké Moravy. Z písemných pramenů se bohužel nedovídáme, jak se hrad jmenoval ani jakou plnil úlohu ve správě říše ve věcech politických, hospodářských a církevních. Řešení těchto otázek zůstává především na archeologii, i když ani ta na mnohé z nich nemůže dát spolehlivou odpověď. Jisté je, že Mikulčice jsou místem s doklady přítomnosti všech základních centrálních funkcí. Takto lze hovořit o raně středověkém „protoměstě“ se silnými mocensko-reprezentačními a sakrálními prvky. Zde archeologicky doložené kvality – intenzita osídlení, koncentrace moci, bohatství a dokladů křesťanské víry – nemají obdoby na žádném jiném moravském centrálním hradišti 9. století, snad s výjimkou sídelní aglomerace v prostoru Starého Města – Uherského Hradiště. V obou lokalitách je tradičně hledáno sídlo moravských panovníků 9. století i Metodějova panonsko-moravského arcibiskupství, i když bez jednoznačného určení ve prospěch jedné nebo druhé lokality. Je ovšem velice pravděpodobné, že v dynamickém vývoji Velké Moravy se tato centrální funkce mohla měnit. Nelze ani vyloučit, že zde existoval systém platný v sousední Francké říši, označovaný jako „vláda ze sedla“, kdy panovník objížděl své hlavní falce a odtud vykonával správu země. V případě hlavních velkomoravských center nelze navíc prokázat, že by funkci správního centra říše a církevního ústředí muselo plnit jedno a totéž hradiště.

Pro označení našeho hradiště se vžil pojem Mikulčice-Valy. Název Valy se v původním pojetí vztahoval k severní vyvýšené části akropole, která je jistě historicky nejvýznamnější částí celé aglomerace. Přeneseně se tento původně pomístní název používá pro označení celé lokality. Pro potřeby výzkumu i prezentace lokality slouží jednotná terminologie, která používá jak funkčních, tak pomístních názvů. Samozřejmě jde o označení moderní a pomocná, která se nemusejí shodovat s původním členěním areálů a jejich funkcí, tak jak je chápali obyvatelé aglomerace v 9. století. Jádrem sídelní aglomerace neboli vlastní hrad se skládá ze dvou opevněných útvarů: akropole a předhradí. Toto jádro s mohutnou fortifikací bylo obklopeno podhradím neboli suburbium. Na podhradí navazovalo – a s ním se také částečně svým hospodářským významem překrývalo – zázemí. Výše uvedená funkční terminologie se týká sídelní aglomerace v její vrcholné fázi, tj. někdy na konci 9. století. Těto fázi předcházelo osídlení, jehož počátky jsou kladeny někde do pozdního 8. století. V té době byl rozsah osídlení podstatně menší a centrální sídliště bylo – jak se domníváme – jenom jednoduše ohrazeno, ačkoliv přímé doklady toho stále chybí. Je dokonce možné, že šlo po nějaký čas o neopevněné, přesto však mocenské centrum. Ke stavbě silné fortifikace – hradby, která do jisté míry charakterizuje velkomoravské mocenské centrum, došlo podle výsledků posledních bádání až někdy v pokročilém 9. století.

Jako akropole je označen centrální opevněný útvar hradiště s palácem, několika kostely a hlavními pohřebišti. Celý areál o výměře 7,7 hektaru je ohraničen dobře viditelným valem, pozůstatkem po mohutné hradbě dřevo-jílové konstrukce s čelní kamennou zdí a předsunutými palisádovými řadami. Většina archeologicky doložených zděných staveb 9. století se nachází v severní vyvýšené části akropole, označované již tradičně pomístním názvem Valy a reprezentující rozlohu 4,8 hektaru. Naproti tomu níže situovaná jižní část akropole, nazývaná Dolní Valy, patří k nejnižší položeným areálům celé aglomerace; zaujímá plochu 2,9 hektaru. Pro zjednodušení nazýváme obě uvedené polohy ohraničené společným valem termínem akropole, ačkoliv by si toto označení zaslouhovala především severní vyvýšená část. Základním urbanistickým prvkem akropole i celé aglomerace byla západovýchodní komunikace, která propojovala obě hlavní brány

akropole – „západní“ (číslo 2) se „severovýchodní“ (číslo 3). Kolem této cesty byly uspořádány nejvýznamnější objekty – kostely, resp. jejich sakrální areály s pohřebišti, palácový okrsek a další rezidenční i jiné významné stavby. Celkovou prostorovou strukturu akropole, členěnou menšími příkopy, palisádami či ploty, nelze za současného stavu výzkumu blíže rozklíčovat. Jisté je, že zbylá část akropole byla zaplněna domy roubené konstrukce, postavenými na předem připravených podlahových navážkách z písku či jílu. Pozůstatky této povrchové zástavby se uchovaly hlavně v okrajových partiích akropole; v centrální vyvýšené části byly porušeny přirozenou erozí a orbou, která zde probíhala až do zahájení výzkumu v roce 1954. Na akropoli sídlili v první řadě příslušníci tehdejší elity – rodiny knížete a velmožů, duchovenstvo, příslušníci vojenské družiny, řemeslníci pracující pro „knížecí dvůr“ – a samozřejmě služebné obyvatelstvo. Na akropoli mohly též fungovat dílny elitních řemeslníků – kovolitců, šperkařů a kovářů, ačkoliv práce s otevřeným ohněm musela být v takovém důležitém areálu zaplněném dřevěnou zástavbou velmi nebezpečná.

Předhradí protáhlého jazykovitého tvaru se připojovalo na západní straně k akropoli a zaujímal plochu 2,4 hektaru. Bylo situováno na mírně terénní vlně ze starších povodňových jílu, obtékané v 9. století meandrem řeky. Opevnění předhradí bylo ve srovnání s hradbou akropole podstatně subtilnější, takže v reliéfu současného terénu nezanechalo viditelné stopy. Existence opevnění byla prokázána až archeologickým výzkumem. Z nejnovějších výzkumů vyplývá, že hradba byla stejného typu jako na akropoli, jenom o zhruba dvě třetiny menší. Předhradí bylo opevněným obytným areálem s pravidelnou hustou zástavbou a vysokou intenzitou osídlení. To se zde navíc vyvíjelo neobvykle dynamicky: několikanásobné zvrstvení podlahových navážek svědčí o opakované obnově a přestavbě domů v poměrně rychlém sledu za sebou. Nenacházíme zde žádné kostely ani pohřebiště, chybí zde dokonce doklady intenzivnější řemeslné výroby. Tato zjištění ukazují na specifickou funkci areálu. Mezi raně středověkými hradišti u nás i v okolí nám k takto vyhraněné formě osídlení chybí srovnatelná obdoba. Otázkou je, kdo předhradí obýval a k čemu primárně sloužilo. Jedním z možných výkladů, se kterým přišel před více než padesáti lety Josef Poulik, je sídlo vojenské družiny knížete, což nevylučují ani nejnovější výzkumy v okolí přebudovaného návštěvnického centra NKP Slovanské hradiště v Mikulčicích. Mezitím byly vysloveny další hypotézy, ovšem žádná z nich není dostatečně průkazná. Zpracování tohoto rozsáhlého, pro celkovou interpretaci mikulčické aglomerace důležitého areálu bude předmětem dalších bádání.

Pod pojmem podhradí (suburbium) se skrývá prostor obklopující opevněné jádro mikulčické aglomerace, oddělený od něj dnes již zaniklým korytem řeky Moravy o šířce asi 30 m. Jde o několik sídelních areálů s pěti kostely, kostelními hřbitovy i prostými pohřebišti. Nejstarší osídlení se nachází na dvou písečných dunách situovaných severovýchodně a jižně od hradu a označovaných pomístními názvy Těšický les a Kostelísko. V 9. století byly tyto dnes zalesněné polohy nejspíše samostatnými říčními ostrovy, které svým vyvýšeným terénem nabízely dobré podmínky pro osídlení; tytéž polohy byly s oblibou využívané jako pohřebištní areály. Další – tentokrát níže položené areály mikulčického podhradí – byly zakládány na bázi povodňových sedimentů. Je charakteristické, že tyto pro život méně příznivé polohy byly osídlovány hlavně ve vrcholné a pozdní fázi velkomoravského osídlení, tj. v době největšího rozmachu mocenského centra. Největší takové sídliště se nacházelo na ploše asi 5 hektarů na další řádek severním podhradím, další, menší byla v severozápadním a východním podhradím.

Z celkové mapy osídlení je zřejmé, že snahou obyvatel podhradí bylo obsadit přednostně areály situované co nejbližší k hradu. Do vzdálenějších poloh se osídlení šířilo jen v případech, že šlo o vyvýšené, tj. přirozeně zvýhodněné areály. Příkladem je sídlištní areál u kostela č. 7 v poloze Štěpnice I, 300 m severozápadně od předhradí a malá duna Žabník 300 m jihozápadně od akropole. V podhradí lze hledat příbytky řemeslníků, zemědělců a dalšího služebného obyvatelstva zajišťujícího hospodářský provoz hradu. Nejvíce dokladů výroby – kovářství a kovolictví – nacházíme v severním podhradí. Kostely v mikulčickém podhradí bývají někdy považovány za doklad dvorců – rezidenčních a hospodářských útvarů zakládaných velmoži v blízkosti knížecího hradu; ovšem zatím se žádný takovýto útvar nepodařilo archeologicky prokázat. V podhradí – zejména na vyvýšených písčinych dunách – se intenzivně pochovávalo. Existovala zde kostelní i prostá pohřebiště s hroby luxusně vybavenými i zcela „chudými“.

Historie archeologického výzkumu mikulčického hradiště se začala psát v roce 1954 a trvá do současnosti; když se „nekope“, probíhá celoročně interdisciplinární badatelský výzkum soustředěný od roku 2014 v moderní budově Archeologického ústavu AV ČR, Brno na duně Trapíkov, necelý kilometr od akropole hradiště. Původně plnila funkci výzkumného pracoviště v Mikulčicích tzv. stará základna na akropoli hradiště. Při tragickém požáru v roce 2007 přišla o svou hlavní budovu, přesto plnila svůj účel až do roku 2014, kdy se pracoviště přesunulo na Trapíkov. Koncem roku 2020 byly všechny objekty staré základny s výjimkou tzv. bílého domu demontovány a povrch terénu se vrátil do stavu před rokem 1955. V tomto stavu areál čeká na svou revitalizaci, která by jej měla vrátit do krajinného rámce akropole a do podoby archeologického centra sloužícího návštěvníkům památky i archeologům.

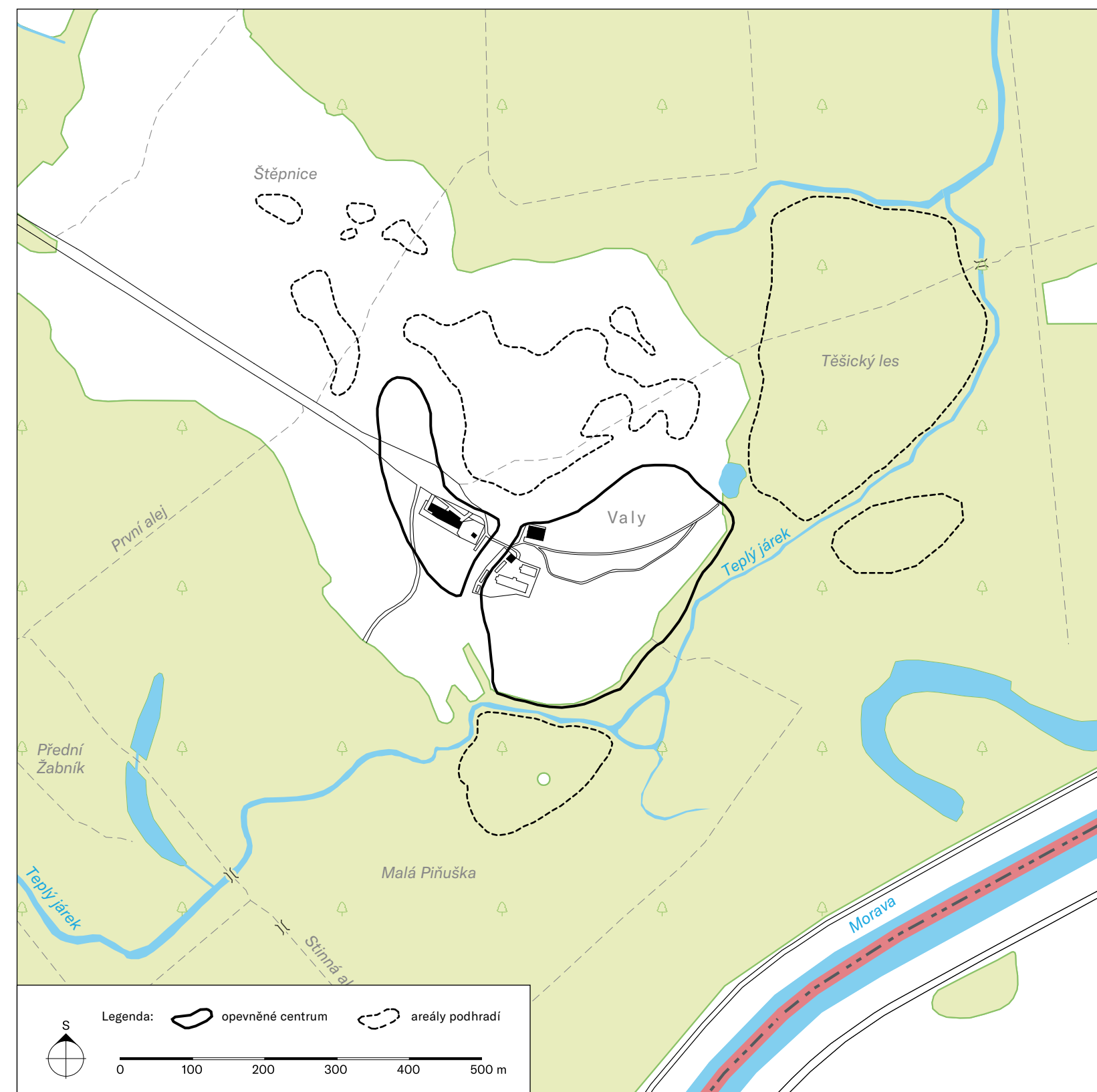
Slovanské hradiště „Valy“ u Mikulčic bylo objeveno pro vědu i veřejnost Josefem Poulíkem v roce 1954. Hned v následujícím roce byl zahájen velkoplošný terénní výzkum, který trval nepřetržitě skoro čtyřicet sezon. Výsledkem této 1. etapy mikulčického výzkumu byla odkrytá plocha pěti hektarů, tisíce prozkoumaných objektů, desetitisíce popsanych nálezových situací, statisíce evidovaných nálezů. Začátkem 90. let byly terénní práce na lokalitě omezeny na minimum, neboť množství každoročně přibývajících materiálů zdaleka překračovalo možnosti průběžného zpracování. Hlavní pozornost mikulčického pracoviště Archeologického ústavu AV ČR, Brno se v rámci této 2. etapy výzkumu (1993–2004) obrátila k systematickému zpracování obrovského nálezového fondu a k postupnému zveřejnění výsledků celé dosavadní etapy výzkumu. Docházelo ke sjednocení dokumentačních a evidenčních systémů lokality, byly připraveny základní průvodce po dosavadním výzkumu i jednotlivých prozkoumaných plochách, byly založeny publikační řady ke zveřejňování výsledků mikulčického výzkumu. Další obrat ve strategii výzkumu nastal v novém tisíciletí (etapa 3 počínaje rokem 2004), kdy se začala stále více projevovat nutnost vracet se do terénu a ověřovat detailními výkopy

konkrétní otázky teoretického zpracování. Takto byl zahájen program pramenného zpracování a verifikace starých výzkumů, naplňovaný v Mikulčicích doposud. Tímto způsobem se „nový“ terénní výzkum stal součástí zpracování „starých“ prozkoumaných ploch. Principem jsou rozsahem nevelké, ale detailně zkoumané plochy nebo sondy a co nejpohotovější publikace výsledků. Zapojení řady přírodovědných a technických oborů v rámci moderního interdisciplinárního výzkumu je v Mikulčicích samozřejmostí. Na předním místě v této „interakci“ stojí archeobotanika, geoarcheologie a antropologie.

Úroveň terénních a dokumentačních prací byla v některých obdobích „starého“ výzkumu, například na přelomu 50. a 60. let, velmi problematická. Totéž se týká evidence nálezů. Obecně platí, že příliš velkorysý a dlouhodobý velkoplošný výzkum nejvýznamnějších částí hradiště, stejně jako snaha o získávání stále nových atraktivních nálezů si vybraly svou daň v podobě obrovských prokopaných, dodnes nezpracovaných a bohužel z hlediska dalšího poznání často málo využitelných ploch. Příkladem mohou být areály v blízkosti 5. kostela na akropoli, 9. kostela v podhradí nebo velká plocha S 1960 na předhradí, zkoumaná kvůli zde nově budovanému parkovišti pro návštěvníky hradiště; nejenže terénní práce prováděné pod časovým tlakem byly nekvalitní, ale parkoviště samo otevřelo etapu poškozování vzácné archeologické památky „zasazováním“ nových funkčních staveb přímo do nevhodnějších partií hradiště (viz např. archeologický depozitář ze začátku 60. let v předhradí přeměněný na dnešní muzeum).

Rozsah pramenného materiálu z téměř 70 let trvajících výzkumu je tak obrovský, že jeho celkové kritické zpracování reprezentuje práci pro několik generací badatelů. Chybí především celkové zpracování rozsáhlých prozkoumaných ploch velkoplošného výzkumu, konkrétně pěti hektarů odkrytých archeologických terénů se složitou stratigrafií. Dočasným řešením kritické situace byly globální vědecké průvodce zaměřené na zmapování celé prozkoumané plochy uzavřené etapy výzkumu 1954–1992 (Poláček, Marek 1995, 2005). Tyto práce vnesly do zpracování potřebnou systematiku a celkový přehled prozkoumaných terénů, nemohly však zastoupit celkové pramenné a analytické zpracování. Ačkoliv vyhodnocení pramenného materiálu z Mikulčic v posledních dvaceti letech zaplňuje postupně celé publikační řady brněnského Archeologického ústavu AV ČR, je globální podchycení výsledků celého výzkumu za pomoci klasických metod stěží dosažitelné. Zpracování tak obrovského pramenného fondu vyžaduje systémová řešení. Posledním krokem v tomto směru je spuštění interaktivní mapy mikulčické sídelní aglomerace s názvem *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic* (<http://mikulcice-valy.cz>). Knižním doplňkem interaktivní mapy je tento atlas *Mikulčice 900*.

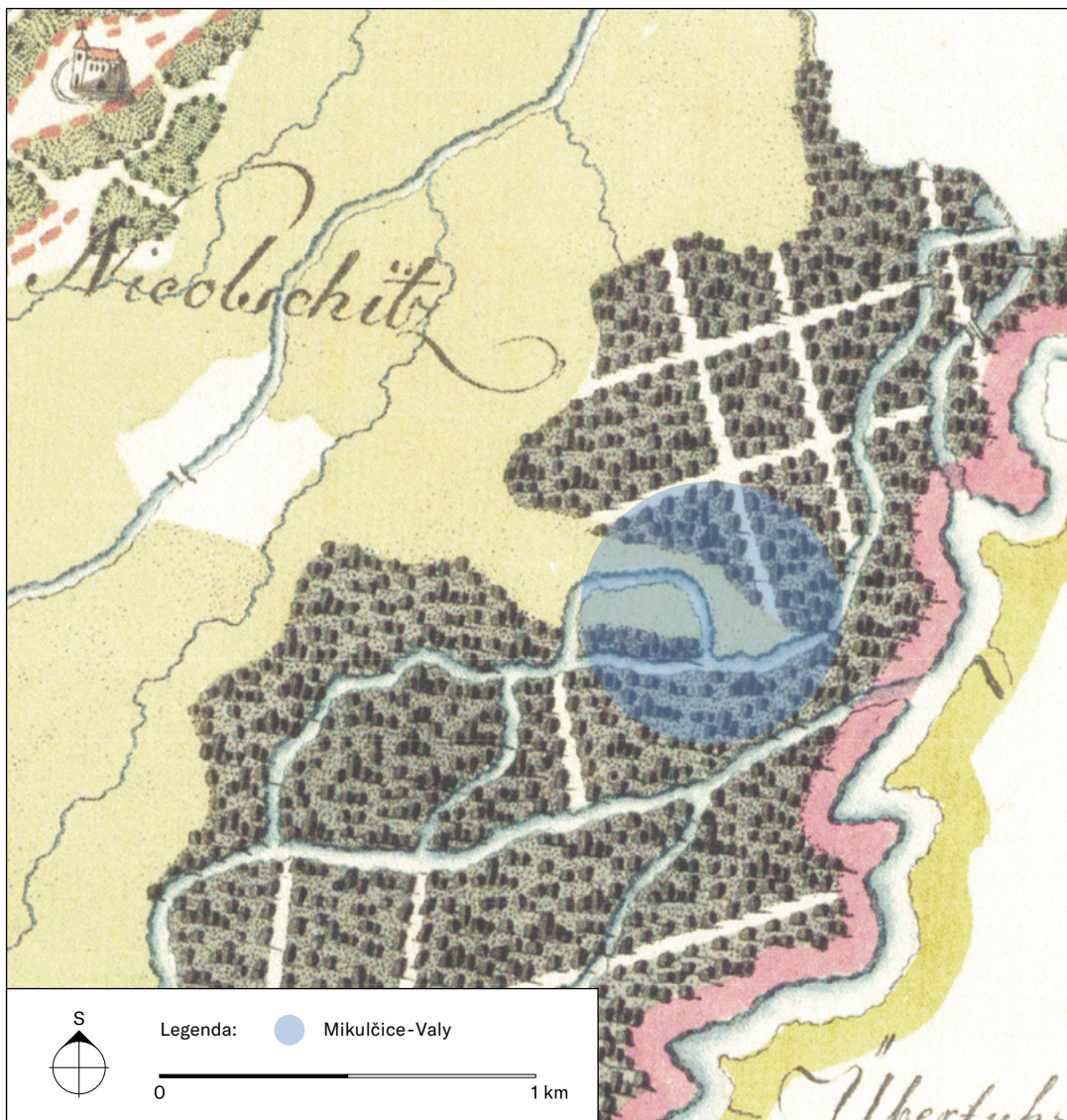
POULÍK 1967; 1975; KLANICA 1985a; POLÁČEK, MAREK 1995; 2005; POLÁČEK 1996; ZÁBOJNÍK 2005; POLÁČEK 2006; POLÁČEK, MAZUCH, BAXA 2006; POLÁČEK et al. 2014b; POLÁČEK 2016; SINDELÁŘ et al. 2020

II.1 TOPOGRAFIE HRADIŠTĚ MIKULČICE-VALY

II.1.1 Topografická mapa hradiště

Topografická mapa ukazuje současný rozsah luční enklávy v prostoru hradiště, respektive stav odlesnění v porovnání s následujícími historickými mapami atlasu. Z vodní sítě je vyobrazen regulovaný tok řeky Moravy (současně státní hranice mezi ČR a SR), jeden z odříznutých meandrů původního toku („Stará Morava“), vodoteč Teplý járek, která protéká celým územím podhradí od severovýchodu k jihozápadu, a mrtvé rameno Přední Žabník. Dále jsou zakresleny místní komunikace a moderní budovy (podrobněji k tomu viz mapu II.4.10). Nechybí průběh velkomoravského opevnění předhradí a akropole, stejně jako rozsah osídlených areálů v podhradí na konci 9. století (schéma Mikulčice 900).

II.2 PROSTOR HRADIŠTĚ NA HISTORICKÝCH MAPÁCH A LETECKÝCH SNÍMCÍCH

II.2.1 První vojenské mapování 1764-1768, 1780-1783

Poprvé byl prostor někdejšího hradiště v poloze Mikulčice-Valy mapován v rámci tzv. Prvního vojenského mapování. Jak sám název napovídá, šlo o mapové dílo vytvořené pro vojenské účely, které mělo poprvé zachytit podobu celé habsburské monarchie. Mapování bylo ovšem prováděno důstojníky, kteří projížděli krajinou a „od oka“, ze sedla koně, zanešeli informace do starších, poměrně nepřesných map, a to bez použití exaktního měření a triangulační sítě.

Z hlediska vývoje mikulčické krajiny je důležité, že stav zachycený tímto mapováním je v hrubých rysech již velmi podobný tomu dnešnímu. Je zde viditelná výrazná luční enkláva zasahující do prostoru opevněného jádra aglomerace, v okolním lužním lese jsou již vedeny přímé průseky – tzv. aleje, ale nejdůležitější je zobrazení tehdejší sítě říčních ramen mimo hlavní tok Moravy. Jedno z ramen tvoří nápadný oblouk, který je možná posledním dokladem existence meandru (ramena?), který v raném středověku obklopoval velkomoravské hradiště (viz mapu II.3.2). Ačkoliv patrně nejde o jedno a totéž koryto, je tato mapa nejspíše posledním svědkem přítomnosti výraznějšího toku na loukách v bezprostřední blízkosti opevněného jádra hradiště (k tomu srov. následující historické mapy).

BOGUSZAK, CÍSAŘ 1961; SEMOTANOVÁ 2001; JANKÓ, PORUBSKÁ 2013

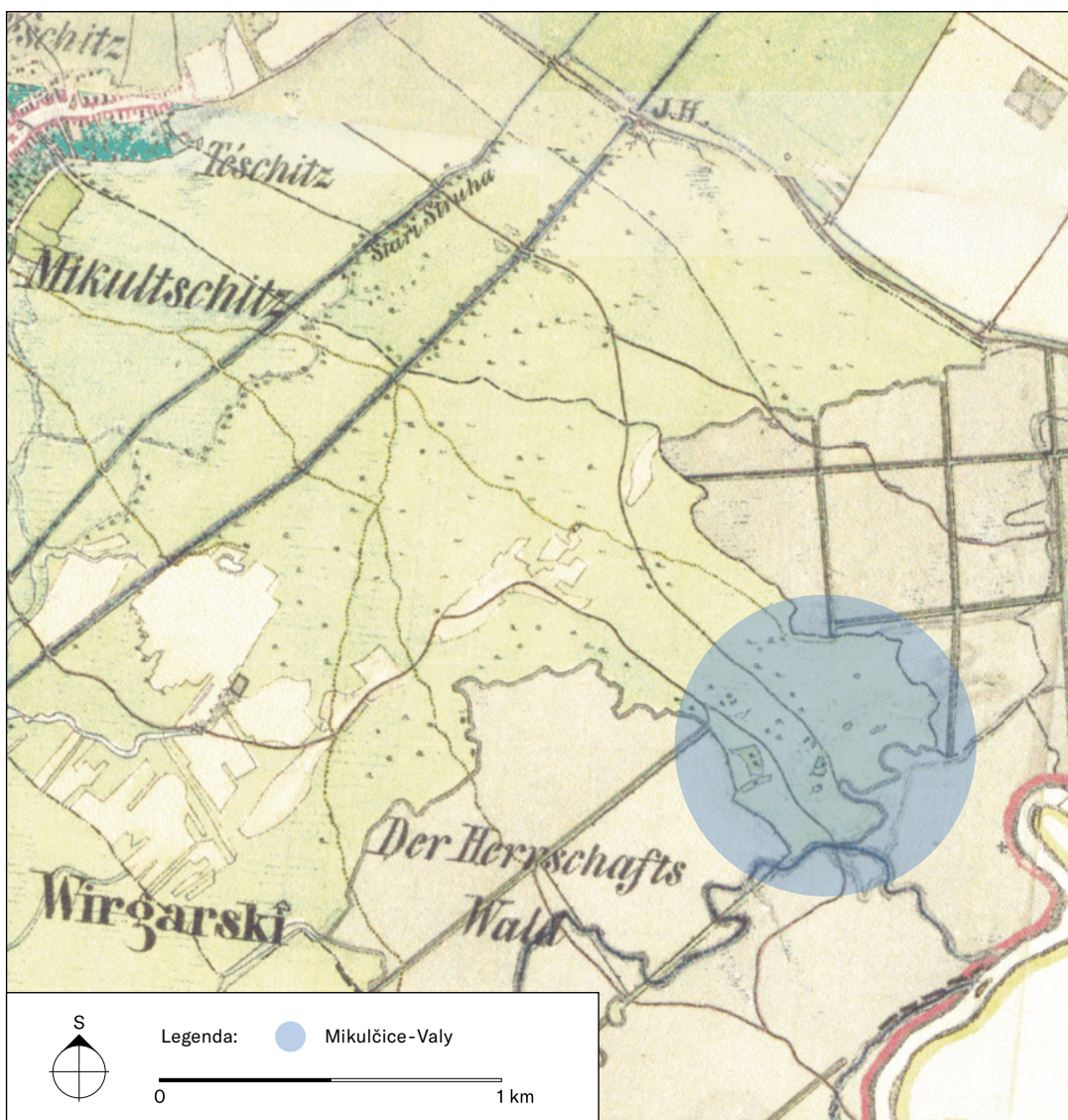

II.2.3 Třetí vojenské mapování 1876-1878 pro Moravu

Po prohrané válce s Pruskem se ukázala potřeba přesnějších a hlavně aktuálních map celé monarchie. Podkladem pro nové mapování se opět staly mapy katastrální, nově však došlo k modernímu znázornění výškopisu – místo šraf byly poprvé použity (dodnes užívané) vrstevnice opatřené kótami. Mapy byly provedeny v měřítkách 1 : 25 000 a 1 : 75 000.

Ačkoliv šlo o zpřesnění a aktualizování map starých čtvrt až půl století, v případě prostoru mikulčického hradiště nedošlo téměř k žádným změnám. Proto zde zařazujeme pouze výřez, v němž je však poprvé uvedeno pro nás důležité toponymum. Viditelný val, pozůstatek někdejší velkomoravského opevnění hradiště, je zde označen jako „Alte Türkenschanze“ – Staré turecké šance (opevnění). Jde o první historicky podchytený doklad toho, že lidé vnímali terénní vlnu raně středověkého valu jako lidmi vytvořený prvek v krajině. Navíc je možné, že tento název odráží archeologicky podložený předpoklad funkce prostoru chráněného valem (vytvořeným zánikem někdejší hradby) jako tzv. refugia či lida, kam se v případě hrozícího válečného nebezpečí uchýlovali lidé z okolních vesnic, případně dokonce z nedalekého města Hodonína prakticky po celé složitě a zvláště pro jihovýchodní Moravu velmi kruté období 17. století (srov. mapu II.4.9).

BOGUSZAK, CÍSAŘ 1961; POULÍK 1975; SEMOTANOVÁ 2001; JANKÓ, PORUBSKÁ 2013

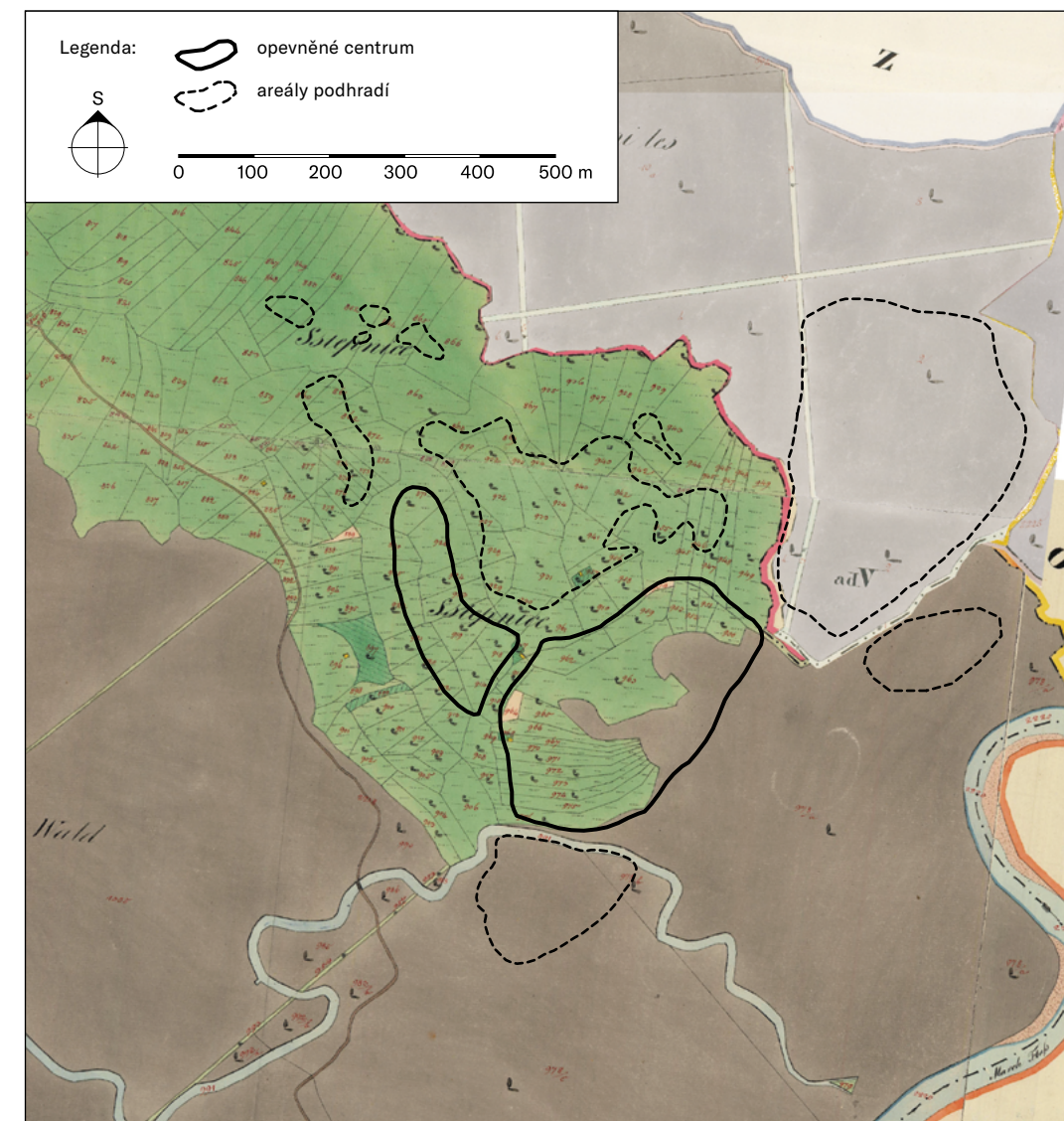
II.2.2 Druhé vojenské mapování 1836-1852

Podkladem pro toto mapování byly mapy tzv. Stábilního katastru (viz mapu II.2.4), což se pozitivně projevilo v jeho větší přesnosti. Zásadním přínosem však byla předem provedená triangulace terénu, která posloužila jako geodetický základ tohoto díla, zobrazeného v měřítku 1 : 28 800.

Oproti Prvnímu vojenskému mapování tak již můžeme tehdejší stav krajiny promítnout poměrně přesně do map současných. Toto mapování velmi dobře ukazuje proměnu krajiny a nakládání s ní, a to v průběhu necelého jednoho století.

Z hlediska lokality Mikulčice-Valy lze již vidět poměr odlesněné plochy a lesa v podstatě shodný se současností, dále změnu vodního režimu v podobě absence říčního ramene v loukách zmiňovaného v předchozí mapě, ale také regulovaný tok řeky Kyjovky mezi hradištěm a obcí Mikulčice.

BOGUSZAK, CÍSAŘ 1961; SEMOTANOVÁ 2001; JANKÓ, PORUBSKÁ 2013

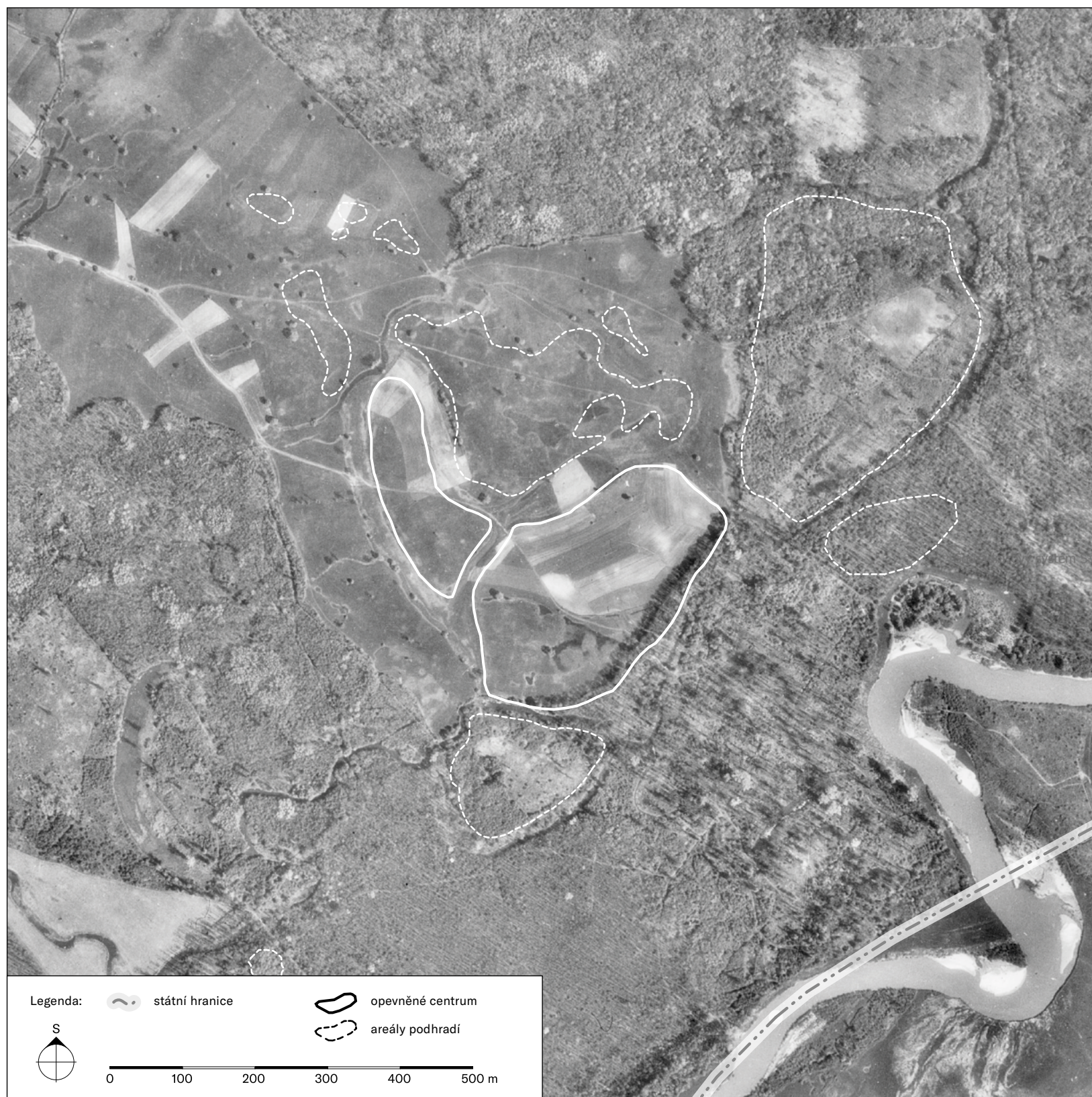
II.2.4 Stábilní katastr – císařské otisky 1827

Stábilní katastr byl soubor údajů o veškerém půdním fondu v předlitavské části habsburské monarchie. Pořízen byl v první polovině 19. století za účelem získání dostatečně přesného měřického podkladu pro stanovení pozemkové daně. Měl to být trvalý registr, a proto byl nazván „stábilní“.

Přesné trigonometrické zaměření proběhlo na Moravě v letech 1824-1830 a 1833-1836. Vznikaly tak katastrální mapy v měřítku 1 : 2 880. Po různých opravách v originálech byl pro každou obec vytvořen tzv. císařský (povinný) otisk. Na Moravě a ve Slezsku práce trvaly jedenáct let, zaměřeno bylo 3 724 obcí o výměře 27 375 km² a s 6 038 454 parcelami. Vedle mapového díla je součástí stábilního katastru i podrobný soupis majitelů parcel či popis bonity půd.

Císařský otisk prostoru mikulčického hradiště (z roku 1827) je natolik podrobný a přesný, že do něj již lze vynést schéma Mikulčice 900, tedy rozsah jednotlivých areálů velkomoravského hradiště v době jejich největšího rozsahu. Je vidět, že les na rozdíl od současnosti zasahuje významně do prostoru akropole, že většina areálů byla využívána jako louky (tmavě zelená), jen minimum parcel bylo oráno (žlutá) a že slabé rameno Moravy protékalo mezi akropolí a tzv. Kosteliskem – areálem s 9. kostelem (srov. s následujícími mapami II.2.5 a II.2.6).

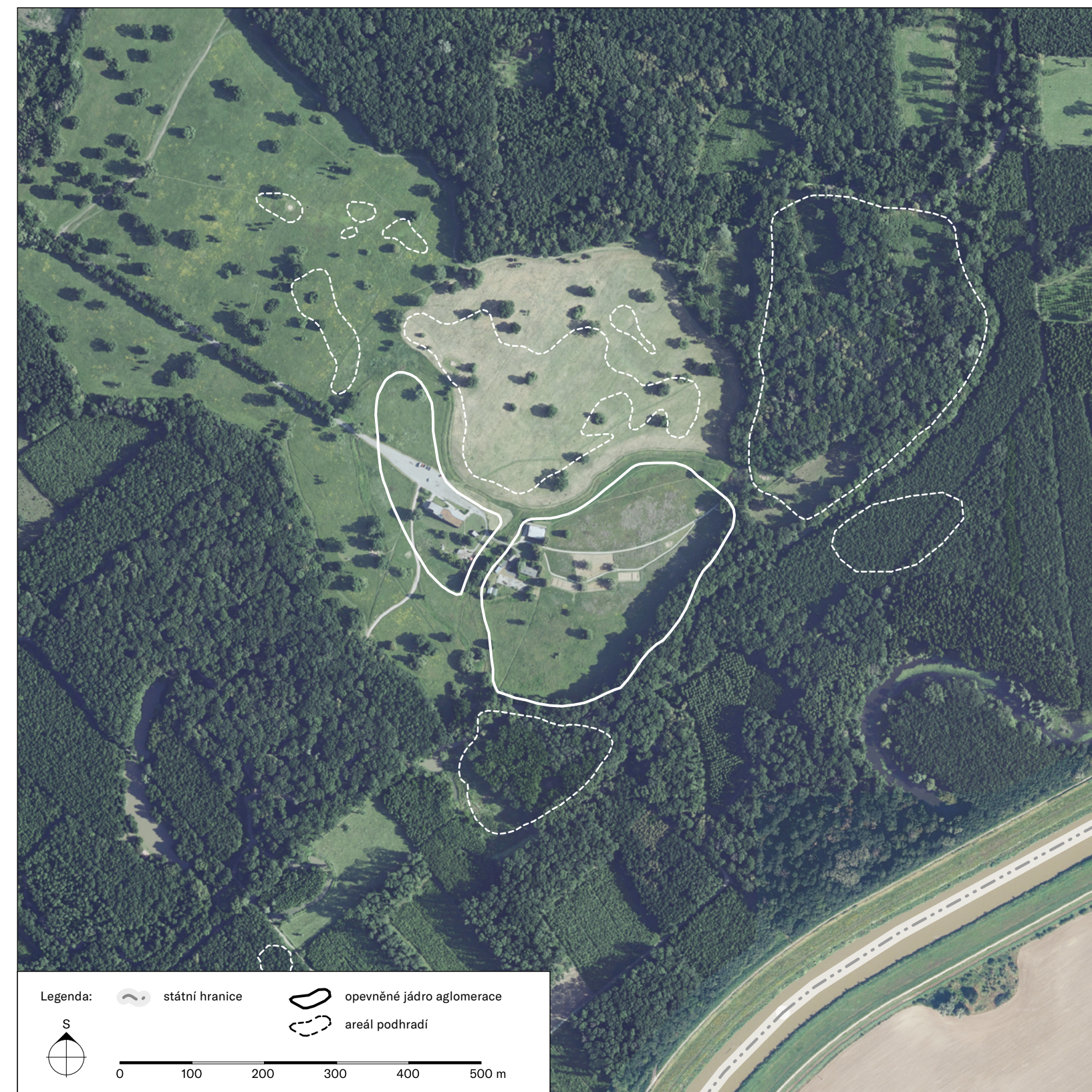
BOGUSZAK, CÍSAŘ 1961; SEMOTANOVÁ 2001; JANKÓ, PORUBSKÁ 2013; POLÁČEK 2018a

II.2.5 Předválečné letecké snímkování 1938

V letech 1936 až 1938 byly v ČSR poprvé pořizovány ve větší míře letecké snímky malého rozsahu pro různé, především však vojenské účely. Souviselo to se zvyšujícím se politickým napětím konce 30. let 20. století v Evropě a s bezprostřední hrozbou válečného konfliktu. Tyto snímky, často ze zřejmých důvodů pořizované v pohraničních oblastech, sloužily hlavně jako podklad pro nejrůznější doplňující údaje při tvorbě map. Takto byl nasnímán i prostor mikulčického hradiště – jak je možno vidět – v až překvapující kvalitě. Jde o velmi cenné svědectví podoby areálu hradiště před počátkem velkoplošných výzkumů. Mimo jiné lze velmi dobře rozpoznat tehdejší rozsah lučin a zemědělsky obdělávaného prostoru. Ve srovnání se Stablním katastrem je rozsah obdělávané půdy v prostoru hradiště výrazně větší (orba má negativní vliv na dochování původních archeologických situací). Také lze na snímku dobře sledovat původní meandrující tok řeky Moravy před regulací na začátku 70. let 20. století.

POLÁČEK 2018a

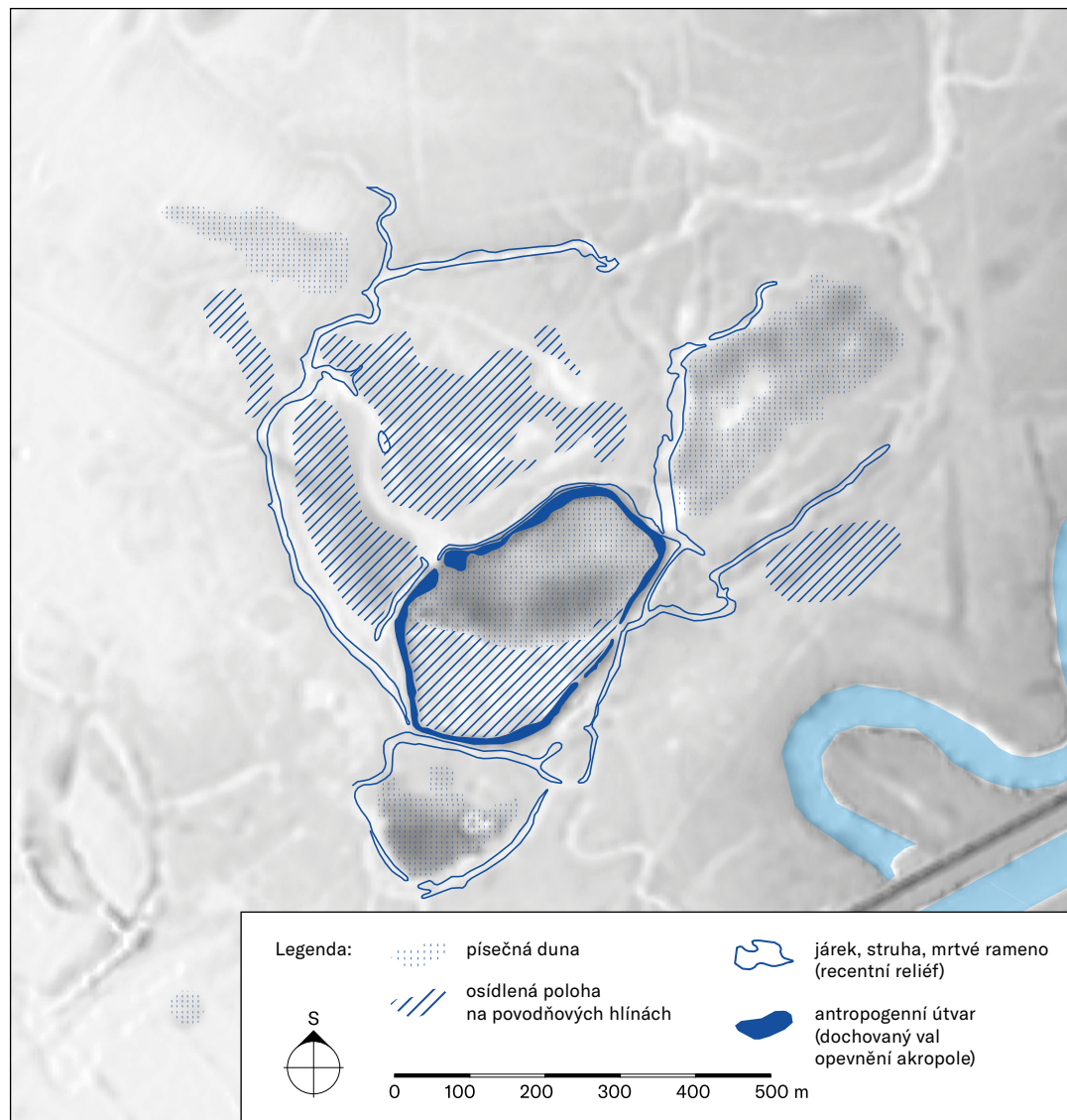
II.2.6 Současné ortofoto lokality 2019

V dnešní době dochází k periodickému plošnému leteckému snímkování celého území republiky. Aktuální snímek zachycuje v podstatě současnou podobu krajiny v prostoru hradiště včetně budov a komunikací souvisejících s provozem NKP *Slovanské hradiště v Mikulčicích* a „staré“ výzkumné základny Archeologického ústavu AV ČR, Brno (její budovy byly oproti situaci na použitím snímku na konci roku 2020 z větší části odstraněny).

Při porovnání s ortofotomapou na předešlé straně je velmi dobře patrné několik zásadních rozdílů. Je to stav regulace řeky Moravy (z bývalého meandrujícího toku je zachycen jeden meandr v podobě slepého ramene), dále zrušení polních parcel v areálu hradiště i celé luční enklávy a konečně

zásadní změny krajiny související s archeologickým výzkumem a návštěvníkům provozem NKP. Na jedné straně je vidět přerod širšího areálu hradiště v nivní louky se soliterními stromy druhově odpovídajícími původní vegetaci lužního lesa, na druhé straně lze vidět množství z hlediska památkové péče nežádoucí moderní zástavby v tomto unikátním, historicky cenném prostoru. V posledních letech však dochází k redukci této zástavby, k přetváření krajiny do podoby přírodního archeoparku a jejím „návratu“ k situaci před zahájením archeologických výzkumů v roce 1954.

POLÁČEK 2007b

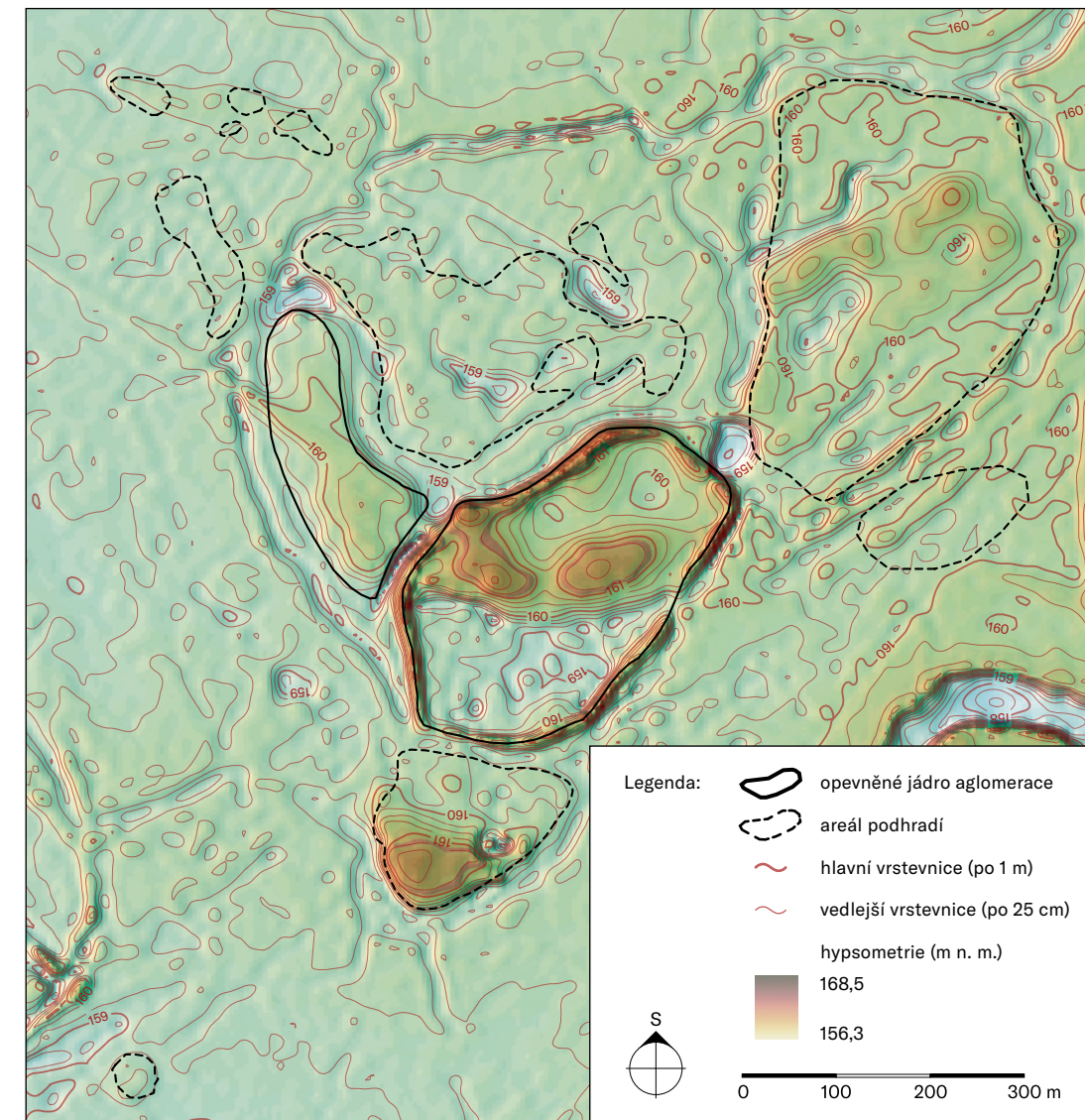
II.3 PŘÍRODNÍ PROSTŘEDÍ V PROSTORU HRADIŠTĚ

II.3.1 Georeliéf a geologické poměry

Mikulčické hradiště leží v inundaci řeky Moravy, v tzv. říční nivě. Život v tomto prostoru byl v minulosti významně determinován vodním režimem – vysokou hladinou podzemní vody, záplavami či omezenými možnostmi zemědělské kultivace.

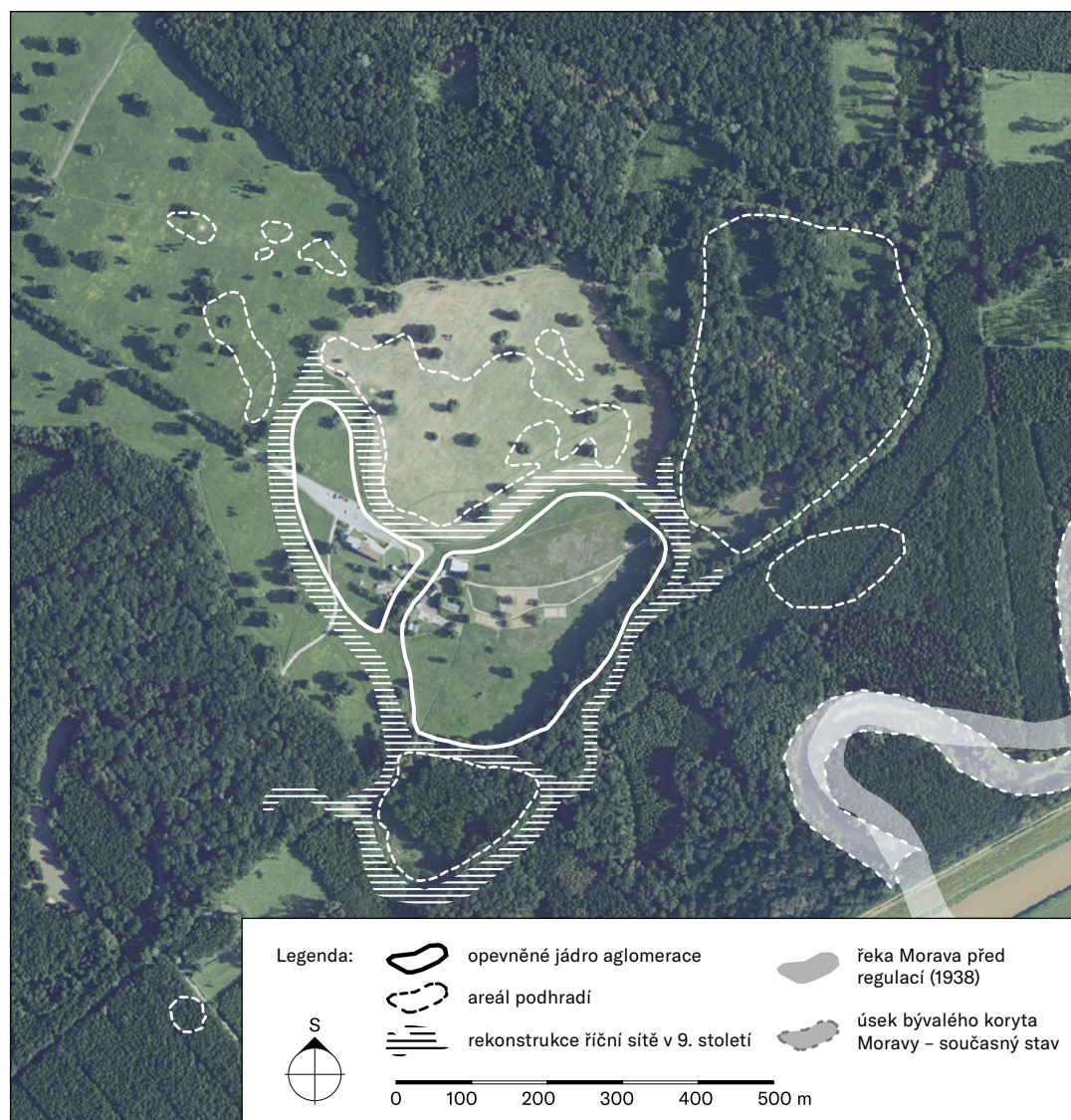
Na pozadí LIDARové mapy je zobrazen geologický podklad v místě hradiště. Jednotlivé osídlené areály nebyly založeny na kvalitativně stejném druhu přírodou vytvořeného podloží. Severní část akropole, větší část Těšického lesa a areály Kostelisko, Štěpnice I a Žabník leží na tzv. dunách. Ty tvoří fluvialní (říční) písky přinesené tokem do tohoto prostoru ještě před příchodem prvních obyvatel, ve zvýšených místech terénu překryté navátými jemnými písky. Duny se vytvářely především v místech agradačních valů meandrujícího, dynamicky se měnícího toku. Představovaly nejvýše položená místa v říční nivě, chráněná před záplavami, proto vyhledávaná pravěkými i raně středověkými obyvateli. Ostatní sídelní areály hradiště leží na tzv. „starých“ povodňových hlínách, které sem postupně naplavovala řeka ještě v době před 8.–9. stoletím. Vodní režim a klimatické poměry 9. století dovolovaly osídlovat i nízko položená místa, která byla ještě v nedávné době periodicky zaplavovaná, a proto využitelná pouze jako luční nebo lesní porosty. Tyto skutečnosti jsou dokladem zásadních proměn, které říční krajina prodělala od doby existence velkomoravského centra.

OPRAVIL 2000; POLÁČEK 2001a; HAVLÍČEK, POLÁČEK, VACHEK 2003; JANKOVSKÁ, KAPLAN, POLÁČEK 2003; HLADÍK et al. 2014

II.3.3 Nový polohopisný a výškopisný plán lokality 2013

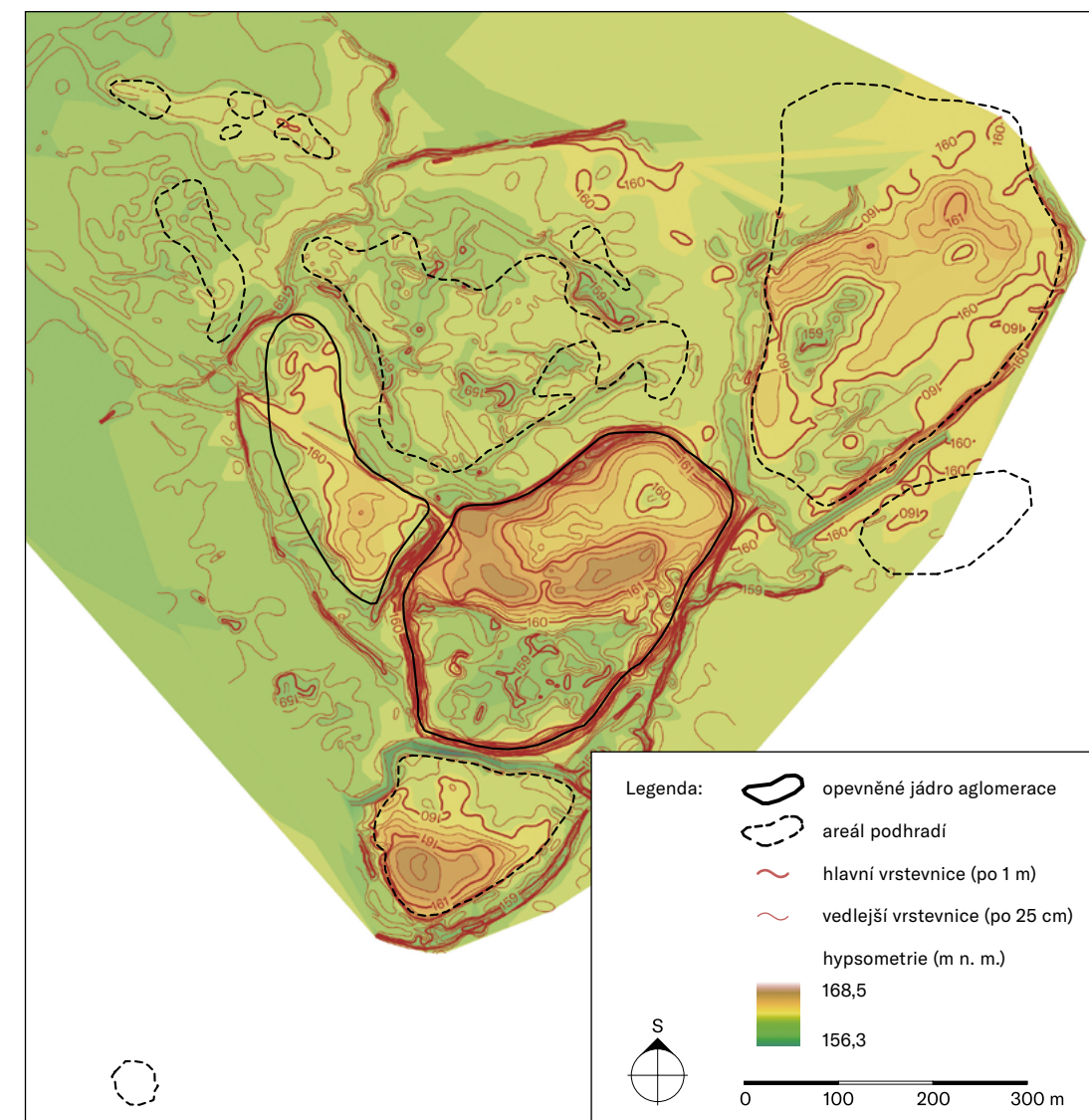
Plán vznikl ortoprojekcí digitálního modelu terénu předmětného území. Výškopis je znázorněn hypso-metricky (zelená – nejnižší, tmavě hnědá – nejvyšší). Digitální model terénu představuje zobrazení přirozeného nebo lidskou činností upraveného zemského povrchu. Zdrojem dat pro vytvoření modelu terénu je mračno bodů z leteckého laserového skenování výškopisu České republiky v letech 2009–2013 (DMR 5G). Jde o mračno bodů v nepravidelné trojúhelníkové síti s nadmořskou výškou ve výškovém referenčním systému Balt po vyrovnání (Bpv) s úplnou střední chybou výšky 0,18 m v odkrytém terénu a 0,30 m v zalesněném terénu. V prostoru vlastního hradiště a jeho nejbližšího okolí jsou data z LIDARu ještě upřesněna výstupem z vlastního polohopisného a výškopisného mapování lokality v letech 2009–2010. Mapovací práce byly prováděny prostorovou polární metodou v základní síti bodů 5 m × 5 m a pro připojení do souřadnicového systému (S-JTSK) a výškopisného systému (Bpv) posloužila nově zřízená síť Základního bodového pole lokality. Střední chyba polohopisného a výškopisného plánu hradiště nepřekračuje 5 cm. V současné době je výškopis v odkrytém terénu dále upřesňován pomocí 3D fotogrammetrické dokumentace, prováděné bezpilotními prostředky.

II.3.2 Předpokládaná konfigurace říčního toku v 9. století

V komentáři k předešlé mapě bylo zmíněno, že vodní režim řeky, pokud není uměle regulován, se velmi dynamicky mění. V průběhu staletí se její tok může posunout i o desítky až stovky metrů, přičemž vznikají dočasná ramena, a to nejen aktivní, ale i slepá nebo mrtvá (srov. historické mapy v kapitole II.2). Přiložená mapa ukazuje předpokládaný tok řeky Moravy, tak jak mohl obtékat vyvýšené a opevněné jádro aglomerace v 9. století. Nevíme, zda šlo o hlavní koryto, či jedno ze dvou nebo více ramen. Jisté je, že plošný archeologický výzkum opevnění a především zaniklých říčních koryt na více místech (hlavně však ve zkoumaných plochách K 1966-68, K 1972-75 a K 1977-84) prokázal přítomnost vodního toku přímo před hradbou, a to v takové blízkosti, že břeh před čelní kamennou zdí musel být často zpevnován řadami kůlů, případně dalšími protierozními konstrukcemi. Tyto výzkumy spolu s dalšími sondážemi prokázaly, že říční koryto mělo šířku minimálně 30 m a hloubku dosahující do úrovně až tří nebo čtyř metrů pod dnešním nivelovaným povrchem nivy (což ovšem nic nevyovídá o výšce vodního sloupce). Mapa ukazuje projekci koryta Moravy z doby před regulací (viz mapu II.2.5) i současný regulovaný tok (viz mapu II.2.6; k regulaci Moravy došlo v těchto místech začátkem 70. let 20. století).

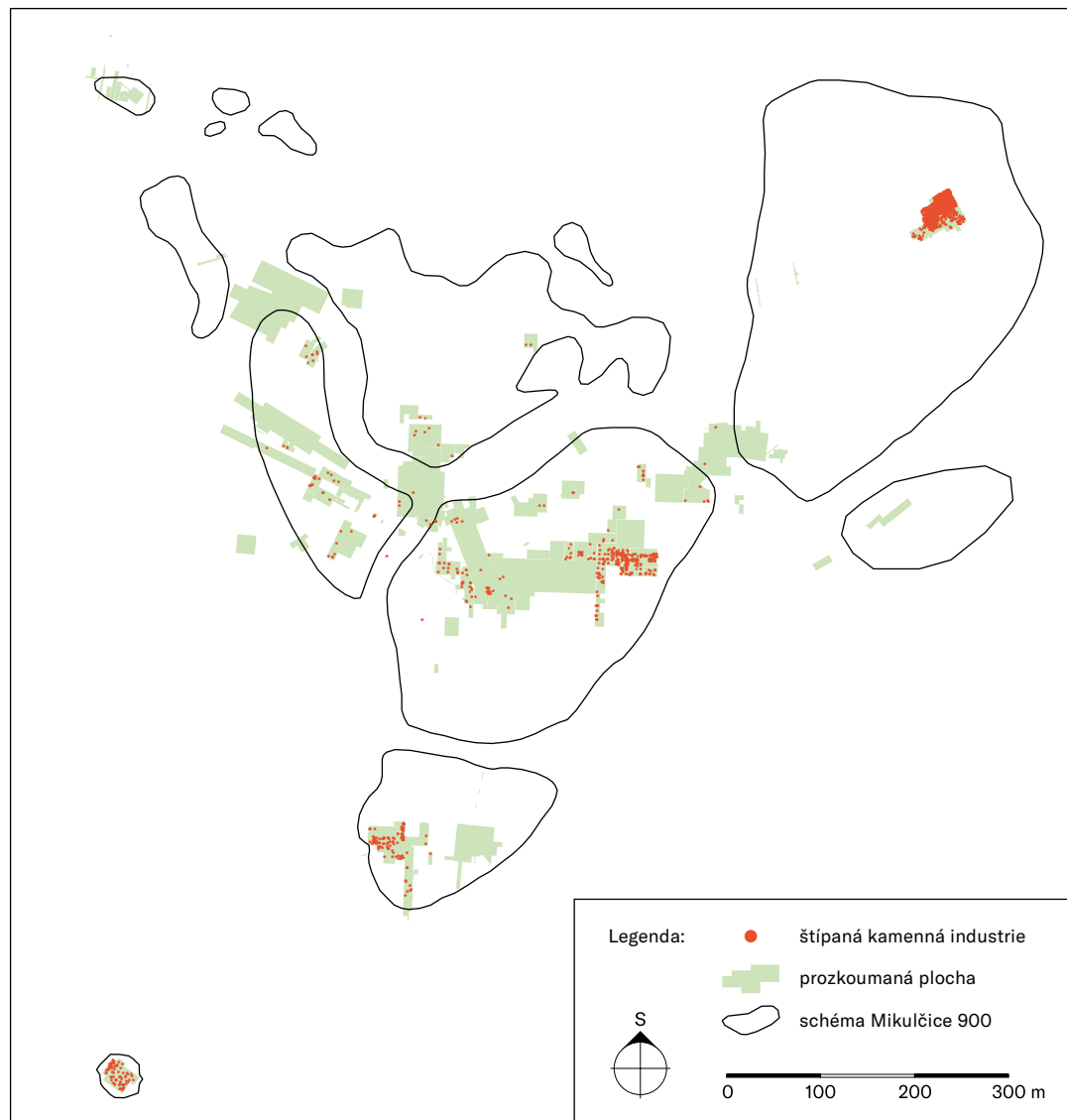
POLÁČEK 2007a; 2011; HLADÍK, POLÁČEK 2013; POLÁČEK 2014a; POLÁČEK ed. 2014; POLÁČEK 2019b

II.3.4 Polohopisný a výškopisný plán lokality 1961

Plán vznikl ortoprojekcí digitálního modelu terénu předmětného území, přičemž výškopis je znázorněn hypso-metricky (zelená – nejnižší, hnědá – nejvyšší). Vlastní digitální model terénu představuje zobrazení přirozeného nebo lidskou činností upraveného zemského povrchu v polovině 20. století, tedy před zahájením velkoplošných archeologických odkrytí. Model vznikl digitalizací vrstevnicových plánů v měřítku 1 : 1 000 se základním krokem vrstevnic 0,25 m. Mapování provedlo Středisko geodézie v Hodoníně metodou číselnou (polygonovou a polární) v roce 1961.

POLÁČEK, MAREK 1995; ŠINDELÁŘ et al. 2020

II.4 VÝVOJ OSÍDLENÍ OD PRAVĚKU PO SOUČASNOST

II.4.1 Mezolit

STŘEDNÍ DOBA KAMENNÁ; 9600-5600 PŘ. KR.

Nejstarší pravěké osídlení lokality Mikulčice-Valy spadá do střední doby kamenné, kdy na nově vytvořené říční ostrovy v nivě přicházeli osadníci. Z archeologických výzkumů obecně víme, že se tehdy lidé stahovali do výrazně zavodněných krajín, do jezerních oblastí nebo k říčním tokům. Lokalita Mikulčice-Valy s krajinou členěnou mnohočetnými rozvětvenými rameny řeky a modelovanou písčnými vyvýšeninami převátnými jemným písek poskytovala ideální prostor pro mezolitické lovce a rybáře. Osídlení se koncentrovalo na písčitéch dunách, nejvíce však v poloze Těšický les, resp. v její vrcholové části označované jako Kostelec. Podobně, i když ne tak intenzivně byly osídleny duny Valy v severní polovině akropole a Kostelisko v podhradí (viz mapy II.3.1., II.3.3, II.3.4).

Lidskou aktivitu z tohoto období dnes dokládají pouze četné nálezy kamenných úštěpů, z nichž byly vyráběny nejrůznější nástroje či zbraně. V případě mezolitu jde o velmi malé předměty, proto je nazýváme mikrolity. Ovšem zdaleka ne všechny mapované artefakty jsou přímým dokladem mezolitického osídlení. Řada z nich byla sekundárně používána v raném středověku jako křesací kamínky k rozdělování ohně. Celkovou nerovnoměrnost výskytu štípané industrie lze vysvětlit i přehlížením těchto nálezů v některých zkoumaných plochách.

ŠKRDLA, MATEJCIUCOVÁ, PŘICHYSTAL 1997; POLÁČEK 1997; POLÁČEK, MAREK 1997; ŠKRDLA, POLÁČEK, SJOJEC 1999

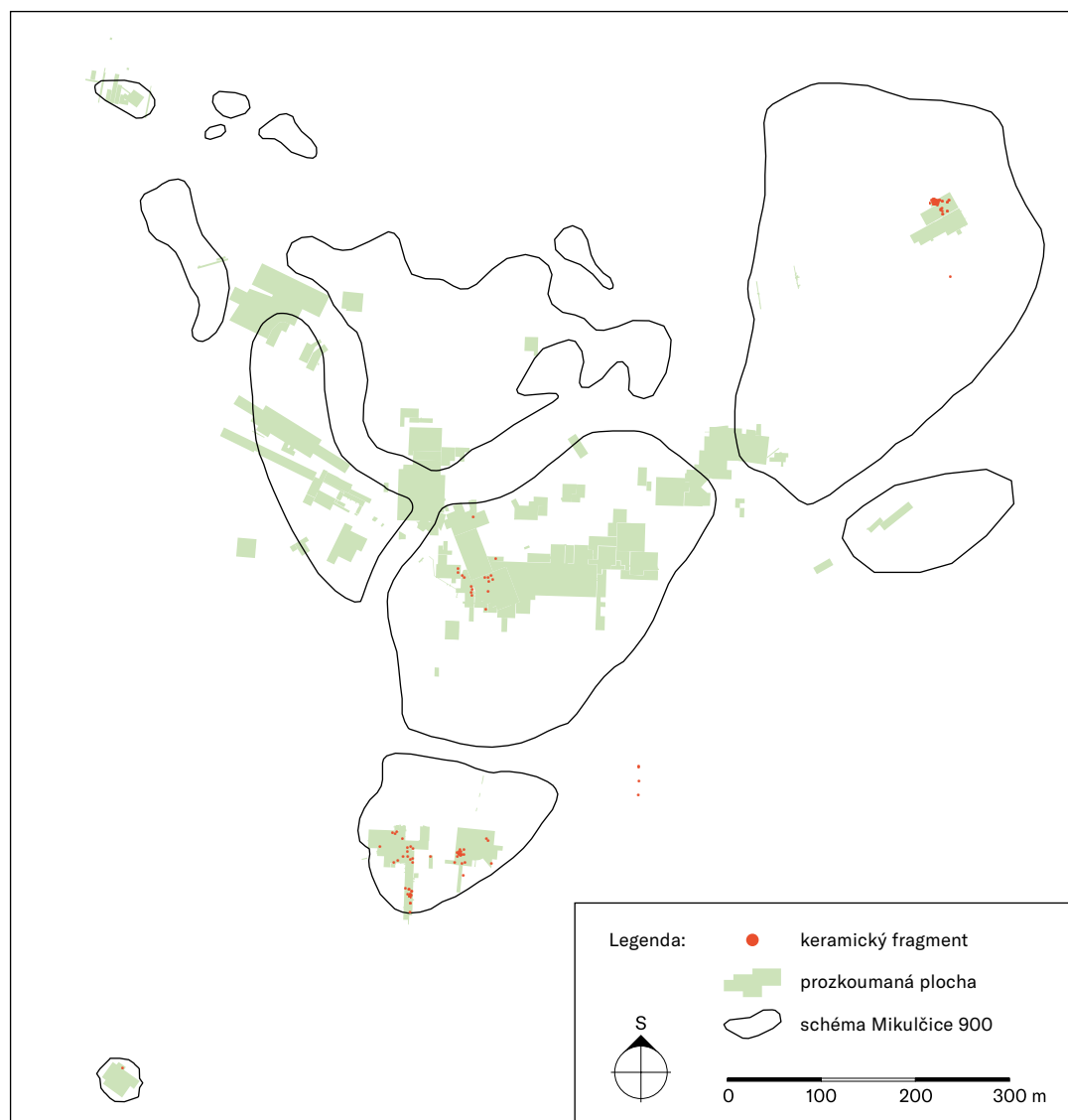

II.4.3 Doba bronzová

2300-750 PŘ. KR.

Osídlení z doby bronzové představuje etapu nejintenzivnějšího osídlení mikulčického hradiště v rámci celého období pravěku. Konkrétně jde o nálezy komplexu popelnicových polí mladší a pozdní doby bronzové. Starší fáze popelnicových polí (stupně Baierdorf a Velatice-Očkov) je zastoupena výraznou koncentrací nálezů z písčité duny Valy v severní části akropole a méně početnými doklady z duny Kostelisko a Žabník. Naproti tomu sídelní aktivity z počátku mladších popelnicových polí se nacházejí v nejvyšších partiích duny Těšický les, resp. v její vrcholové poloze označované jako Kostelec. Spolehlivým ukazatelem osídlení doby bronzové jsou opět keramické nálezy (na rozdíl o bronzové a kamenné industrie, která mohla být používána sekundárně i slovanským obyvatelstvem). Nálezy se koncentrují opět v nejvyšších polohách krajiny, tj. na písčitéch dunách. Hlavním sídelním areálem byla v tomto období duna Valy v severní části akropole.

SALAŠ 1997; POLÁČEK 1997; POLÁČEK, MAREK 1997

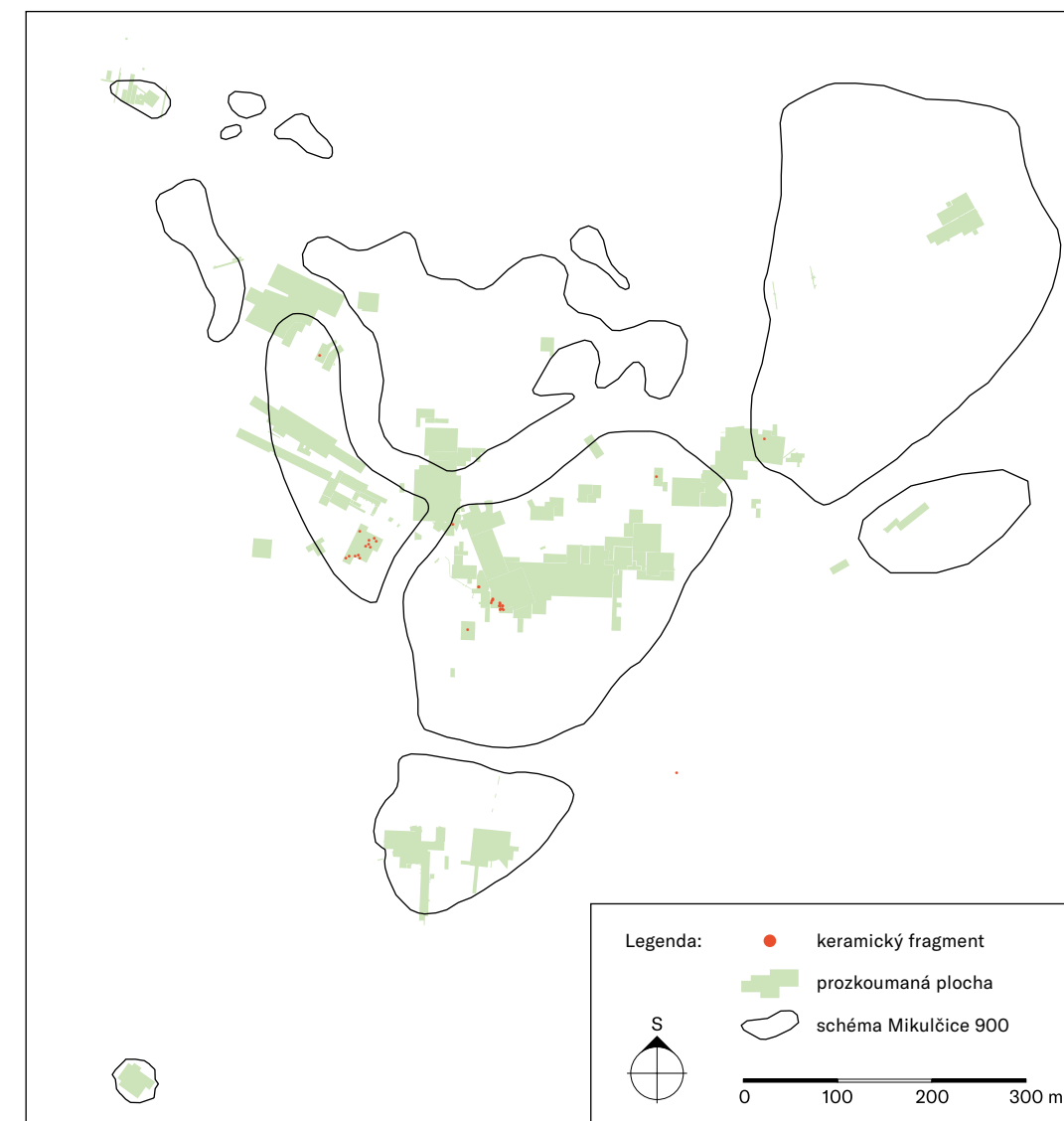
II.4.2 Eneolit

POZDNÍ DOBA KAMENNÁ; 4500-2300 PŘ. KR.

Oproti období neolitu, reprezentovanému jen několika rozptýlenými nálezy mladší fáze kultury s moravskou malovanou keramikou, které nedovolují původní slabé osídlení blíže lokalizovat, je epocha eneolitu v Mikulčicích zastoupená podstatně výrazněji. Zejména je to bádenská kultura staršího eneolitu, představovaná jak nejstarším stupněm - bolezská skupinou, doloženou zejména na Kostelci, tak klasickou bádenskou kulturou na Kostelisku. Méně nálezů patří mladšímu eneolitu, jehož nálezy se soustřeďují, podobně jako doklady rané doby bronzové, převážně v západní části duny Valy. Několik rozptýlených nálezů kultury zvoncovitých pohárů může být pozůstatkem blíže nelokalizovatelných rozrušených hrobů.

Souhrnně lze konstatovat, že sídelní areály eneolitu, doložené nálezy keramiky (štípaná a broušená industrie mohla být sekundárně využívána v raném středověku), se nacházejí v nejvyšších polohách hradiště, tj. na písčitéch dunách, resp. v jejich vrcholových partiích.

MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1997; POLÁČEK 1997; POLÁČEK, MAREK 1997

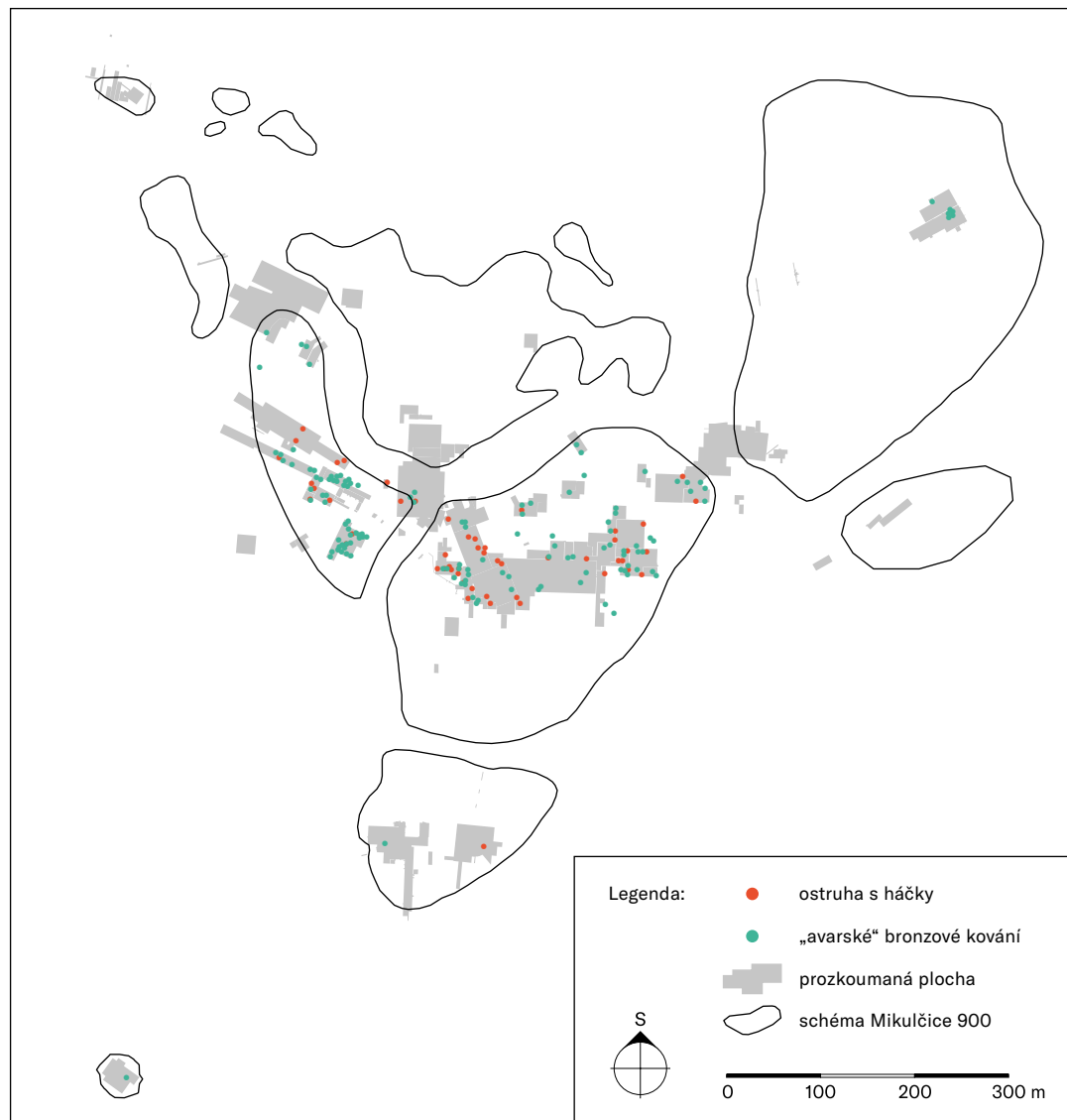
II.4.4 Doba laténská

MLADŠÍ DOBA ŽELEZNÁ, 450-30 PŘ. KR.

Poslední spolehlivé doklady pravěkého osídlení mikulčické aglomerace lze klást do doby laténské, kdy se na našem území usadili historičtí Keltové. Tehdy byla krátkodobě a slabě osídlena dvě úzce ohraničená místa ve východní části předhradí a v západní části písčité duny Valy na akropoli. Osídlení doby laténské v Mikulčicích dokládají spolehlivě opět keramické nálezy, na rozdíl od skleněných a bronzových artefaktů, které mohly být v raném středověku záměrně sbírány a recyklovány či jinak používány.

Laténským obdobím končí osídlení lokality z dob před příchodem Slovanů. V raně středověkých kulturních vrstvách v Mikulčicích se sice vyskytují i předměty, jež spadají do tzv. doby římské (příchod Germánů na naše území a konflikty s římskou expanzí od jihu), ovšem jde převážně o předměty, které Slované nasbírali v bývalých římských vojenských táborech (především množství fragmentů i celých kusů římských cihel, ale i úlomky terry sigilaty nebo kovové artefakty). Ty nemohou být za daných okolností důkazem osídlení lokality.

MEDUNA 1997; DROBERJAR 1997; MUSIL 1997; POLÁČEK 1997; POLÁČEK, MAREK 1997

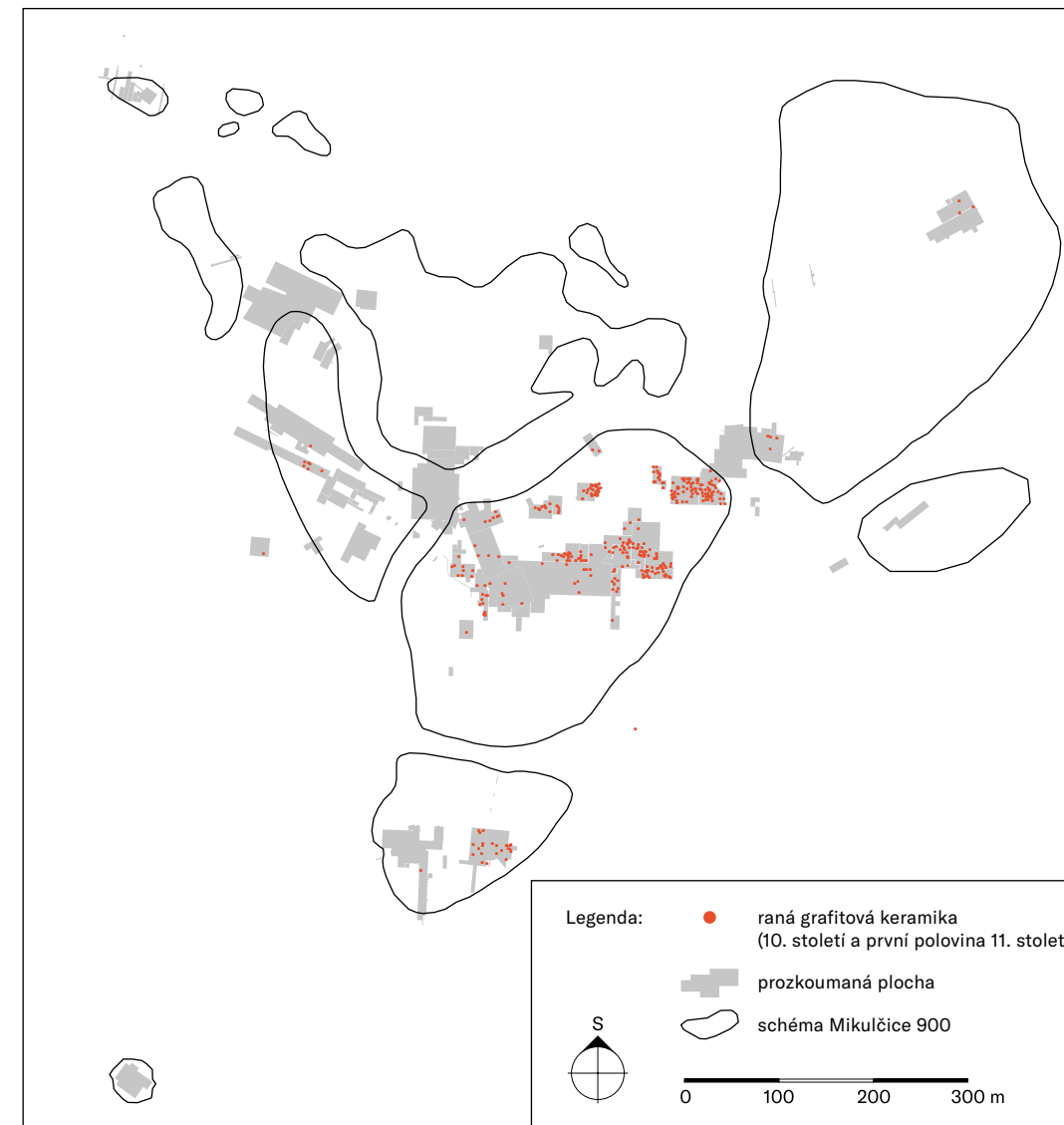

II.4.5 Předvelkomoravské období 8. STOLETÍ

V současné době nedokážeme s jistotou rozlišovat všechny objekty z předvelkomoravského období od těch velkomoravských. Brání tomu především absence jasných chronologických kritérií pro odlišení keramických nálezů z obou etap osídlení, částečně i stav zpracování rozsáhlých výzkumů. Možnosti přesnějšího datování pomocí dendrochronologie nebo radiokarbonové datování C14 jsou navíc v podmínkách mikulčických sídlištních areálů velmi omezené. K tomu, abychom dokázali říct něco více o struktuře a funkci hradiště v této době, by bylo nutné zpracovat materiál z rozsáhlých prozkoumaných ploch, výrazně pokročit v poznání absolutní chronologie keramických nálezů a pořídit obrovské množství dat C14; to vše je úkol za daných okolností nereálný.

Pro získání alespoň rámcové představy o osídleném prostoru hradiště v pokročilém 8. století nám slouží mapování rozptýlu dvou druhů artefaktů, které jsou dosavadním poznáním datovány právě do tohoto období: bronzových kování tzv. avarského typu a ostruh s háčky. Lze vidět, že kromě tradičně intenzivně využívané dny Valy v severní části akropole se poprvé výrazněji projevují lidské aktivity i v prostoru areálu předhradí. Poslední archeologické výzkumy a analýzy však dokládají, že oba areály buď v této době ještě nebyly opevněné, anebo byly ohrazené pouze jednoduchým způsobem, který nezanechal stopy v terénu. V každém případě koncentrace dvou výše uvedených kategorií nálezů dokládá přítomnost vojenské jezdecké složky a existence mocenského centra.

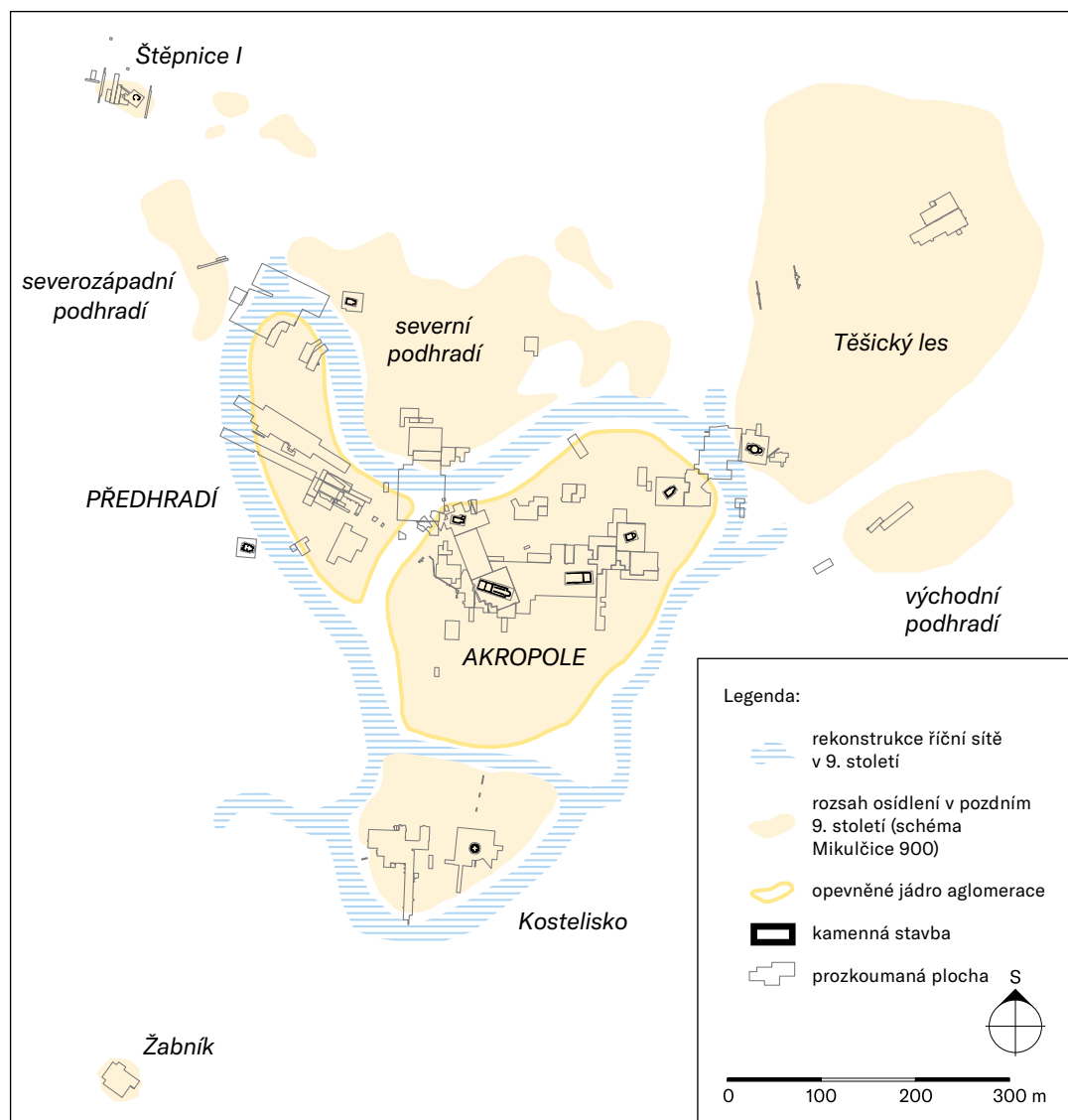
KLANICA 1995; DVORSKÁ et al. 1999; ZÁBOJNÍK 2005; POLÁČEK 2008d; HLADÍK et al. 2014; POLÁČEK 2018b

II.4.7 Povelkomoravské období 10. - POLOVINA 11. STOLETÍ

Co se dělo na Moravě po pádu velkomoravského politického útvaru, je prozatím velkým otazníkem nejen pro archeology, ale i pro historiky. Je zřejmé, že došlo k celkovému kulturnímu úpadku, možná i částečnému přesunu obyvatel do okolních zemí, především do Čech, popř. na území ovládané starými Maďary. Výsledky výzkumu v Mikulčicích naznačují, že někdy na počátku 10. století proběhl fatální vojenský útok, který měl za následek patrně značné ztráty na životech obyvatel hradiště a faktické zničení jeho infrastruktury spolu se zázemím. To vedlo ke kolapsu funkce Mikulčic jako mocenského centra Velké Moravy. Přesto se sem obyvatelstvo ve velmi redukovaném počtu vrátilo, ovšem odhadnout rozsah osídlení v povelkomoravském období lze jen v hrubých rysech, především na základě nálezů keramiky. Mapování tzv. rané grafitové keramiky ukazuje, že osídlení se v té době koncentrovalo především v severovýchodní části akropole, v menší míře pak na Kostelisku.

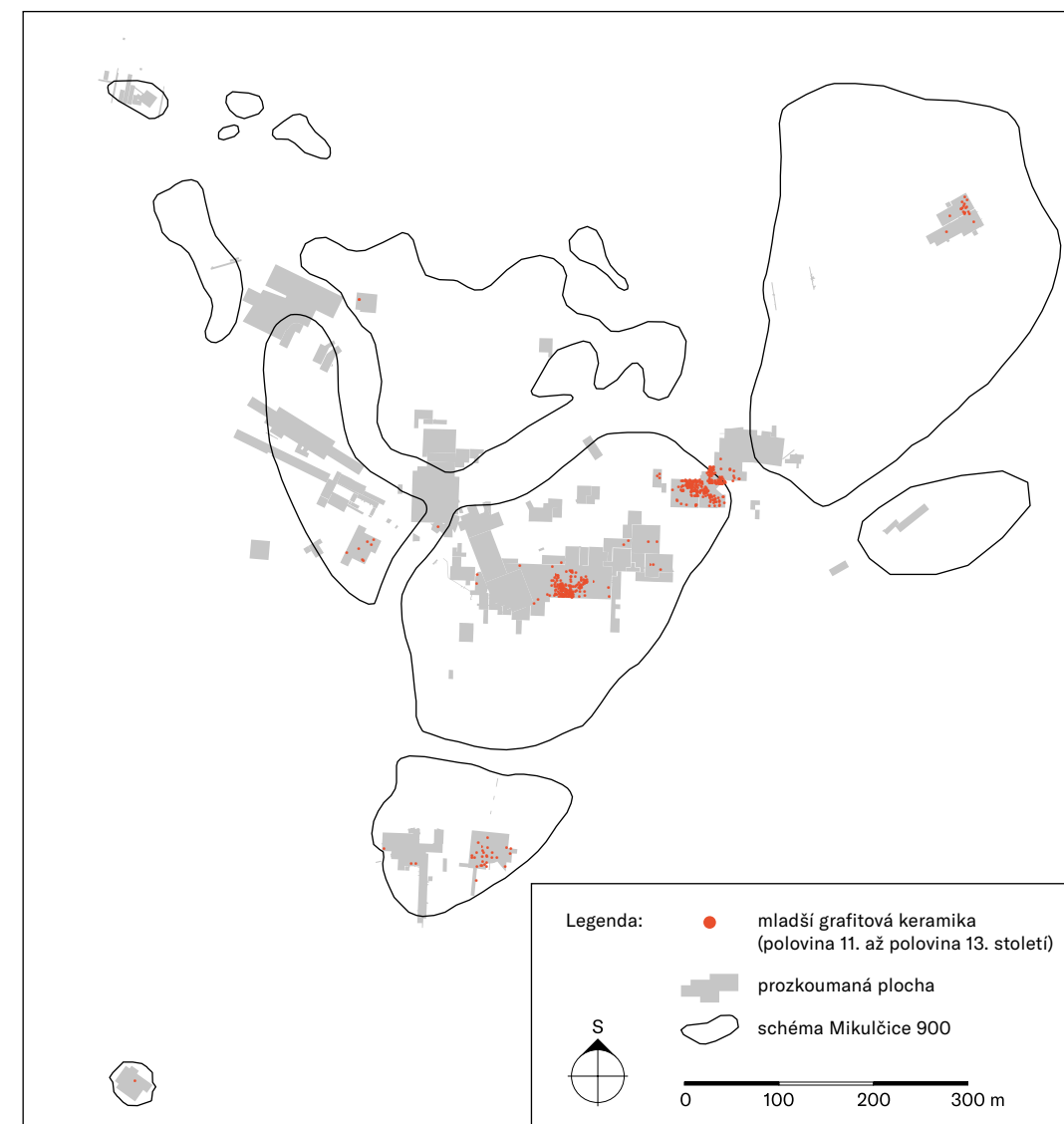
POLÁČEK 1999; KOUŘIL 2003; MAZUCH 2012b; POLÁČEK 2018c

II.4.6 Velkomoravské období 9. STOLETÍ

Někdy v průběhu tohoto století nastal v rámci etatizačního procesu utváření Velké Moravy i dynamický vývoj mikulčického hradiště jako jejího předního centra. Spolu s restrukturalizací jádra hradiště došlo i k jeho opevnění mohutnou hradbou (viz úvod k tomuto II. bloku atlasu). Růst významu centra a s ním i počtu obyvatel se odrazil v rozšiřování osídlení (včetně pohřebišť) i do dalších, dosud neosídlených poloh, čímž vznikl členitý útvar sídelních areálů označovaný jako schéma *Mikulčice 900* (rozuměj osídlení Mikulčic v době největšího rozmachu centra na přelomu 9. a 10. století, tj. krátce před jeho pádem). Mikulčice jako přední velkomoravské centrum jsou proslaveny objevy a nálezy právě z tohoto období. Podrobněji se jimi budeme zabývat v dalších kapitolách atlasu. Přes mnoho desítek let probíhající intenzivní terénní objevy máme archeologicky prozkoumánu jenom malou část osídlených areálů (srov. vývoj a stav zkoumání na mapách v kap. II.5).

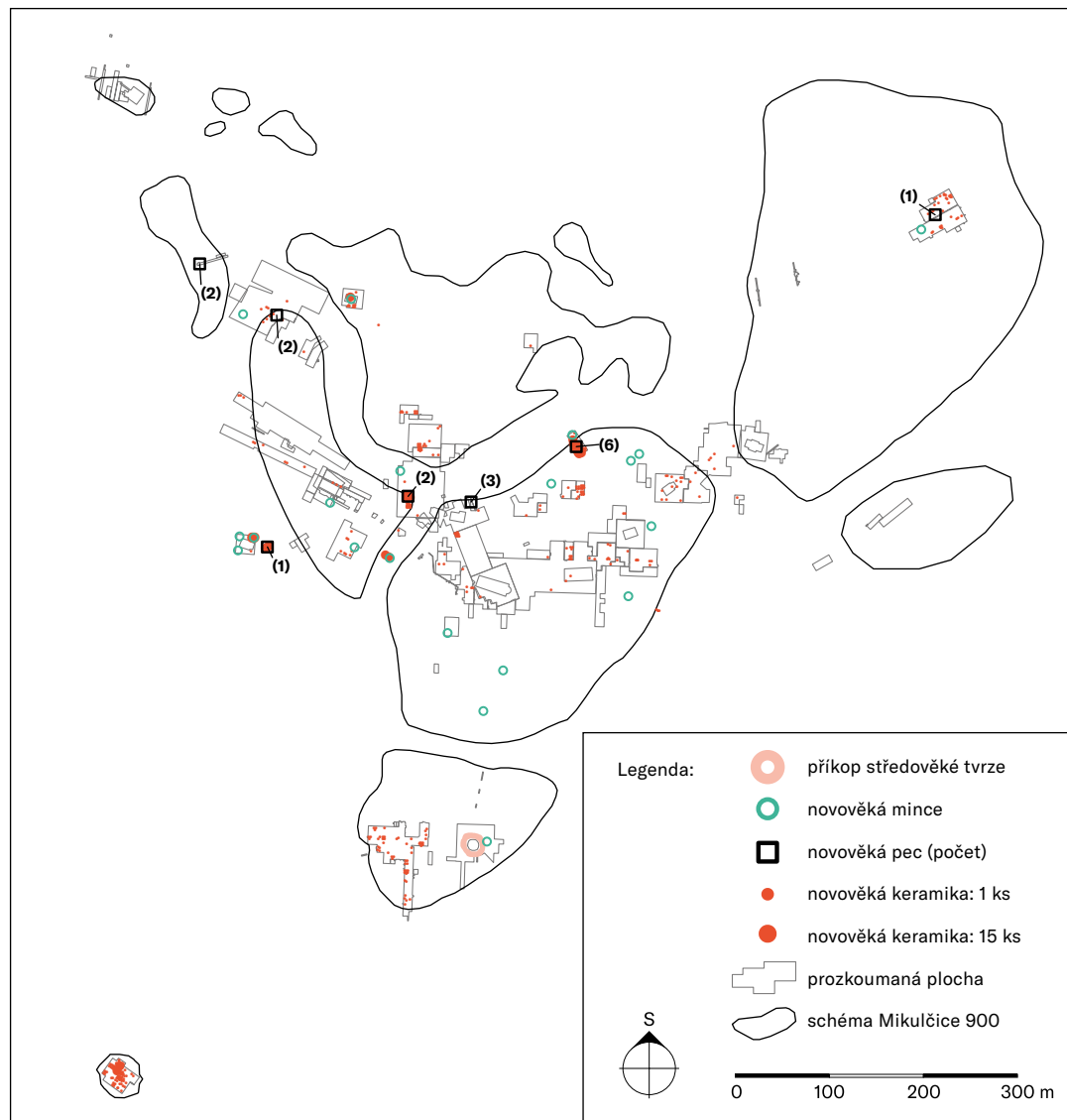
POULÍK 1967; 1975; KLANICA 1985a; POLÁČEK 1996; 2006; POLÁČEK, MAZUCH, BAXA 2006; POLÁČEK et al. 2014b; POLÁČEK 2016; 2020b; 2020d; MAZUCH, HLADÍK 2020

II.4.8 Mladší mladohradištní a pozdněhradištní období POLOVINA 11. - POLOVINA 13. STOLETÍ

Kritériem pro poznání osídlení prostoru bývalého hradiště je opět grafitová keramika, typická pro celé sledované období. Vedle jednoznačně nejpočetnější keramiky máme pro mladší fázi mladohradištního osídlení velmi ojediněle k dispozici i jiné nálezy (např. šperk v podobě tzv. esovitých záušnic). Vynesení keramických artefaktů z tohoto období do mapy ukazuje poněkud odlišný obraz ve srovnání s předchozí mapou. Výrazně vystupují dvě silné koncentrace v prostoru akropole: u někdejšího velkomoravského paláce a u 5. kostela při severovýchodní bráně. Vedle nich lze registrovat opět slabší výskyt na Kostelisku, ale i v Těšickém lese – tedy pouze na vyvýšených místech písčité dun. Je možné, že nějaká komunita lidí v té době využila jako obydlí ještě z části stojící ruiny velkomoravských kostelů. Bohužel pro potvrzení či vyvrácení této hypotézy asi už nikdy nezískáme dostatek důkazů.

POLÁČEK 1998; 2014d

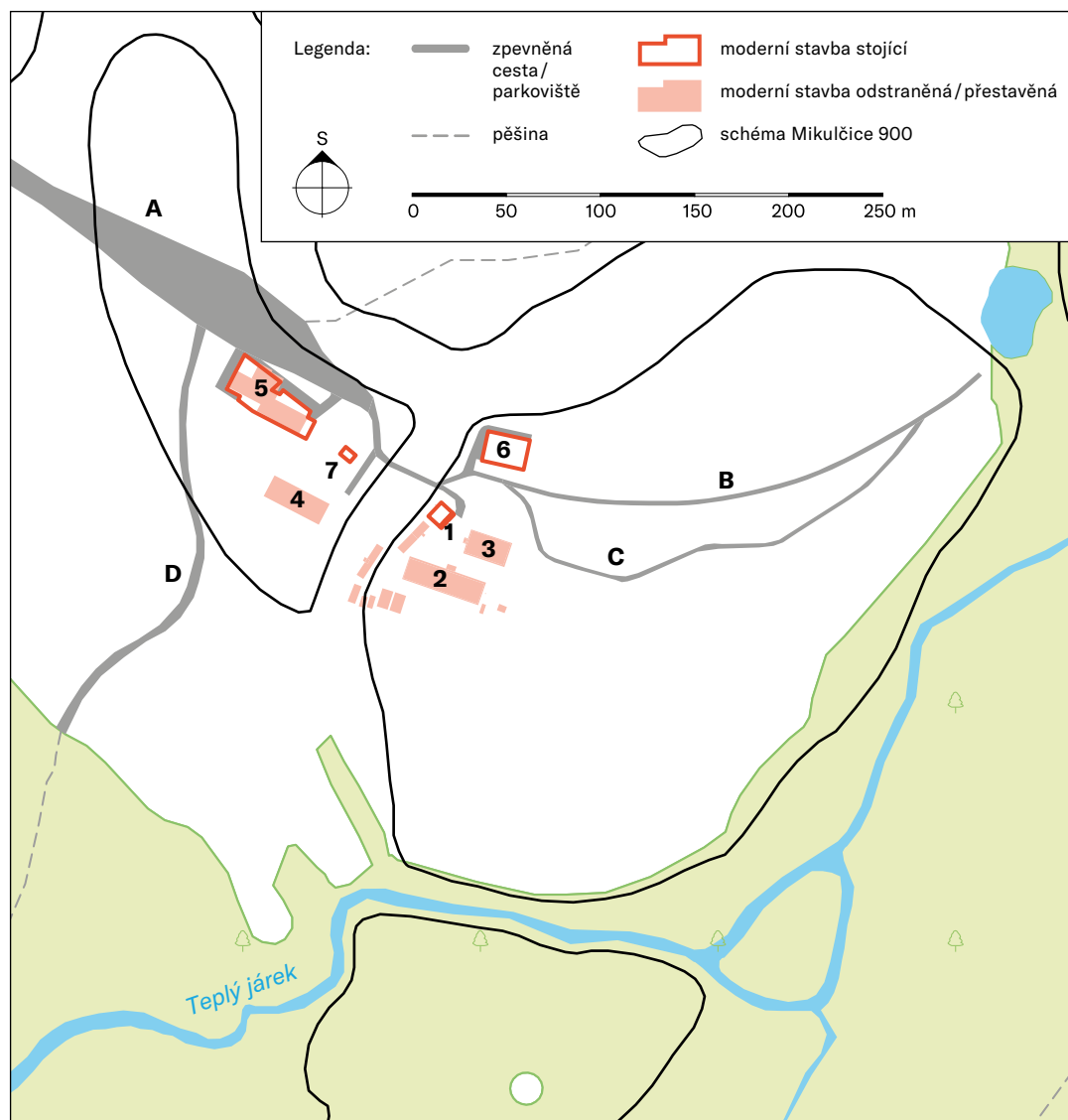

II.4.9 Doklady lidských aktivit na lokalitě ve středověku a v novověku

Ve vrcholném středověku došlo v prostoru Kosteliska k vybudování jednoduché tvrze na troskách velkomoravského 9. kostela. Kolem stavby byl vykopán kruhový příkop a zbytky patrně stále stojícího kostela byly po stavebních úpravách využívány jako kruhová obranná věž. Vedlo to samozřejmě k ničení velkomoravských objektů, např. hrobů. Tvrz zanikla násilím někdy za husitských válek, o čemž svědčí keramický soubor ze dna příkopu a množství militarií z této doby.

Velmi pohnutá historie jihovýchodní Moravy nejen v dobách třicetileté války, ale v podstatě po celé 17. století, kdy byla tato krajina a lidé v ní žijící opakovaně těžce zkoušeni nájezdy nepřátelských vojsk, se odráží i v archeologických objevech na hradišti. Nad velkomoravskými vrstvami či objekty bylo odkryto množství malých kruhových hliněných pecí doprovázených keramikou a mincemi datovanými do 17. století. Patrně se zde, hluboko v lužním lese mimo hlavní cesty, ukrývalo místní obyvatelstvo prchající před násilím z vesnic a měst (popř. šlo o dočasný vojenský tábor). Odtud snad pochází ono zmiňované toponymum „Alte Türkenschanze“ (srov. kap. II.2.3). Keramika raně novověkého stáří je rozptýlena po hradišti rovnoměrněji, ovšem tento stav je jistě odrazem dlouhodobého zemědělského využívání lokality v tomto období.

MĚŘÍNSKÝ 1980; POLÁČEK 1995; MAZUCH 2012a

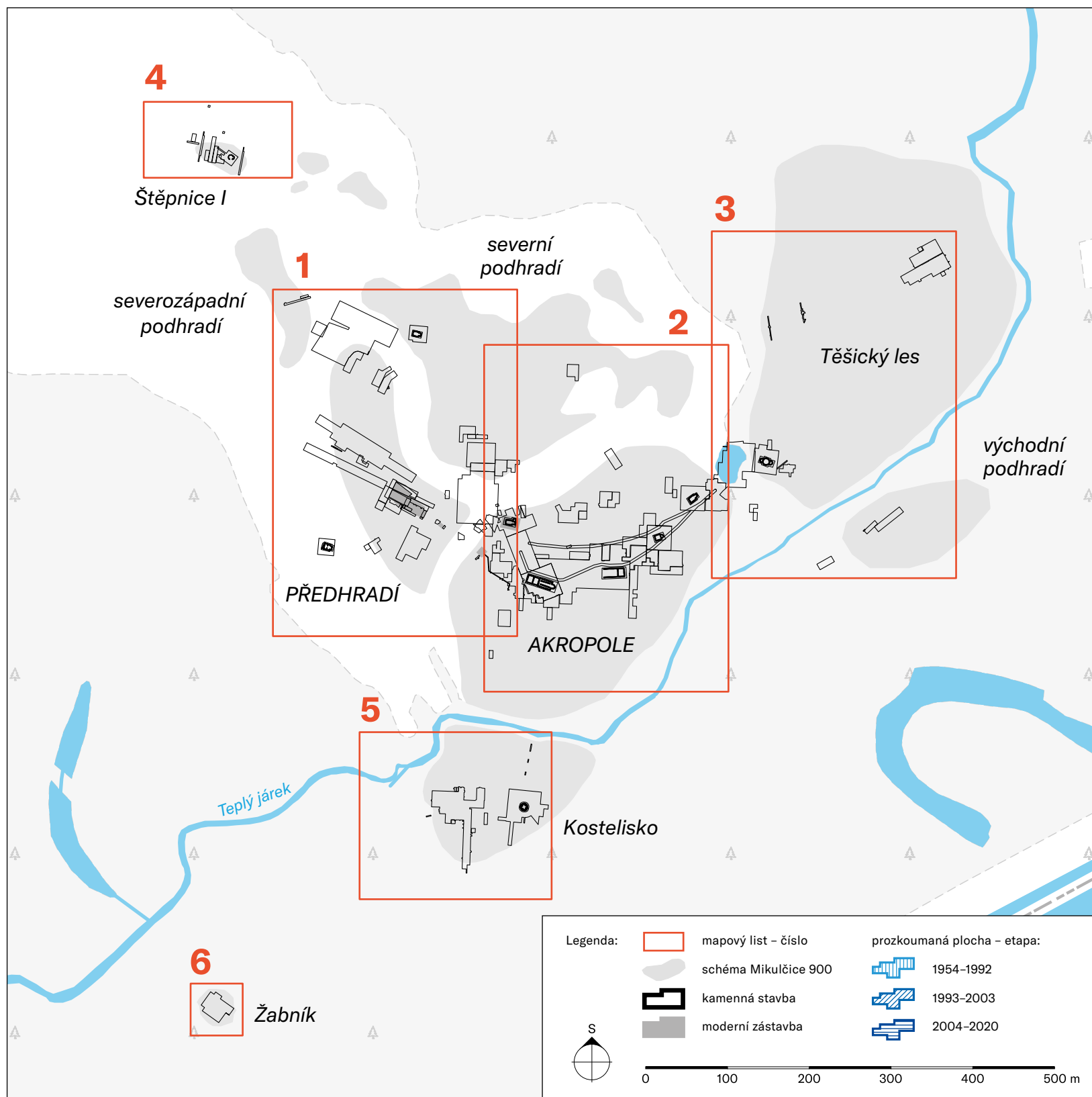

II.4.10 Moderní zástavba

V mozaice lidského konání, které v Mikulčicích zanechalo stopy v průběhu staletí, chybí už jen moderní doba - z pohledu historie vlastně současnost. V posledních dvou stoletích byl prostor hradiště využíván intenzivně již jen zemědělsky (srov. kap. II.2). Objev Mikulčic jako velkomoravského centra, který se odehrál v polovině 50. let 20. století, uchránil tuto lokalitu před moderní strojovou hlubokou orbou, která by nezvratně zničila mnoho raně středověkých památek. Od doby zahájení archeologického výzkumu v roce 1954 tedy na lokalitě přibývaly už jen budovy spojené s archeologií nebo s prezentací výsledků výzkumů pro veřejnost.

A: staré asfaltové parkoviště; B: nový návštěvnický chodník; C: stará prohlídková trasa; D: cyklostezka k mostu přes Moravu; 1: nejstarší moderní stavba na hradišti, tzv. „Bílý dům“, původní bydli vedoucího archeologického výzkumu, součást „staré výzkumné základny“ ARÚB; 2: bývalá hlavní budova archeologické základny, tragicky shořelá 2007; 3: bývalý hlavní depozitář, demontovaný koncem roku 2020; 4: „nová“ budova archeologické základny, demontovaná postupně 2014 a 2020; 5: Pávilon I - Návštěvní centrum NKP *Slovanské hradiště v Mikulčicích* (původně depozitář Archeologického ústavu, v 60. letech přeměněný na muzeum; naposledy přebudovaný, rozšířený a doplněný o rozhlednu 2014); 6: Pávilon II nad základy 2. kostela; 7: vodárna.

KOŘÍNKOVÁ 2013; POLÁČEK 2013; POLÁČEK 2018a

II.5 POSTUP ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU

II.5.1 Přehled archeologicky zkoumaných ploch - klad mapových listů

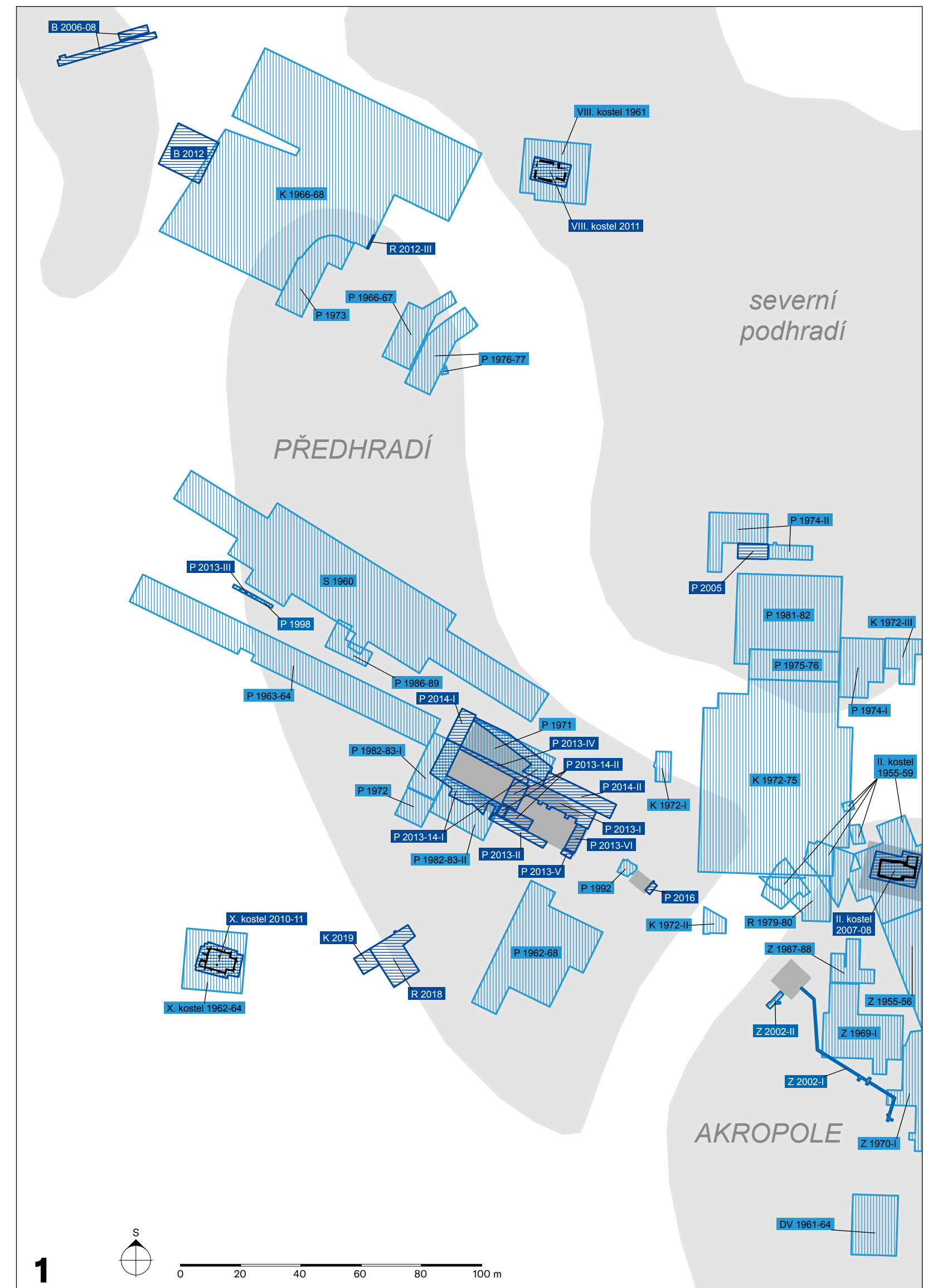
II.5.2 Přehled archeologicky zkoumaných ploch - mapové listy 1-6

V následující sérii map je představen přehled všech regulérně prozkoumaných ploch od počátku výzkumu v roce 1954 až po rok 2020 (nomenklatura všech ploch v chronologickém pořadí je doplněna na zadní klopě atlasu). Pomocí mapových listů lze rychle získat představu o stupni prozkoumanosti jednotlivých areálů hradiště, ale také o době a rozsahu terénního výzkumu v konkrétních plochách. Rozdílnou šrafovou jsou rozlišeny tři hlavní etapy dosavadního terénního výzkumu v Mikulčicích.

Z počátku se výzkum zaměřil na odkryv kostelních staveb a přilehlých hřbitovů - nejdřív na akropoli, poté v podhradí. Počínaje 60. léty se pozornost stále více upínala k sídlištním situacím a k výzkumu opevnění. Ukázalo se záhy, že

typická zástavba velkomoravských Mikulčic není charakterizována (do té doby jediným známým) tradičním slovanským obydlím typu zemnice, ale srubovými nadzemními domy stavěnými na písčitéch či jílovitých úpravách/podlahách (viz kap. II.6.3). Ve druhé polovině 60. let bylo poprvé velkoplošně zkoumáno zaniklé říční koryto; výzkum dalších dvou „koryt“ následoval v 70. a 80. letech. Ve stejné době byla zkoumána rozsáhlá pohřebiště v podhradí - nejdříve na Kostelci v Těšickém lese, posléze na Kostelisku (poslední velkoplošný výzkum v Mikulčicích z druhé poloviny 80. let). V 90. letech byly terénní práce dočasně pozastaveny a veškerá pozornost výzkumu se zaměřila na zpracování výsledků dosavadních odkryvů. Počínaje rokem 2004 se archeologové vrátili opět výrazněji do terénu, aby ověřovali a cíleně doplňovali základní archeologické a historické otázky velkomoravských Mikulčic, a to jako součást badatelských projektů i z důvodu záchrany archeologických památek na probíhajících stavbách v areálu NKP. V roce 2008 byla totiž zahájena přestavba a revitalizace celého areálu, která trvá v podstatě dodnes.

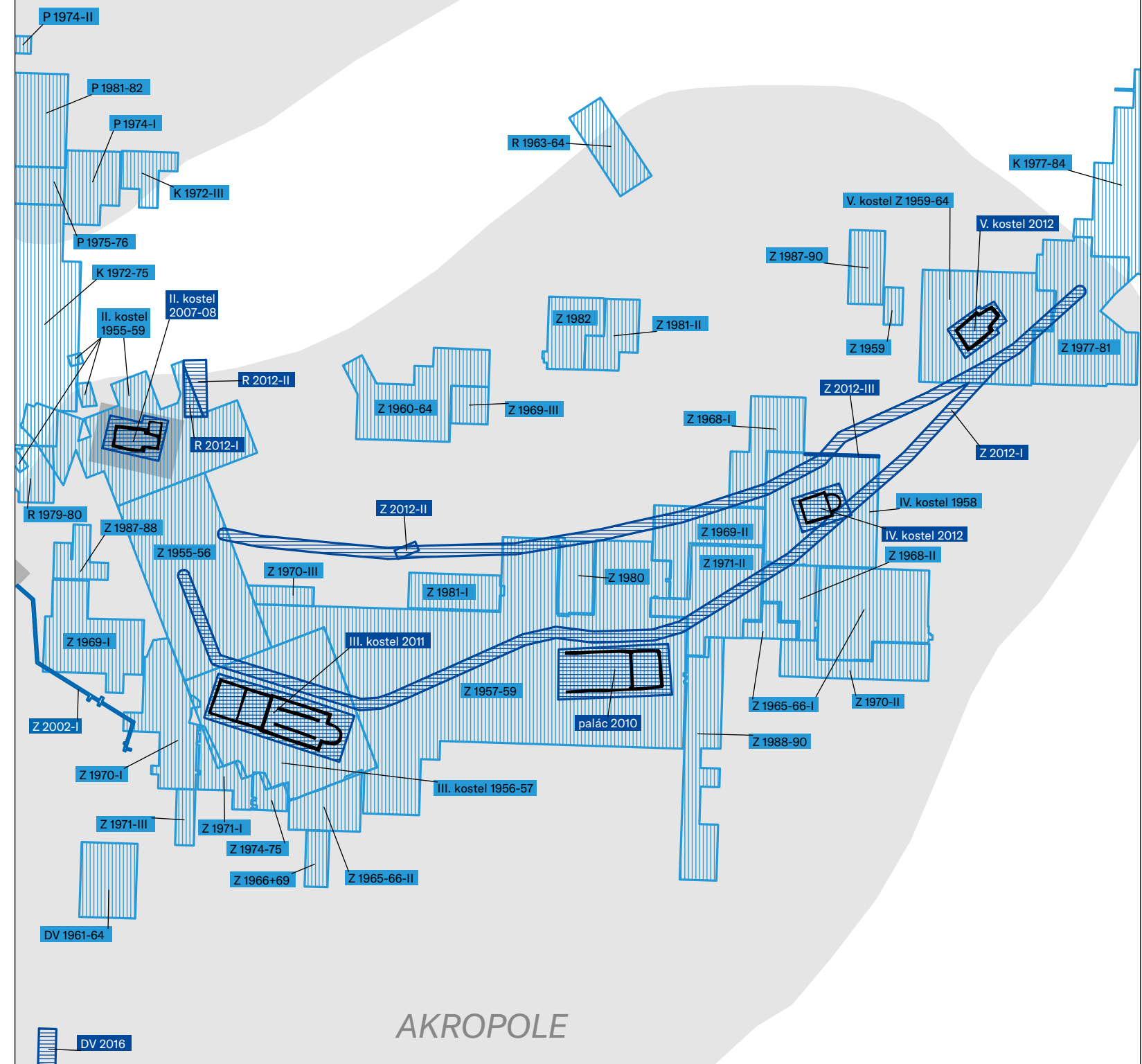
POLÁČEK, MAREK 1995; POLÁČEK 1996; POLÁČEK et al. 2014b

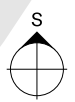
2

severní podhradí

B 1984-88

AKROPOLE

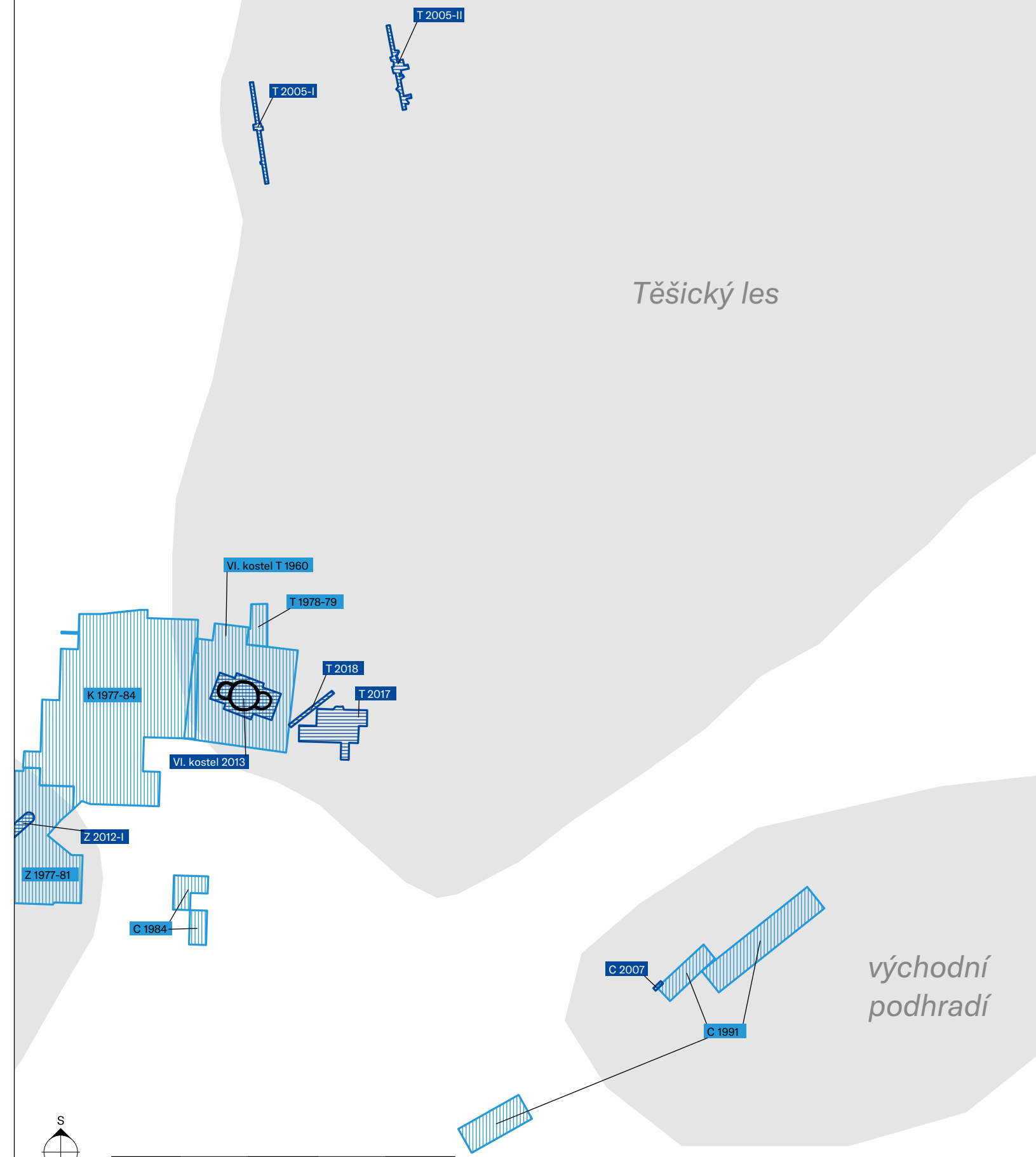

0 20 40 60 80 100 m

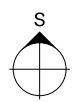
3

Těšický les

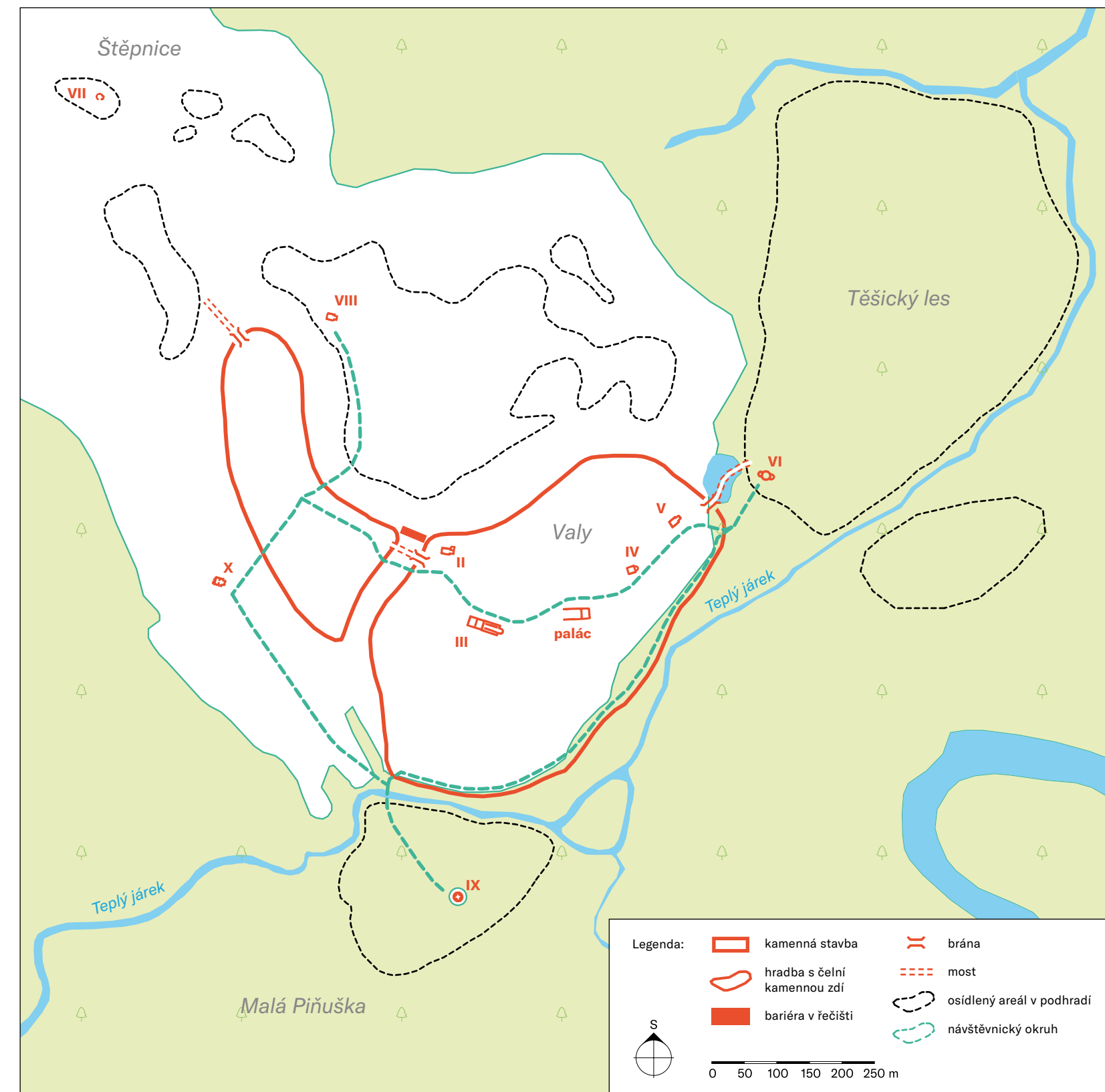
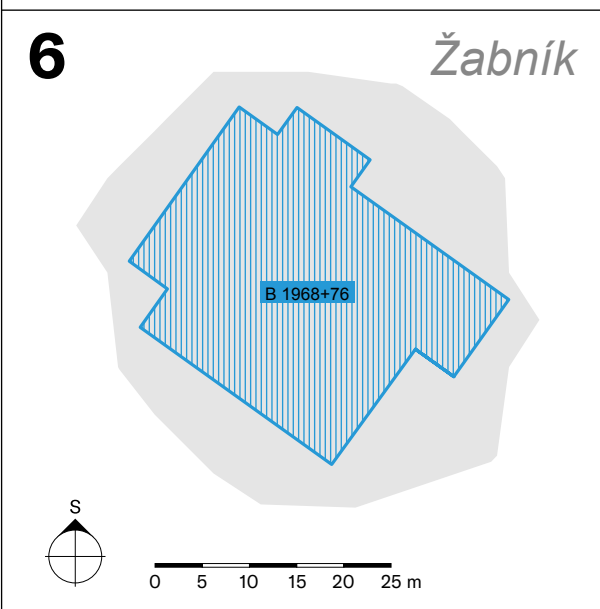
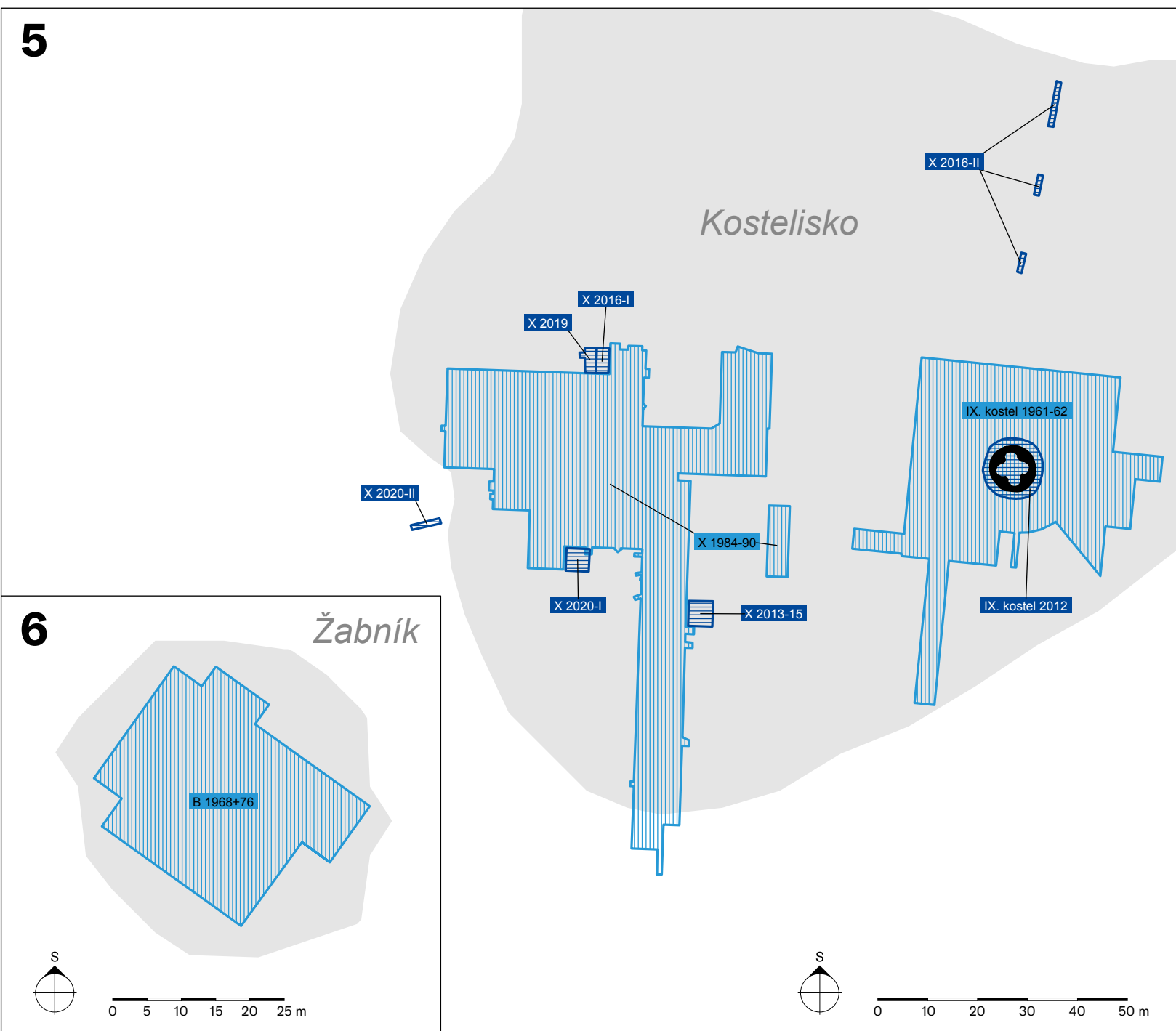
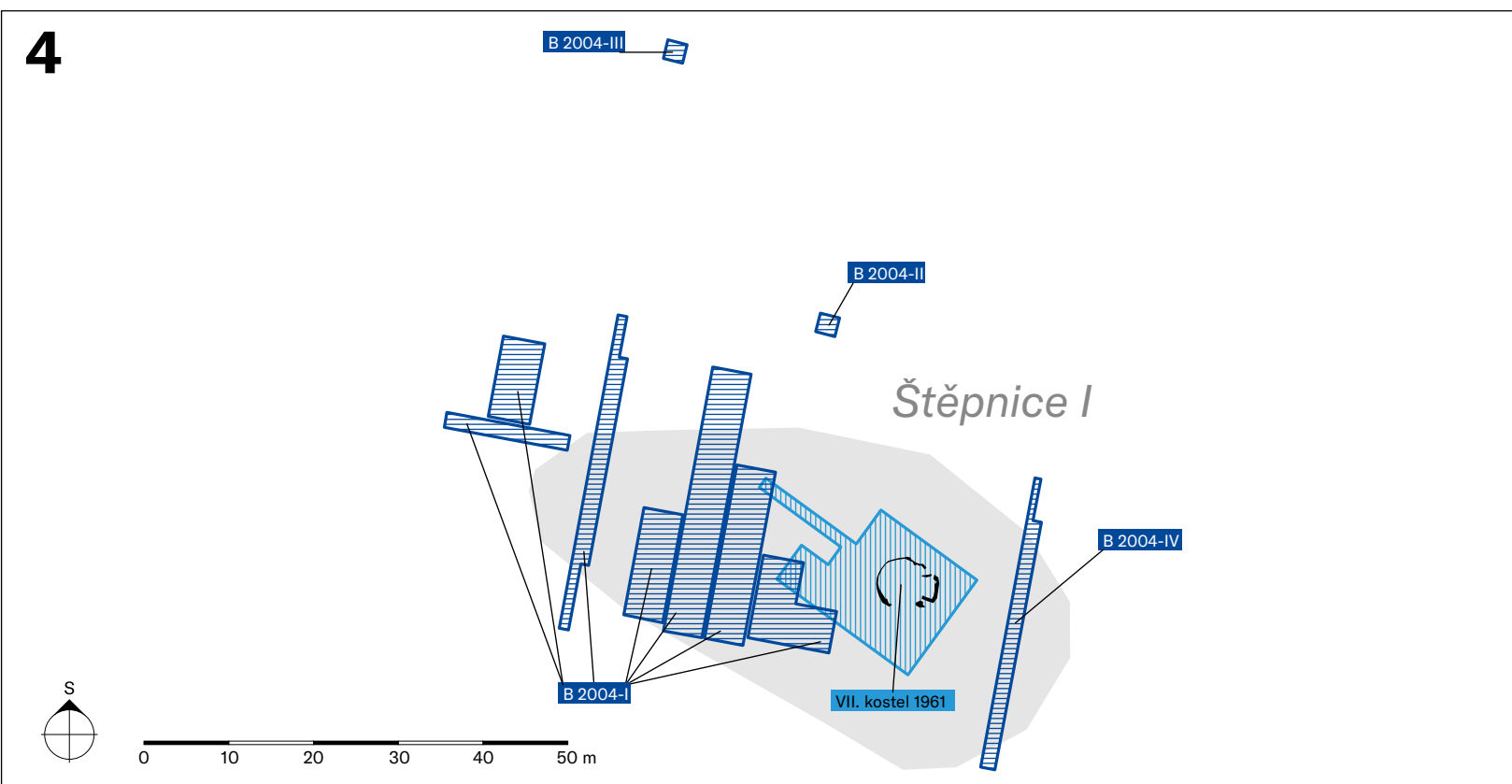
T 1996
T 1975-76
T 1968-71
T 2009

východní podhradí

0 20 40 60 80 100 m

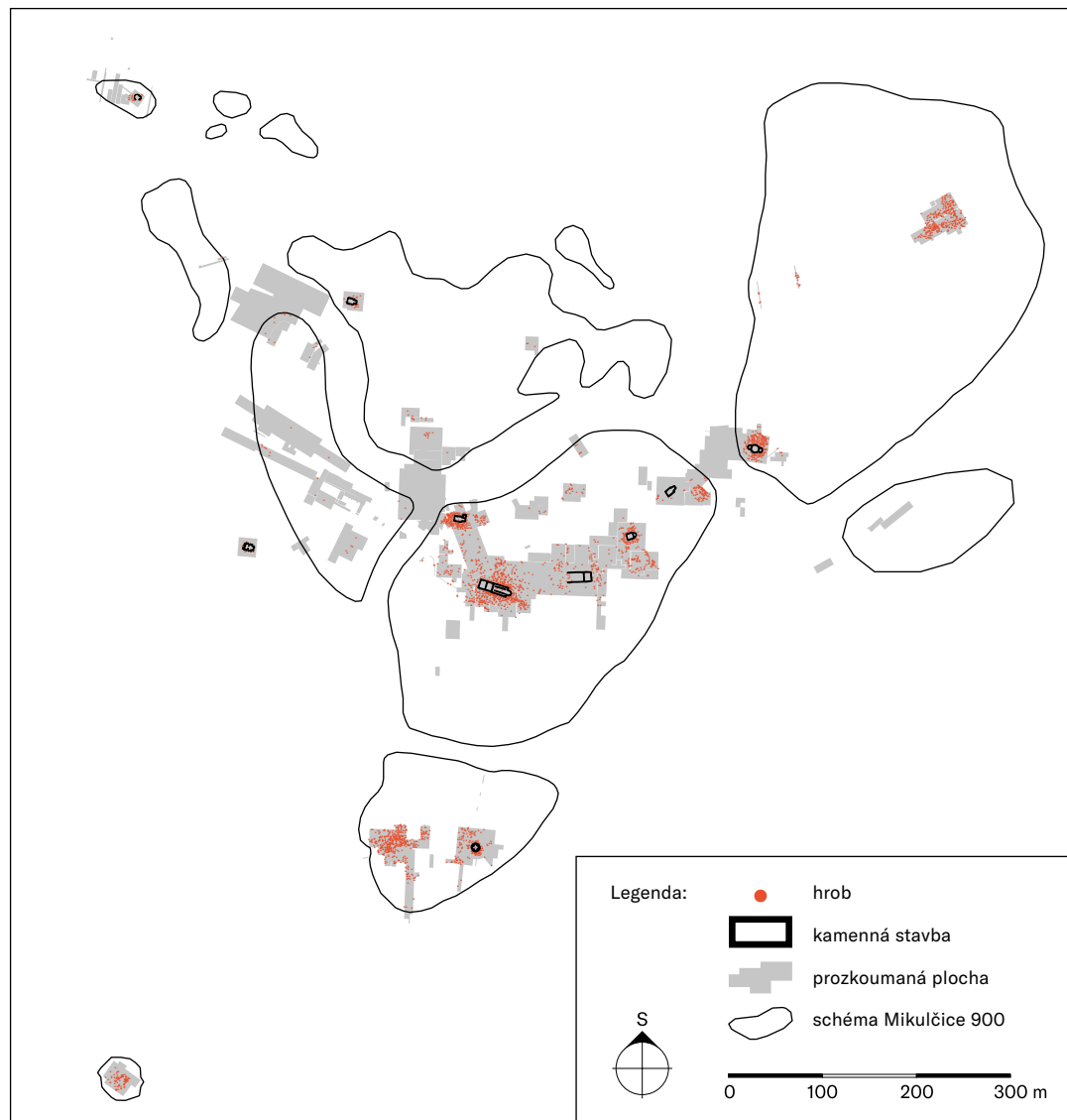
II.6 HRADIŠTĚ MIKULČICE-VALY VE SVĚTLE ARCHEOLOGICKÝCH VÝZKUMŮ

II.6.1 Nejvýznamnější raně středověké objekty na hradišti - kamenná architektura, fortifikace, brány a mosty

Zvláštním fenoménem mikulčického hradiště je bezpochyby raně středověká kamenná (zděná) architektura. Na první pohled překvapí koncentrace kostelů, i když je možné, že ne všechny fungovaly současně. Ačkoliv máme zavedené označení celkem dvanácti kostelů, lze vážně pochybovat o existenci kostelů č. 1 a 11; velmi sporná je i otázka kostela č. 12 (k jednotlivým kostelům viz blok III). Vedle církevních staveb je v Mikulčicích doložena dosud jediná prokazatelně světská kamenná budova na celém archeologicky zkoumaném území Velké Moravy, tzv. palác. Kromě výše uvedených zděných objektů bylo ovšem nejvíce kamenů využito ke stavbě čelní zdi mohutných hradeb akropole a subtilnější hradby předhradí. Ačkoliv je velkomoravské opevnění především konstrukcí z dřevěných desek či trámů prokládaných jílovými navážkami, zepředu byla při stavbě hradby do této konstrukce zakomponována zeď z kamenů

(až asi metr široká, vysoká dle odhadů 3,5–4 m) spojovaných jílem. Po zániku velkomoravských Mikulčic byla většina kamenů (nejen z hradby, ale i z výše uvedených staveb) pro nedostatek místního pevného stavebního materiálu vytrhána a použita druhotně při stavbách středověkých či novověkých domů v okolních vesnicích. Objevy hliněných pecí datovaných do období třicetileté války (viz kap. II.3.9) a stavených na již rozebraných zbytcích čelní kamenné zdi dokládají, že k procesu druhotné těžby velkomoravského stavebního materiálu docházelo nejpozději od raného novověku.

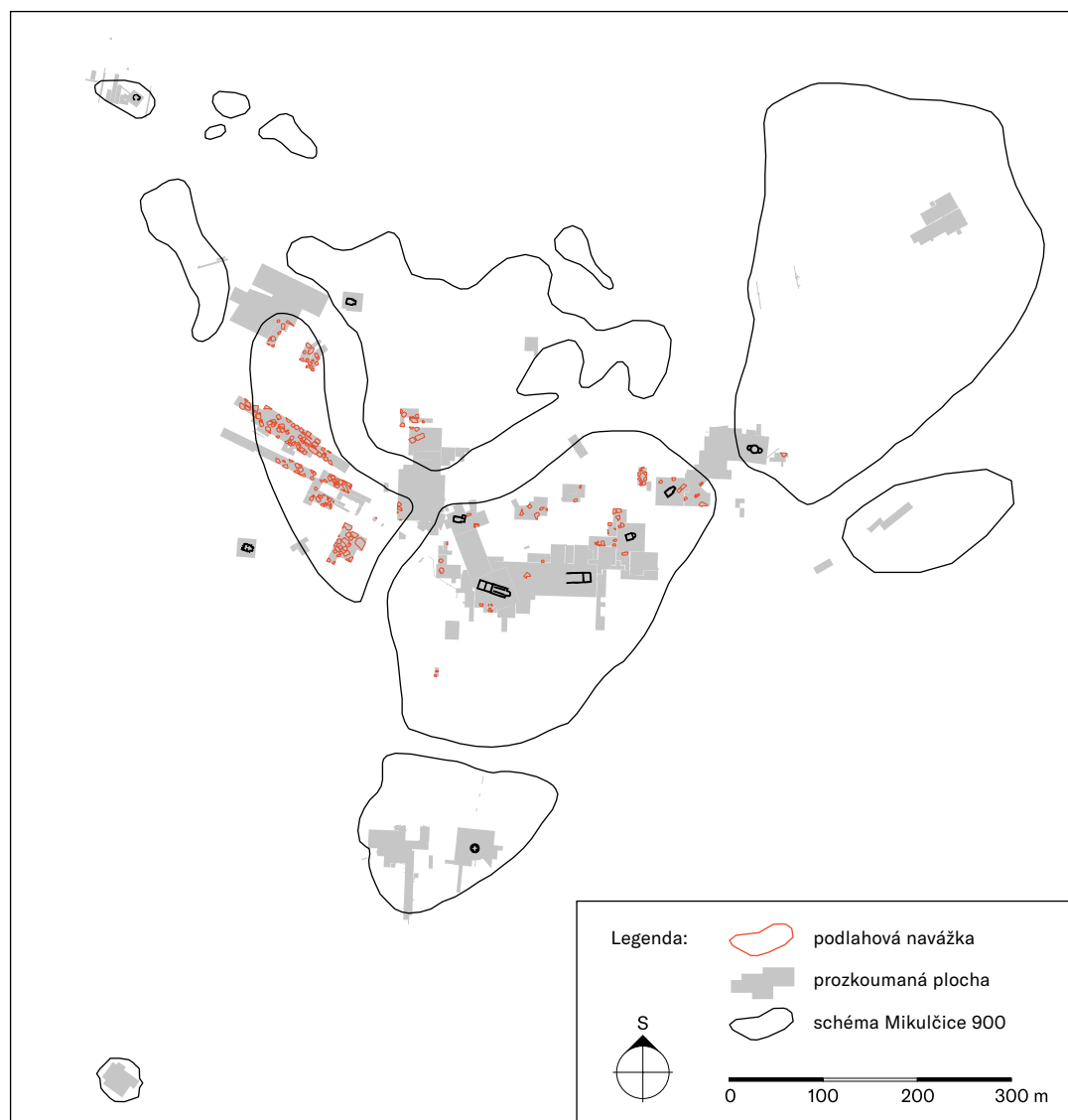
GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK 2008a; 2010; 2012; MAZUCH 2012b; 2013a; POLÁČEK 2014a; MAZUCH, HLADÍK 2020

II.6.2 Rozmístění archeologicky odkrytých pohřebišť či jednotlivých hrobů

V Mikulčicích bylo dosud prozkoumáno více než 2 500 hrobů, z nichž řada obsahovala velmi bohatou výbavu (podrobněji se jednotlivým pohřebišťům věnuje blok III). Většina hrobů patří období 9. až počátku 10. století a byla součástí rozsáhlejších nekropolí – ať už kostelních hřbitovů, nebo prostých pohřebišť. Největší koncentraci hrobů nacházíme na pohřebišti u 3. kostela na akropoli (564 hrobů) a v polohách Kostelisko a Kostelec v podhradí (415 + 317 hrobů). Vedle regulérních pohřebišť se objevují po celém areálu hradiště rozptýlené menší skupinky hrobů nebo jednotlivé hroby. V těchto případech může jít o oběti fatálního útoku na mikulčické velkomoravské centrum někdy na počátku 10. století. V každém případě vykazuje řada těchto „sídlištních“ hrobů neregulérní (nerituální) uložení a patří až závěrečné etapě osídlení mocenského centra.

POLÁČEK, MAREK 2005; HLADÍK, MAZUCH 2011; MAZUCH 2012c; POLÁČEK, VELEMÍNSKÝ 2013

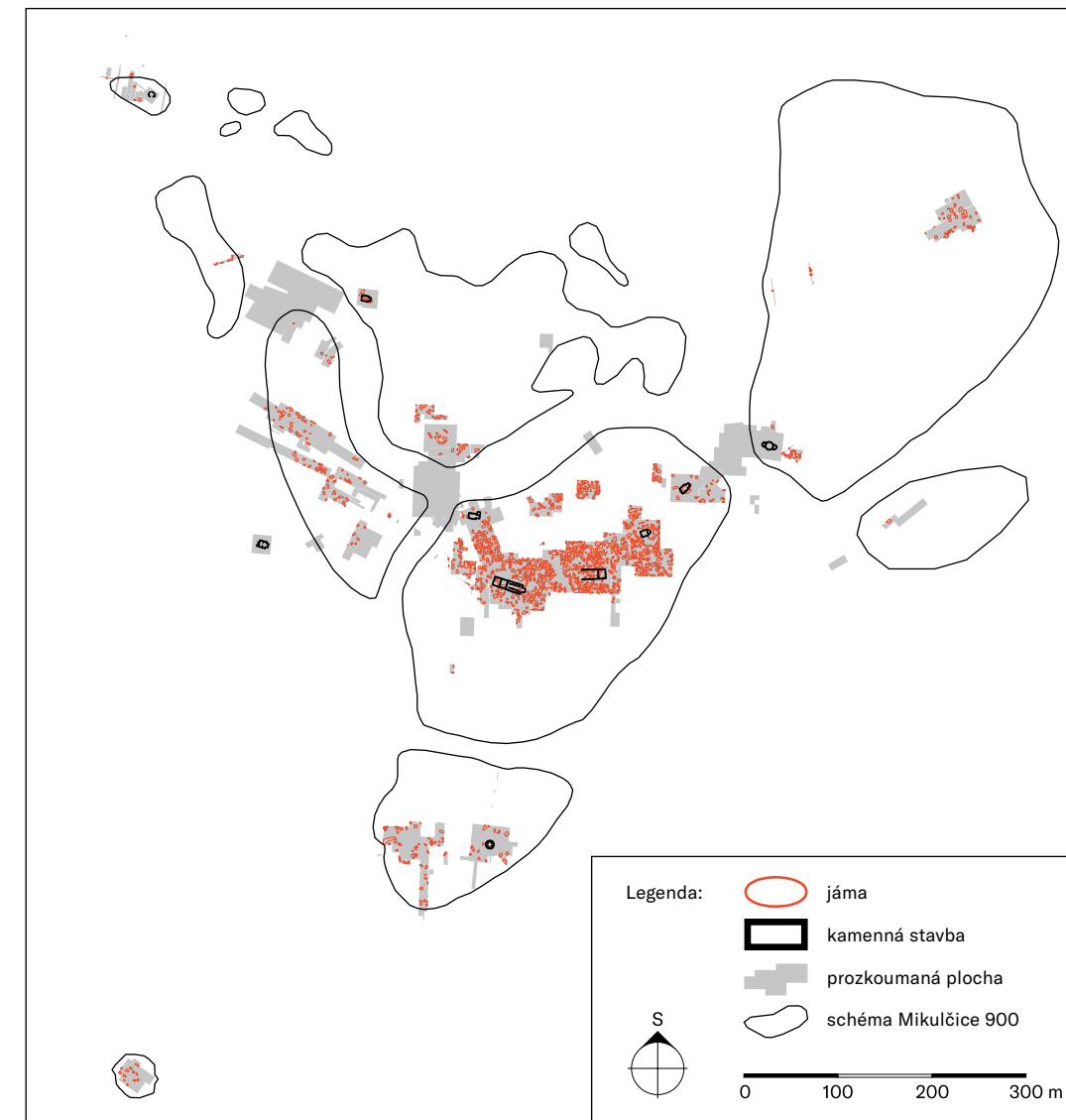

II.6.3 Rozmístění archeologicky rozpoznaných podlahových úprav

Obydlí v Mikulčicích jsou charakterizována nadzemními dřevěnými domy téměř vždy srubové konstrukce, ze kterých vzhledem k použitámu organickému stavebnímu materiálu nezůstalo v podstatě nic. To, co ovšem velmi dobře charakterizuje dispozice domů a jejich přibližnou velikost, jsou tzv. podlahové úpravy či navážky – předem připravený terén pro výstavbu domů. Jde o pravoúhlé útvary o různých rozměrech od nejmenších okolo 9 m² až po velké podlahy i nad 8 m délky a 4 m šířky. Síla těchto podlah se pohybuje v řádu desítek centimetrů, nejčastěji okolo 20–40 cm. Jsou tvořeny sem transportovaným pískem či jílem rozprostřeným do požadované velikosti a tvaru, na kterém bylo posléze postaveno vlastní obydlí. Tehdejší domy jsou ne nepodobné dřevěnicím, jaké je možné dnes spatřit ve skanzenech lidové architektury posledních dvou století.

Rozmístění těchto podlah tak, jak jej můžeme v současnosti zobrazit v předkládané mapě, neodpovídá v mnoha ohledech reálnému stavu. V počátcích výzkumu nebyli archeologové schopni tyto podlahy rozpoznávat, navíc v některých plochách se vzhledem k následnému osídlení a postdepozicičním procesům hůře dochovávaly. Pro opevněné jádro aglomerace jsou typické podlahy i ve více vrstvách nad sebou (často s rozdílnou orientací a rozměry). Kvůli tomu je výsledné mapování jen orientační a mění se v závislosti na lokálních podmínkách a kvalitě archeologické práce v jednotlivých zkoumaných plochách. Nový výzkum jednoho úseku předhradí s množstvím těchto podlah, realizovaný v letech 2013–2014 při přestavbě návštěvnického centra (viz II.4.10, II.5), dosud není pro svou složitost vyhodnocen. Přinese však jistě mnoho nových poznatků, které z dokumentace starších výzkumů těžko získáme.

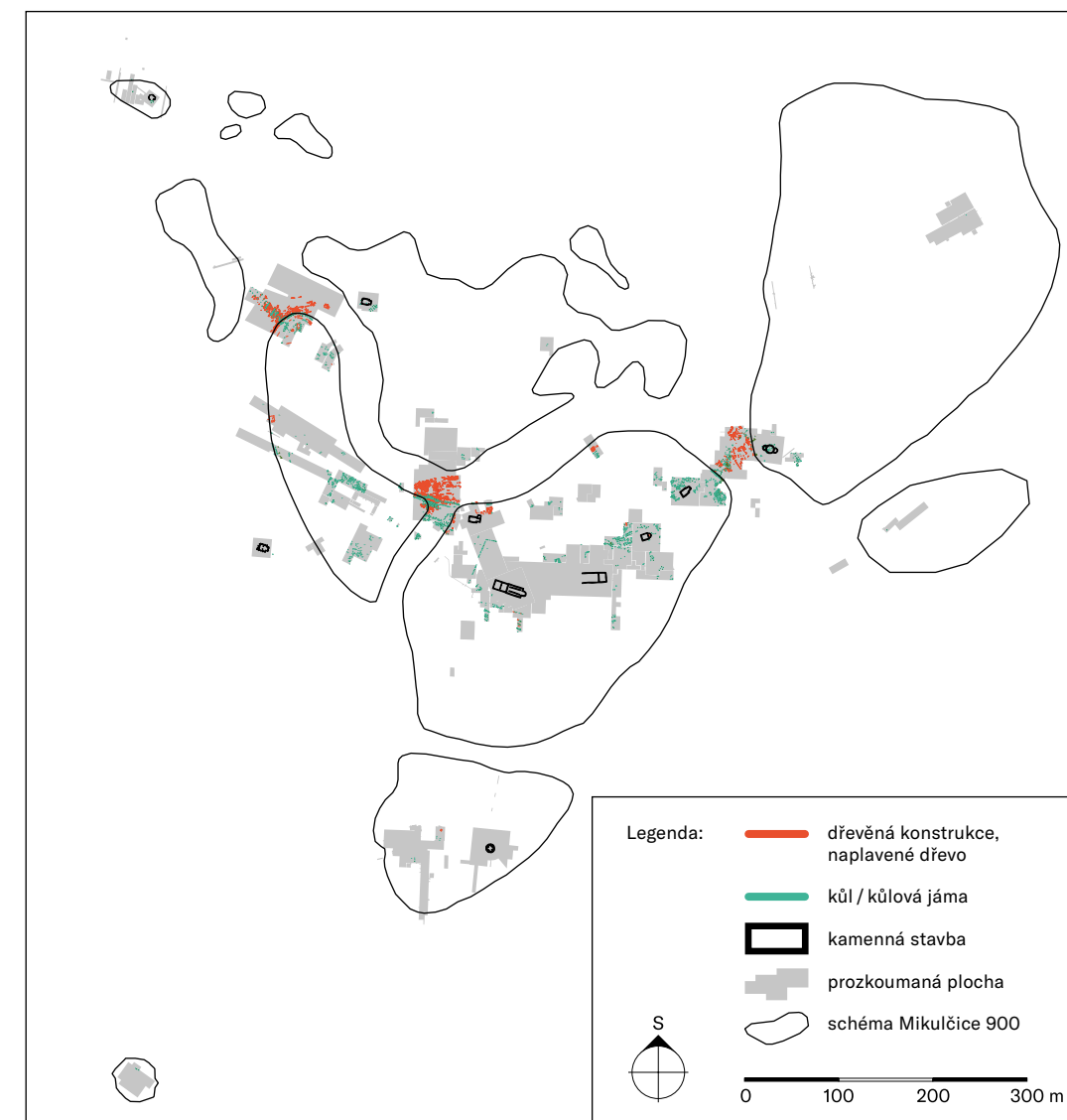
POLÁČEK, MAREK 2005; MAZUCH 2012c; 2019; POLÁČEK 2016; 2018a; MAZUCH 2020a

II.6.4 Rozmístění archeologicky prozkoumaných jam

Nejčastěji nacházeným archeologickým objektem jsou bezpochyby jámy zahloubené do rostlého terénu nebo starších kulturních vrstev a zasypané objekty. Bývají různých rozměrů i tvarů a u valné většiny z nich nedokážeme přesně určit jejich funkci. Některé mohly být zásobními jamami, jiné pozůstatkem těžby stavebního materiálu (např. jílu na budování podlah), obecně však končily svou funkci jako jámy odpadové. Jámy jsou přítomny ve všech areálech aglomerace, jak dobře ukazuje jejich mapování. Vyobrazeny jsou všechny dokumentované jámy bez ohledu na bližší datování. O tom, že jámy patří do různých etap rané středověkého, případně pravěkého osídlení, nás informují jak nálezy z jejich zasypaní, tak tzv. superpozice, tj. situace, kdy jsou starší objekty porušeny nebo překryty těmi mladšími. Stává se to často v kombinaci různých druhů objektů (např. jámy vs. podlahy či jámy vs. podlahy vs. hroby). Tento jev využíváme při hodnocení relativního stáří movitých nálezů, které jsou obsahem jednotlivých objektů.

POLÁČEK, MAREK 2005

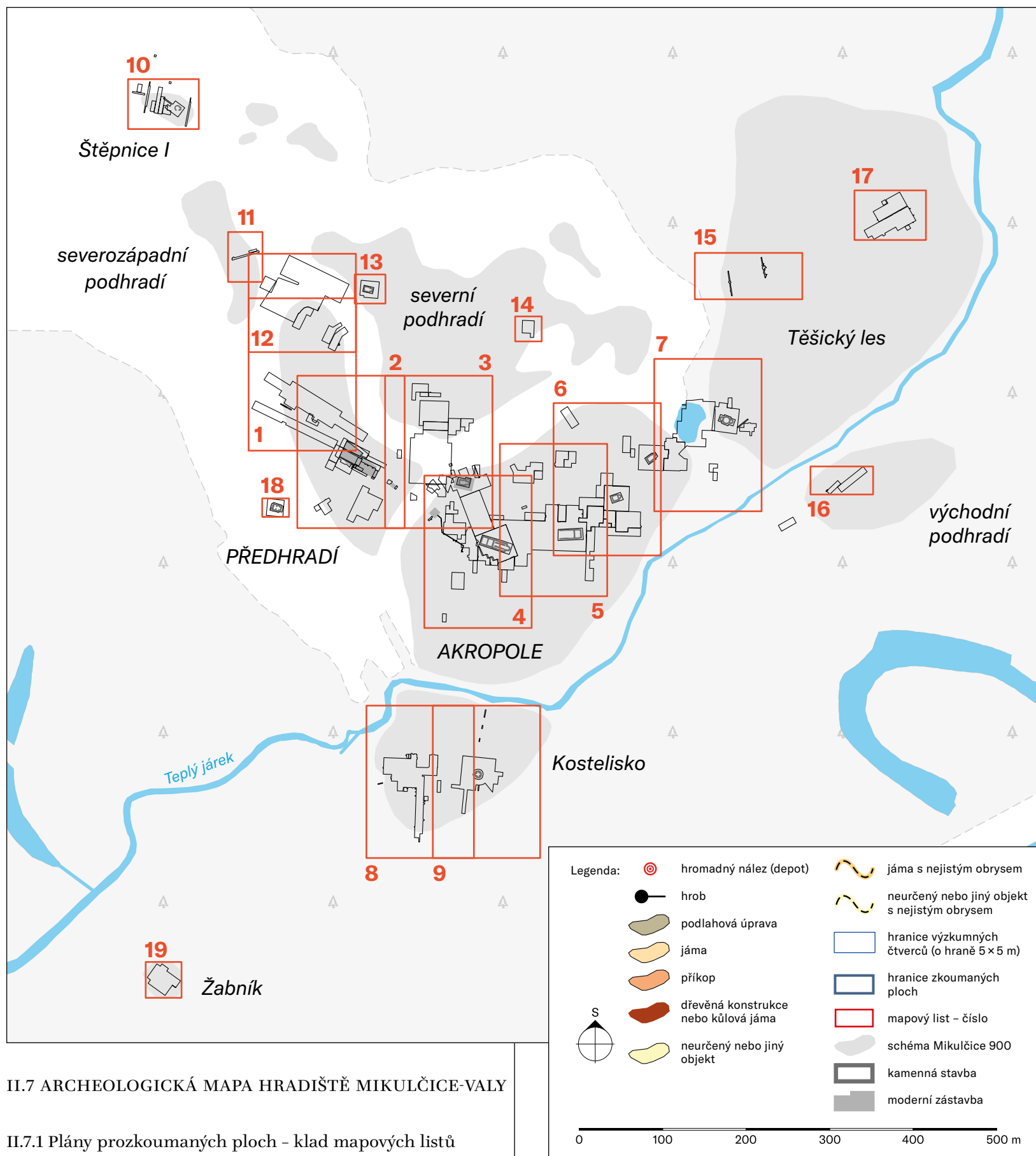

II.6.5 Rozmístění archeologicky zachycených dřevěných konstrukcí či prvků

Na konci 60. let 20. století a v průběhu následujících dvou desetiletí byla velkoplošně zkoumána zaniklá říční koryta, která bezprostředně obklopovala jádro hradiště a spolu s opevněním tak pomáhala chránit tuto pevnost před nepřítelem. Z těchto odkrytů pochází řada unikátních konstrukcí a předmětů ze dřeva. Dřevo jako organický materiál se v archeologických vrstvách zachovává jen velmi zřídka, a to převážně v podobě zuhelnatělého nebo mokrého dřeva. V případě mikulčických říčních koryt zůstalo dřevo dochováno díky svému uložení ve vrstvách pod hladinou podzemní vody, tj. bez přístupu kyslíku. Proto dnes víme, jak vypadaly velkomoravské mosty, protierozní bariéry a různé fortifikační prvky, stejně jako čluny nebo nejrůznější předměty denní potřeby vyrobené ze dřeva. Jde o neuvěřitelně do materiální kultury tehdejších lidí, který nám při běžných archeologických výzkumech uniká a který se nám v Mikulčicích pootevírá díky technice extrémně náročným a nákladným velkoplošným odkrytům zaniklých říčních koryt. Dřevo samo bylo v té době jednoznačně nejčastěji užívanou surovinou. Bohužel omezené podmínky dochování tento obraz velmi zkresluje.

Vedle nálezů skutečných dřevěných konstrukcí jsou v mapě zobrazeny i kúlové jámy, tedy v podstatě negativní otisky zarážení kůlů. Takto můžeme i bez objevů originálního dřeva rozpoznat např. konstrukce kúlových staveb, různá ohrazení, ploty, palisády. Obrovským technickým dílem své doby muselo být zarážení vícenásobných řad kůlů v říčním břehu před velkomoravskou hradbou, a to po celé délce opevnění akropole a předhradí. Jejich účelem bylo jednak zpevnění břehů, jednak zvýšení obranyschopnosti opevnění.

POLÁČEK, MAREK, SKOPAL 2000; POLÁČEK 2007a; 2011; HLADÍK, POLÁČEK 2013; POLÁČEK 2012; 2014a; 2019b

II.7 ARCHEOLOGICKÁ MAPA HRADIŠTĚ MIKULČICE-VÁHY

II.7.1 Plány prozkoumaných ploch – klad mapových listů

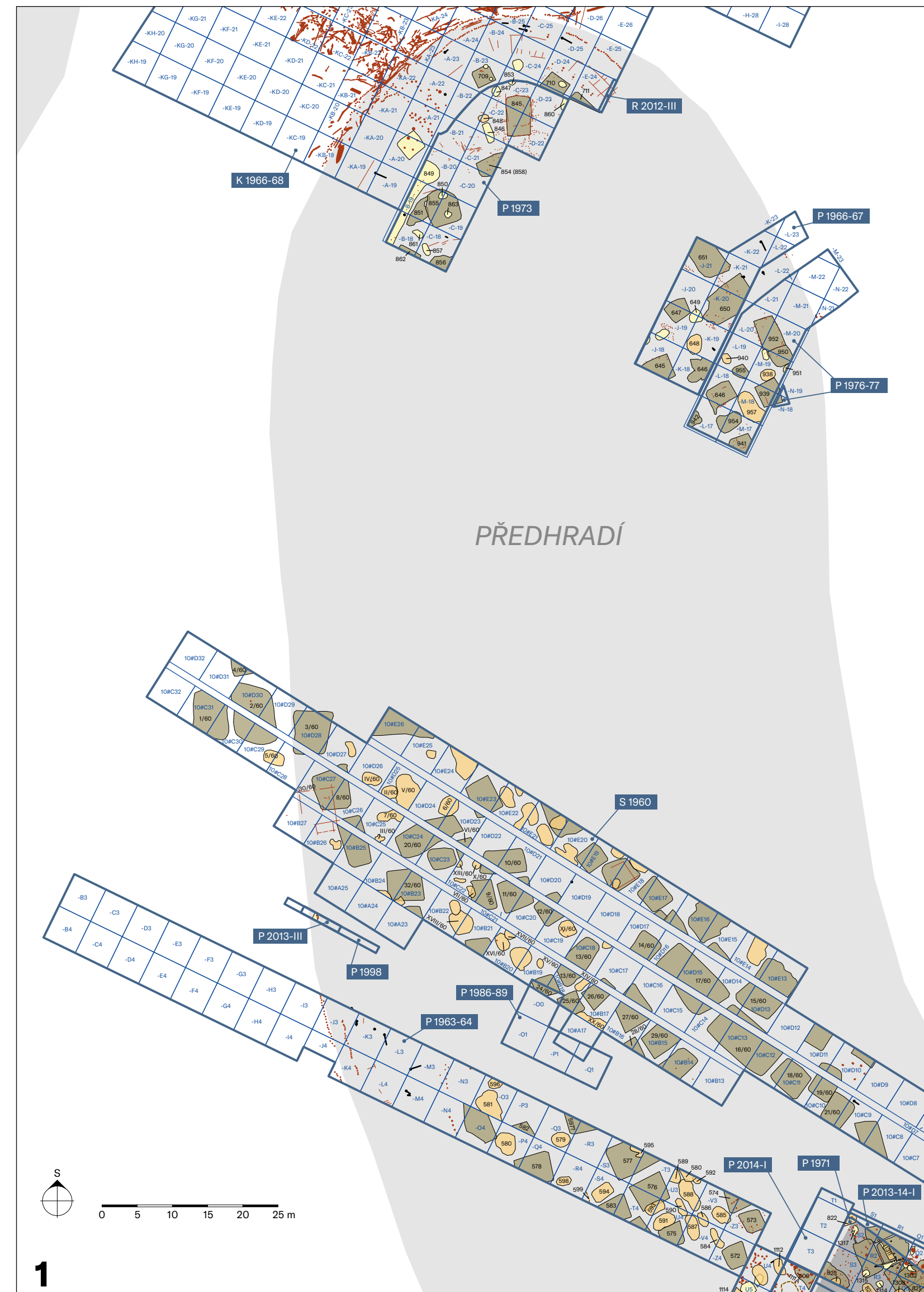
II.7.2 Plány prozkoumaných ploch s archeologickými objekty – mapové listy 1–19

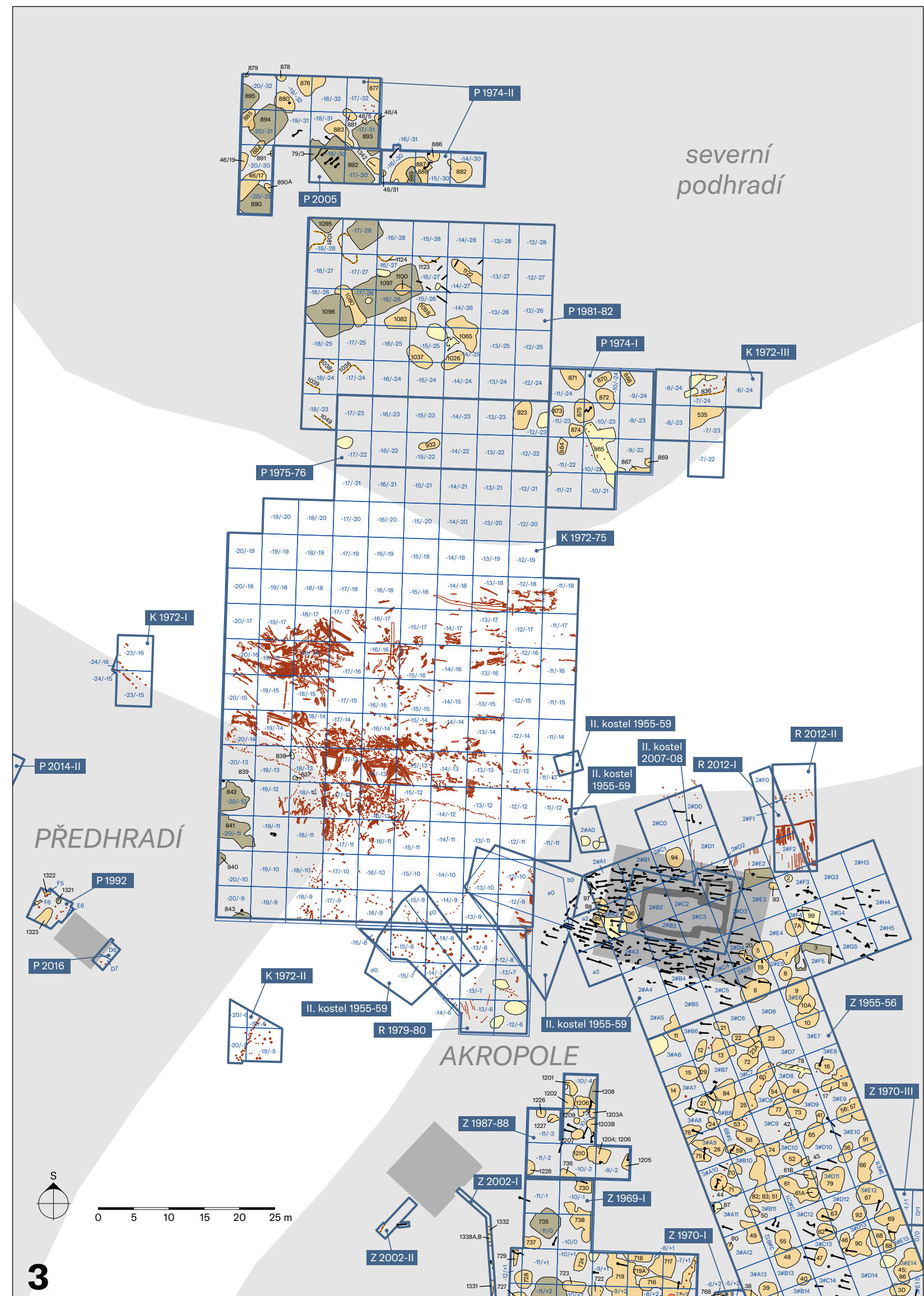
V následujících mapových listech jsou vyobrazeny archeologické objekty identifikované a blíže determinované v průběhu dosavadních terénních výzkumů v Mikulčicích (do roku 2020). Vedle kamenných staveb jde o čtyři hlavní druhy masově se vyskytujících archeologických objektů představených v kapitole II.6, tj. hroby, podlahové úpravy, jámy a dřevěné konstrukce (včetně kúlových jam). Mimoto jsou na mapových listech zachyceny vzácněji doložitelné liniové útvary – příkopy, popř. žlábky.

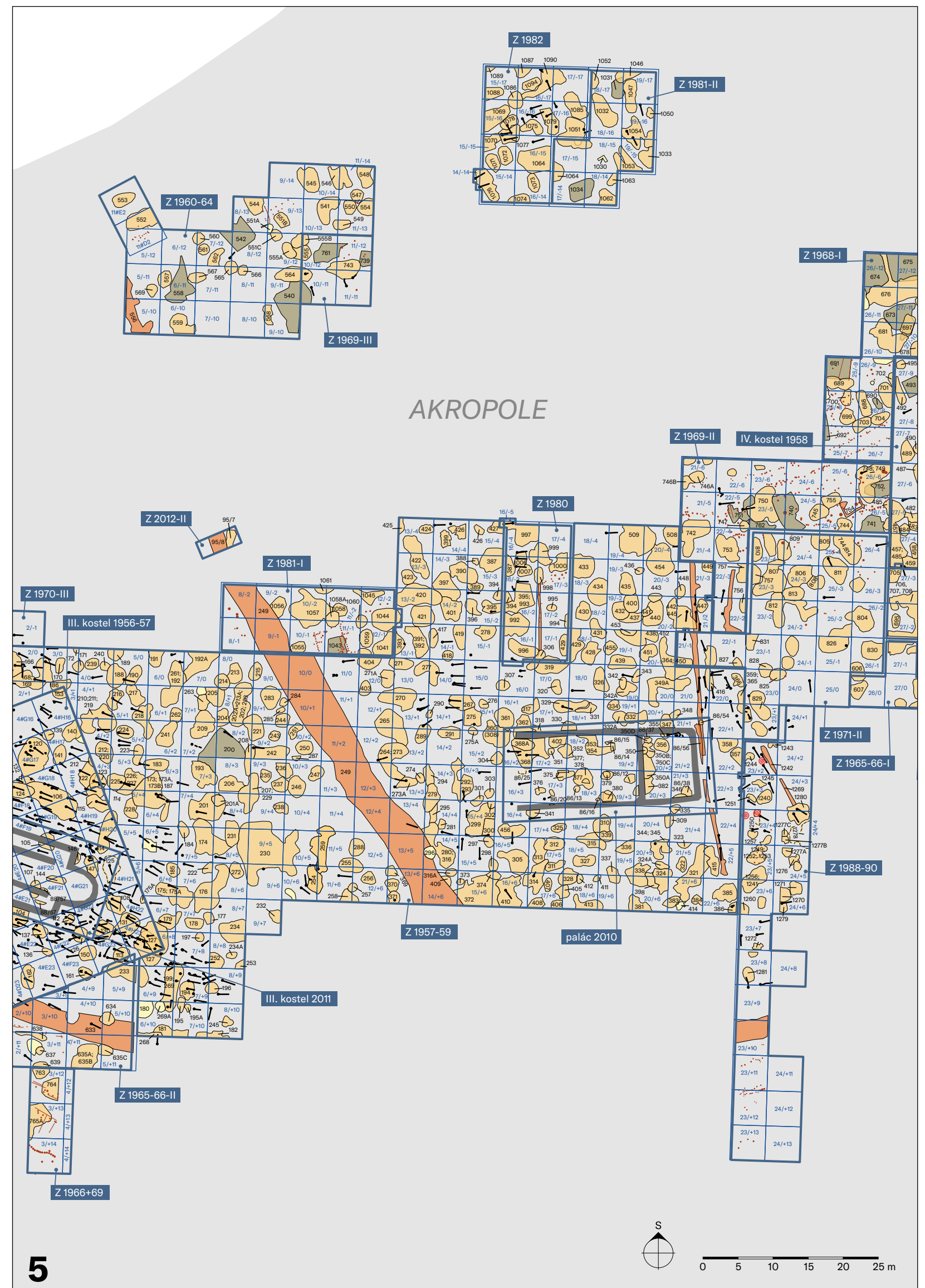
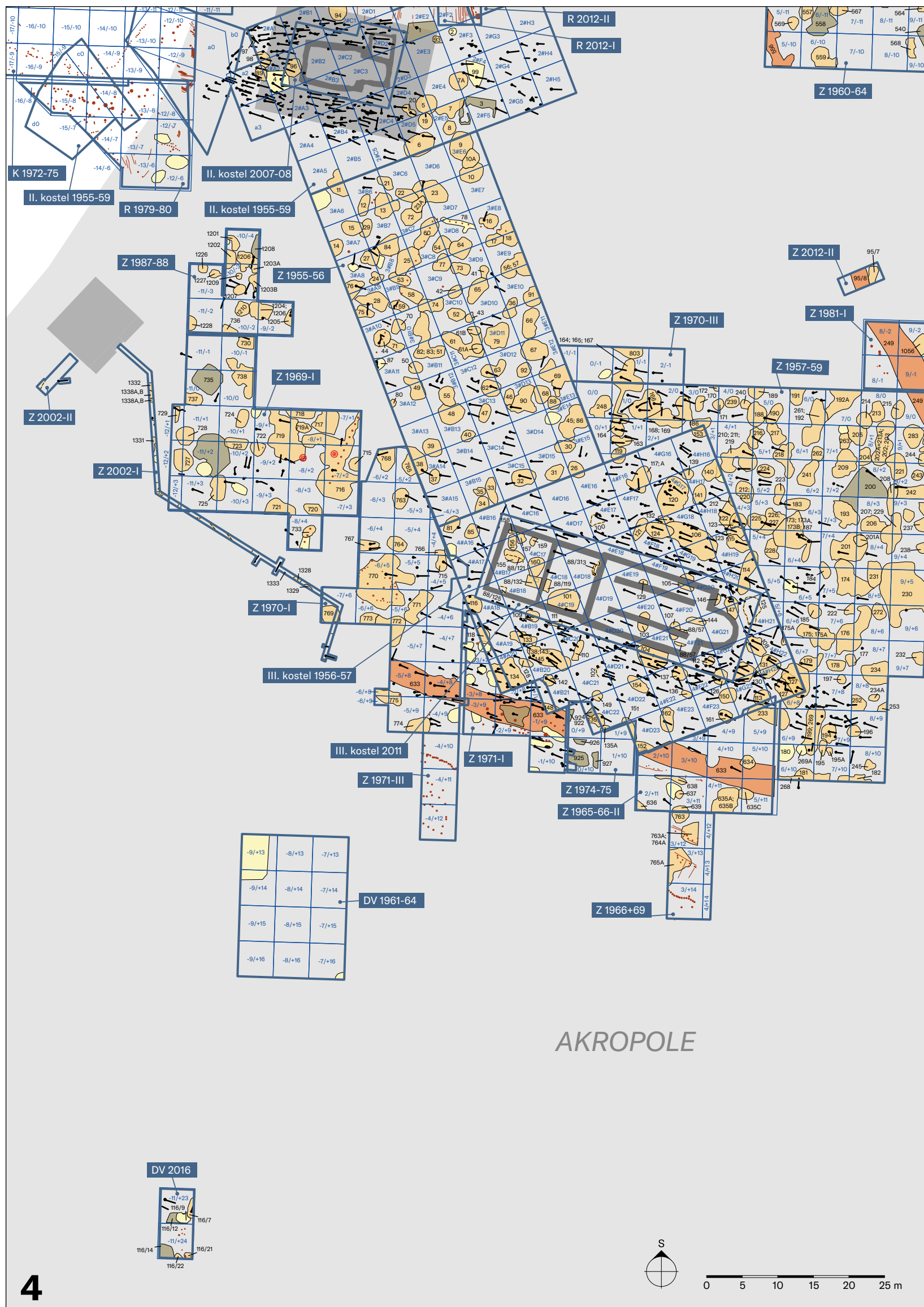
U řady ploch zkoumaných před rokem 1990 nedokážeme vzhledem k problematické dokumentaci, ale i k dnešnímu obecně neuspokojivému stavu zpracování „starých“ výzkumů získat více informací, než nabízejí tyto přehledové plány. Svůj podíl na tom má také tragický požár mikulčického archeologické základny

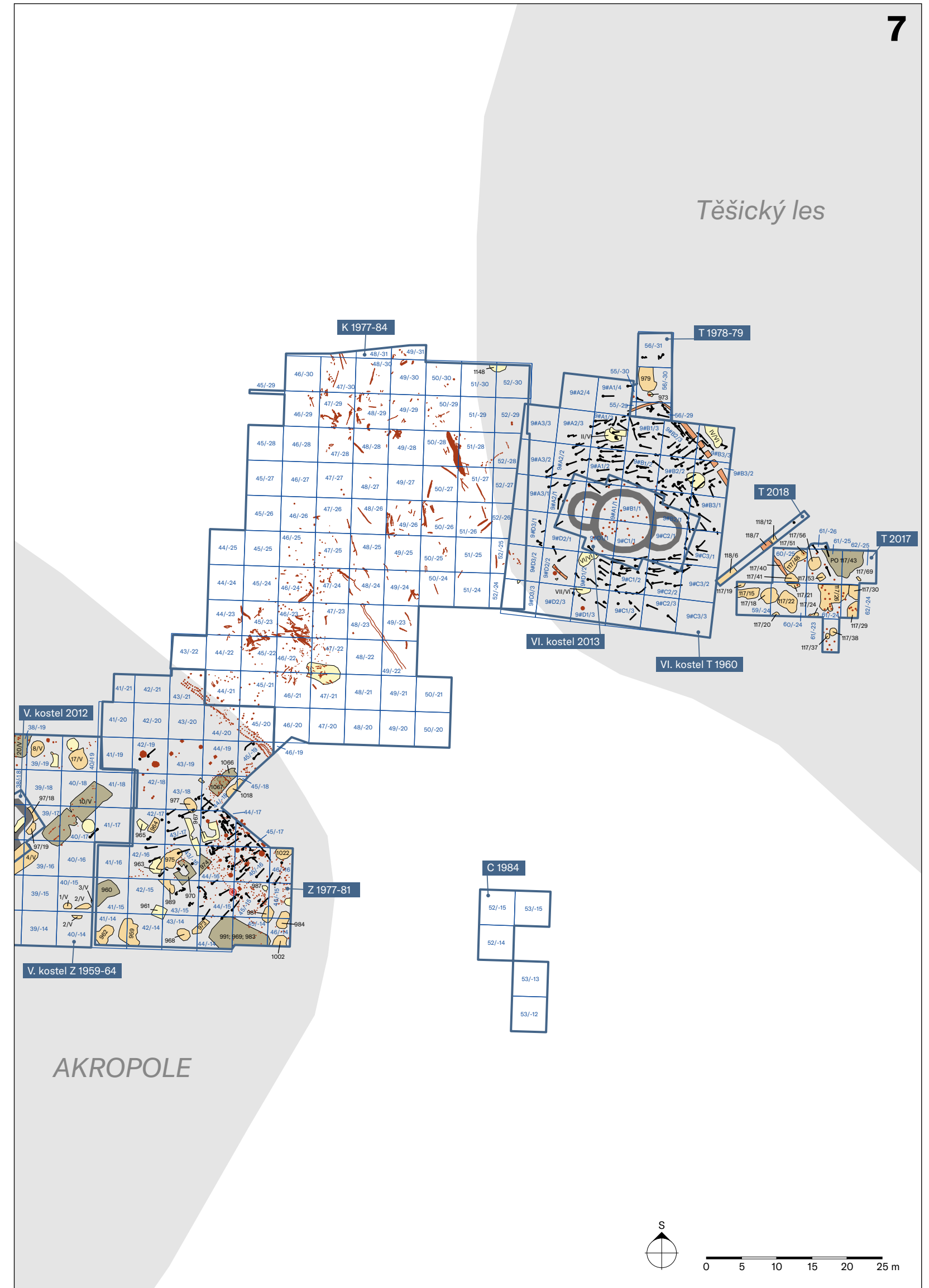
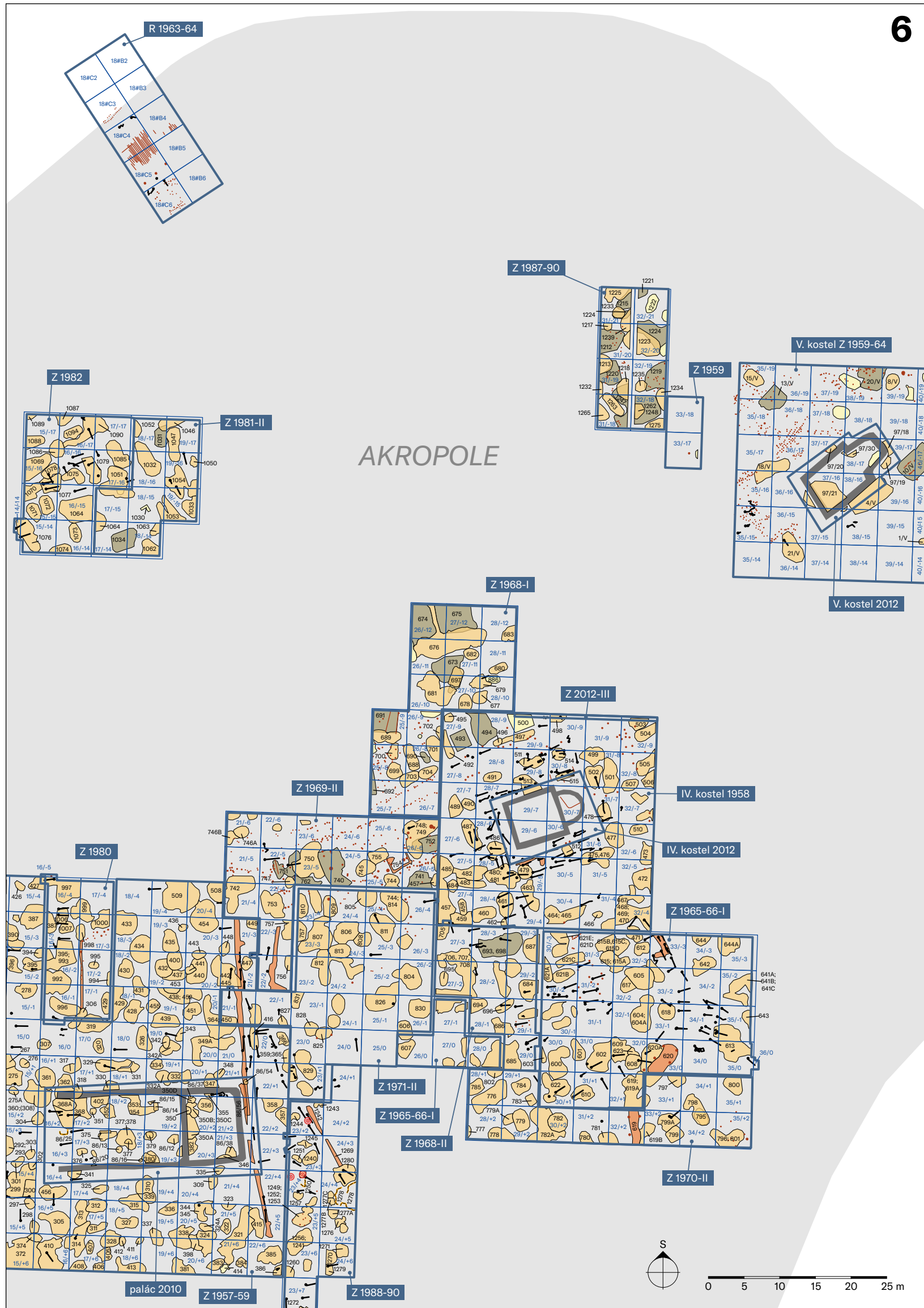
z roku 2007, který má za následek ztrátu nejenom části nálezů, ale především originální terénní dokumentace. Obraz, který následující mapy nabízejí, je tedy výsledkem mnoha proměnných, které dnes do archeologického poznání mikulčického hradiště vstupují. Promítají se v nich pedologické poměry lokality, způsob zániku mocenského centra a navazující složitý proces jeho archeologizace, rovněž praktické problémy při dlouhodobém terénním výzkumu i značná omezení historické interpretace vyplývající z absence písemných zpráv. Nelze tedy výsledek této „rovnice o mnoha proměnných“ brát jako obraz skutečné historické situace. Nicméně je to dosud nejpodrobnější a nejlépe revidovaný stav archeologické topografie Mikulčic.

POLÁČEK, MAREK 2005; ŠINDELÁŘ et al. 2020

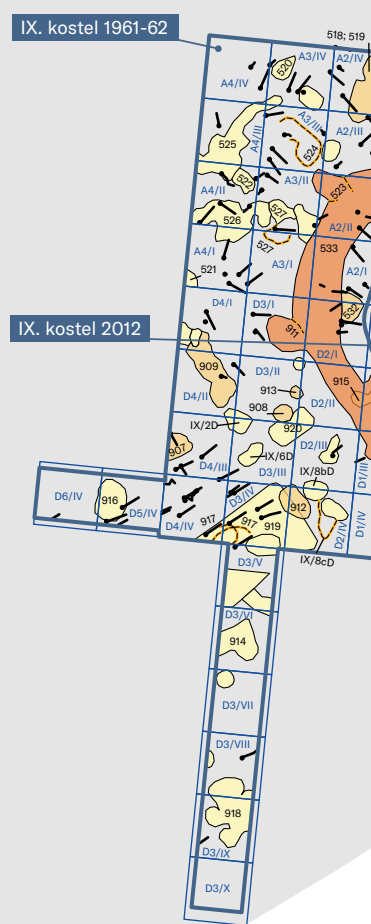
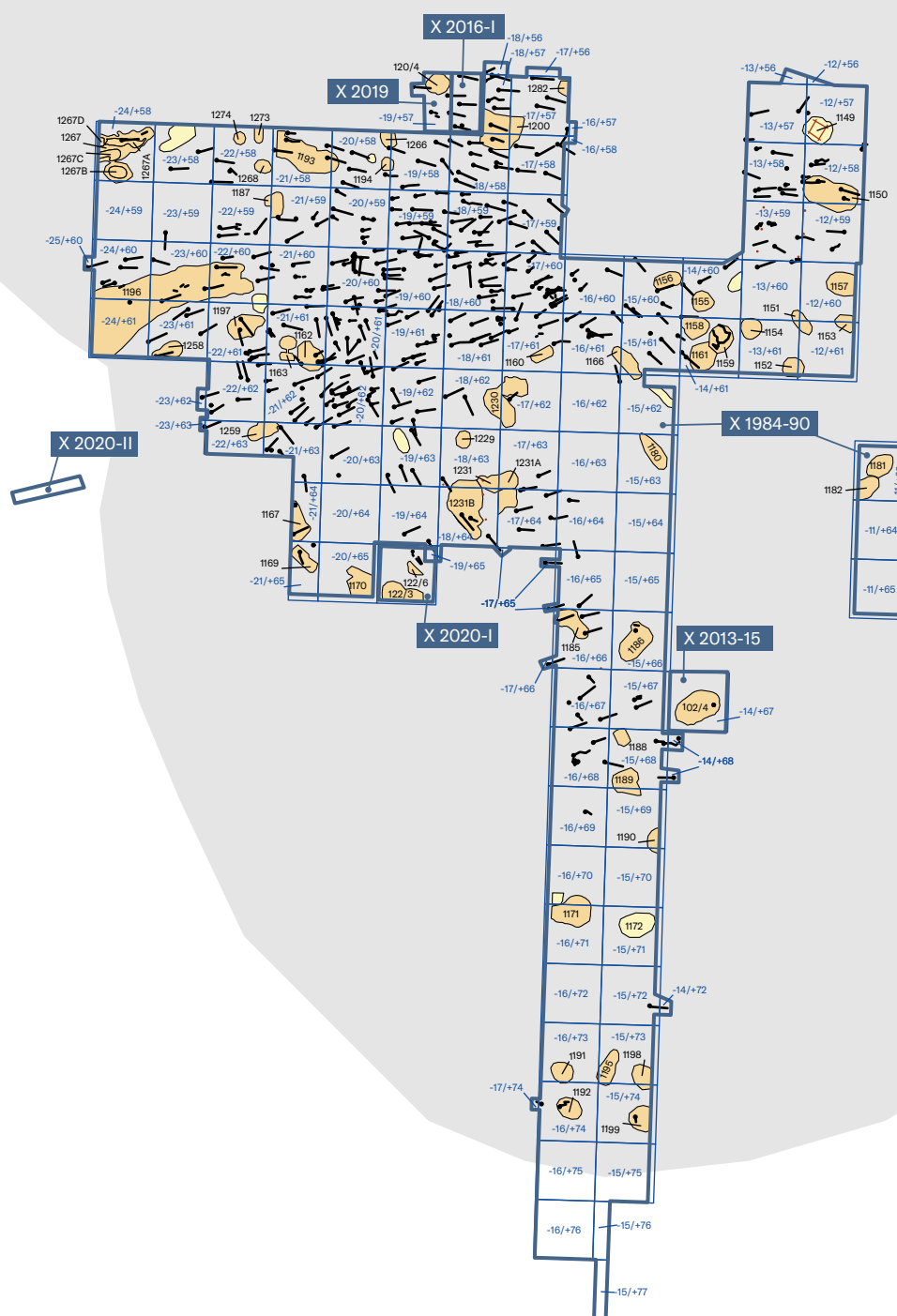

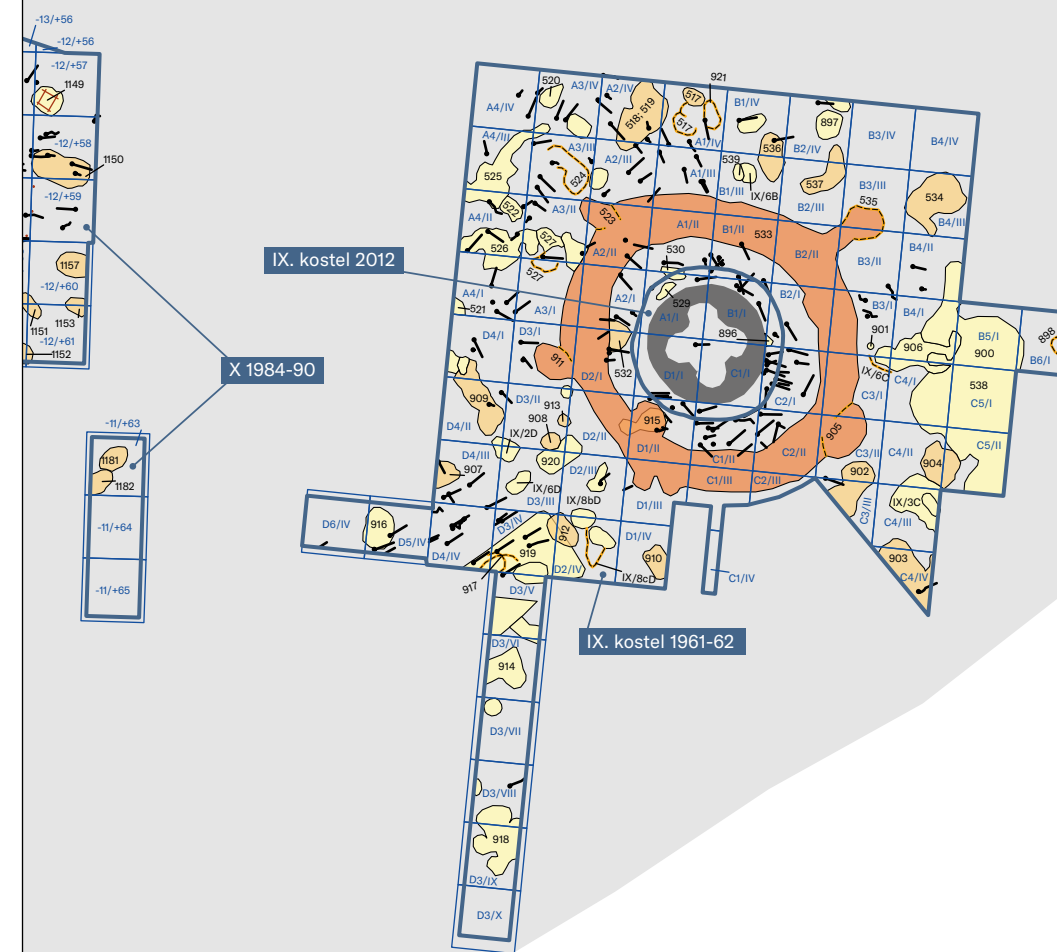

Kostelisko

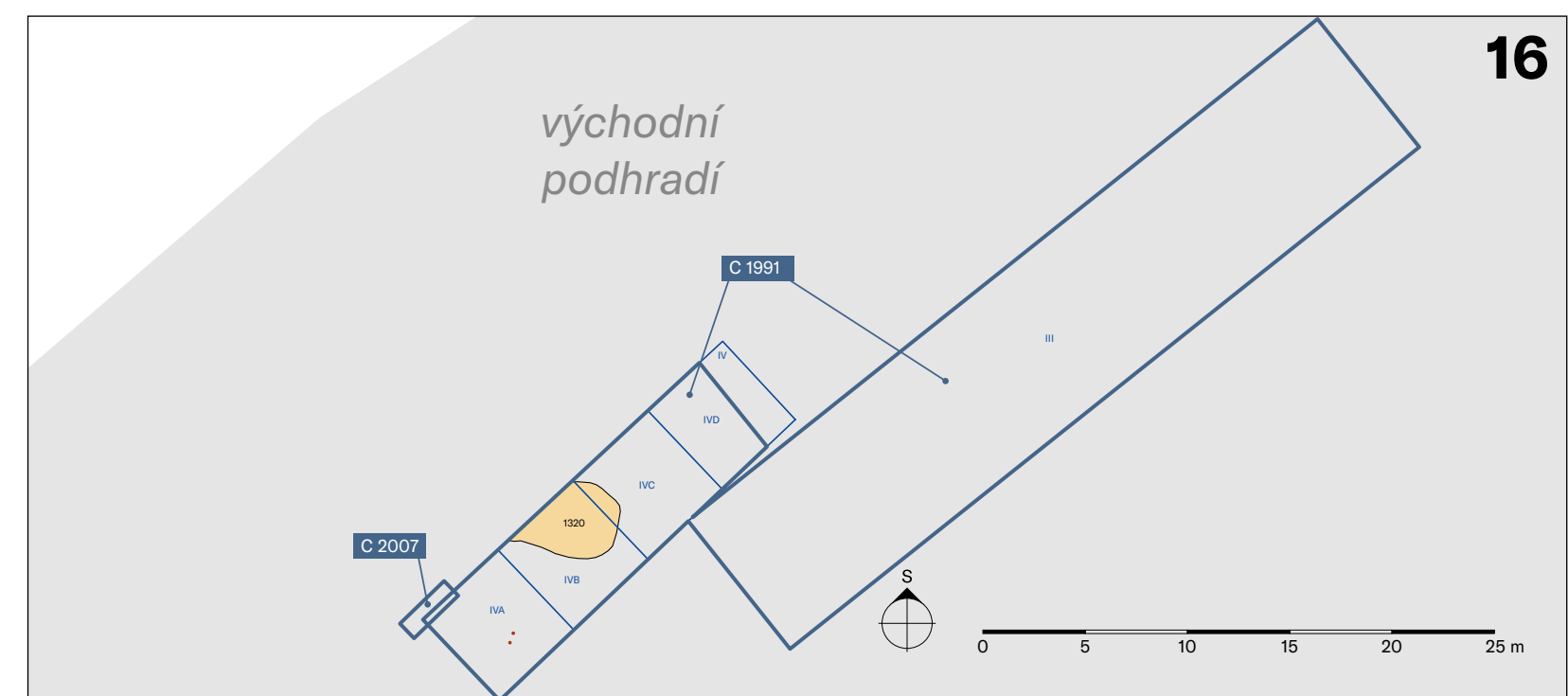
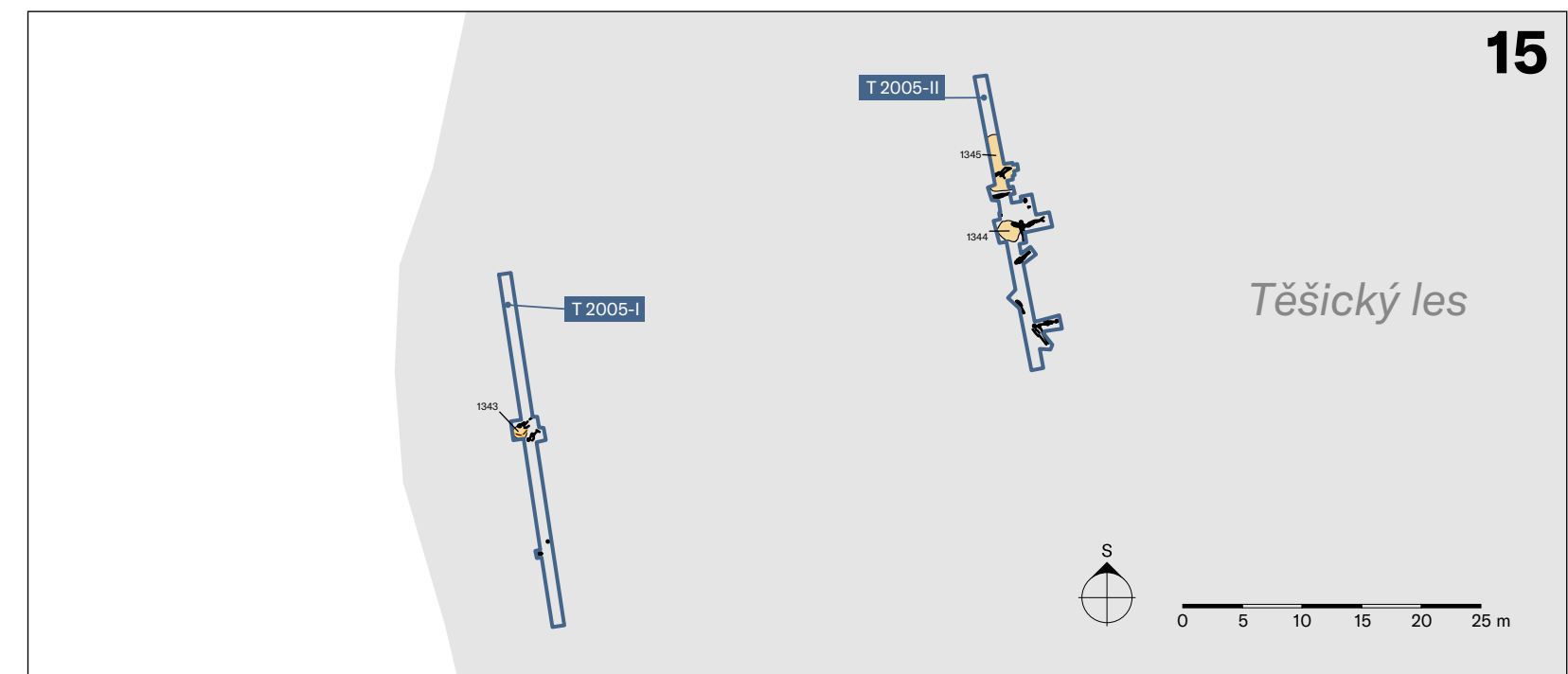
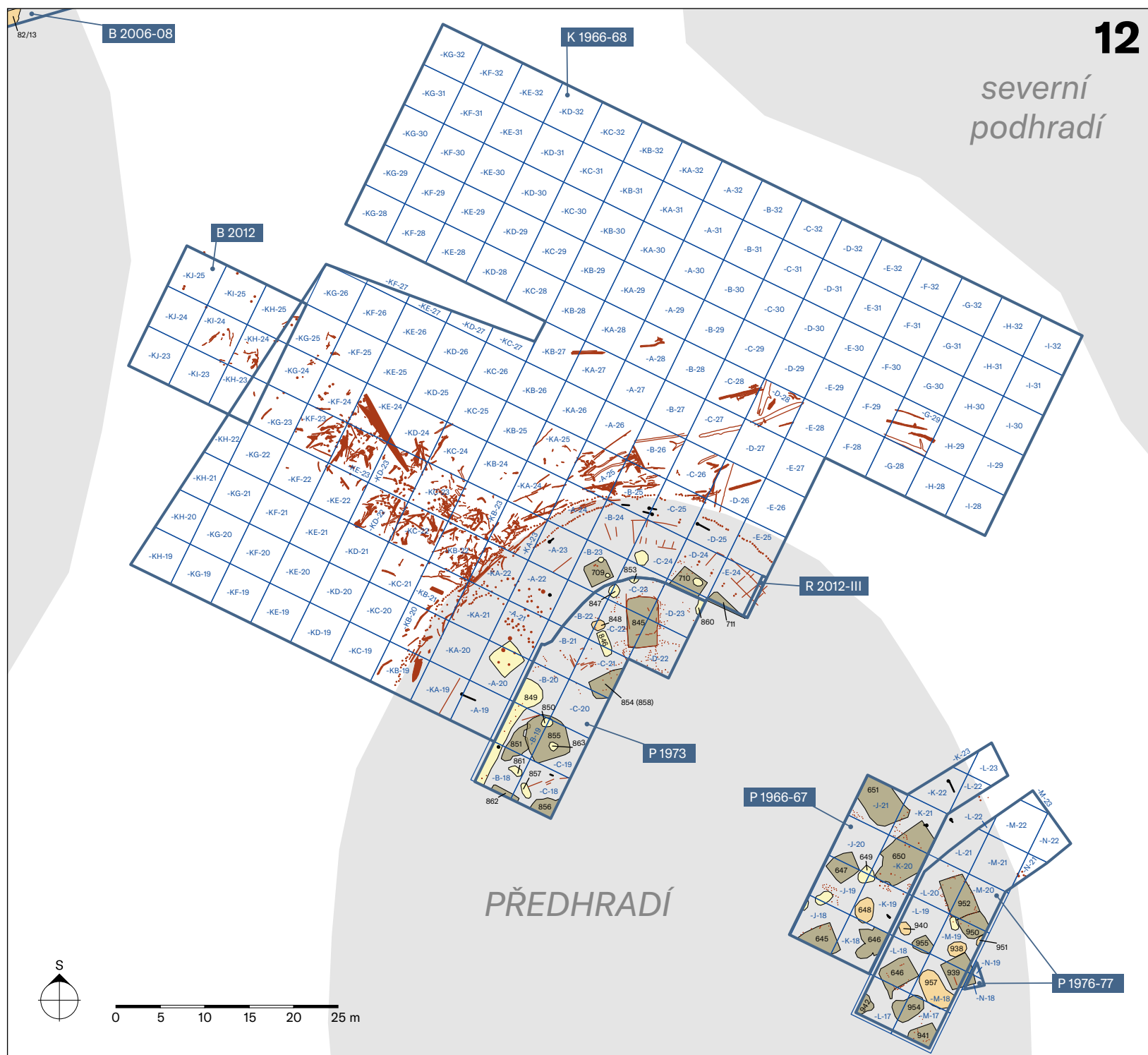
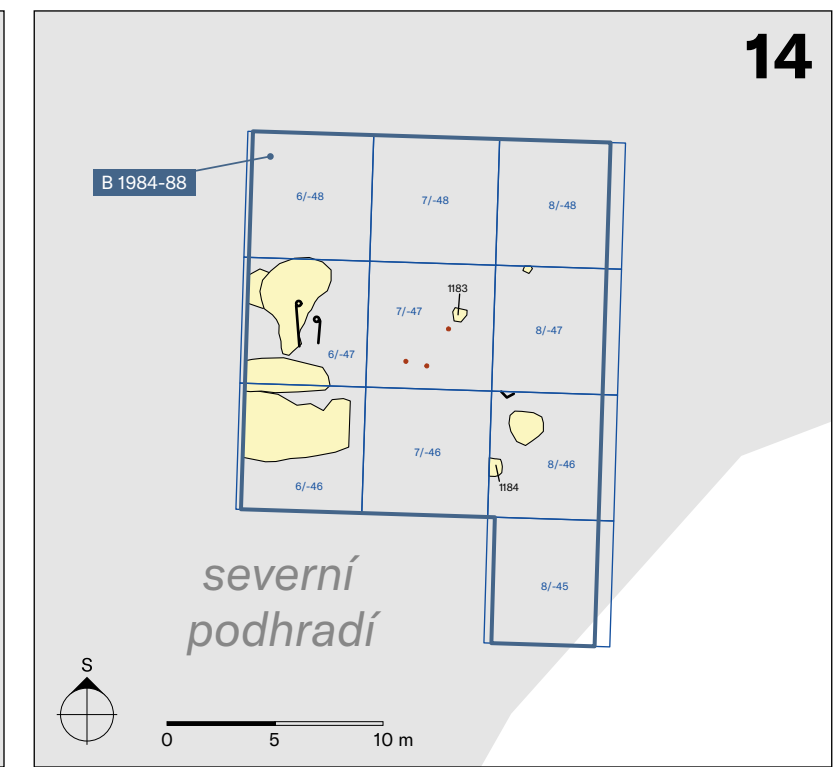
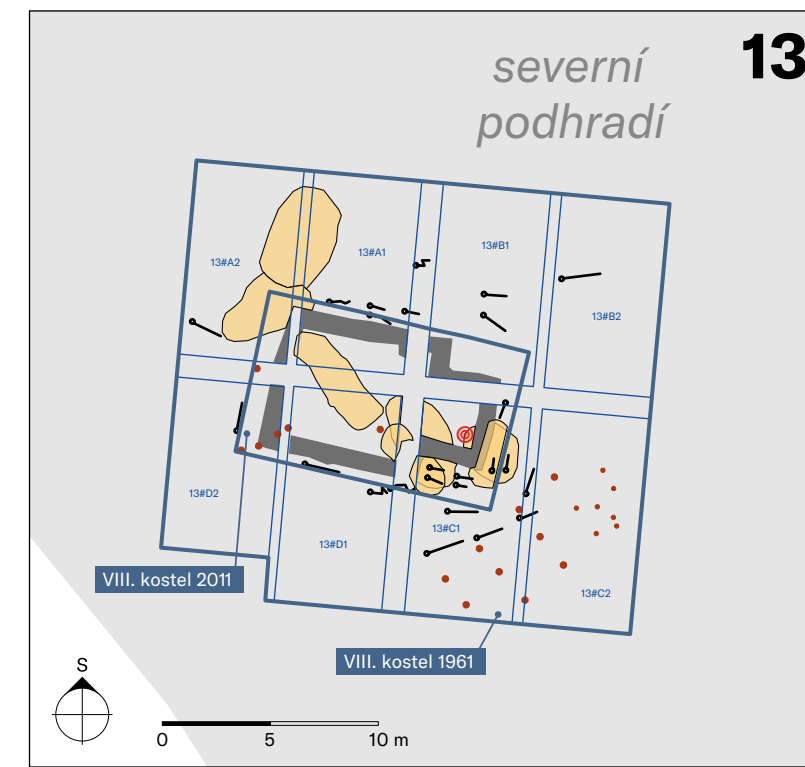
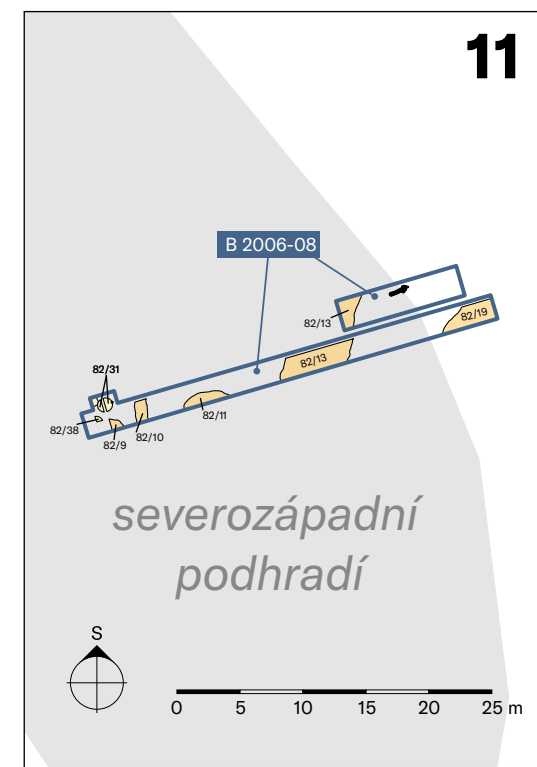
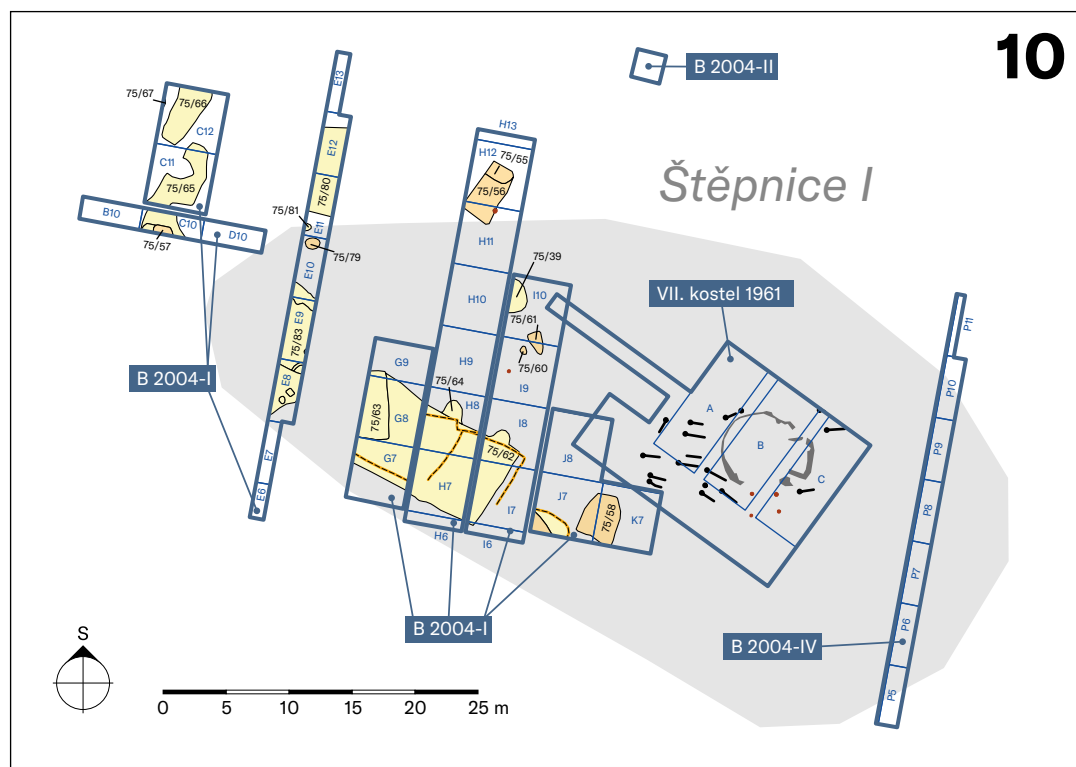

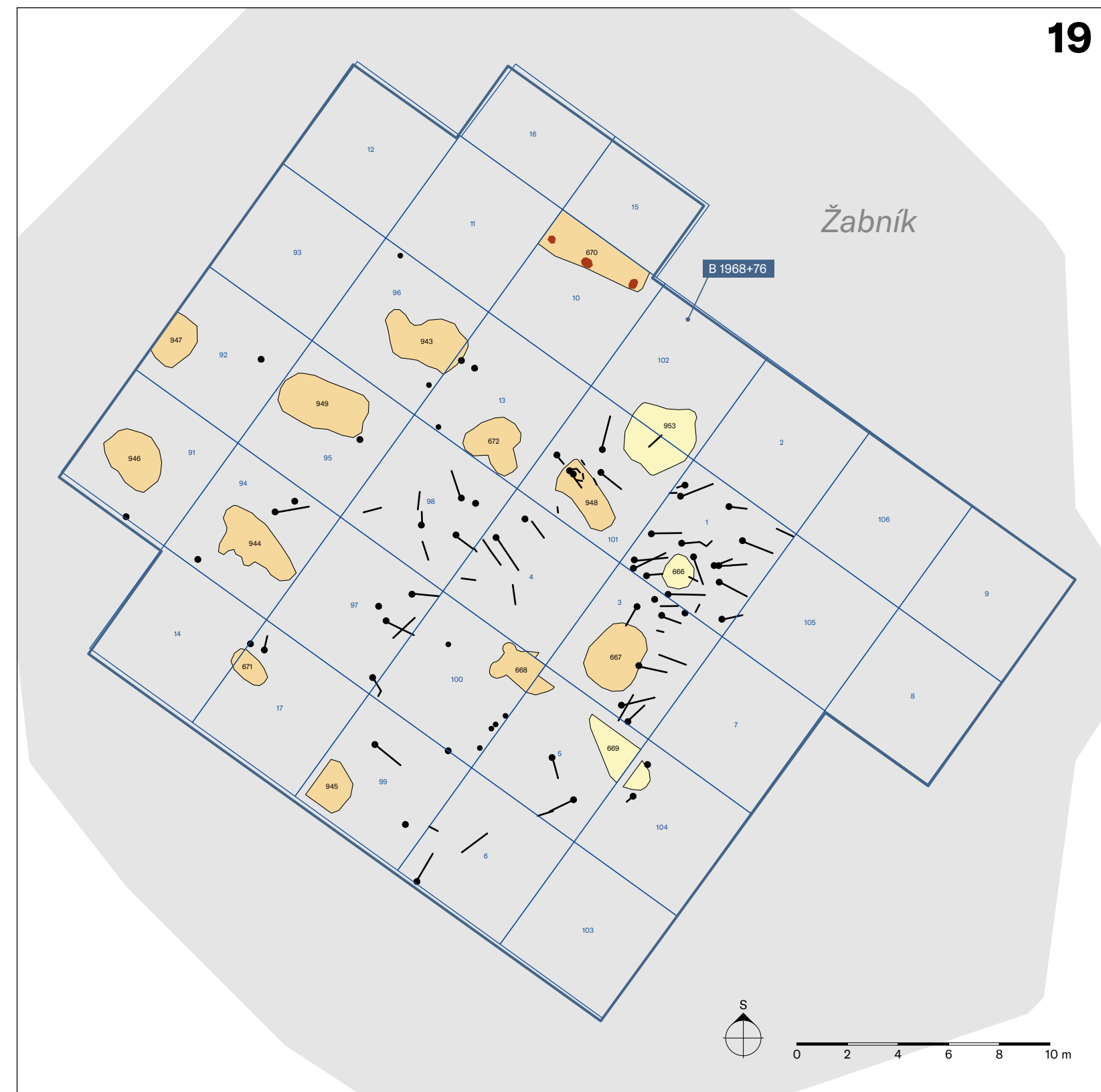
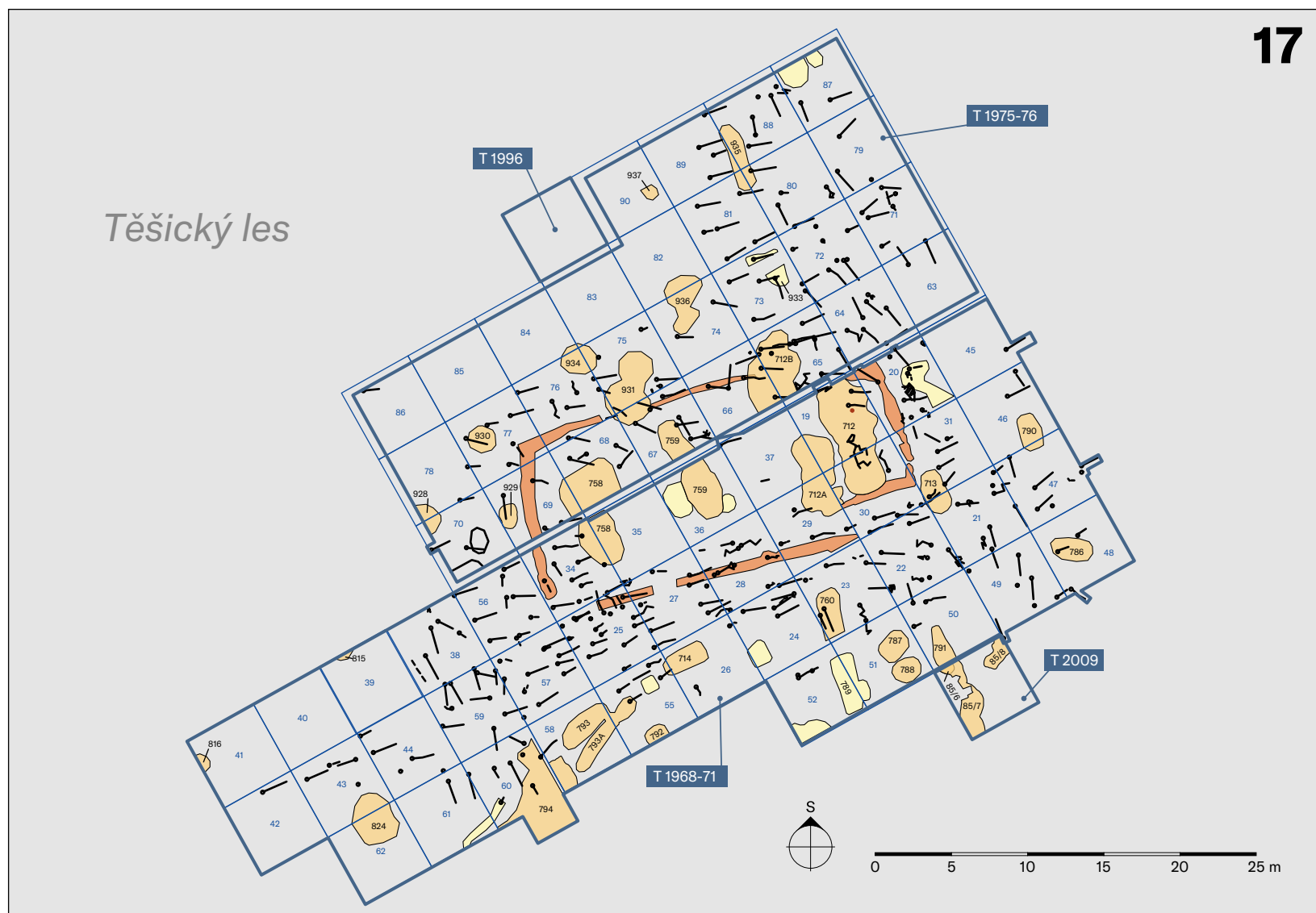
0 5 10 15 20 25 m

Kostelisko

0 5 10 15 20 25 m

OBJEKTY

III. OBJEKTY, HROBY A DALŠÍ KONTEXTY

„Mikulčický výzkum“ je dnes reprezentován třemi základními složkami vědecko-výzkumné činnosti: terénním výzkumem, postextkavační analýzou a širším badatelským výzkumem. Na základě odlišného podílu těchto tří složek, rozdílných metodických přístupů a různých paradigmat můžeme celý dosavadní, téměř 70 let trvající výzkum rozdělit do tří etap: etapy velkoplošných výzkumů 1954–1992 (I), etapy systematického zpracování 1992–2003 (II) a etapy pramenného zpracování a verifikace starých výzkumů počínaje rokem 2004 (III; trvá dodnes). Celá obrovská prozkoumaná plocha přesahující rozlohu 5 hektarů je „dílem“ především první etapy; naproti tomu ve druhé etapě byl terénní výzkum téměř zastaven a všechna pozorování se zaměřila na do té doby opomíjené systematické zpracování výsledků. Třetí etapa znamená opět výraznější podíl terénních prací; ty však na rozdíl od první etapy mají charakter převážně záchranných, revizních nebo detailních badatelských terénních prací a jsou svým způsobem nástrojem teoretického výzkumu při ověřování konkrétních otázek historického a archeologického bádání (bliže viz kap. II.5). Co z uvedeného přehledu vyplývá, je především fakt, že obrovský konvolut terénní a nálezové dokumentace v Mikulčicích pochází z větší části z doby před 70 až 30 lety. Tehdy byly ve srovnání s dneškem kladeny odlišné požadavky jak na terénní archeologický výzkum a jeho dokumentaci, tak na evidenci a zpracování nálezů. Současné dokumentační a evidenční systémy se tak musejí s touto disproporcí vyrovnávat, a to jak po metodické, tak praktické stránce.

Systém dokumentace nálezových situací a objektů – dnes bychom řekli terénních kontextů – utvářený zejména v průběhu první etapy výzkumu 1954–1992 shrnuly a kriticky okomentovaly globální vědecké průvodce po mikulčickém výzkumu (Poláček–Marek 1995; 2005). Na ně navázal nový systém terénní dokumentace a nálezové evidence definovaný v interní směrnici MARS (Mazuch 2005). Tyto systémové nástroje propojily „starý“ výzkum s „novým“ a formulovaly pravidla pro dnešní terénní dokumentaci a nálezovou evidenci mikulčického hradiště, a to v podobě jednotného systému vycházejícího ze zásad kontextuální archeologie. Terminologie objektů a systém jejich evidence používané dnes v Mikulčicích jsou tak určitým kompromisem. Usilují o maximální implementaci starých, po desetiletí vytvářených, avšak nově revidovaných prvků výzkumu do moderního dokumentačního a evidenčního systému lokality. Jedním z posledních výsledků uvedeného procesu je i tento atlas *Mikulčice 900* (viz zejména kapitola II.7) a s ním spojená webová aplikace *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic (interaktivní mapa velkomoravské aglomerace v Mikulčicích)*.

Jediným monumentálním, v reliéfu terénu dodnes zřetelným nemovitým objektem je obvodový val akropole, pozůstatek mohutné hradby z 9. století. Tento val prozrazoval již v době dávno před zahájením terénních prací historický význam místa. Takto neunikl pozornosti např. autorů Třetího vojenského mapování nebo prvo-republikových archeologů včetně I. L. Červinky (obr. II.2.3). Teprve v průběhu terénního výzkumu, v 60. letech minulého století, se podařilo archeologicky prokázat konstrukčně podobnou, ale podstatně subtilnější hradbu obepínající areál předhradí (obr. II.4.6). Obě „konstrukce“ označujeme dnes jako *hradbu (fortifikaci) akropole a hradbu (fortifikaci) předhradí*. Bližší prostorovou identifikaci v rámci obou fortifikačních objektů umožňují dnes početné sondy a plošné odkryvy provedené v trase opevnění v průběhu celé dosavadní kampaně terénního výzkumu. V první polovině 70. let byl při odkryvu zaniklého říčního koryta identifikován další fortifikační a protierozní prvek mikulčického hradiště – bariéra sestávající z roubených komor

vyplněných kamením, postavená na říčním dně v prostoru severního vyústění příkopu mezi akropolí a předhradím.

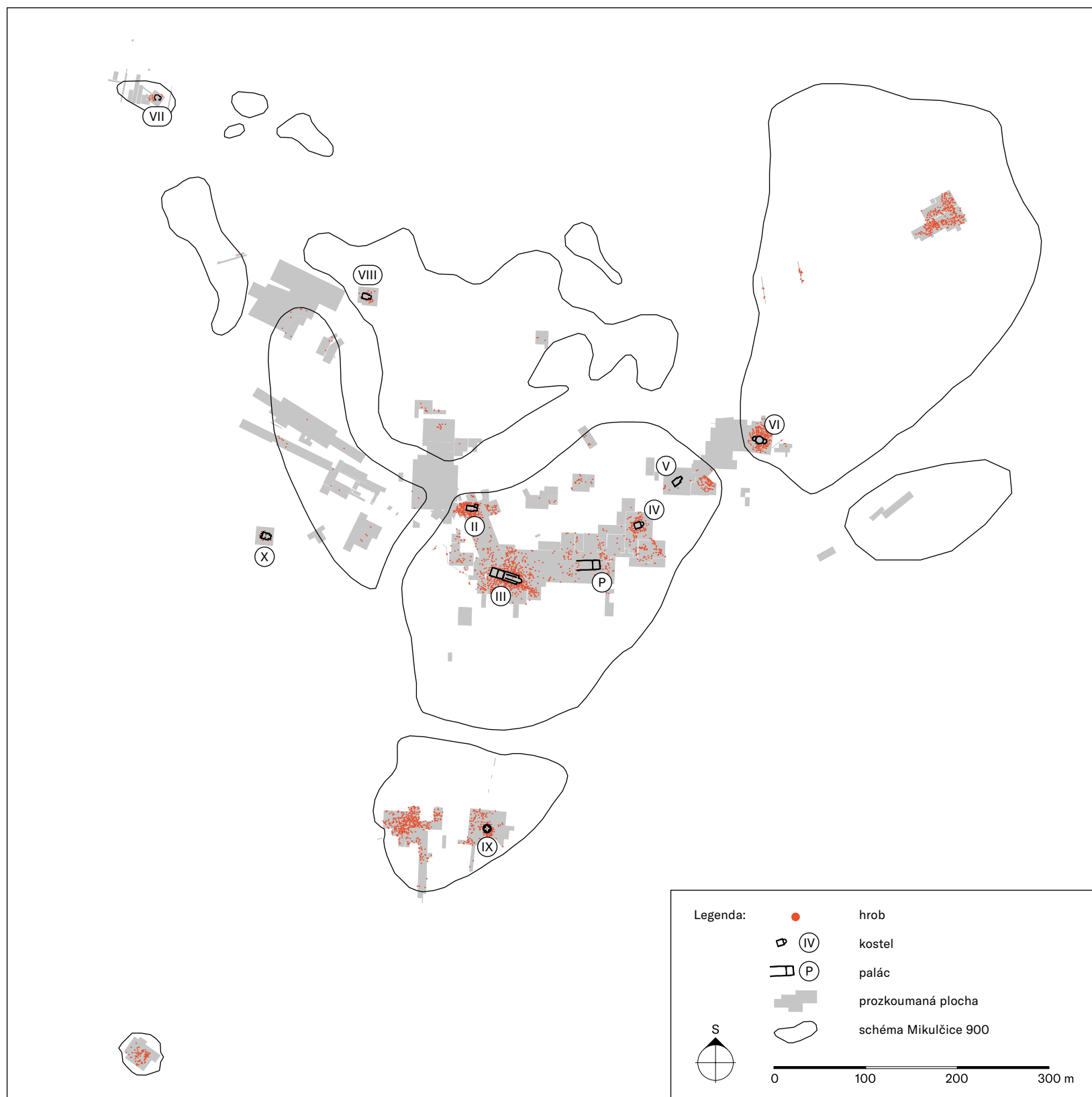
Nejvýznamnějšími nemovitými nálezy (objekty) objevenými archeologickým výzkumem v Mikulčicích jsou bezesporu zděné stavby – kostely a palác (obr. III.1.2). Jejich terminologie odpovídá přirozenému číslování podle postupu výzkumu; jsou označeny pořadovými čísly jako *kostel 1* až *kostel 10* (respektive až 12 v případě sporných staveb „kostelů“ 11 a 12). Profánní stavba situovaná v centrální části akropole je jedinečným objektem v lokalitě Mikulčic již tradičně označovaným jako *palác*.

Dalšími významnými historickými objekty identifikovanými archeologickým výzkumem jsou stavby spojené s komunikací, resp. s hlavní neboli páteřní cestou; konkrétně jde o brány a mosty (obr. III.1.2). Zmíněná cesta procházela celou aglomerací a přitom prostupovala opevněním předhradí a akropole prostřednictvím tří bran, které jsou označovány opisem podle jejich polohy v rámci obou opevněných útvarů (nebo číselným označením podle postupu výzkumu): *severozápadní brána předhradí (brána 1)*, *západní brána akropole (brána 2)* a *severovýchodní brána akropole (brána 3)*. Obdobným způsobem jsou pojmenovány na brány navazující dřevěné mosty a odpovídající úseky zaniklých říčních koryt: *most a říční koryto před severozápadní branou předhradí (most 1, koryto 1)*, *most před západní branou akropole (most 2 a přilehlé koryto 2)*, *most a koryto před severovýchodní branou akropole (most 3, koryto 3)*.

Z dalších výrazných objektů přesahujících svou rozlohou více čtverců klasické měřické sítě 5×5 m jsou příkopy a žlaby členící vnitřní plochu akropole (obr. III.1.2). Tyto prvky byly označeny většinou opisným způsobem, i když někdy nesly i číslo standardních „objektů“. Jedná se především o *příkop mezi 3. kostelem a palácem, příkop jižně od 3. kostela* a kruhový *příkop kolem 9. kostela*.

Z běžných terénních jednotek (kontextů) byly během velkoplošných výzkumů systematicky registrovány a číslovány pouze „hroby“ a „objekty“ (viz kap. II.7). Hroby představují poměrně jasně identifikovatelný archeologický kontext, takže jejich evidence a celková topografie nepředstavuje zásadní problém (obr. III.1.1). Přiřazení hrobů jednotlivým nekropolím či skupinám hrobů (bez hlubšího studia hrobů a hrobových nálezů) je samozřejmě pouze provizorní a odráží aktuální stav poznání (obr. III.1.2, k tomu bliže viz následující část kapitoly III). Z více než dvou a půl tisíce hrobů objevených dosud v Mikulčicích je větší část číslována „základní řadou“ čísel mikulčických hrobů (hrob 1–2058). Vedle toho existuje dalších osm menších lokálních číselných řad odpovídajících většinou kostelům zkoumaným v letech 1959–1964 (v tomto případě za pořadovým číslem hrobu následuje vždy lomítko s římským číslem kostela nebo – v případě hrobů na „Kostelci“ z roku 1961 – s písmenem K):

lokalizace hrobů	číslování
celé hradiště (základní řada)	1 až 2058
prostor 4. kostela	1/IV až 101/IV
prostor 5. kostela	1/V až 11/V
prostor 6. kostela	1/VI až 190/VI
prostor 7. kostela	1/VII až 16/VII
prostor 8. kostela	1/VIII až 26/VIII
prostor 9. kostela	1/IX až 142/IX
prostor 10. kostela	1/X až 10/X
Kostelec 1961	1/K až 11/K

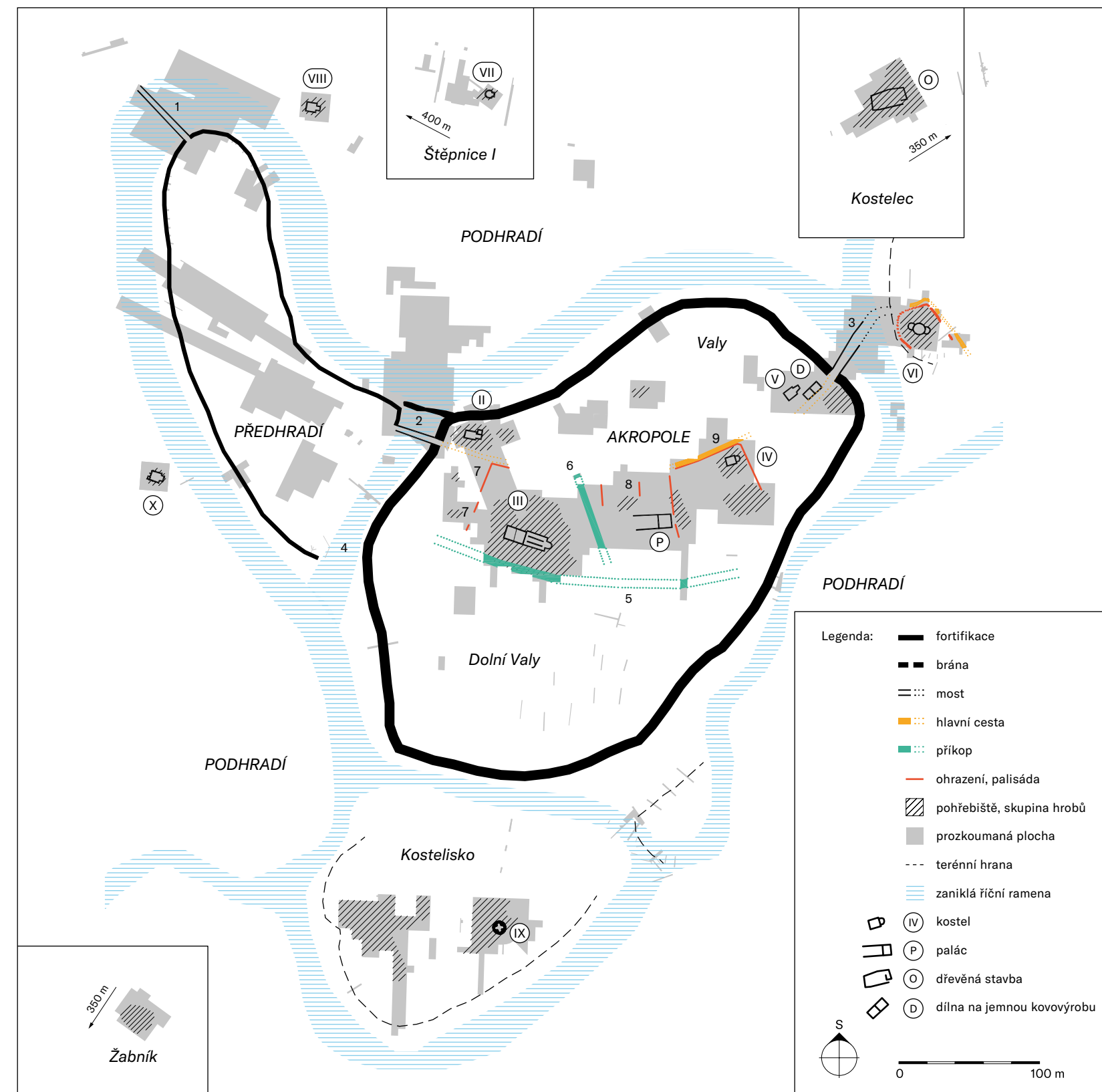
III.1 NEJVÝZNAMNĚJŠÍ OBJEKTY A HLAVNÍ POHŘEBIŠTNÍ AREÁLY NA HRADIŠTI MIKULČICE-VALY

III.1.1 Plán hrobů v prostoru mikulčického hradiště

Hroby představují poměrně jasně identifikovatelný archeologický kontext, takže jejich evidence a celková topografie nepředstavují v Mikulčicích zásadní problém. Hroby se nacházejí v podstatě ve všech dosud zkoumaných částech mikulčického hradiště - na akropoli, v předhradí i podhradí. Většinou jde o lidské pozůstatky rituálně uložené, někdy však i „pohozené“ v nerituální poloze. Z 2 565 dosud evidovaných hrobů v Mikulčicích se většina nachází na kostelních hřbitovech nebo nekostelních pohřebištích. Menší, i když ne nepodstatnou část celého souboru reprezentují tzv. sídlištní hroby, tj. hroby rozptýlené v sídlištních areálech. Tyto hroby jsou spojované buď s násilným zánikem hradiště, nebo s postupným dožíváním obyvatelstva v prostoru bývalého centra. U některých výraznějších skupin hrobů není zřejmá vazba na sakrální stavbu, a výklad pohřebiště tak zůstává otevřený. Týká se to například skupiny hrobů situované severozápadně od paláce, v níž se nacházejí tři jedinci s meči a další bohatěji vybavené hroby. Ačkoliv Mikulčice byly

osídleny již v předvelkomoravském období, neznáme z té doby žádné hroby a nevíme, jakým způsobem zde byli zemřelí pochováváni. Naprostá většina odkrytých hrobů v Mikulčicích patří pokročilému 9. století a začátku 10. století, kdy se v Mikulčicích pochovávalo kostrově (viz také obr. II.6.2).

POLÁČEK, MAREK 2005; HLADÍK, MAZUCH 2011; POLÁČEK 2018c

III.1.2 Plán nejvýznamnějších objektů a prostorových struktur mikulčického hradiště (interpretační plán)

Plán zobrazuje nejvýznamnější objekty zjištěné výzkumem hradiště: fortifikaci, hlavní/páteřní cestu, brány a mosty, zděné stavby, příkopy a palisádové žlaby, pohřebiště a skupiny hrobů. Přiřazení hrobů k jednotlivým nekropolím či skupinám hrobů je za dnešního stavu zpracování pohřebiště a hrobů pouze provizorní a pracovní. Takto evidujeme v současné době v Mikulčicích přibližně 15 pohřebiště nebo výraznějších skupin hrobů. Největší pohřebiště byla odkryta u 3. kostela - baziliky na akropoli (přes 564 hrobů) a na nekostelních pohřebištích v podhradí (Kostelisko 415, Kostelec 317 hrobů). Kolem dvou set hrobů čítají hřbitovy 2. a 6. kostela (236 a 205 hrobů), kolem stovky hrobů pohřebiště u 4., 9. a hypotetického 12. kostela (106, cca 80, 79 hrobů). O příslušnosti hrobů z prostoru hypotetického kostela 11 k jednomu kostelnímu pohřebišti (81 hrobů), jak se původně usuzovalo, lze pochybovat - spíše jde o různé skupiny hrobů, jejichž vzájemná souvislost zůstane do doby detailního zpracování všech hrobových celků nejasná. Charakter jednotlivých

pohřebišť odráží mnoho různých jevů - sociálních, náboženských, chronologických, a interpretace jednotlivých pohřebištních celků není jednoduchá. Řešením je komplexní archeologické a antropologické zpracování všech pohřebišť a jejich zasazení do sídelního vývoje lokality.

Objekty a prostorové struktury očíslované v mapě: 1 - most a říční koryto před severozápadní branou předhradí; 2 - most a říční koryto před západní branou akropole; 3 - most a říční koryto před severovýchodní branou akropole; 4 - vodní příkop mezi předhradím a akropolí; 5 - příkop jižně od 3. kostela; 6 - příkop mezi 3. kostelem a palácem; 7 - palisádové ohrazení hřbitova 3. kostela; 8 - palisády členící prostor severně od paláce; 9 - palisádami vymezený koridor hlavní cesty a předpokládaný hrázený útvar u 4. kostela.

POLÁČEK, MAREK 2005; POLÁČEK 2020b

III.2 DRUHÝ KOSTEL NA AKROPOLI

III.2.1 Relikty 2. kostela stav 1958

Fotografie ukazuje stav 2. kostela krátce po výzkumu, resp. po vybudování výstavního pavilonu nad relikty kostela. Přes snahu archeologů a správy památkového areálu uchovat a zpřístupnit veřejnosti další kostelní stavby, zůstal 2. kostel nakonec jedinou zděnou stavbou v Mikulčicích ponechanou *in situ*, v principu tak jak byla odkryta výzkumem. Na první pohled jsou patrné moderní stavební úpravy historických relikvů – jak lité maltové podlahy uvnitř kostela, tak negativu obvodového zdiva. Kolem kostela jsou

v nepůvodních polohách „naaranžovány“ hroby. Kostra je umístěna i v interiérovém hrobě 265 v hlavní lodi kostela. Způsob konzervace a prezentace kostela představuje z dnešního hlediska nežádoucí postup: historické relikty jsou zpevněny a doplněny moderními úpravami, a to bez vizuálního odlišení obou fází. Identifikace některých moderních prvků tak byla možná jen díky reviznímu výzkumu. V rámci revizních terénních prací se podařilo mimo jiné ověřit, že pod úroveň kostela se nachází výrazné, původním výzkumem jenom částečně dotčené sídlištní souvrství.

POLÁČEK, ŠKOJEC 2009; POLÁČEK 2018a

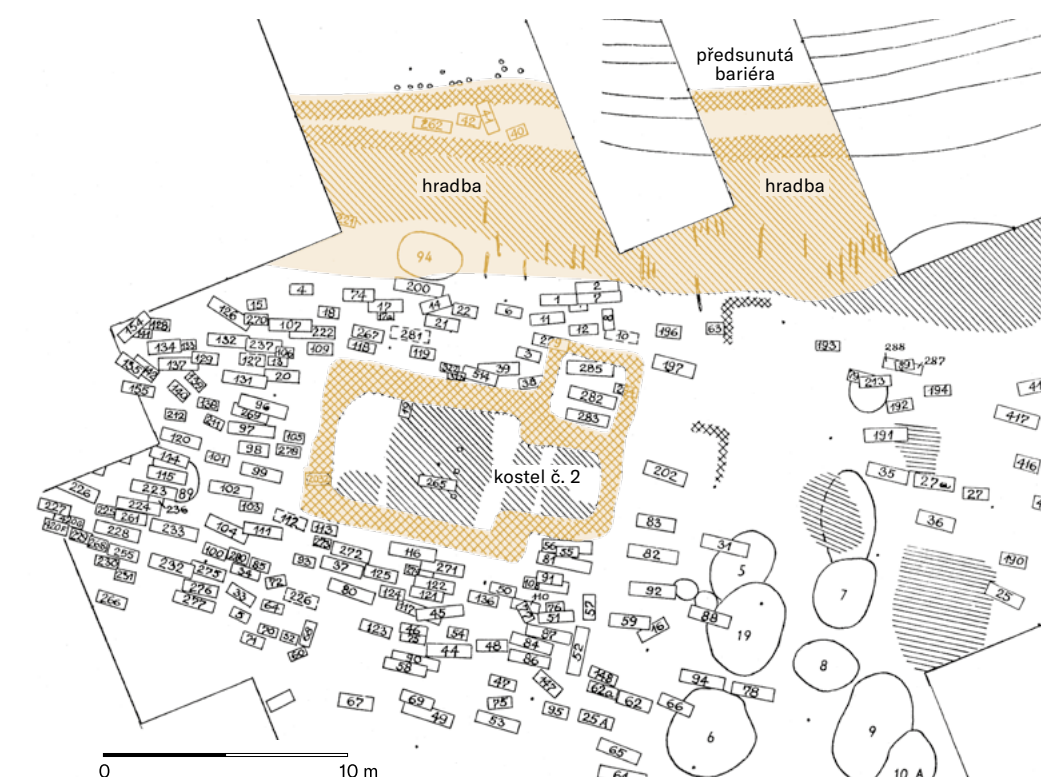
III.2.2 Celková situace v okolí 2. kostela

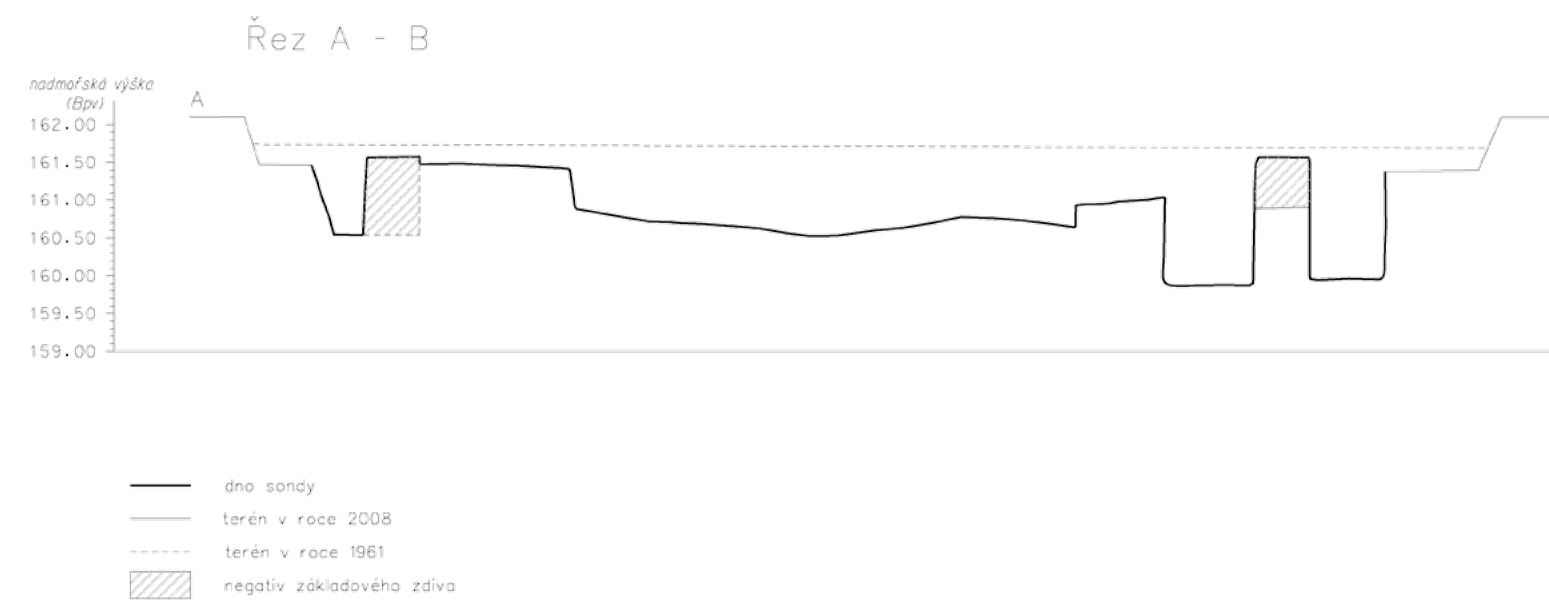
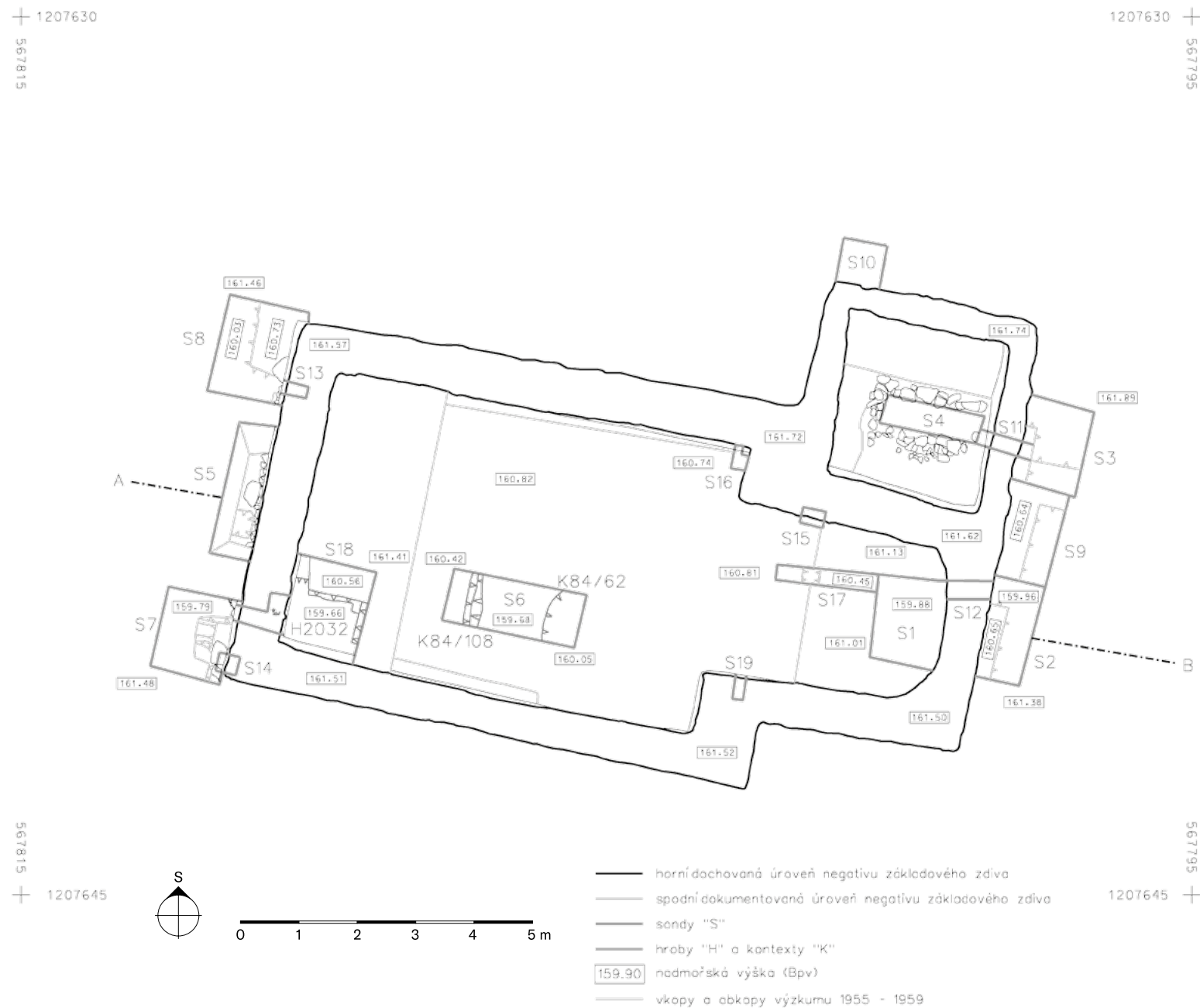
Druhý kostel, situovaný v severozápadním cípu akropole, v ohbí hradby u západní brány, byl první zkoumanou sakrální stavbou v Mikulčicích. Hřbitov kostela s přibližně dvěma sty hroby byl ohraničen ze severu a západu obvodovou hradbou akropole, z jihu pak hlavní/páteční mikulčickou cestou vycházející ze západní brány akropole a směřující směrem k východu. Na východní straně byla situace jiná: hroby zde lemovaly stavbu pouze v jedné řadě (na jihovýchodě ve dvou řadách) a pohřebiště pokračovalo teprve po přibližně sedmimetrové „proluce“ skupinou asi 30 hrobů, která vykazuje ve srovnání s celou nekropolí mladší datování, rámcově do 10. století (viz obr. III.2.5). Je pravděpodobné, že celá tato východní skupina, v níž převažují hroby bez náležů, patří až uvedenému mladšímu období. Důvod, proč se v prostoru mezi kostelem a východní skupinou hrobů výrazně nepochovávalo, může souviset s existencí lokální zástavby. Přítomnost kamenných zídek a destrukcí v těchto místech nevylučuje přítomnost staveb zděné nebo kombinované konstrukce, jejichž funkce mohla nějak souviset s 2. kostelem.

Publikace výsledků výzkumu, ač vydaná pohotově již v roce 1957 a po metodické stránce na svou dobu velmi podnětná, odpovídá jako celek omezeným technickým možnostem tehdejšího výzkumu, jeho malým zkušenostem s lokalitou i dobovému stavu poznání. Publikace otevřela řadu interpretačních problémů, které se staly záhy po zveřejnění předmětem diskusí a které zůstávají částečně neuzavřené dodnes. Jedním z nich je otázka existence a interpretace stavby označené jako první kostel. Některé z klíčových otázek bylo možné ověřovat v průběhu revizního výzkumu kostela v létě 2007 a v zimě 2008 (obě fáze výzkumu byly „nedobrovolně“ odděleny událostí tragického požáru archeologické základny v září 2007).

Kostel patří ve svém jádru k nejstarším sakrálním stavbám v Mikulčicích, snad ještě z doby před polovinou 9. století. Každopádně těžiště pochovávaní u kostela odpovídá podle výbavy hrobů druhé polovině 9. až začátku 10. století.

POULÍK 1957; 1967; CIBULKA 1963; POLÁČEK, MAREK 2005; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK, ŠKOJEC 2009; POLÁČEK 2016

III.2.3 Půdorys 2. kostela stav 2008

Půdorys kostela se zachoval v podobě negativu základového zdiva, přičemž zbytky lícovaného zdiva viditelné dnes uvnitř stavby na jižní straně lodi nejsou patrně autentickými relikty, ale pozůstatky konzervátorské úpravy stavby určenými pro prezentační účely. V případě druhého kostela jde dispozičně o jednoduchou stavbu s pravouhlým kněžištěm a dodatečnou přístavbou po severní straně chóru, která měla snad funkci pohřební komory. Východní závěr chóru, vně pravouhlý, je uvnitř v půdorysu lehce zaoblený. Délka stavby činí 12,7 m, maximální šířka včetně severního přístavku 8,8 m. Vnitřní rozměry obdélné lodi 7,2 × 4,8 m odpovídají, alespoň co se šířky týká, zhruba proporcím dalších jednoduchých kostelních staveb v Mikulčicích. V případě chóru jsou rozměry 3,9 × 2,8 m a u severní přístavby 2,8 × 2,9 m. Síla základového zdiva určená mocností dochovaného negativu reprezentuje u lodi a chóru přibližně 0,7-0,8 m, u přístavku 0,5 m.

Plán plochy „II. kostel 2007-08“ (č. 84) zachycuje situaci při revizním výzkumu na přelomu let 2007/2008. Znázorněno je všech 19 sond (S1 až S19) provedených s cílem ověřit stratigrafickou situaci v konkrétních místech půdorysu kostela a doložit autentičnost prezentovaných relikti stavby. Asi nejvýznamnější zjištění přinesla sonda S18 v jihozápadním rohu lodi. Zde byla nově zjištěna rozměrná hrobová jáma 2032, zasahující pod západní obvodovou stěnu kostela, a v ní - v její západní části - pohřeb malého dítěte vybaveného drobnými zlatými nezdobenými gombíky (viz obr. III.2.6). Hrob je stratigraficky starší než „stavba A“ podle označení J. Poulika (viz dále). Může být současný se stavbou B s litou maltovou podlahou, přičemž v případě vlastního dětského pohřbu nelze vyloučit jeho záměrné uložení přímo pod základ mladší stavby A.

POŠMOURNÝ 1971; POLÁČEK, ŠKOJEC 2009; POLÁČEK 2020e

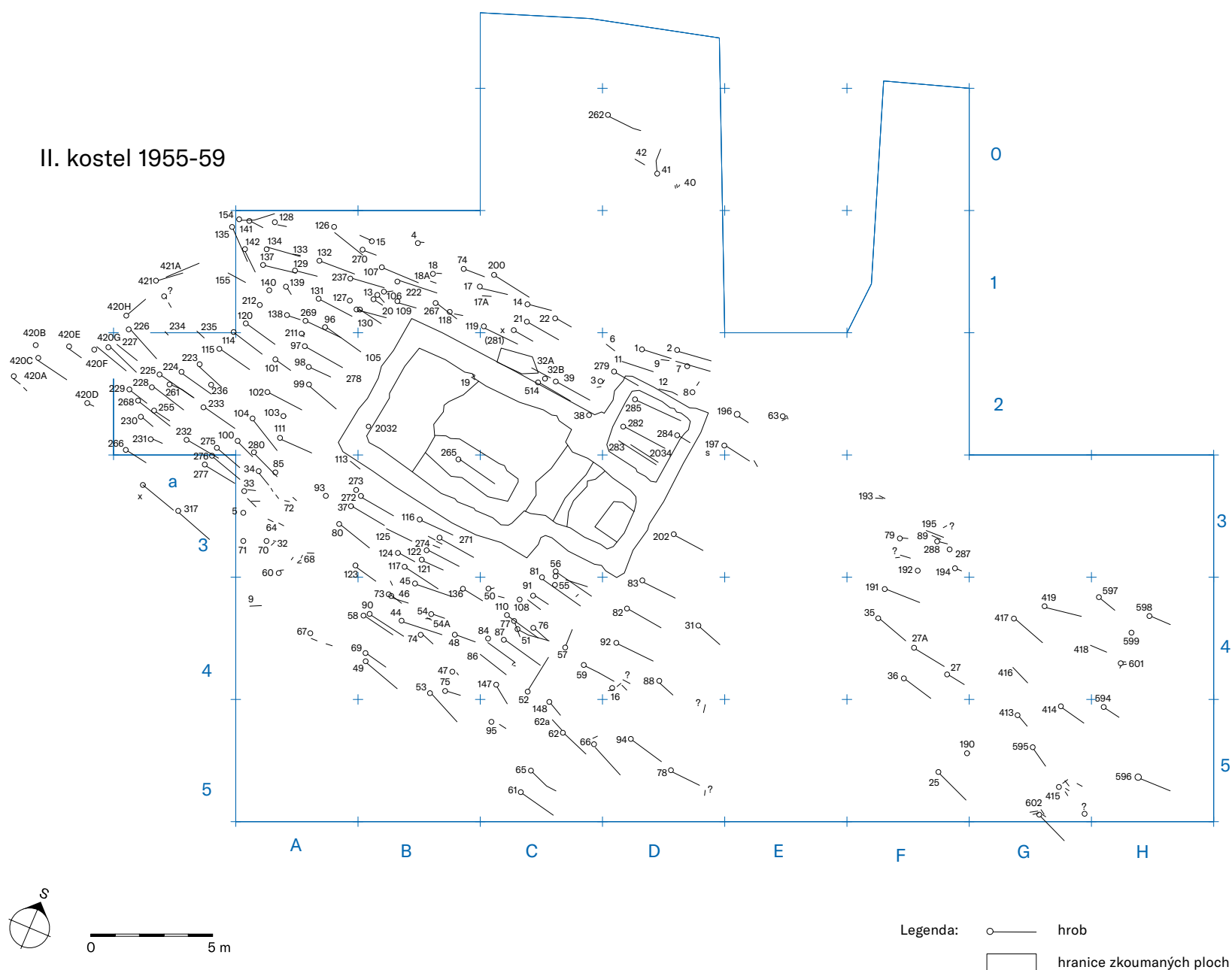
III.2.4 Ortofoto 2. kostela stav 2008

V rámci Mikulčic patří druhý kostel ke svatyním se složitějším stavebním vývojem. Předchůdcem kostela měl být podle objevitele stavby Josefa Poulika tzv. první kostel (stavba C), jehož existence je však ve světle novějších bádání neprůkazná. V případě druhého kostela byly rozpoznány tři hlavní stavební fáze: dřevěná stavba s litou maltovou podlahou (stavba B), zděná jednoduchá stavba s pravouhlým chórem (stavba A), k jejíž severní straně byla posléze přistavěna prostora sloužící snad jako pohřební komora. Značnou důležitostí stavby dokládá mimo jiné přítomnost významných pohřbů uvnitř kostela, nebo přesněji pod ním. Hrob 265 pod litou maltovou podlahou stavby, vybavený mečem a ostruhami, svědčí o počátcích kostela snad ještě v 1. polovině 9. století. O mnoho mladší nemusí být ani dětský hrob 2032, nalezený nově pod jihozápadním nárožím stavby a vybavený párem drobných zlatých nezdobených gombíků.

Protože rozsah a členění maltové podlahy stavby B neodpovídá zcela půdorysu mladší stavby A, je otázkou, jak 2. kostel ve starší fázi vypadal a do jaké míry se jeho půdorys odlišoval od dispozice mladší fáze A. Otázky jsou spojené také s hrobem 265. Ačkoliv hrob měl být uložen pod maltovou podlahou stavby B, je jeho spojení právě s touto stavbou pravděpodobné. Svědčí pro to více skutečnosti: orientace hrobu přesně shodná s podélnou osou stavby, situování hrobu do čestné polohy chrámové lodi před oltářem (vyhrazené nejvýznamnějším osobám z okruhu knížecí rodiny nebo vysokého kléru), konstrukce hrobu s použitím železných kování rakve (jaké se vyskytují jen v hrobech nejvýznamnějších jedinců a jaké nacházíme na pohřebišti u 2. kostela pouze v tomto a jednom dalším hrobě) a konečně samotný meč s vytepaným křížkem na čepeli ve výbavě hrobu. V interiéru kostela byly nalezeny ještě další hroby, a sice v přístavku po severní straně chóru (č. 282, 283 a 285 a nově 2034). Jeden z hrobů - 282 - měl kamenné obložení, které porušovalo jiný hrob.

POULÍK 1957; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK, ŠKOJEC 2009; KOŠTA, HOŠEK 2014; POLÁČEK 2020e

II. kostel 1955-59

III.2.6 Charakteristika pohřebiště a inventář vybraných hrobů u 2. kostela

Pohřebiště u 2. kostela s přibližně 200 hroby patří vybaveností pohřbů v rámci Mikulčic ke středně „bohatým“ nekropolím. Nápadný je vysoký počet hrobů bez nálezů (téměř 60 %), na druhé straně zde ojediněle vystupují zvláště významné velmožské hroby (hrob 44 s pozlacenými ostruhami zdobenými lidskými maskami nebo hrob 100 s velkým honosným nákončím s „orantem“, dále tři hroby s meči). Ač je relativní zastoupení hrobů s kovanými rakvemi (1,5 %) a zlatým šperkem (1,5 %) ve srovnání s pohřebištěm u baziliky výrazně nižší, podíl hrobů s meči je naopak poněkud vyšší (1,5 %). Z ozdob je charakteristický stříbrný nebo pozlacený šperk. Hojně jsou zastoupeny ostruhy, naproti tomu nápadný je malý počet hrobů s nádobami. Těžiště pohřbívání u 2. kostela spočívá ve 2. polovině 9. století. Zda se na pohřebišti pochovávalo průběžně až do 3. čtvrtiny 10. století, jak soudil J. Poulik, nelze zatím prokázat. Čtyři hroby pokročilého 10. století s nálezem drobných drátěných esovitých záušnic, lité hrozníčkové náušnice belobrdského typu a grafitovou keramikou se totiž soustřeďují pouze východně od 2. kostela, v izolované skupině asi 35 hrobů reprezentujících patrně samostatné povlkomoravské pohřebiště. Desátému století může patřit i část hrobů bez nálezů.

Hrob 44

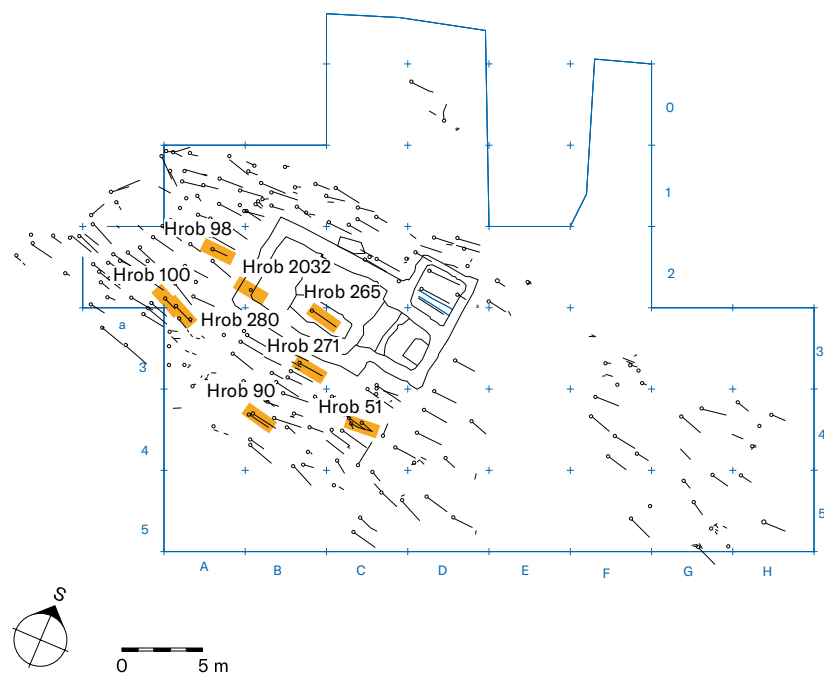
III.2.5 Plán pohřebiště 2. kostela

Pohřebiště v širším prostoru 2. kostela reprezentuje cca 241 hrobů, z nichž je 232 číselovaných a 9 nečíselovaných. V rámci pohřebiště lze hovořit o třech skupinách hrobů. První - tzv. hlavní - skupina zahrnuje hroby ležící kolem stavby. Tato skupina je ohraničena ze severní a západní strany hradbou akropole, z jihu předpokládanou hlavní/páteřní cestou (projevující se přímým ukončením pohřebiště ve směru západ-východ) a z východu prolukou mezi hlavní a východní skupinou hrobů.

Druhou skupinu hrobů v prostoru 2. kostela reprezentují interiérové hroby a hroby překryté stavbou kostela (9 hrobů). Jde o hrob 265 v lodi kostela, hrob 2032 nalezený nově v prostoru jihozápadního rohu lodi a zasahující pod západní stěnu kostela, dále porušený hrob 19 nalezený v negativu severní základové zdi lodi a konečně 6 hrobů zjištěných v přístavku po severní straně chóru nebo zasahujících pod základ přístavku (včetně nově zjištěného hrobu 2034).

Třetí - tzv. východní - skupinu představuje přibližně 34 hrobů situovaných v samostatné skupině východně od 2. kostela, od hlavní skupiny oddělených „prolukou“, tj. prostorem bez hrobů. Na rozdíl od skupin 1 a 2, patřících dekátemu století, vykazuje skupina 3 znaky mladšího pochovávaní datovaného rámcově do 10. století.

K pohřebišti 2. kostela již nepočítáme 4 hroby umístěné na opevnění severně od 2. kostela, resp. nalezené na terénním stupni mezi čelem hradby a předsunutou bariérou drženou kůly.

Hrob 51

0 1 cm
1:1

Hrob 51

Dospělá žena (věková kategorie senilis) byla pohřbena do hrobu jihozápadně od kostelní stavby se stříbrným gombíkem vyráběným náročnou technologií pájených pukliček s makovou granulací na povrchu (1) a dále s párem stříbrných náušnic se šesti košíčky (2). U pasu byl nalezen ještě železný nůž.

Hrob 90 (bez vyobrazení artefaktů)

Do hluboké a rozměrné jámy (90 × 240 cm, hloubka 140 cm) s dřevěnou komorou nebo rakví byl uložen dospělý muž (věková kategorie senilis). Jedná se o jeden ze sedmnácti mikulčických hrobů vybavených mečem. V tomto případě šlo o meč Petersenova typu K, datovatelný do 1. až 3. čtvrtiny 9. století. Tento exemplář doplňovaly další artefakty - železné ostruhy s kováními upínacích řemínků, nůž, brousek a oválné železné vědro.

Hrob 98

Divka zemřelá ve věku přibližně 6 let byla pohřbena západně od lodi kostela spolu s četným stříbrným šperkem. Jednalo se o čtyři náušnice se sedmi bubínky zdobenými makovou granulací ve tvaru kosočtverců a tři gombíky. Dva párové gombíky jsou vyrobeny náročnou technikou pájeného filigránu do podoby tzv. dvojího pláště (1), třetí solitérní kus představuje nejmenší mikulčický gombík vůbec (průměr pláště 6 mm), který nese výzdobu v podobě ornamentu z pájené makové granulace (2). Pohřební výbavu doplňuje dvojice železných nožů.

Hrob 98

Hrob 100

Dětský hrob (stáří dítěte odhadnuto na 3 roky) se nacházel jihozápadně od kostelní stavby. Oděv malého dítěte byl opatřen několika významnými kovovými součástmi, a to párem kvalitně provedených velkých stříbrných gombíků s rostlinným ornamentem v podobě srdcovitého meandru (1) a honosným opaskovým kováním. Opasek se spínal stříbrnou přezkou bez trnu (2) a dvojicí kování ve tvaru ptáčků (3), jejichž zobáky sloužily k zachycení přezky. Součástí opaskové garnitury bylo dále velké stříbrné nákončí s rytinou světce na rubové straně (4) a tři helmovitá kování zdobená motivem spirál (5).

Hrob 265 (bez vyobrazení artefaktů)

Tento mužský hrob (dožitý věk 20-30 let) můžeme označit za nejvýznamnější v rámci funerálního okrsku u 2. kostela. Jedná se o rozměrný (150 × 250 cm) interiérový pohřeb uložený na prestižním místě uprostřed kostelní lodi, což je poloha vyhrazená v raném středověku významným jedincům z okruhu vládnoucí vrstvy. V případě hrobu 265 podporuje hypotézu dynastického pohřbu rovněž symbol kříže vtepaný do čepele meče nalezeného u levého boku zemřelého. Podobný kříž se nachází i na meči z hrobu 580, který byl uložený v interiéru 3. kostela (mikulčické baziliky), a obě zbraně tak mohou představovat atributy panovnického pohřbu. Hrob 265 obsahoval dále železné ostruhy s kompletní kovovou garniturou původního vázání a u pasu samostatné nákončí, křesací kámen a nůž. Zemřelý byl uložen do dřevěné rakve, ze které se zachovala pásová železná kování.

Hrob 100

Hrob 271

Hrob 2032

0 1 cm
1:1

Hrob 271

V hrobě muže (odhad dožitého věku 40-50 let) byla objevena neobvyklá výbava. Obsahoval ji váček z organického materiálu, ve kterém se nacházel polyedrický - tzv. lucerničkový - gombík se vsazenými skly (1), pět skleněných korálků a náušnice s jednostranným hrozníčkem z pozlacené slitiny mědi (2). Typické ženské atributy (náušnice, korály) se do mužského hrobu dostaly zřejmě jako osobní milodar od pozůstalých.

Hrob 280 (bez vyobrazení artefaktů)

Dospělý muž byl pohřben jihozápadně od kostelní stavby. Do hrobu byl uložen s mečem Petersenova typu X, netypicky umístěným u pravé ruky, a dále s párem železných ostruh.

Hrob 2032

Hrob byl zachycen při revizním výzkumu 2007-2008 v jihozápadním rohu lodi kostela. V rozměrné (240 × ? cm) vydřevěné hrobové jámě bylo v dřevěné rakvi uloženo malé dítě vybavené kančím klem a párem drobných kulovitých zlatých gombíků bez výzdoby (1). Kosterní pozůstatky dítěte se nacházely pod negativem základového zdiva stavby A druhého kostela.

POULÍK 1957; KLANICA 1985c; POLÁČEK 1999; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; HALSALL 2009; KOŠTA, HOŠEK 2014; KOUŘIL 2020; UNGERMAN 2020a; 2020b; ZAZVONILOVÁ, VELEMÍNSKÝ, BRŮŽEK 2020

III.3 TŘETÍ KOSTEL NA AKROPOLI

III.3.1 Model nálezové situace 3. kostela stav 2011-2012

Digitální model dokumentuje archeologickou situaci kostela odkrytého při revizním výzkumu kostela v letech 2011-2012. Reprezentuje stav objektu po odstranění recentní písčité navážky, kterou byl zavezen původní odkryv kostela z let 1956-1957, a po provedení nových revizních prací: průkopů vedených přes negativ základu a sond ověřujících stratigrafii přilehlých sedimentů. Jedním z pozitivních zjištění revizního výzkumu byla skutečnost, že z původního odkryvu se zachovalo několik intaktních bloků uchovávajících originální stratigrafickou situaci. Je to blok půdorysu „L“ procházející osou apsidy a částečně osou hlavní lodi, kde zde se blok lomil do pravého úhlu a pokračoval přes jižní arkádový pas do boční lodi kostela. Další větší blok reprezentoval příčný profil přes trojlodí (střední a severní loď) blízko jeho západního závěru. Poslední větší blok intaktní zeminy byl zachován na ose atria směrem od jeho západního závěru. Tyto bloky jako zbytky kontrolních profilů oddělujících jednotlivé pásy původní měřické sítě 3. kostela představují cenné doklady originální stratigrafické situace v prostoru stavby. Proto byly v rámci revizního výzkumu začistěny, nově zdokumentovány a ponechány v původním stavu pro případný další výzkum. V intaktní podobě se po originálním výzkumu dochovaly také části zásypů některých starších sídlištních jam nalezených v su-

perpozici s kostelem. Větší část interiéru stavby byla již v průběhu původního výzkumu v 50. letech minulého století snížena na úroveň podložního. Tato přirozená úroveň byla dokonce na řadě míst původního výzkumu, zejména v interiéru trojlodí, překročena, a to jak mechanickým snižováním terénu, tak formou sond.

Revizní výzkum stavby probíhal z technických důvodů ve třech etapách. V roce 2011 bylo nejdříve zkoumáno trojlodí, poté - po jeho opětovném zasypání - byla odkryta západní část kostela, tj. nartex a atrium. Dodatečně, na jaře 2012, byl odkryt a zdokumentován vnější obvod trojlodí včetně severozápadního nároží. Rozdělení výzkumu do etap značně zkomplikovalo dokumentaci stavby, což se negativně projevilo na kvalitě fotogrammetrické dokumentace, resp. příloženého modelu.

Nový výzkum 2011-2012 přispěl zejména k upřesnění půdorysné dispozice stavby a použité stavební technologie, jakož i k poznání problematiky interiérových hrobů. Naproti tomu možnosti přesnějšího datování objektu zůstávají nadále velmi omezené.

POLÁČEK, ŠKOJEC 2012; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.3.2 Celková situace v okolí 3. kostela

Třetí kostel (bazilika) je situován spolu s palácem a čtvrtým kostelem v centrální, nejvýše položené části akropole. Byl objeven a zkoumán spolu s přilehlým hřbitovem J. Poulíkem a M. Kostelníkovou v letech 1956 a 1957. Okrajové části pohřebiště byly „dokopávány“ Z. Klancícou postupně ještě v 60. a 70. letech.

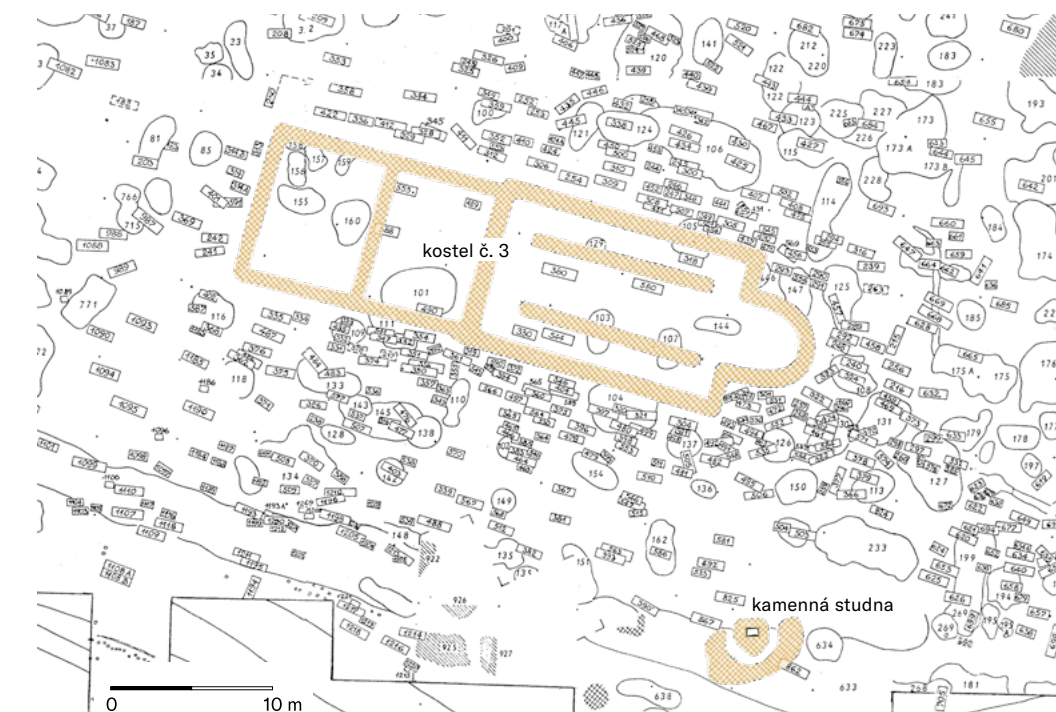
Jde o jedinou vícelodní sakrální stavbu v Mikulčicích a současně největší dosud známý velkomoravský kostel. K trojlodí stavby s východní apsidou byly na západní straně dodatečně připojeny dvě další prostory, interpretované jako nartex a atrium. V interiéru trojlodí a nartexu bylo odkryto několik hrobů, které patřily významným jedincům z okruhu vládnoucí vrstvy Velké Moravy. Kolem kostela bylo prozkoumáno pohřebiště s více než 550 hroby; jejich hustota a vzájemné překrývání svědčí o značné intenzitě pochovávání. Pohřebiště - zejména jeho centrální část kolem stavby - vyniká počtem nákladně vybavených hrobů nejvyšších elit Mikulčic i Velké Moravy. Sakrální areál 3. kostela byl na západní straně vymezen dřevěnou palisádou (s předpokládanou branou do areálu na ose baziliky), podobně i na severní straně, kde palisáda sahala po předpokládanou hlavní/páteřní mikulčickou cestu. Na východě byl okraj pohřebiště stanoven víceméně uměle na západní hranici „příkopu mezi 3. kostelem a palácem“. Na jihu pohřebiště přirozeně vyznívalo ve svazitém terénu klesajícím k níže položené části akropole - Dolním Valům. V tomto prostoru pohřebiště překrylo příkop („příkop jižně od 3. kostela“) probíhající paralelně s delší osou kostela; příkop byl v době existence pohřebiště již zasypáný, případně mohl být tou dobou postupně zasypáván. Částečně na výplni příkopu, 15 m jižně od apsidy kostela, byla postavena povrchová stavba, v níž byla umístěna kamenná studna označovaná dříve neprávem jako baptisterium. Součástí sakrálního komplexu byla

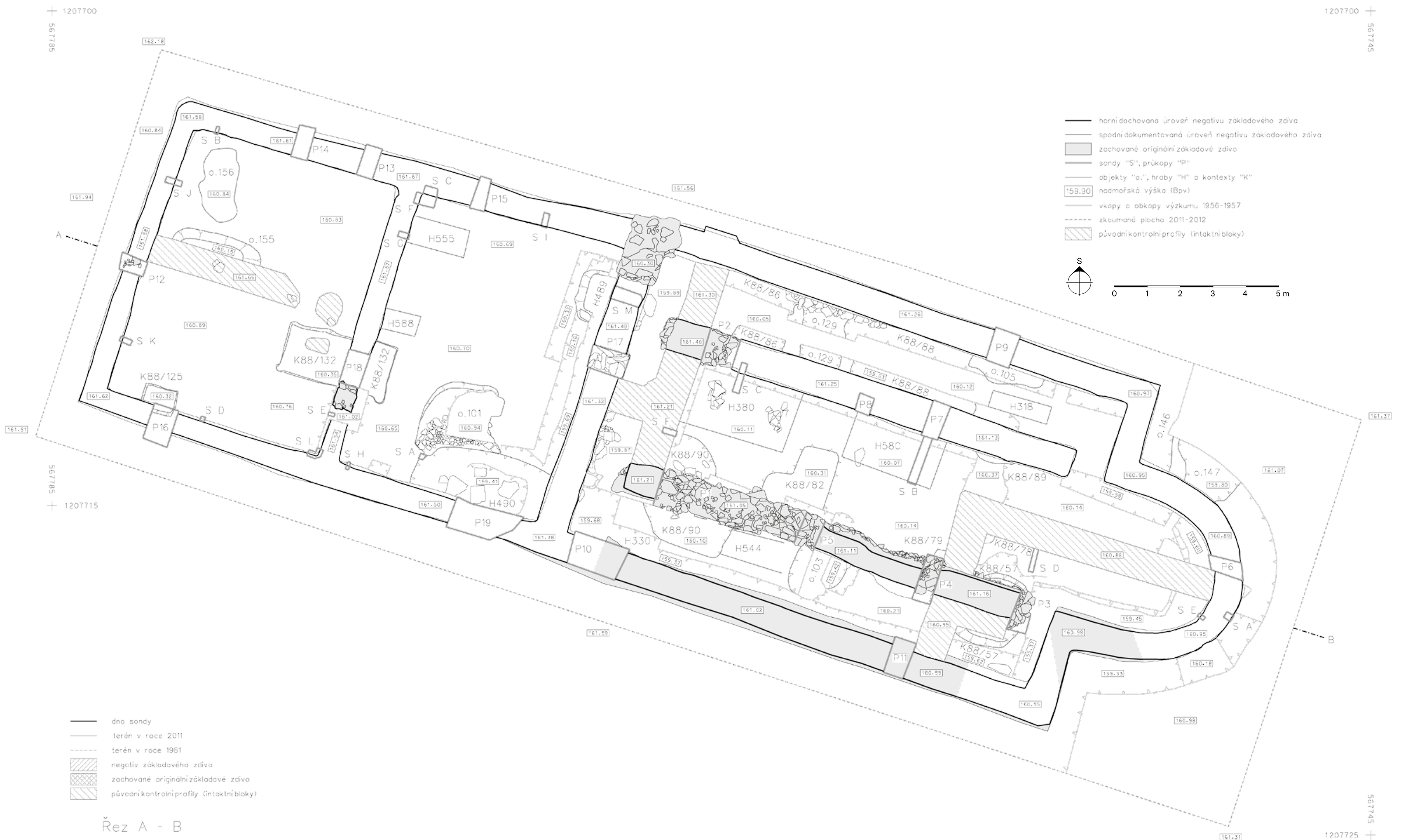
dřevěná zástavba v prostoru hřbitova, bohužel jen torzovitě dochovaná. Většina sídlištních jam dokumentovaných v prostoru kostela a jeho hřbitova patří staršímu sídlišti, opuštěnému v souvislosti se stavbou kostela a založením pohřebiště.

Třetí mikulčický kostel byl na svou dobu a v prostředí mojmírovské Moravy výjimečným objektem. Dalo by se říci, že byl jedinou monumentální stavbou Velké Moravy. O významu stavby svědčí výmluvně

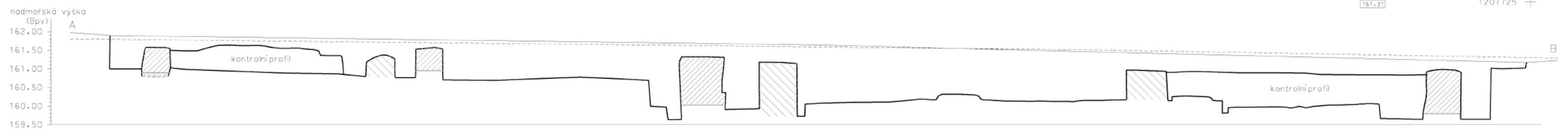
i několik interiérových (nejspíše dynastických) hrobů a luxusní vybavení řady dalších hrobů na hřbitově kolem kostela. Neprávem se o stavbě uvažuje jako o biskupském kostele, ovšem absence písemných zpráv nedovoluje tuto domněnku prokázat.

POULÍK 1975; KLANICA 1985c; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK, ŠKOJEC 2012; POLÁČEK 2014b; 2014c; KLANICA et al. 2019

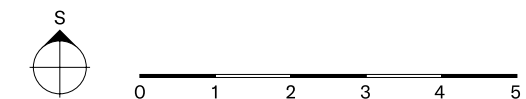
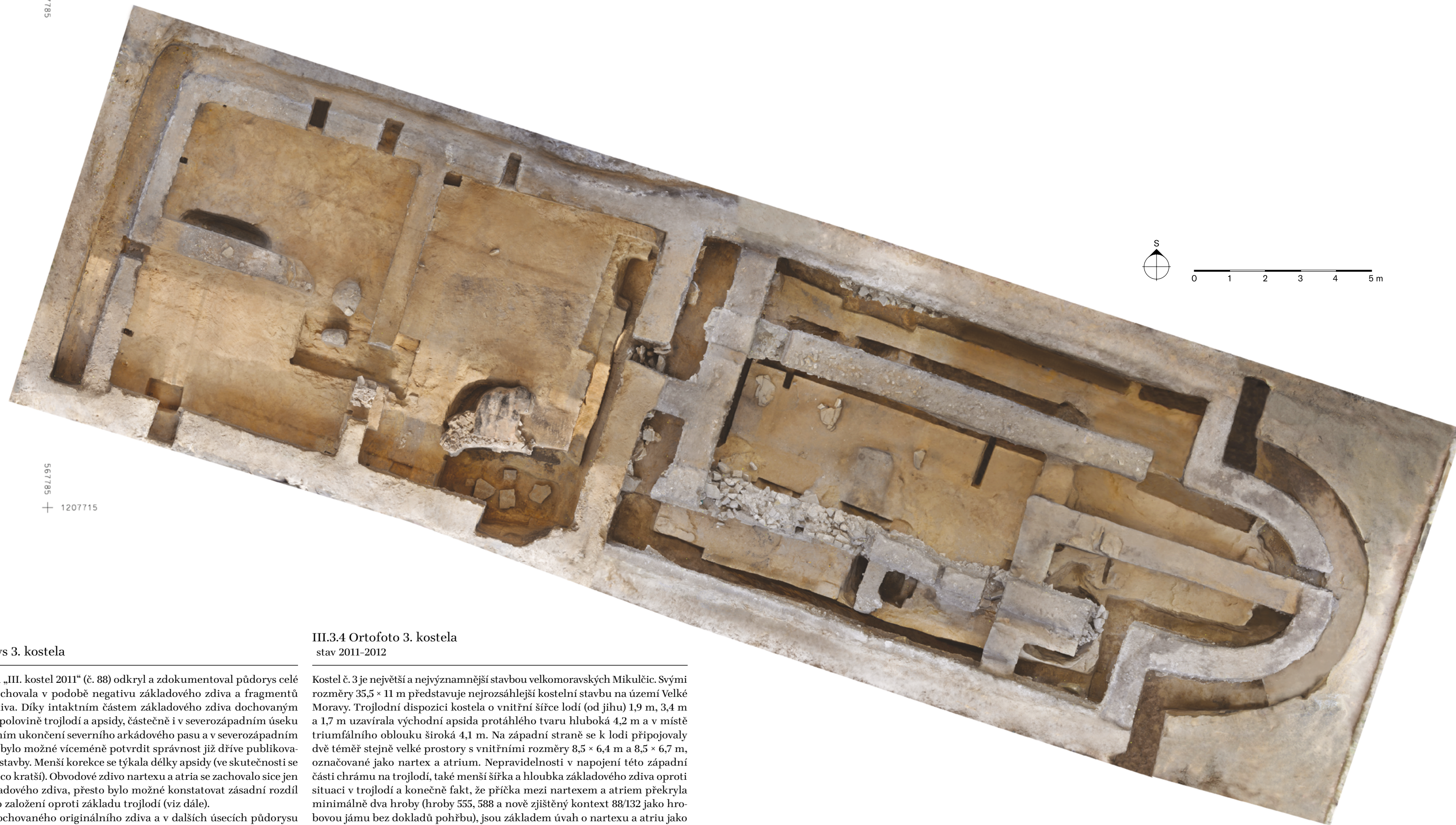

Řez A - B

+ 1207700
567785

1207700 +
567745

567785
+ 1207715

567745
+ 1207725

III.3.3 Půdorys 3. kostela

Revizní výzkum „III. kostel 2011“ (č. 88) odkryl a zdokumentoval půdorys celé stavby; ta se dochovala v podobě negativu základového zdiva a fragmentů originálního zdiva. Díky intaktním částem základového zdiva dochovaným zejména v jižní polovině trojlodi a apsidy, částečně i v severozápadním úseku stavby (v západním ukončení severního arkádového pasu a v severozápadním nároží trojlodi) bylo možné víceméně potvrdit správnost již dříve publikovaného půdorysu stavby. Menší korekce se týkala délky apsidy (ve skutečnosti se ukázala být o něco kratší). Obvodové zdivo nartexu a atria se zachovalo sice jen v negativu základového zdiva, přesto bylo možné konstatovat zásadní rozdíl ve způsobu jeho založení oproti základu trojlodi (viz dále).

V místech dochovaného originálního zdiva a v dalších úsecích půdorysu kostela byly revizním výzkumem provedeny průkopy (P1 až P19) a sondy (SA až SM) s cílem dokumentovat strukturu zdiva, odebrat vzorky technologických stavebních prvků a řešit konkrétní stratigrafické otázky. Vedle hrobů a objektů zjištěných a očíslovaných originálním výzkumem v 50. letech byly nově identifikované terénní jednotky označovány a číslovány jako „kontexty“ (např. K 88/90).

Revizní výzkum přinesl zásadní informace týkající se interiérových hrobů. Vlastní hroby byly téměř bezzbytku odebrány při výzkumu v 50. letech, k ověření však zůstaly okrajové části jejich hrobových jam. Díky tomu bylo možné zjistit, že obě hrobky v hlavní lodi kostela – hroby 380 a 580 – zasahovaly svými jámami částečně pod základ severního „arkádového pasu“. Podobná situace byla konstatována i v nartexu, kde hrob 590 částečně zasahoval pod základové zdivo této části kostela. Vysvětlení tohoto jevu není jednoznačné a závisí na celkovém vyhodnocení obou etap výzkumu – té originální i revizní.

III.3.4 Ortofoto 3. kostela

stav 2011-2012

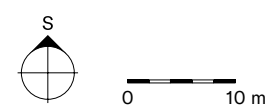
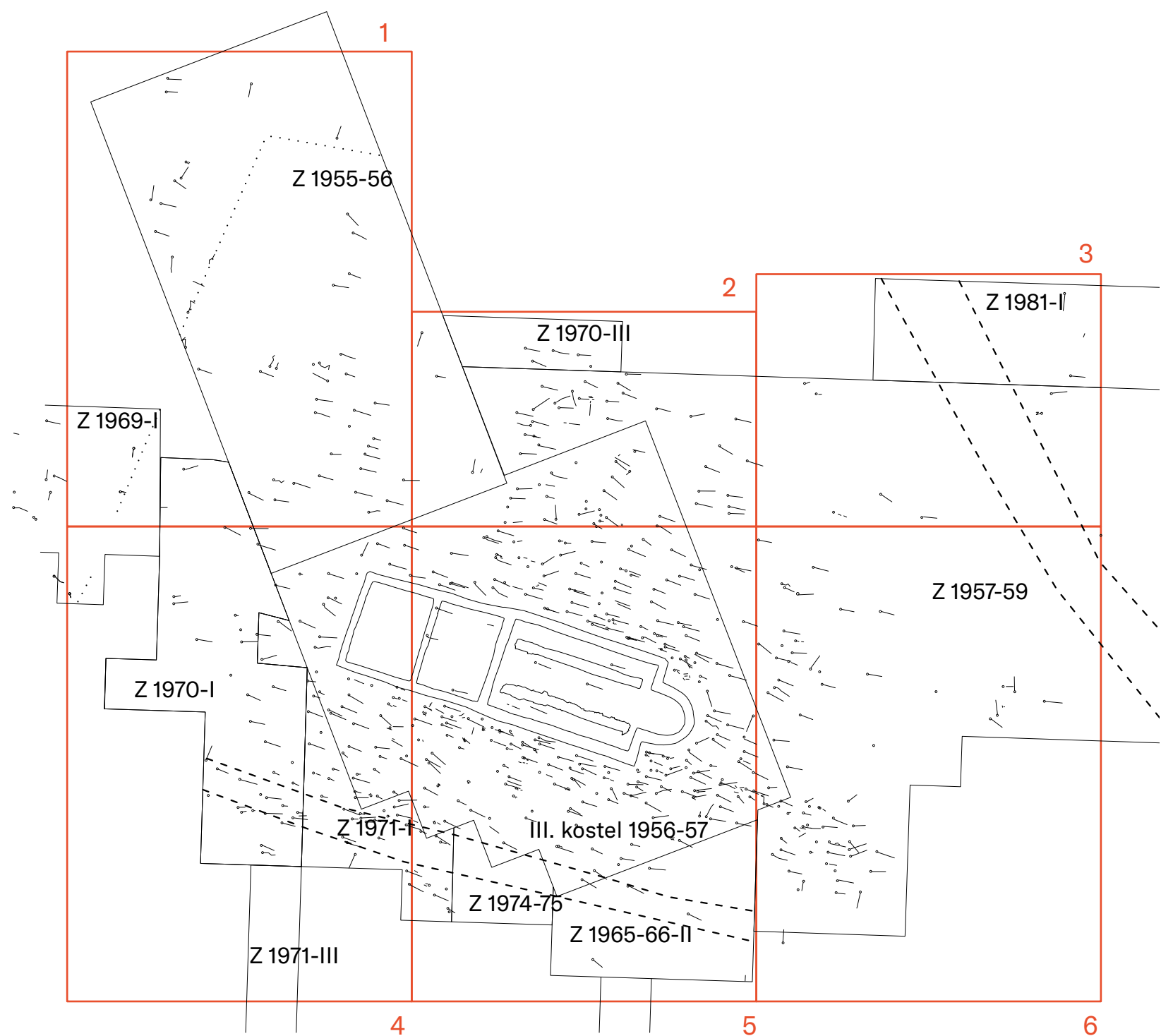
Kostel č. 3 je největší a nejvýznamnější stavbou velkomoravských Mikulčic. Svými rozměry 35,5 × 11 m představuje nejrozsáhlejší kostelní stavbu na území Velké Moravy. Trojlodní dispozici kostela o vnitřní šířce lodí (od jihu) 1,9 m, 3,4 m a 1,7 m uzavírala východní apside protáhlého tvaru hluboká 4,2 m a v místě triumfálního oblouku široká 4,1 m. Na západní straně se k lodi připojovaly dvě téměř stejně velké prostory s vnitřními rozměry 8,5 × 6,4 m a 8,5 × 6,7 m, označované jako nartex a atrium. Nepravidelnosti v napojení této západní části chrámu na trojlodi, také menší šířka a hloubka základového zdiva oproti situaci v trojlodi a konečně fakt, že příčka mezi nartexem a atriem překryla minimálně dva hroby (hroby 555, 588 a nově zjištěný kontext 88/132 jako hrobovou jámu bez dokladů pohřbu), jsou základem úvah o nartexu a atriu jako o mladší přístavbě.

Nadzemní hmota kostela je rekonstruována různými způsoby, nejčastěji jako tzv. helénistická bazilika se třemi stejně vysokými loděmi a ochozy v patře bočních lodí sloužícími jako tribuny, dále jako varianta s kopulí nad hlavní lodí nebo (nejpravděpodobněji) jako klasická bazilikální stavba s nízkými postranními loděmi. Západní přístavba kostela – nartex s atriem – představovala oproti trojlodi nižší a lehčí hmotu; jejich zdivo bylo slabší a základy mělčí. Atrium – chrámový dvůr – je na základě dvou řad ne zcela pravidelně rozmístěných křivých jam rekonstruováno jako prostor s postranními pultovými střechami a volným prostranstvím uprostřed. Jáma 155, nalezená uprostřed šířky atria, je s opatrností označována za impluvium – nádržku na dešťovou vodu. Rozměry základového zdiva i doložené stavební technologie svědčí o mimořádně kvalitním založení stavby, jež nemá obdoby na žádném jiném kostele v Mikulčicích. Třetí kostel se i ve srovnání s ostatními velkomoravskými kostely jeví jako „monumentální“ stavba.

Jedinečný význam třetího kostela dokládají také interiérové hroby. V prostoru trojlodi a nartexu bylo nalezeno několik nákladně vybavených hrobů, které s velkou pravděpodobností patřily významným jedincům z okruhu vládnoucí dynastie Velké Moravy. Tito zemřeli byli pochováni v rakvích opatřených železnými kováními a uloženi v hrobových komorách překrytých maltovými příkrovy natřenými červenou barvou („hrobkách“). Nejprivilegovanější místo uvnitř kostela i obecně v Mikulčicích měly hroby 380 a 580, situované v hlavní lodi kostela.

POŠMOURNÝ 1971; POULÍK 1975; VAVŘÍNEK 1980; KLANICA 1985c; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK, ŠKOJEC 2012; MAZUCH, HLADÍK, POLÁČEK 2018; POLÁČEK 2020a

POULÍK 1975; POLÁČEK, ŠKOJEC 2012; POLÁČEK 2020a

- Legenda:
- hrob
 - hranice zkoumaných ploch
 - ⋯ palisáda
 - - - příkop
 - mapový list - číslo

III.3.5 Plán pohřebiště 3. kostela (klad mapových listů a mapové listy 1-6)

Pohřebiště v širším prostoru 3. kostela obsahuje cca 560 hrobů, z nichž 9 reprezentuje tzv. interiérové hroby, resp. hroby zasahující pod základ stavby; k nim je potřeba přiřadit dva nově zjištěné kontexty v podobě „prázdných“ hrobových jam zasahujících pod negativ základu západní části stavby - nar-texu a atria (kontexty 88/125 a 88/132).

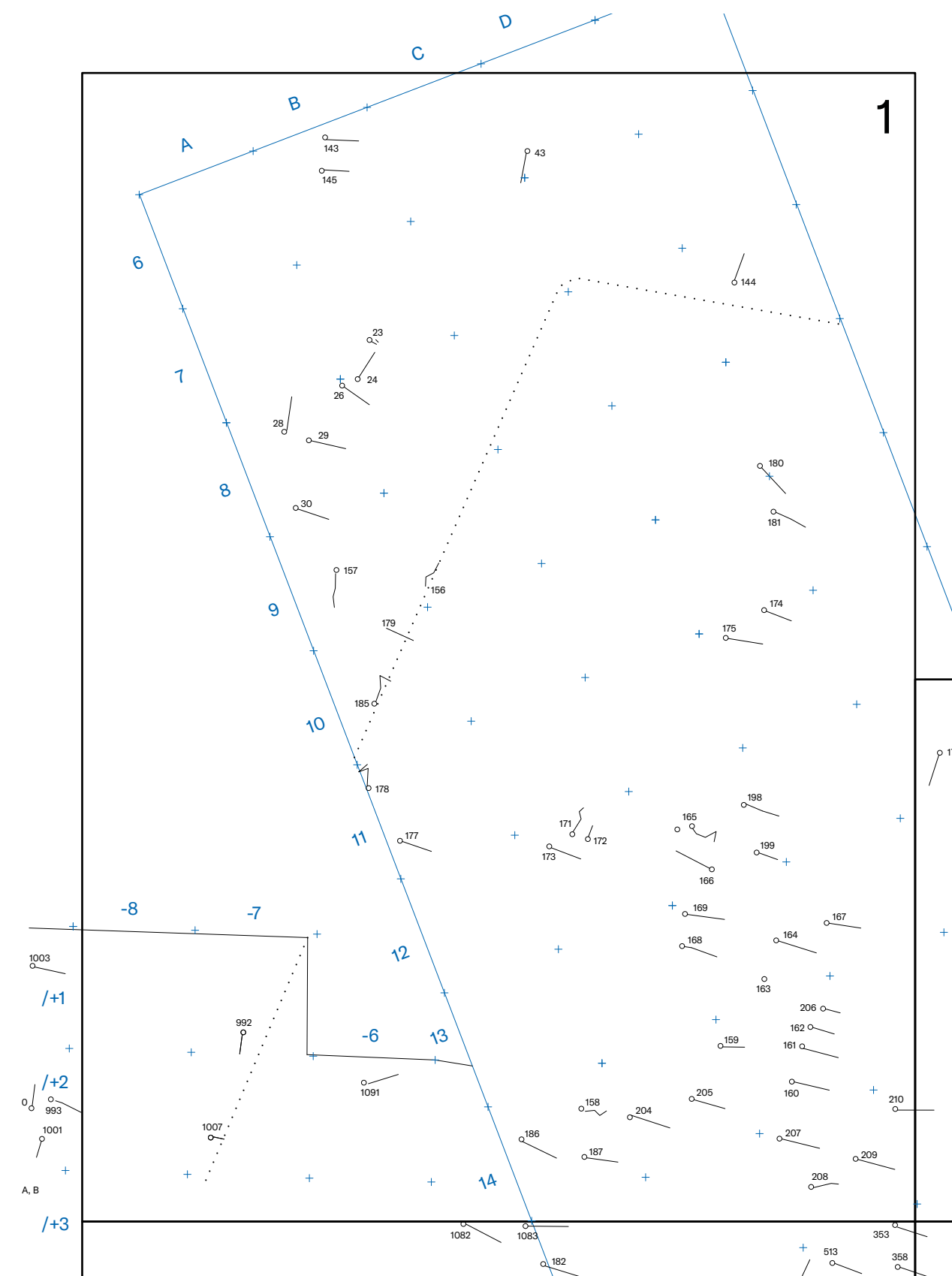
Hlavní část pohřebiště situovaná bezprostředně kolem kostela a uvnitř stavby byla zkoumána v rámci plochy „III. kostel 1956-57“ (319 hrobů). Tato část pohřebiště představuje nejvýznamněji situovanou a nejnákladněji vybavenou část nekropole, hlavně hroby uvnitř stavby a po jižní, východní a severní straně vně trojlodí (srov. III.3.6). Okrajové části pohřebiště zasahovaly do dalších ploch zkoumaných ještě v 50. letech pod vedením J. Poulíka, resp. M. Kostelníkové nebo v 60. a začátkem 70. let pod vedením Z. Klanici.

Pohřebiště, resp. sakrální areál 3. kostela, bylo prostorově definováno Z. Klanicí a ve stejném rozsahu respektováno nadále jako pracovní konvence mikulčického výzkumu. Hranici na západní straně tvořil palisádový žlab (s přerušením v místě předpokládané brány do areálu na ose baziliky),

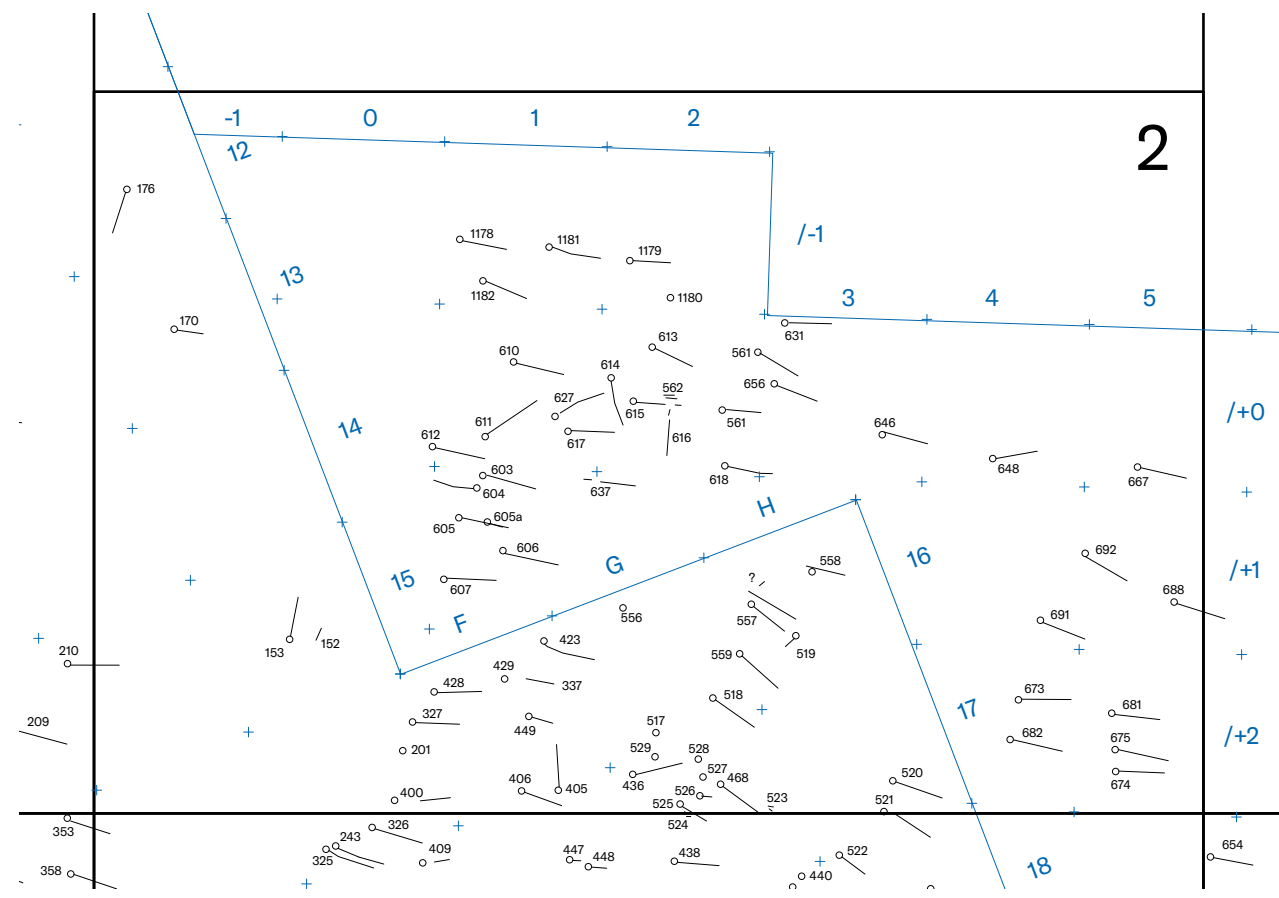
podobně i na severní straně, kde palisáda sahala po předpokládanou hlavní/páteřní mikulčickou cestu. Na východě byl okraj pohřebiště stanoven víceméně uměle na západní hranici „příkopu mezi 3. kostelem a palácem“. Na jihu pohřebiště přirozeně vyznívalo ve svažitém terénu klesajícím k níže položené části akropole - Dolním Valům.

Výše vymezený sakrální areál 3. kostela nebyl zdaleka zaplněn hroby. Směrem k okrajům pohřebiště hrobů ubývalo, takže celé velké části areálu byly bez hrobů. Teoreticky předpokládáme, že mohlo jít o rezervu pro další pochování uvnitř areálu, ale také o prostor zaujímaný povrchovou (archeologicky těžko doložitelnou) zástavbou spojenou s funkcí areálu, např. v podobě obydlí kleriků apod. V každém případě je přiřazení hrobů ke hřbitovu 3. kostela v jeho okrajových partiích dost sporné; skutečné (přirozené) hranice by měly vyplynout spíše z celkového zpracování pohřebiště.

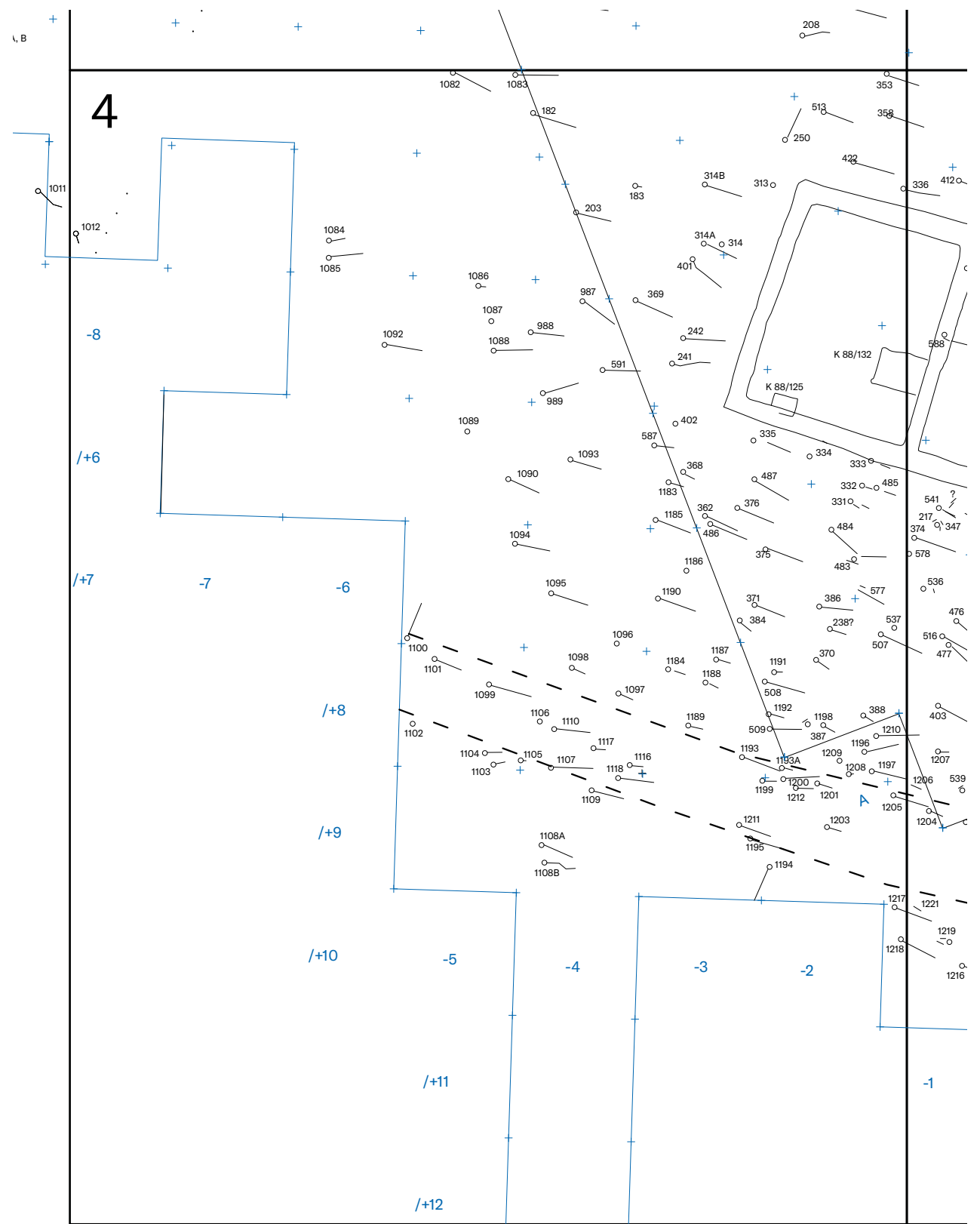
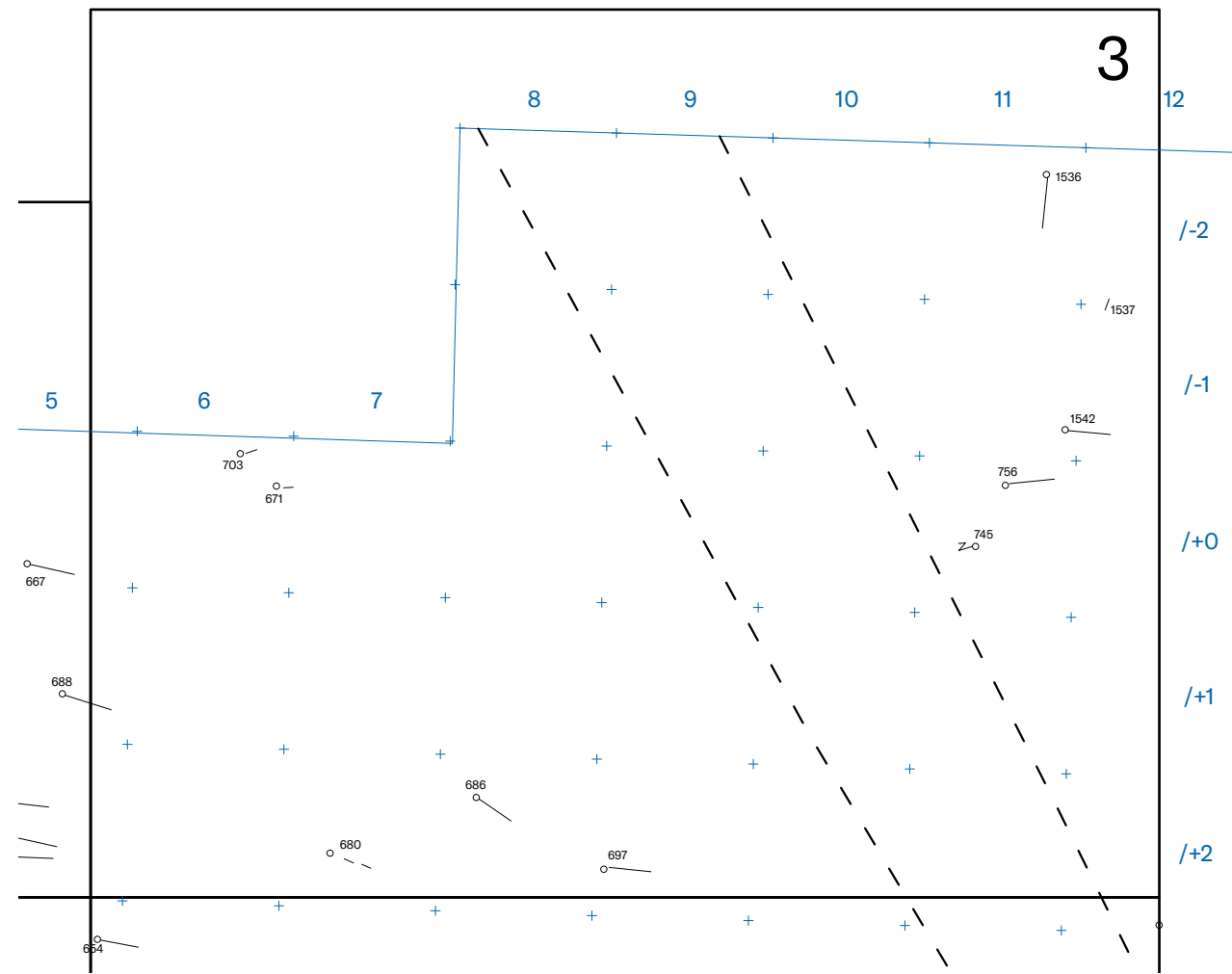
POLÁČEK, MAREK 2005; KLANICA et al. 2019

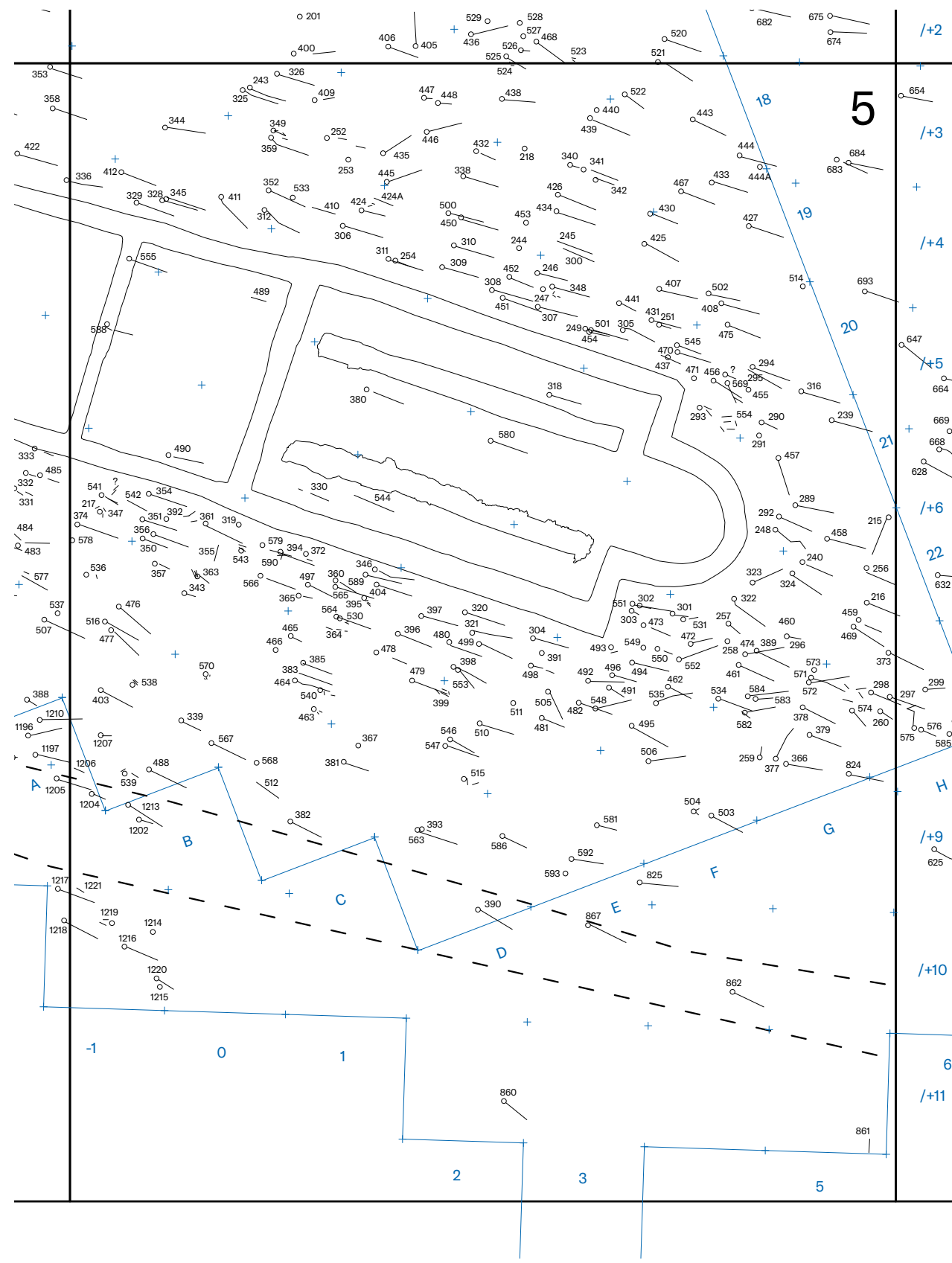
- Legenda:
- hrob
 - hranice zkoumaných ploch
 - ⋯ palisáda
 - - - příkop
 - mapový list - číslo

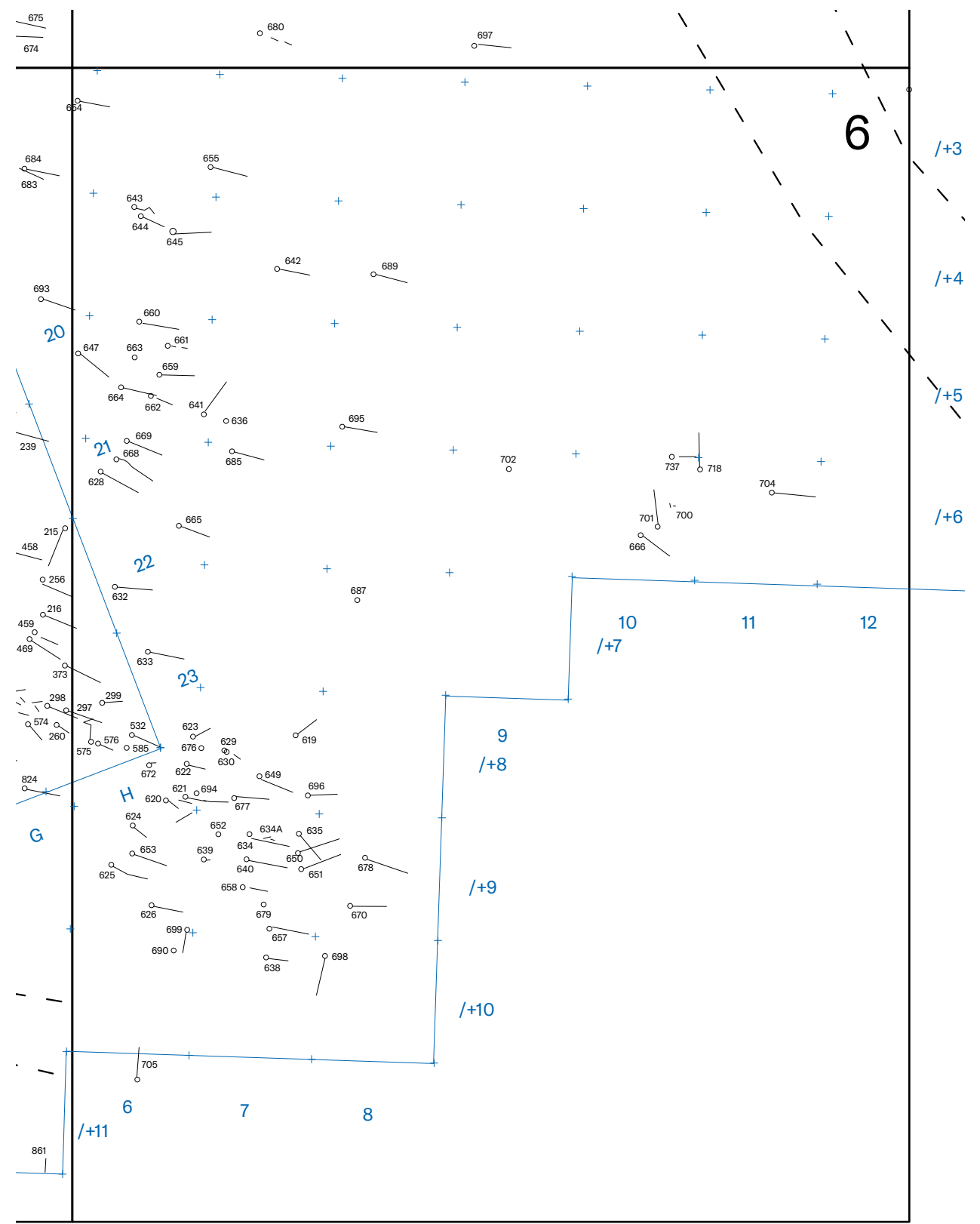
- Legenda:
- hrob
 - hranice zkoumaných ploch
 - ⋯ palisáda
 - - - příkop
 - mapový list - číslo

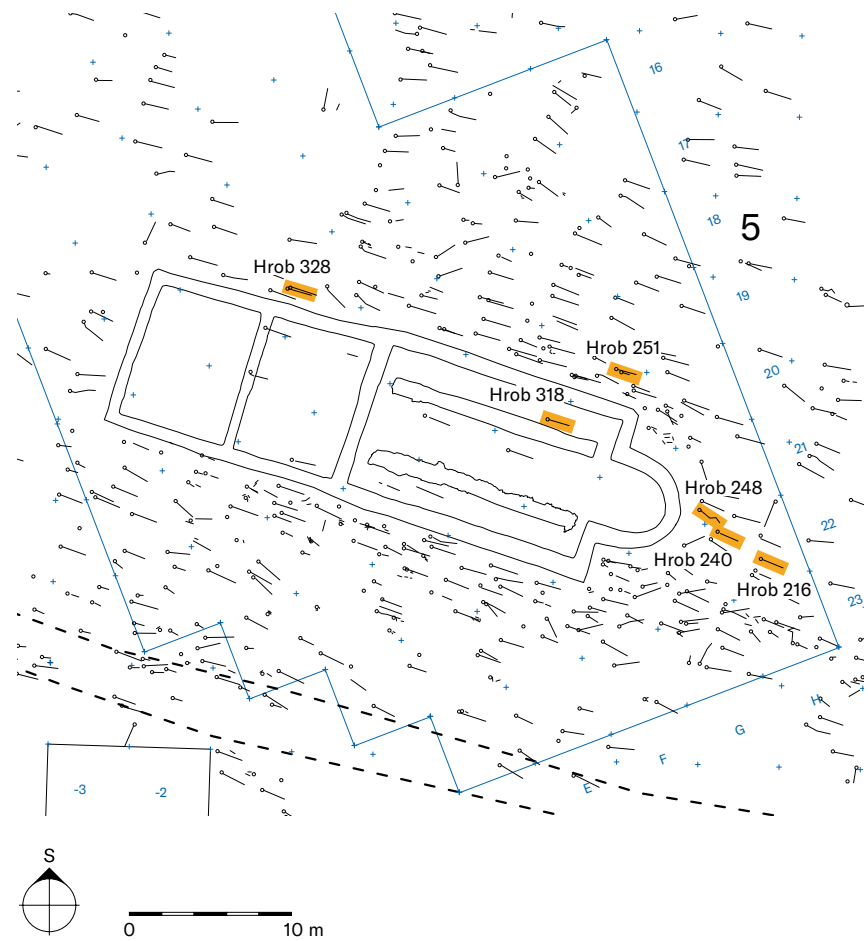
- Legenda:
- hrob
 - hranice zkoumaných ploch
 - ⋯ palisáda
 - - - příkop
 - mapový list - číslo

- Legenda:
- hrob
 - hranice zkoumaných ploch
 - palisáda
 - příkop
 - mapový list - číslo

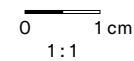
- Legenda:
- hrob
 - hranice zkoumaných ploch
 - palisáda
 - příkop
 - mapový list - číslo

Hrob 216

Hrob 240

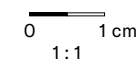
Hrob 248

Hrob 251

Hrob 318

Hrob 248

Hrob dospělého jedince, podle hrobové výbavy muže, který zemřel ve věku mezi 20-29 lety, obsahoval opasek spinaný honosnou pozlacenou bronzovou přezkou (1) a zakončený obdobně dekorovaným pozlaceným nákončím (2). Na rubové straně jazykovitého nákončí je vyobrazena stylizovaná postava, která ve zdvižených rukou drží dva předměty spekulativního významu. Zatímco čtvercový předmět v pravé ruce byl interpretován buď jako praporec, tabulka se jménem nebo sekera, volský roh v levé ruce byl ztotožňován s rohem hojnosti nebo picím rhytonem. U nohou zemřelého se nacházely ostruhy s přezkami.

Hrob 251

Hrob malého dítěte (věk dožití odhadován na 1-4 roky) byl uložen severně od apsidy 3. kostela a porušoval zásypy dvou hlubších pohřbů. Hrobová jáma nesla stopy kamenného obložení. Součástí výbavy hrobu byla nádoba a železný nůž. S hrobem je spojován nález parohového terčiku zdobeného na jedné straně postavou lukostřelce a na druhé straně motivem čtyřnohého zvířete (1). Obdobné předměty bývají považovány za hrací kameny a jsou dokladem specifického životního stylu raně středověkých elit.

Hrob 318

Hrob je jedním z interiérových pohřbů 3. kostela a nacházel se v jeho severní boční lodi. Hrob byl silně poškozený prokleslou destrukcí chrámu; z kostry se tak zachovalo jen několik kostí. Žena (?) neznámého stáří pochovaná v dřevěné rakvi opatřené železnými pásovými kováními byla vybavena sérií luxusních šperků: dvojicí pozlacených stříbrných gombíků s hustou hrubší granulací (1), trojicí polyedrických zlatých gombíků zdobených granulací a modrými skleněnými vložkami (2) a trojicí zlatých náušnic s oboustranným asymetrickým hrozníčkem (3). Dále byly v hrobě nalezeny zbytky dvou nožů. Vzhledem k poloze hrobu a mimořádné koncentraci výjimečných zlatých artefaktů lze tento ženský hrob považovat za jeden z nejvýznamnějších mikulčických pohřbů.

Hrob 328

Mladá žena (odhad dožití věku 20-29 let) byla do hrobu severně od nartexu 3. kostela uložena se čtyřmi stejnými zlatými košíčkovitými (1) a třemi zlatými bubínkovými (2) náušnicemi. Její oděv zdobila trojice velkých stříbrných gombíků s tepanou výzdobou mimořádně precizního provedení, které zahrnovalo optimální poměr kovů pláště a pájky a použití oboustranné techniky tepání pláště (3). Ve výbavě hrobu nechyběl nůž.

Hrob 328

III.3.6 Charakteristika pohřebiště a inventář vybraných hrobů u 3. kostela

Jedinečný význam třetího kostela dokládají interiérové hroby. V prostoru trojlodí a nartexu bylo nalezeno několik hrodek, které patřily významným jedincům z okruhu vládnoucí vrstvy Velké Moravy. Tito zemřeli byli uloženi v rakvích opatřených železnými kováními. Hrobové komory byly překryty maltovými příkrovy natřenými červenou barvou. Bohužel působením nepříznivých okolností se kosterní pozůstatky v těchto „hrobkách“ dochovaly ve velmi špatném stavu. Chybí nám tak vesměs bližší biologické údaje o pochovaných jedincích. Nejprivilegovanější místo uvnitř kostela i obecně v Mikulčicích zaujímaly dva bohatě vybavené mužské hroby v hlavní lodi, známé pod označením 580 a 380. Luxusní výbavu se zlatými šperky měl i ženský hrob 318 v boční lodi.

Kolem kostela bylo odkryto pohřebiště s přibližně 550 hroby, jejichž hustota a vzájemné překrývání svědčí o značné intenzitě pochovávání. V řadě případů byly zjištěny pozůstatky kamenných či dřevěných obložení hrobových jam, jakož i železná kování dřevěných rakví. Pohřebiště vyniká počtem bohatých hrobů velmožské aristokracie vybavených zlatými šperky (26 hrobů, 5 %), meči (6 hrobů, 1 %), honosnými soupravami opaskových kování, drahými textiliemi a předměty cizí proveniencí. Řada nálezů z baziliky představuje mistrovská díla uměleckého řemesla své doby. Jako příklad lze uvést pár zlatých dvouplášťových gombíků s natavenými můstky zdobenými granulací z hrobu 505. Nádherou a jemností svého zpracování vynikají i další šperky. Součástí výbavy mužských hrobů byla často výzbroj a jezdecká výstroj: vedle meče je to sekera (14 hrobů, 2,5 %) a především ostruhy (59 hrobů, 11 %). V ženských hrobech početně převládají náušnice, z nichž větší část je vyrobena ze stříbra nebo zlata.

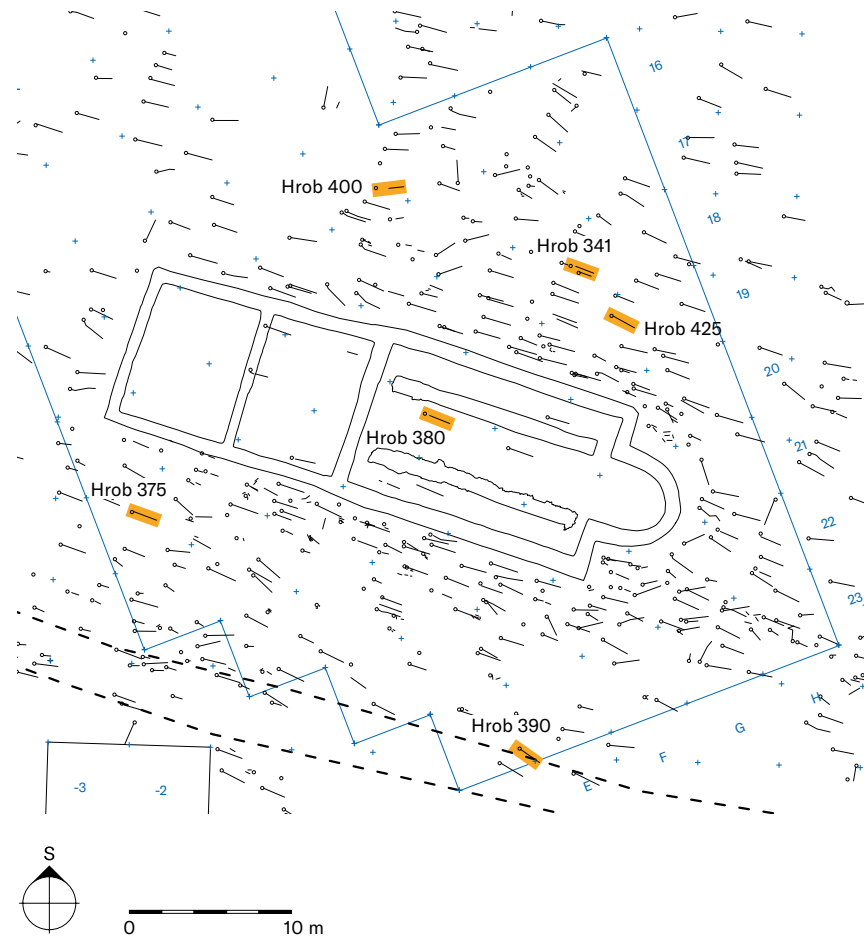
Mezi nálezy nechybí ani předměty s křesťanskou symbolikou, např. křížky nebo kování v podobě miniaturního knižního kodexu. Hrob 480 obsahoval jako jediný v Mikulčicích minci – zlatý byzantský solidus Michaela III. z let 856-867. K nejznámějším nálezům z pohřebiště u baziliky se řadí honosná kování opasků. Soupravy sestávají z velkého nákončí, přezky a záponek ve tvaru ptáček. Rubová strana nákončí řemene bývá někdy zdobena postavou „oranta“, tj. figurou v orodujícím gestu. Obdobný motiv, doložený v Mikulčicích třikrát, je charakteristický právě pro tuto lokalitu.

Hrob 216

Hrob mladé ženy zemřelé ve věku do 30 let byl uložen východně od apsidy baziliky a obsahoval trojici gombíků. Pár mimořádně velkých stříbrných exemplářů se skleněnými vložkami (1) doplňoval třetí stříbrný pozlacený gombík polyedrického tvaru s pájenou makovou granulací (2). Dále byl v hrobě objeven nůž.

Hrob 240

Hrob dospělého jedince, podle hrobové výbavy ženy, se nacházel v bezprostřední blízkosti apsidy 3. kostela. Zemřelá byla vybavena dvěma páry zlatých náušnic: jedním se čtyřmi košíčky (1) a druhým s oboustranným hrozníčkem (2), dále menším stříbrným gombíkem zdobeným po celé ploše granulací na kroužcích (3) a železným nožem.

Hrob 375

1

Hrob 380

1

2

3

4

0 1 cm
1:1

Hrob 341 (bez vyobrazení artefaktů)

Hrob mladého muže se nacházel severně od lodě kostela v prestižních místech předpokládané přístupové cesty k sakrální stavbě a byl vybaven rozměrnou rakví (250 × 95 cm) opatřenou železnými pásovými kováními. Zemřelému byl do hrobu uložen kvalitně provedený meč Petersenova typu X datující uložení hrobového celku do konce 9. století, dále ostruhy, vědro, dva nože a další neidentifikované železné předměty. S hrobem 341 jsou hypoteticky spojovány nálezy z navazujícího západního prodloužení hrobové jámy: tři trojhranné měděné mísy, měděný nákrčník a skleněné korály.

Hrob 375

Hrob muže (pohlaví určeno podle hrobových nálezů) se nalézal jižně od nartexu baziliky. Zemřelý byl vybavený mečem Petersenova typu X, nožem, závratcím nožem, ostruhami, vědrem a dalšími předměty dochovanými ve zlomcích. U rukojeti meče byl nalezen zlomek železného trojlístého kování, které sloužilo jako rozdělovač řemení u původně honosného mečového opasku. Tento způsob uchycení meče používala elita v západní, ale i střední Evropě 9. století. S hrobem je spojován stříbrný křížek s reliéfem ukřižovaného Krista, nalezený 40 cm nad chodidly zemřelého (1).

Hrob 380

Dospělý muž (pohlaví určeno podle hrobových nálezů) byl pochován v rakvi opatřené železnými kováními na prestižním místě v hlavní lodi baziliky. Oděv zemřelého zdobil u krku zlatý gombík s tepanými palmetami (1), lýtková vázání spínala garnitura kování v podobě dvou přezek s průvlečkami a dvou nákončí z pozlaceného stříbra (2, 3). Zemřelý byl dále vybaven vědrem, ocílkou s křesacím kamínkem a dalšími kovovými blíže neurčenými předměty. Funkci obolu mrtvých plnil drobný zlatý plíšek (4) nalezený pod lebku v blízkosti krku, který byl zřejmě původně vložen do úst mrtvého.

Hrob 390

1

2

3a

3b

Hrob 400

1

0 1 cm
1:1

Hrob 425

1

Hrob 390

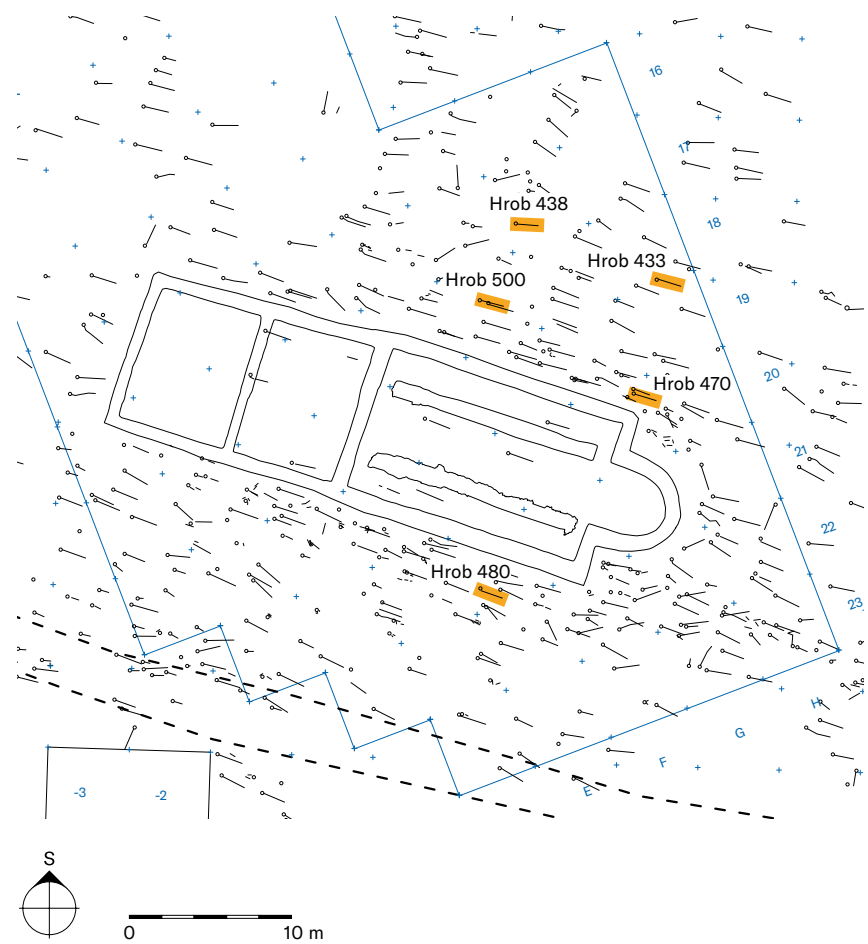
Hrob muže zemřelého ve věku 30-59 let se nacházel v okrajové řadě hrobů jižně od baziliky. Z jeho oděvu se zachovaly zlomky stříbrného gombíku s pájenými pukličkami a především kování honosného opasku sestávající ze stříbrné přezky bez trnu (1), tří ptáčkovitých záponek (2) a z jazykovitého nákončí ze stříbrného plechu (3). Velké opaskové nákončí obsahuje tři vložky - oválná je vlastně druhotně použitou antickou gemou, jejíž původní ozdobná rytina je otočena směrem dolů. Na rubové straně nákončí je další z mikulčických rytin lidských postav nejasného významu. V hrobě se dále nacházely další dvě menší přezky a odpovídající nákončí, bronzová jehlice, železné nůžky nebo vědérko.

Hrob 400

Dospělý muž (pohlaví určeno podle hrobové výbavy) byl pochován v kované rakvi severně od baziliky. Do hrobu byl uložen se štíhlou bojovou sekerou bradaticí, železnou ostruhou (objeven jen jeden kus na pravé noze, původně šlo zřejmě o pár) a s torzem dřevěného artefaktu opatřeného ozdobným kování. Mohlo se snad jednat o schránku, z níž se zachovaly zlomky dřeva se zelenou patinou a zlomky bronzového pozlaceného plechu s nýty, jejichž ústřední motiv se podařilo rekonstruovat jako křížové kování nesoucí vyobrazení Krista (1).

Hrob 425

Dospělý jedinec, podle hrobové výbavy muž, byl uložen severně od kostelní lodi na prestižní místo předpokládané přístupové cesty ke kostelní stavbě. Jeho hrobovou výbavu tvořil zlatý gombík s vertikálním žebrovaním (1), podobný exempláři z hrobu 580 v interiéru stavby. Na nohou měl zemřelý nasazené železné ostruhy, po levé straně meč Petersenova typu N. Dále nechyběl železný nůž.

2

3

0 1 cm
1:1

Hrob 433

1a

1b

4

Hrob 433

Hrob muže zemřelého ve věku 20–29 let se nacházel u hypotetické přístupové cesty ke kostelu, nacházející se severně od lodě baziliky. Jeho oděv sestával z opasku s velkým stříbrným jazykovitým nákončím s vyobrazením stromu života na rubu (1); přezka nebyla nalezena. Součástí dalšího opasku mohlo být malé nákončí ze stříbrného plechu s druhotně použitou antickou gemou vsazenou rytinou dolů (2) a železná přezka se stříbrnou tauzií. Na nohou měl muž bronzové pozlacené ostruhy (3) s garniturou stylově odpovídajících kování upínacích řemínků (4).

Hrob 438

1

Hrob 470

1

2

3

4

Hrob 480

1a

1b

0 1 cm
1:1

Hrob 438

Dospělý muž byl uložen severně od lodě baziliky v rakvi opatřené železným kováním. Zemřelý byl vybaven bojovnickými atributy v podobě meče Petersenova typu X, sekery bradatice a železných ostruh. Mezi další nálezy patří tulejkovitý nástroj, nůž, ocílka, pružinové nůžky, vědérko. Zlatý plíšek v ústech zemřelého plnil funkci obolu mrtvých (1).

Hrob 470

Žena zemřelá ve věku 20–30 let byla uložena v těsné blízkosti severní zdi kostelní lodi. Do hrobu byla vybavena honosnou kolekcí šperků zahrnující dvě čtveřice identických zlatých náušnic s oboustranným hrozníčkem lišící se pouze délkou granulované aplikace (1, 2), párem stříbrných pozlacených gombíků zdobených jemnou granulací (3) a stříbrným pozlaceným prstenem se skleněnými vločkami (4).

Hrob 480

Hrob muže zemřelého ve věku 30–59 let se nacházel jižně od lodě baziliky. Pochovaný jedinec měl u sebe jediný dochovaný artefakt v podobě zlaté mince umístěné v ústech a plnicí funkci obolu mrtvých (1). Jednalo se o byzantský solidus, který nechal razit císař Michael III. v době své vlády mezi lety 856–867. Ačkoliv mince nejeví známky praktického užívání, k jejímu uložení do hrobu mohlo dojít i později (po smrti císaře).

Hrob 500 (bez vyobrazení artefaktů)

Hrob muže, jehož věk dožití byl odhadnut na 20–29 let, se nacházel severně od bazilikálního trojlodí. Rozměrná hrobová jáma (320 × 160 cm) vykazovala náročnou úpravu v podobě vyložení plochými kameny, kam byl zemřelý uložen v rakvi opatřené železnými kováními. Spolu s mečem Petersenova typu X se zachovanými zbytky dřevěné pochvy potažené kůží bylo nalezeno několik kování závěsných řemenů meče, včetně rozdělovače trojlístého tvaru. Dále byly zjištěny ostruhy, zavírací nůž, běžné nože, ocílka s křesacím kamínkem a další artefakty.

Hrob 505

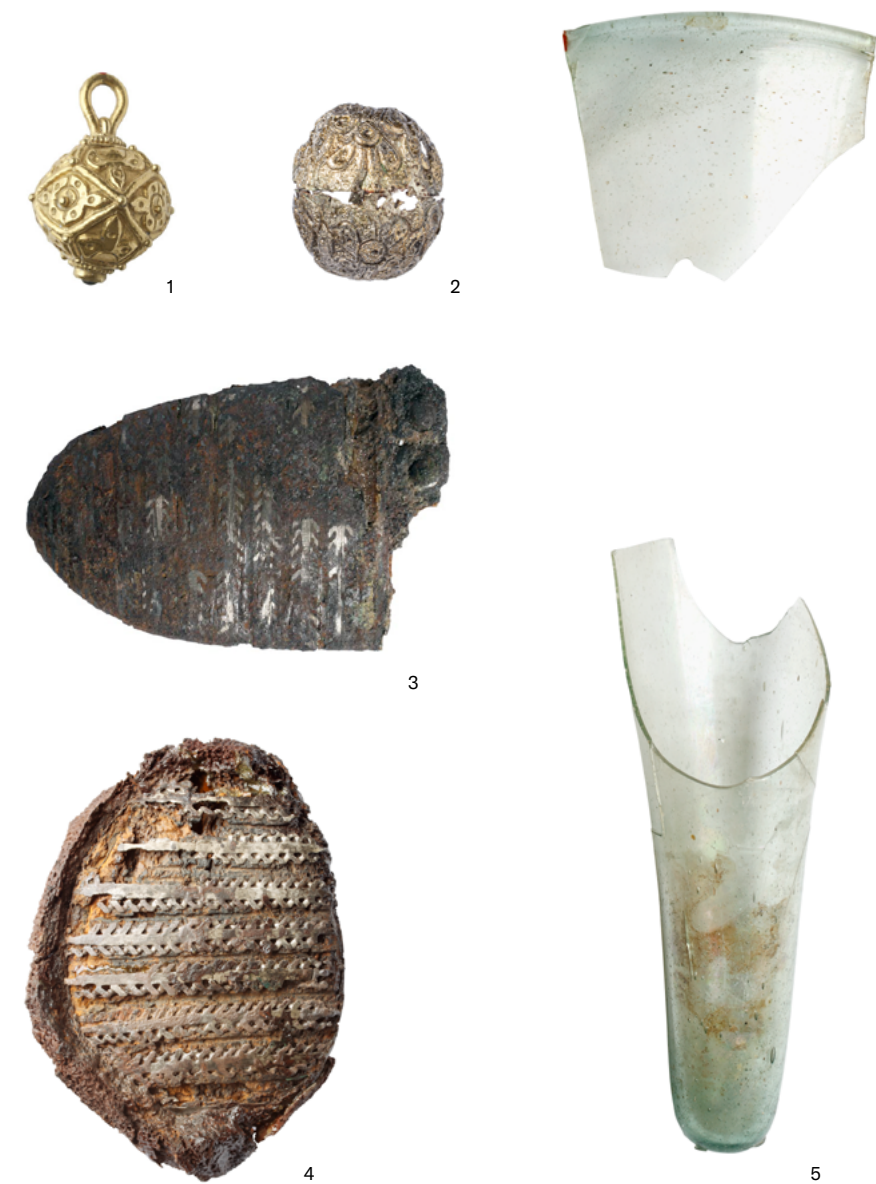
Hrob dospělého jedince - podle hrobové výbavy ženy - obsahoval nejvyšší počet elitních gombíků v Mikulčicích. Zatímco exkluzivní zlaté dvouplášťové gombíky (1), které nemají ve velkomoravském prostoru obdoby, a další pár stříbrných gombíků s pukličkami (2) byly součástí oděvu zemřelé, poslední pár stříbrných gombíků s celoplošnou granulací (3) byl rituálně uložen u jejích nohou. Oděv ženy byl dále opatřen opaskovým nákončím ve tvaru miniaturní knihy (4). Žena byla ozdobena třemi zlatými náušnicemi různých typů (5-7) a jednou stříbrnou náušnicí s řetízky (8). Výbavu doplňovalo několik nožů.

Hrob 505

0 1 cm
1:1

Hrob 553

Hrob 554

0 1 cm
1:1

Hrob 553

Dospělý jedinec, podle hrobové výbavy muž, byl uložen jižně od trojlodí baziliky do rakve opatřené železnými kováními a podložené dvěma velkými plochými kameny. Z oděvu zemřelého se dochoval pár zlatých polyedrických gombíků (1), další stříbrný tepaný gombík (2), železná opasková nákončí a souprava kování lýtkových řemínků zdobených stříbrnou tautzií (3, 4). Bojovnicko-jezdeckou složku jeho výbavy představuje sekera bradatice, šipka a železná ostruha s upevňujícími přezkami; kolekci nálezů doplňují zavírací nůž a ocílka. V zásypu nad kostrou byly nalezeny fragmenty picího trichtřovitého skleněného poháru (5) a amforovitě nádoby.

Hrob 554

Dislokované kosti nalezené v sídlištním objektu 47, které představují součást rozrušeného hrobu, patří ženě zemřelé ve věku 20-29 let. S hrobem je spojováno zlaté nákončí se vsazenými červenými skly, ozdobené perlami a pájenou granulací (1). Nákončí bylo v minulosti interpretováno jako možný relikviář na krev Kristovu. Vzhledem k mimořádné kvalitě použitého skla a přítomnosti perel se může jednat o import z Byzance.

Hrob 580

Hrob dospělého jedince - podle hrobové výbavy muže - byl situovaný na nejprestižnějším místě v hlavní lodi baziliky. Hrobová komora vyložená kameny nalezená pod maltovou vrstvou s červenou omítkou obsahovala železem kovanou rakev a byla silně poškozena prokleslou stavební destrukcí chrámu; z kostry se zachovala pouze pažní kost. Hrob byl v minulosti spojován s konkrétními jmény velkomoravské historie, mj. v něm bylo spatřováno místo posledního odpočinku sv. Metoděje. Reprezentativní výbava hrobu se zastoupením zbraní ale tuto interpretaci vylučuje. Z bohatství artefaktů jmenujme meč archaické konstrukce s křížkem tautzovaným stříbrem na železném čepeli, dále krátký sax s honosnou rukojetí, sekeru bradatice, stříbrnou soupravu kování opasku skládající se z přezky (1), průvlečky (2) a nákončí (3), zlatý gombík s vertikálním žebrováním (4), vědro nebo ocílka a křesací kameny. Vzhledem k výjimečné poloze hrobu, náročným úpravám hrobové jámy i reprezentativní hrobové výbavě včetně předpokládané dynastické značky v podobě kříže na čepeli meče můžeme považovat jedince z hrobu 580 za příslušníka vládnoucího rodu Mojmirovců. Zřejmě jde o hrob některého z panovníků Velké Moravy.

POULÍK 1975; KLANICA 1985c; 1993a; STAŇA 1996; MRÁZEK 2000; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; KLANICA et al. 2019; KOŠTA, HOŠEK 2014; OTTENWELTER 2020; UNGERMAN 2020a; 2020c; ZAZVONILOVÁ, VELEMÍNSKÝ, BRŮŽEK 2020

Hrob 580

III.4.1 Model nálezové situace 4. kostela stav 2012

Digitální model dokumentuje archeologickou situaci kostela odkrytou při revizním výzkumu v roce 2012. Reprezentuje stav objektu po odstranění recentní písčité navážky, kterou byl zavezen původní terénní výzkum kostela z roku 1958, a po provedení nových revizních průkopů a sond vedených přes negativ a k němu přiléhající intaktní sedimenty. Hlavními otázkami postavenými před revizním výzkum byla vedle potřeby ověření půdorysu a datování kostela především problematika interiérových hrobů. Josef Poulík totiž označil stavbu za „mauzoleum“, a to na základě dvou zděných hrobek nalezených údajně v lodi kostela.

Pozitivním zjištěním revizního výzkumu byl fakt, že se v prostoru kostela, zejména v jeho interiéru, zachovaly rozsáhlé intaktní terény. Týkalo se to především kostelní lodi s hledanými hrobkami. Výzkum potvrdil přítomnost rozsáhlého a značně hlubokého sídlištního objektu pod východní částí kostelní lodi. Tento objekt, zasypaný před stavbou kostela, pokračoval na severní straně i mimo jeho lod. Většina nově provedených revizních řezů a menší plošný odkryv se soustředily na interiér stavby, zejména na severovýchodní část lodi. Pozitivním výsledkem revizního výzkumu bylo ověření půdorysu stavby a stratigrafické situace uvnitř kostela. Především se podařilo alespoň částečně vyjasnit situaci ohledně domnělých zděných hrobek v interiéru lodi. Keramický materiál ze záspy rozměrné jámy ve východní části lodi (obj. 513) by se mohl stát po svém vyhodnocení oporou datování kostela nejspíše do poslední třetiny 9. století. Byla potvrzena přítomnost malovaných omítek pocházejících z interiéru kostela.

POULÍK 1975; KAVANOVÁ 2005; POLÁČEK et al. 2013; POLÁČEK 2014b; 2014c; 2020e

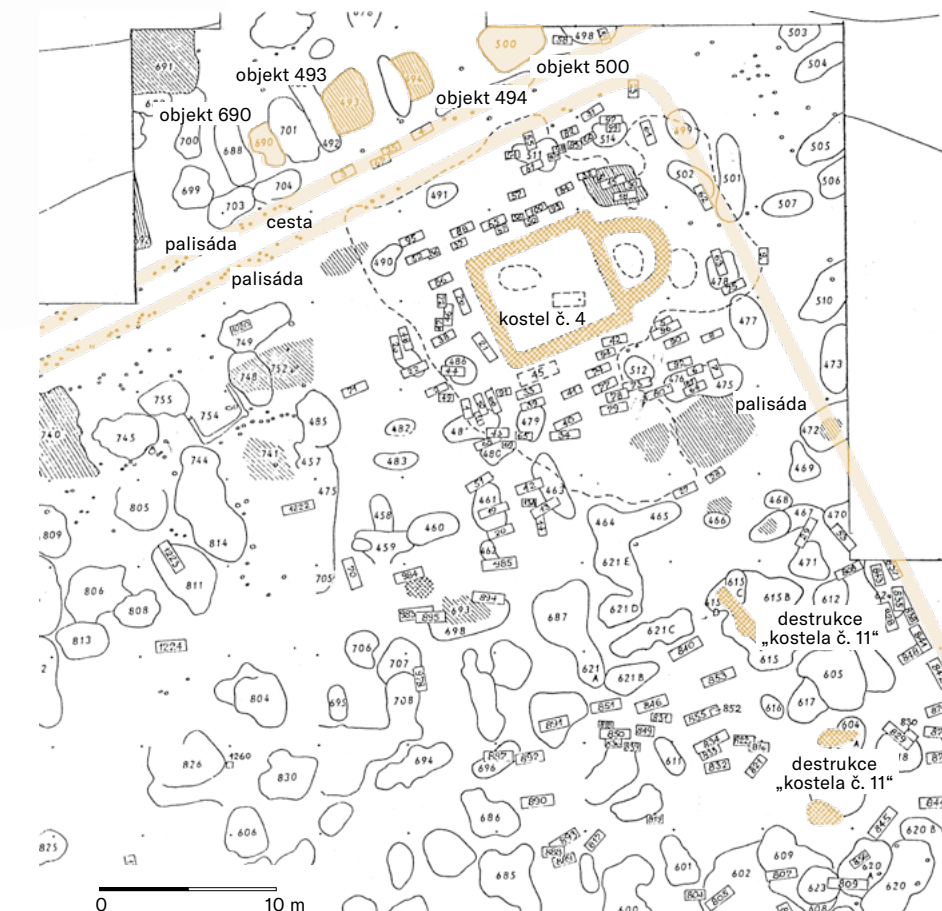
III.4.2 Celková situace v okolí 4. kostela (stav 2012)

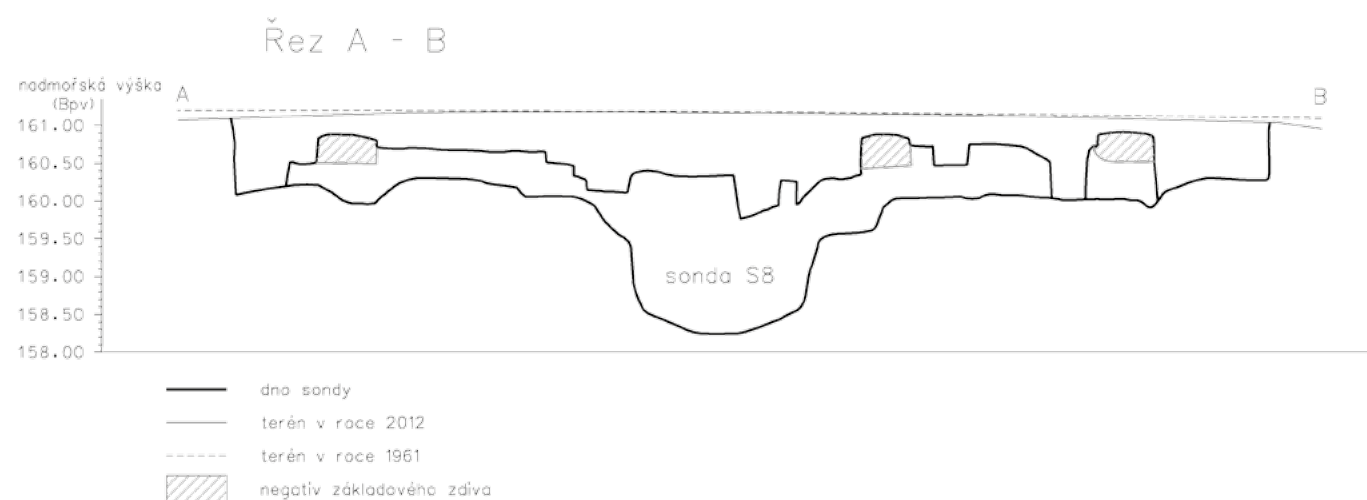
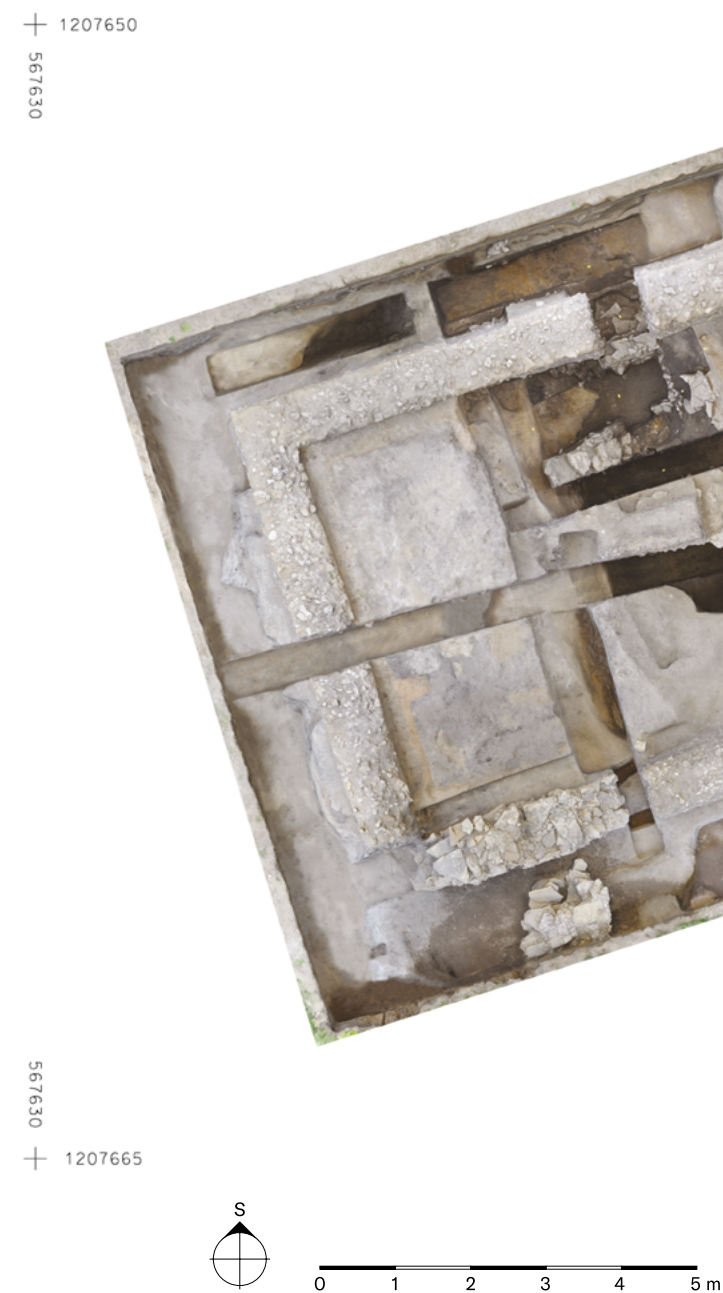
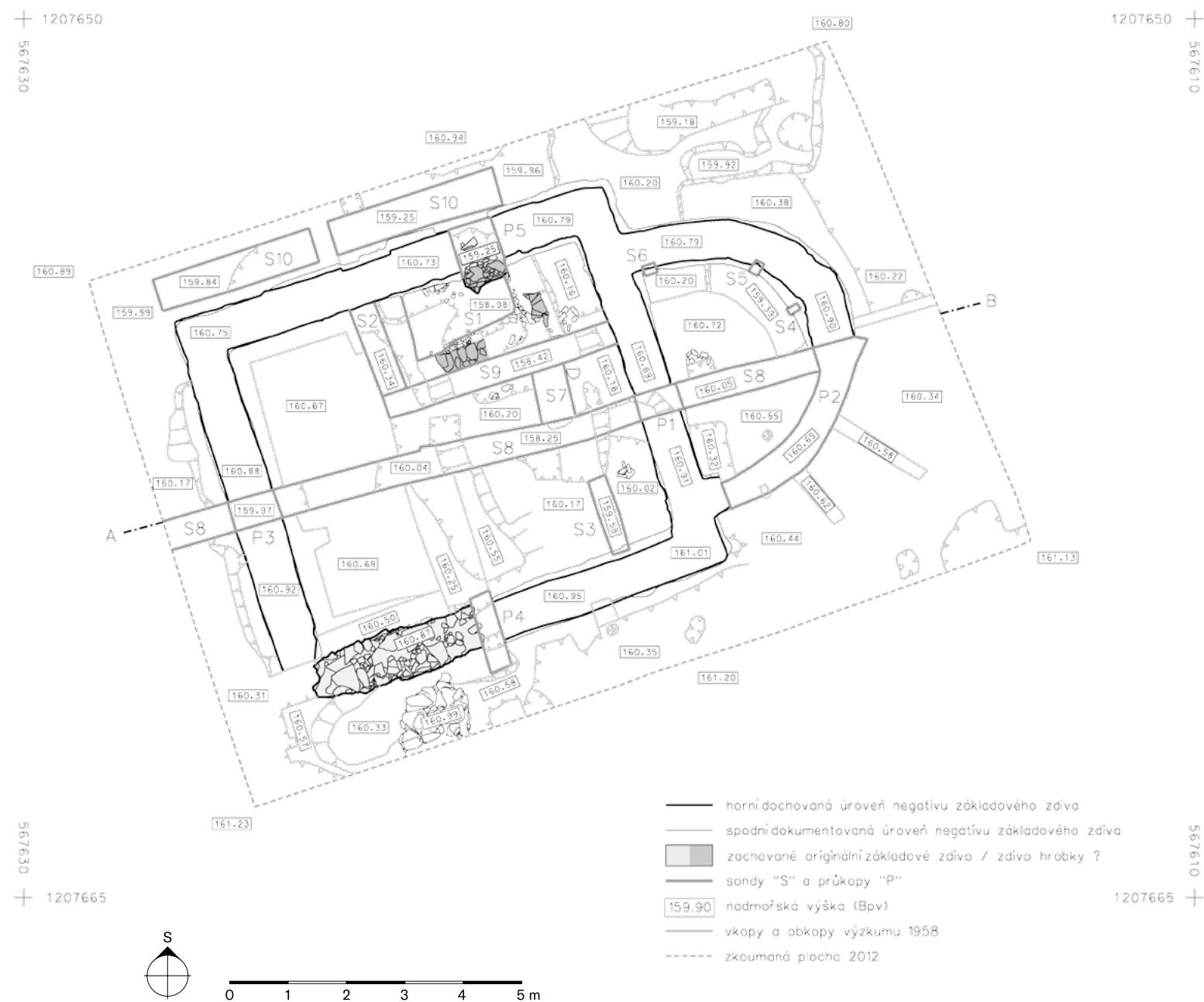
Kostel je situován v severní vyvýšené části akropole a tvoří určitý protipól baziliky vzhledem k centrální poloze paláce. Jedná se o jednoduchý jednodlní kostel s půlkruhovou apsidou, obklopený poměrně chudě vybaveným pohřebištěm s přibližně stovkou hrobů. Kostel byl objeven a systematicky zkoumán Josefem Poulíkem a Marií Kostelníkovou v roce 1958. J. Poulík označil stavbu za „mauzoleum“, a to na základě zbytků dvou zděných hrobek údajně nalezených v lodi kostela. Kostel byl v interiéru bohatě zdoben barevnými freskami; početné nálezy fragmentů omítek s barevnými ornamentálními prvky připomínají zbytky výmalby šestého kostela v podhradí. Podle Z. Klanicy měla stavba stát v severním cípu palisádou ohraničeného areálu („dvorce“), vymezeného ze severní strany koridorem hlavní/páteřní mikulčické cesty. Rozsah tohoto areálu neznáme a můžeme se jenom hypoteticky domnívat, že šlo o širší součást předpokládaného centrálního knížecího/panovnického „palácového“ okrsku.

V prostoru přibližně 30 m jižně od čtvrtého kostela byly terénním výzkumem prováděným v 60. letech a na začátku 70. let zjištěny v sídlištní vrstvě útržky maltových destrukcí. Ty byly vedoucím výzkumu Zdeňkem Klanicou interpretovány jako pozůstatky 11. mikulčického kostela a hroby nalezené v okolí byly označeny za součást jeho hřbitova. Odpovídající hroby se svou konstrukcí a výstavou lišily od pohřebiště 4. kostela. V novější literatuře vystupují sice jako pohřebiště „hypotetického 11. kostela“, ovšem nevytvářejí žádnou ucelenou strukturu odpovídající jednomu kostelnímu pohřebišti – spíše šlo o různé skupiny hrobů. K vyjasnění otázky hypotetického 11. kostela a jeho předpokládaného pohřebiště je nezbytná komplexní archeologická analýza celého prostoru sídliště včetně všech hrobů.

V souvislosti s poznáním širšího prostoru 4. kostela vyvstává základní význam hlavní/páteřní komunikace, která kromě své komunikační funkce nejspíš představovala i významnou hranici v sídelním organismu vyvýšené části akropole. Na rozdíl od území jižně od cesty, reprezentovaného areály paláce a kostelů s pohřebišti a z hlediska stratigrafie definovaného jednoduchou sídlištní vrstvou, nastupují severně od cesty výraznější stratigrafie proložené podlahovými úpravami povrchových domů orientovaných podle průběhu cesty (např. objekty 493, 494) a dalšími kontexty.

POULÍK 1975; KLANICA 1966; 1967; 1970; 1972; 1985a; MISAR 1998; POLÁČEK, MAREK 2005; POLÁČEK 2006; 2020e

III.4.3 Půdorys 4. kostela stav 2012

Revizní výzkum „IV. kostel 2012“ (č. 90) odkryl a zdokumentoval půdorys kostela a s ním související nálezový kontext. Po odebrání recentního zásypu celé zkoumané plochy až na úroveň dosaženou výzkumem v roce 1958 pokračovaly detailní sondážní práce zaměřené na řešení stratigrafických, chronologických, stavebně-technologických a dalších otázek. Za tím účelem bylo položeno několik průkopů negativem základového zdiva (P1 až P5) a sond skrz sedimenty přiléhající ke stavbě (S1 až S7). Jedním z hlavních úkolů bylo ověření otázky hypotetických hrobek v interiéru stavby. Existence hrobky v jižní části kostelní lodi se nepotvrdila: zjištěné torzo maltové kry nebylo příkrovem hrobky, ale částí maltové podlahy prokleslé do výplně objektu 513. Naproti tomu existence „hrobky“ v severní části lodi (hrob č. 35/IV) se ukázala jako pravděpodobná. Svědčí pro ni zbytky kamenné konstrukce a rozptýlené lidské kosti. Výzkum potvrdil, že celá složitá stratigrafická situace uvnitř lodi souvisí s přítomností rozsáhlé jámy (objekt 513), na jejímž zásypu kostel zčásti stojí. Do této jámy prokleslo sekundárně celé souvrství uvnitř lodi včetně části severního obvodového zdiva stavby, zbytků podlahy a předpokládaného interiérového hrobu. Takto porušené souvrství bylo navíc postiženo postdepozicičním rozebíráním základů stavby za účelem recyklace stavebního kamene.

Půdorys kostela známý z předchozích publikací nedoznal ve světle výsledků revizního výzkumu výrazné změny; určitá nejistota panuje ohledně tvaru apsidy – její půdorys nebylo možné vzhledem ke špatnému stavu dochování negativu spolehlivě ověřit. Datování stavby je závislé především na vyhodnocení nálezů ze zásypu objektu 513 porušeného základů kostela.

POLÁČEK et al. 2013; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.4.4 Ortofoto 4. kostela stav 2012

Jednoduchá stavba 4. kostela s téměř čtvercovou lodí a půlkruhovou apsidou se zachovala v podobě negativu základového zdiva, pouze z jižní obvodové zdi zbyl fragment originálního zdiva v délce asi 2 m. Kostel byl dlouhý 11,2 m a široký 7,0 m, vnitřní rozměr lodi činil 6,3 × 5,4 m. Apsida měla uvnitř hloubku 3,2 m a maximální šířku 3,7 m. Síla zdiva se pohybovala mezi 0,7 a 0,8 m. J. Pošmourný předpokládá zaklenutí lodi valenou klenbou a apsidy konchou. Stavba byla svým půdorysem blízka kostelu Na Valách ve Starém Městě, pomíne-li poněkud mlčí apsidu u mikulčické stavby.

Uvážíme-li pravděpodobnou přítomnost interiérového hrobu, bohatou polychromní výmalbu interiéru stavby a exponovanou polohu vůči paláci a bazilice, řadí se 4. kostel svým významem vedle 3. a 2. kostela k nejprestižnějším sakrálním stavbám velkomoravských Mikulčic. Nic na tom nemění relativně jednoduchá výbava hrobů, která v tomto případě nemusí nutně odrážet nižší sociální postavení pochovaných, ale může být např. projevem pokročilejšího stupně křesťanského pochovávaní, mladšího datování, případně dalších vlivů.

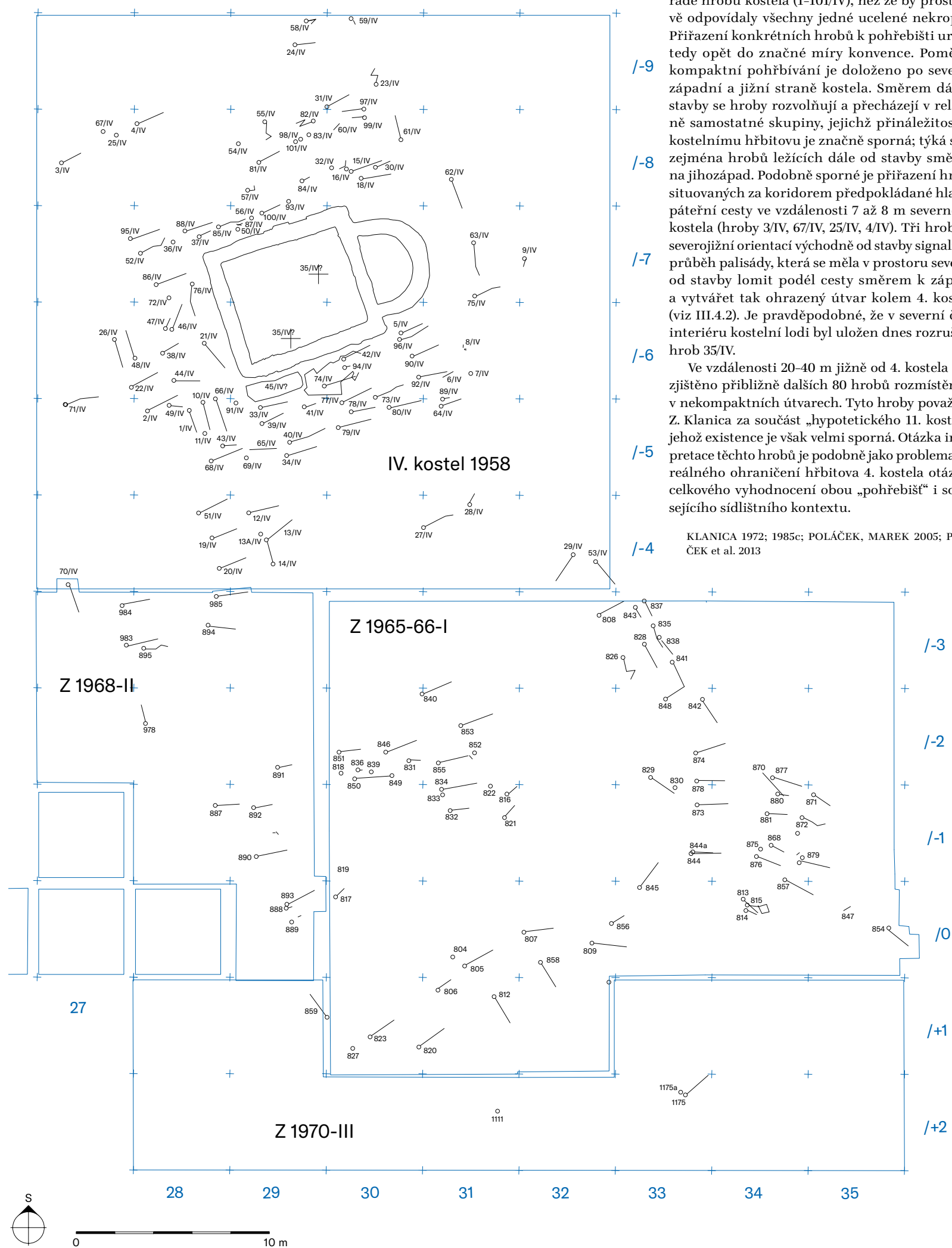
POŠMOURNÝ 1971; KLANICA 1985c; POLÁČEK 2020e

III.4.5 Plán pohřebiště 4. a hypotetického II. kostela

Pohřebiště v širším prostoru 4. kostela reprezentuje přibližně 100 hrobů, jejichž vztah ke kostelnímu hřbitovu určuje dnes spíše příslušnost k číselné řadě hrobů kostela (1-101/IV), než že by prostorově odpovídaly všechny jedné ucelené nekropoli. Přiřazení konkrétních hrobů k pohřebišti určuje tedy opět do značné míry konvence. Poměrně kompaktní pohřbívání je doloženo po severní, západní a jižní straně kostela. Směrem dál od stavby se hroby rozvolňují a přecházejí v relativně samostatné skupiny, jejichž příslušnost ke kostelnímu hřbitovu je značně sporná; týká se to zejména hrobů ležících dále od stavby směrem na jihozápad. Podobně sporné je přiřazení hrobů situovaných za koridorem předpokládané hlavní/páteřní cesty ve vzdálenosti 7 až 8 m severně od kostela (hroby 3/IV, 67/IV, 25/IV, 4/IV). Tři hroby se severojižní orientací východně od stavby signalizují průběh palisády, která se měla v prostoru severně od stavby lomit podél cesty směrem k západu a vytvářet tak ohrazený útvar kolem 4. kostela (viz III.4.2). Je pravděpodobné, že v severní části interiéru kostelní lodi byl uložen dnes rozrušený hrob 35/IV.

Ve vzdálenosti 20-40 m jižně od 4. kostela bylo zjištěno přibližně dalších 80 hrobů rozmístěných v nekompaktních útvarech. Tyto hroby považoval Z. Klanica za součást „hypotetického II. kostela“, jehož existence je však velmi sporná. Otázka interpretace těchto hrobů je podobně jako problematika reálného ohraničení hřbitova 4. kostela otázkou celkového vyhodnocení obou „pohřebišť“ i souvisejícího sídlištního kontextu.

KLANICA 1972; 1985c; POLÁČEK, MAREK 2005; POLÁČEK et al. 2013

III.4.6 Charakteristika pohřebiště a inventář vybraných hrobů u 4. kostela

Pohřebiště v okolí kostela čítá asi 105 hrobů, datovaných do 2. poloviny 9. až počátku 10. století. Dva hroby byly vzhledem ke kamenné konstrukci označeny jako hrobky - hrob 45/IV při jižní stěně kostela a méně průkazně hrob 63/IV východně od apsidy. Co do počtu náleží jde o velmi skromně vybavené pohřebiště. Nálezy obsahovaly necelých 30 % hrobů, přičemž se jednalo vesměs o náušnice a gombíky ze stříbra nebo bronzu, v mužských hrobech pak šlo o železné ostruhy. Zlaté šperky chyběly úplně. Nápadná byla i jednoduchost úpravy hrobových jam. Absence zbraní a nádob v hrobech, podobná situaci u 6. kostela, je vykládána jako projev pokročilých sociálních vztahů a náboženských představ.

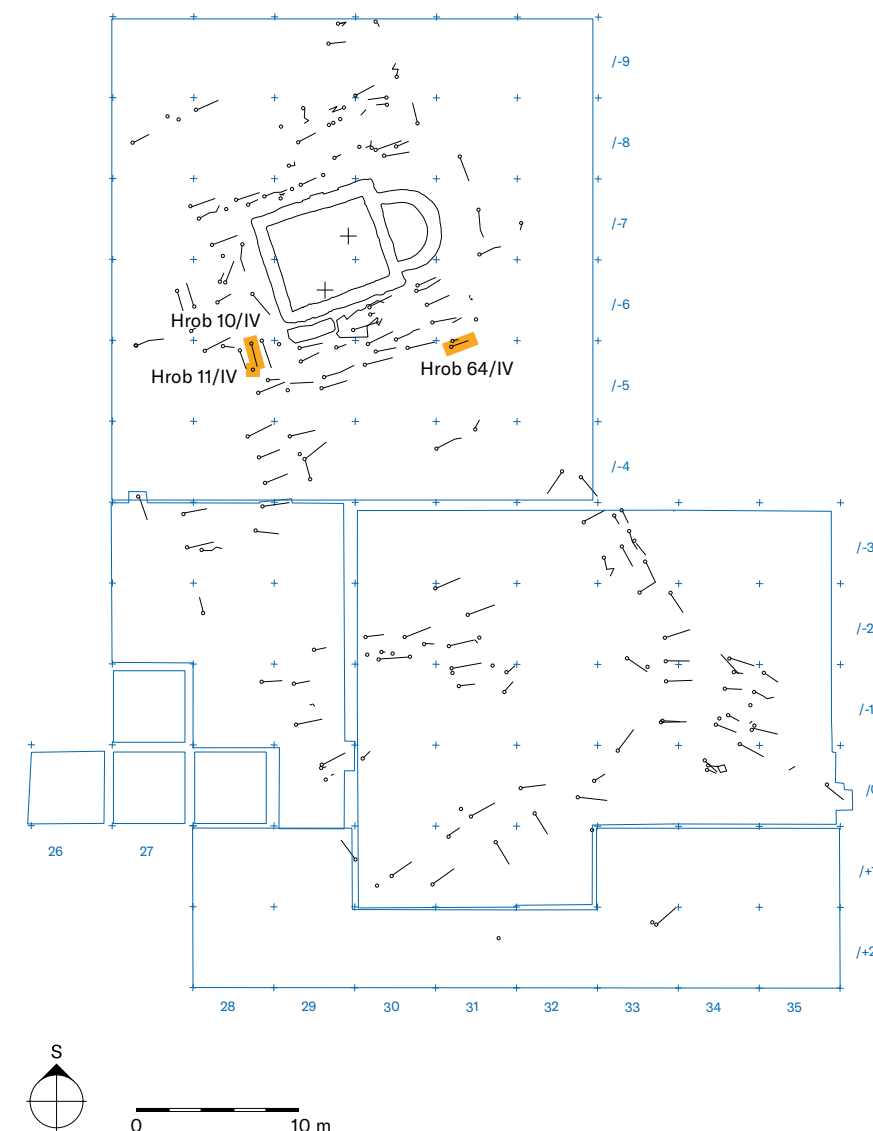
Hrob 10/IV

Dítě zemřelo ve věku přibližně 9 let a bylo uloženo jihozápadně od lože kostela v řadě s dalšími dvěma hroby. Z oděvu dítěte se zachoval stříbrný gombík s tepaným rostlinným ornamentem uspořádaným do motivu arkád (1). Na předmětu je zřetelné rozvržení výzdoby pomocí jemně rytých čar. Jsou to dodnes patrné stopy pečlivého výrobního procesu typického pro kvalitně provedené mikulčické gombíky, díky kterému bylo dosaženo pravidelnosti výzdobného tepaného motivu.

Hrob 64/IV

V hrobě byla objevena kostra dítěte zemřelého ve věku přibližně 8 let. Pohřeb se nacházel jižně od apsidy kostela a obsahoval soliterní nálezy v podobě stříbrného gombíku zdobeného tepáním. Unikátní je v tomto případě aplikovaný výzdobný motiv pláště. Jedná se o jediný velkomoravský gombík, na kterém je vytepané čtyřnohé zvíře, pravděpodobně blíže nespecifikovatelná šelma (1a, 1b).

KOSTELNÍKOVÁ 1959; STĚLOUKAL 1969; POULÍK 1975; KLANICA 1985c; STAŇA 2001; KOHOUTKOVÁ 2008

Hrob 10/IV

1

Hrob 64/IV

1a

1b

0 1 cm
1:1

III.4.7 Charakteristika pohřebiště a inventář vybraných hrobů u 11. kostela

Na rozdíl od pohřebiště u čtvrtého kostela se hroby v prostoru domnělého 11. kostela vyznačovaly početnější a bohatší výbavou, ale také, což je na hradišti v Mikulčicích poměrně vzácné, dřevěnými úpravami hrobových jam. V řadě hrobů byly nalezeny ostruhy, v jednom hrobě dokonce meč a v dalších dvou sekery. Ze šperků byly poměrně hojně zastoupeny pozlacené nebo stříbrné gombíky a náušnice. Jeden hrob obsahoval také zlato, a to plíšek patrně ve funkci obolu mrtvých.

Hrob 805 (bez vyobrazení artefaktů)

Dospělý muž (odhad dožitého věku 40-50 let) byl uložen v tzv. jižní skupině hrobů u hypotetického 11. kostela. Nejvýznamnějším artefaktem z hrobového inventáře je meč Petersenova typu X. V hrobě se dále nacházely ostruhy s kováním řemínků, očílka se třemi pazourky, keramická nádoba a několik neurčitelných železných předmětů.

Hrob 827

Hrob malého dítěte (odhad dožitého věku do 2 let) se nacházel v tzv. jižní skupině hrobů u hypotetického 11. kostela. Obsahoval pozlacený stříbrný gombík s unikátním vyobrazením celkem osmi křížků, vyskládaných z napájených granulí (1). Plášť kvalitně zpracovaného gombíku doplňovalo původně pět skleněných vložek, nyní vypadených.

Hrob 850

Dospělý muž byl pohřben v tzv. severní skupině hrobů u hypotetického 11. kostela. Část jeho hrobové výbavy je genderově netypická. Jedná se zejména o unikátní náhrdelník, který tvořila masivní „šňůra“ z dutých kuliček ze slitiny mědi a oválný závěsek ze slitiny mědi s lícovou stranou zdobenou aplikací filigránních drátů (1). Korálové ozdoby obecně jsou v hrobech mužů neobvyklým jevem. Rovněž přeslen, nalezený v hrobovém celku, je atributem charakteristickým pro pohřby žen. Mezi další součásti hrobové výbavy patří pozlacený gombík ze slitiny mědi s neobvyklou abstraktní tepanou výzdobou uspořádanou do tří kruhových medailonů (2), vědro a nůž.

Hrob 876

Dospělý jedinec (zemřel ve věku 20-30 let) byl pochován v tzv. východní skupině hrobů u hypotetického 11. kostela. Jeho hrobovou výbavu představuje neobvyklý oválný gombík velkých rozměrů, jehož plášť pokrývá celoplošná rytá výzdoba připomínající vlnky (1). Ve výšce kolen zemřelého byly dále objeveny drobné úlomky dřeva a bronzových kování, které mohou být pozůstatkem schránky.

KLANICA 1966; POULÍK 1975; STLOUKAL 1981; KLANICA 1985c

Hrob 827

1

Hrob 850

1

2

0 1 cm
1:1

Hrob 876

1

III.5 PÁTÝ KOSTEL NA AKROPOLI

III.5.1 Model nálezové situace 5. kostela stav 2012

Digitální model dokumentuje archeologickou situaci kostela odkrytého při revizním výzkumu kostela v roce 2012. Repräsentuje stav objektu po odstranění recentní písčité navážky, kterou byl zavezen původní odkryv kostela z let

1959–1960, a po provedení nových revizních prací: průkopů vedených přes negativ základu a sond protínajících sedimenty přiléhající ke stavbě. Z intaktních sídlištních vrstev byly pro revizi k dispozici především kontrolní blok probíhající uhlopříčně přes loď kostela a část výplně velké sídlištní jámy, na jejímž zásepu byla postavena jihozápadní část kostela. Hlavním přínosem revizního výzkumu bylo ověření půdorysu objektu a potvrzení jeho interpretace jako sakrální stavby. Při stejné příležitosti byla spolehlivě vyloučena přítomnost interiérového hrobu v lodi, uváděná některými staršími publikacemi. Otázka bližšího datování stavby zůstává vzhledem k absenci pohřebiště kolem kostela otevřená; jistotou naději dává v tomto směru nálezový materiál z objektu 6V, na jehož výplni stojí jihozápadní část stavby a který ukazuje předběžně na datování kostela přibližně do poslední třetiny 9. století.

POULÍK 1975; POLÁČEK et al. 2013; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.5.2 Celková situace v okolí 5. kostela

Stavba kostela stála v blízkosti severovýchodní brány akropole a v těsném sousedství objektu označovaného tradičně jako šperkařská dílna. Kostel byl objeven a systematicky zkoumán Josefem Poulíkem, Marií Kostelníkovou a J. Tejralem v letech 1959 a 1960. Neobvyklý půdorys stavby s lichoběžníkovitě se zužujícím východním závěrem a nepravidelným půdorysem lodi, stejně jako absence výraznějšího pohřebiště v okolí stavby budily pochybnosti o jejím účelu a datování. Ovšem nový revizní archeologický výzkum v roce 2012 tyto otázky alespoň z části vyjasnil: potvrdil, že šlo skutečně o jednoduchou kostelní stavbu s atypickým tvarem presbytáře.

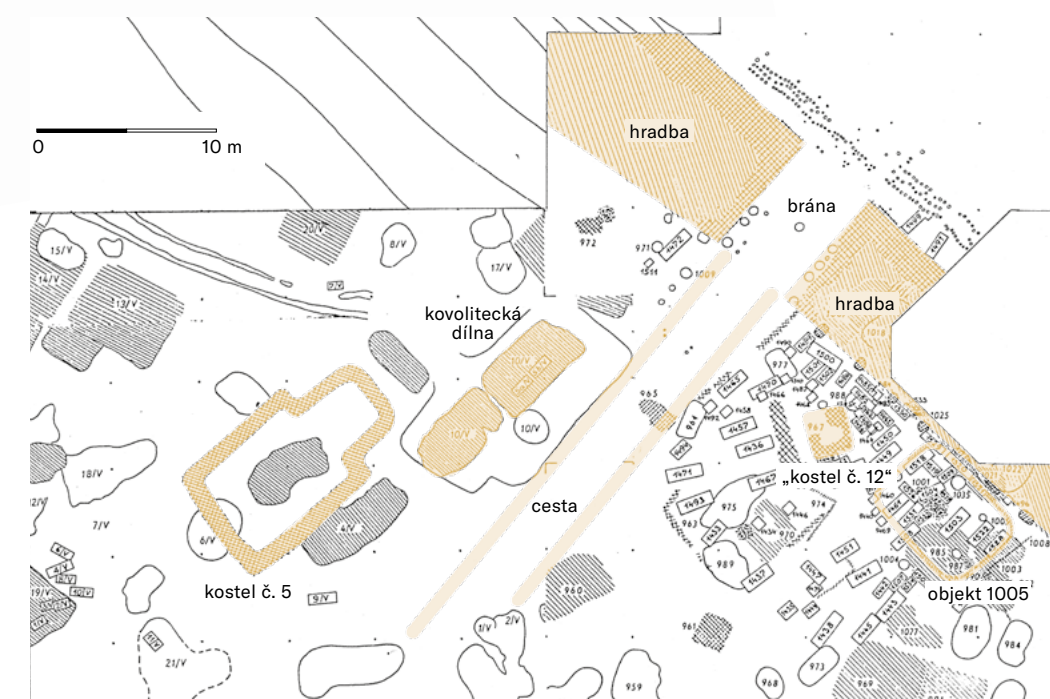
Západně od stavby, v pěti- až desetimetrovém odstupu od ní, se nalezla skupina šesti hrobů, které nevylučují příslušnost ke kostelu; ovšem mohlo jít i o skupinu tzv. sídlištních hrobů, jaké známe z různých míst akropole a podhradí. Druhé možnosti výkladu by nasvědčoval i fakt, že hroby byly v podstatě bez nálezů.

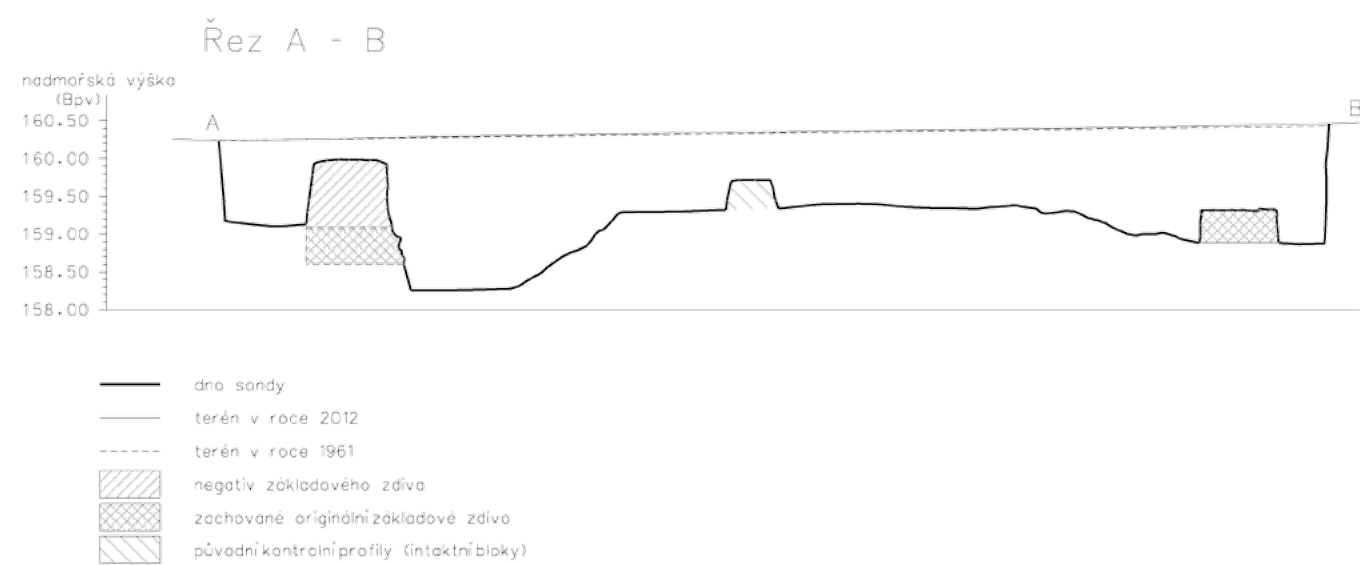
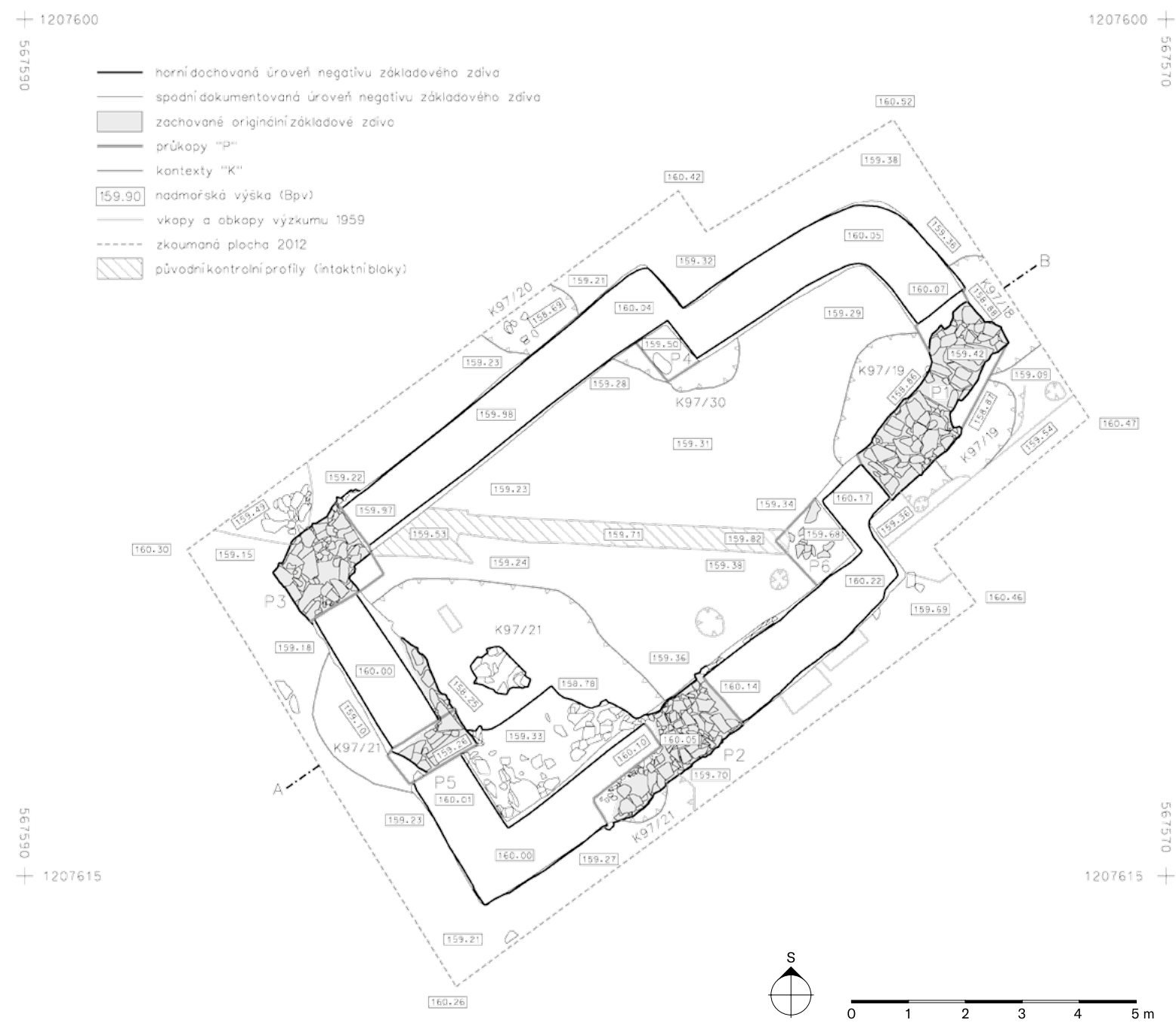
Mezi kostelem, respektive kovoliteckou dílnou, a pohřebištěm hypotetického dvanáctého kostela vedla cesta, která byla součástí hlavní komunikační osy hradiště. Směřovala k severovýchodní bráně akropole, která je ještě dnes patrná jako mírná prohlubeň v tělese valu. Na bránu navazoval dřevěný most přes říční rameno, oddělující akropoli od podhradí.

Asi 15 m východně od pátého kostela začínají první kostrové hroby pohřebiště spojovaného s hypotetickým dvanáctým kostelem. Jako „dvanáctý kostel“ bývá označována litá maltová podlaha zjištěná přibližně ve středu pohřebiště.

Širší prostor 5. a hypotetického 12. kostela jako místo přiléhající k hradbě mělo dlouhý a složitý sídelní vývoj. Je to jedno z mála míst v Mikulčicích, kde předpokládáme kontinuitu povelkomoravského osídlení mezi 9. a 11. stoletím.

POULÍK 1975; KLANICA 1985c; KAVÁNOVÁ 2003; POLÁČEK, MAREK 2005; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK 2006

III.5.3 Půdorys 5. kostela

Revizní výzkum „V. kostel 2012“ (č. 97), provedený v létě 2012, odkryl a zdokumentoval půdorys kostela a s ním související nálezořový kontext. Po odebrání recentního záspy celé zkoumané plochy až na úroveň dosaženou výzkumem v letech 1959-1960 pokračovaly detailní sondážní práce zaměřené na řešení stratigrafických, chronologických, stavebně-technologických a dalších otázek. Za tím účelem bylo položeno několik průřepů negativem základového zdiva (P1 až P6) a sond skrz sedimenty přiléhající ke stavbě. Hlavním posláním revizního výzkumu bylo získání nových indicií pro celkovou interpretaci stavby a ověření jejího půdorysu. Na základě výsledků výzkumu lze potvrdit, že stavba byla skutečně kostelem a její půdorys odpovídal zhruba dispozičnímu schématu publikovanému v posledních šedesáti letech; určité nepřesnosti bylo možné pozorovat v místě napojení chóru na loď a v průběhu západního závěru lodi. Intaktní zdivo dochované na jižní straně chóru odpovídá lichoběžníkovitému tvaru presbytáře, tři bloky zdiva zjištěné v obvodu západní části lodi potvrzují známé dispoziční schéma stavby. Západní část lodi byla poznamenána sekundárním proklesáním základu obvodového zdiva do záspy rozsáhlé jámy - objektu 6/V, což může být důvodem zjištěné nepravidlosti půdorysu lodi, resp. jejího západního závěru.

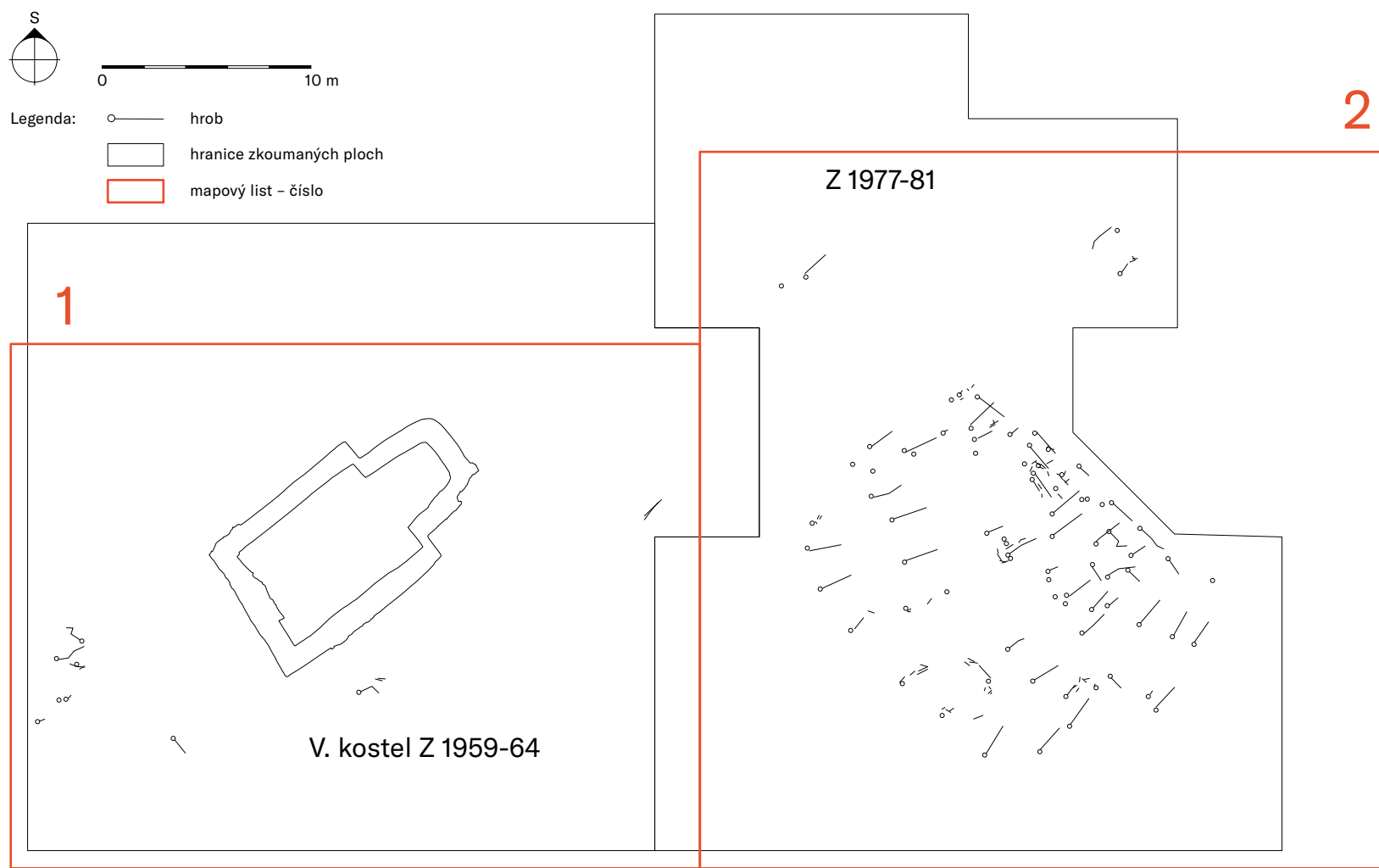
POLÁČEK et al. 2013; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.5.4 Ortofoto 5. kostela

Jednolodní stavba 5. kostela s obdélnou lodí a lichoběžníkovým chórem se zachovala v podobě negativu základového zdiva a několika bloků originálního základového zdiva. Kostel byl dlouhý 12,9 m a široký 7,4 m, vnitřní rozměr lodi činil 6,6 × 5,3 m. Chór měl uvnitř hloubku asi 3,9 m a maximální šířku 3,2 m. Síla zdiva se pohybovala mezi 0,9 a 1,1 m, což je více, než bylo pozorováno u ostatních jednolodních staveb v Mikulčicích. J. Pošmourný předpokládá zaklenutí kostela valenou klenbou.

Větší síla zdiva a nepravidlosti půdorysu naznačují, že stavitelé kostela měli patrně menší zkušenosti s podobným stavebním dílem. Nic neukazuje na výraznější prestiž stavby; její funkce mohla snad nějak souviset s blízkou branou akropole. Je pravděpodobné, že pátý kostel byl postaven až v poslední třetině 9. století, případně na začátku 10. století. Založení kostela v poslední fázi existence velkomoravského centra by mohlo být také vysvětlením, proč v okolí kostela chybí větší pohřebiště.

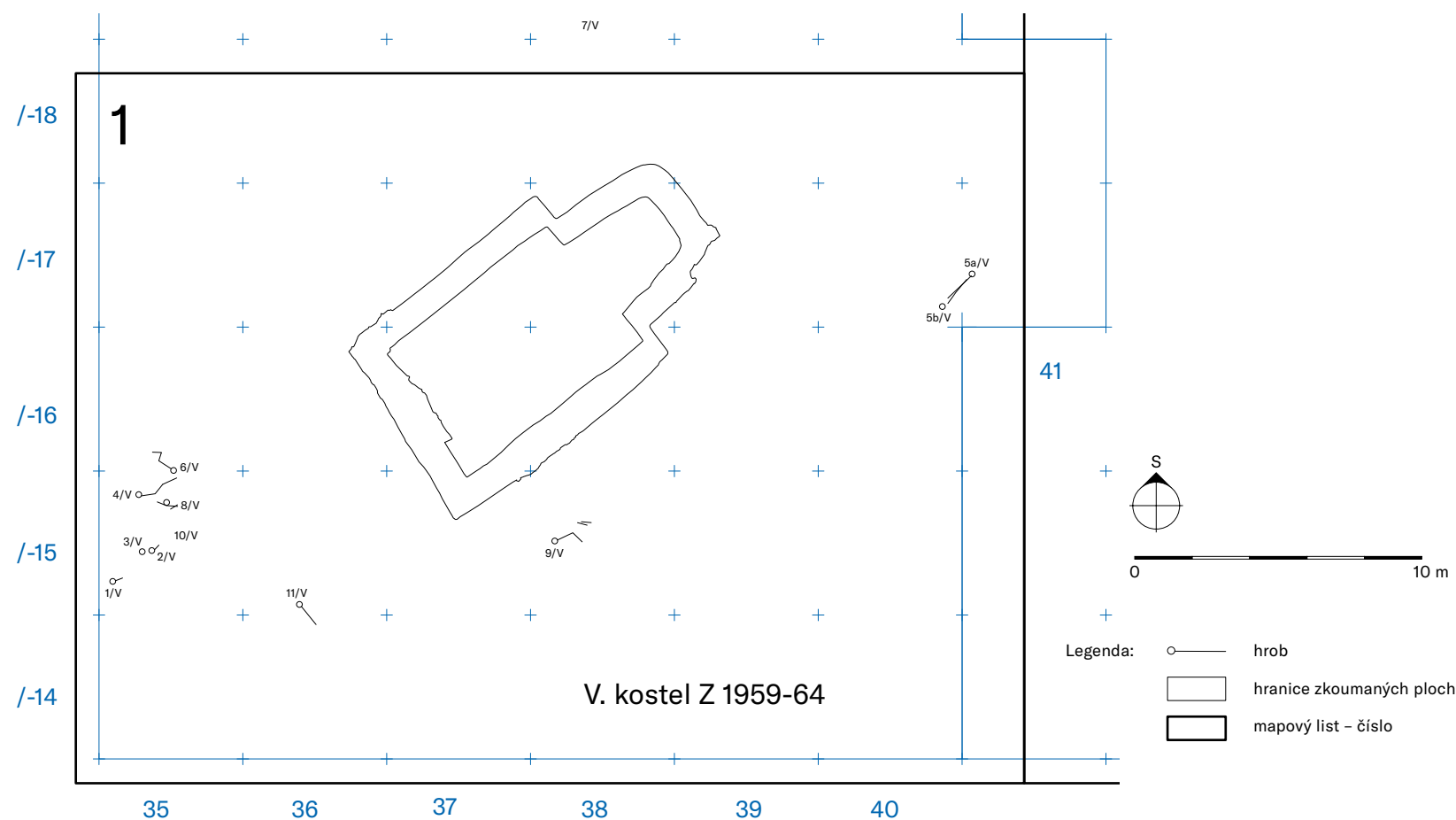
POŠMOURNÝ 1971; POULÍK 1975; POLÁČEK et al. 2013

III.5.5 Plán hrobů u 5. kostela a pohřebiště hypotetického 12. kostela (klad mapových listů a mapové listy 1-2)

V prostoru 5-10 m západně od kostela byla nalezena skupina šesti hrobů (hroby 1/V až 4/V, 6/V, 8/V), které nevyklučují příslušnost ke kostelu, ale vzhledem ke své poloze i výbavě reprezentují spíše „sídlitní“ hroby. Proto v případě 5. kostela nemůžeme s jistotou hovořit o kostelním hřbitovu.

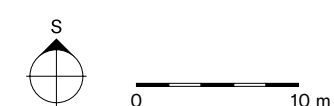
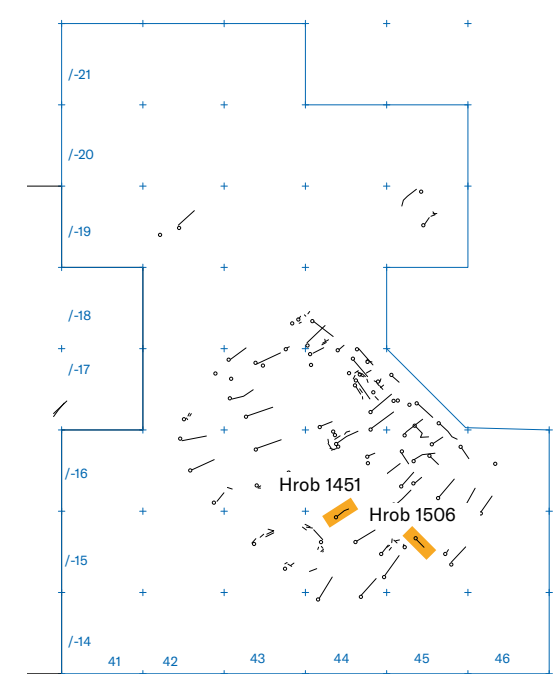
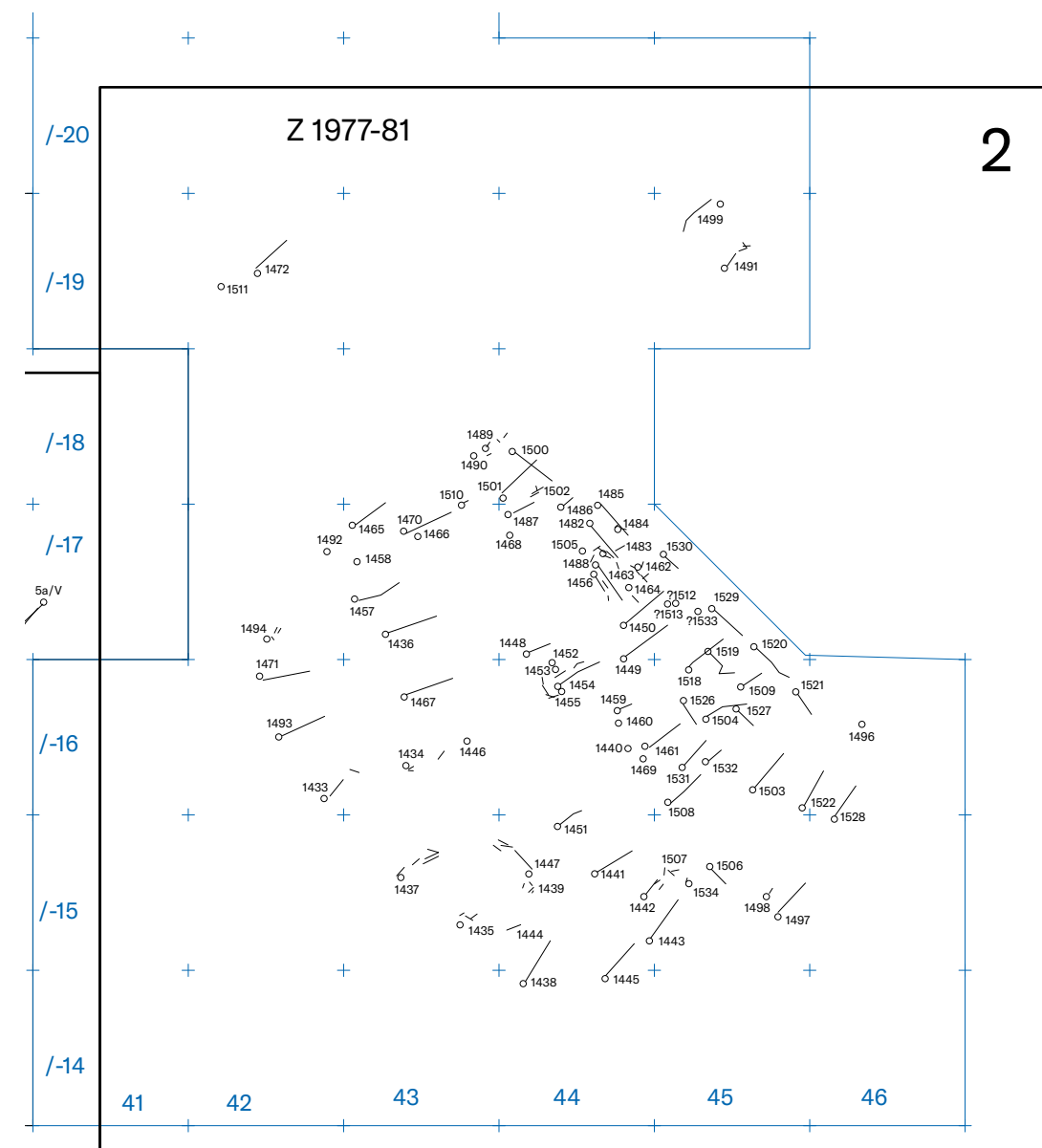
Ve vzdálenosti přibližně 15-35 m východně od pátého kostela se nachází pohřebiště spojované Z. Klanicou a B. Kavánovou s hypotetickým 12. kostelem. V případě tohoto pohřebiště s 81 hroby jde o poměrně kompaktní pohřebištní útvar definovaný navíc specifickými vlastnostmi hrobů a reprezentující nejspíš

úplný závěr velkomoravského období. Pohřebiště sahá na severovýchodní straně k vnitřní stěně hrady akropole, na severozápadě je ohraničené koridorem cesty přicházející k bráně akropole. Na obou dalších stranách vyznívá nekropole do svého přirozeného kraje. Dva hroby situované odděleně ve vzdálenosti 10 m severně od pohřebiště (hroby 1491 a 1494) představují lidské skelety nalezené na fortifikaci, resp. na terénním stupni před čelem hrady. Předpokládá se, že v tomto případě by mohlo jít o oběti násilné události při obraně/dobývání akropole.

Průkaznost tohoto pohřebištního útvaru jako kostelního hřbitova je problematická a souvisí úzce s otázkou zdaleka ne jasné interpretace několika hrobů považovaných Z. Kavánovou za součást interiéru „12. kostela“. Jde o hroby 1436, 1457, 1467, 1471, 1493 v předpokládané lodi kostela a hroby 1448, 1452-1455 v předpokládané hrobové komoře po jižní straně chóru.

KAVÁNOVÁ 2003; POLÁČEK, MAREK 2005; POLÁČEK 2008a; GALUŠKA, POLÁČEK 2006

Legenda:
 ○ hrob
 □ hranice zkoumaných ploch
 □ mapový list - číslo

Hrob 1451

Hrob 1506

0 1 cm
 1:1

III.5.6 Charakteristika pohřebiště a inventář vybraných hrobů u hypotetického 12. kostela

Asi 15 m východně od pátého kostela začínají první kostrové hroby pohřebiště spojovaného s hypotetickým dvanáctým kostelem. Z přibližně 80 odkrytých hrobů je větší část bez nálezů. Podobně jako na pohřebišti u čtvrtého nebo šestého kostela zde chybí hroby se zbraněmi nebo nádobami. V několika hrobech je doložen stříbrný šperk, ojediněle pak pozlacené náušnice nebo gombíky. Pohřebiště patří pravděpodobně až závěru velkomoravského období. Platí to rovněž o 10 hrobech, které se nacházejí „uvnitř“ předpokládané kostelní stavby.

Hrob 1451

V hrobě dítěte (odhad dožití 6-7 let), který byl uložen jižně od hypotetické kostelní stavby, se nacházel železný nůž a především stříbrný prsten s granulovaným butonem a filigránními drátky zdobenou obroučkou (1). Prsten byl navlečen na prstě levé ruky.

Hrob 1506

Dětský hrob (odhad dožití 2 roky) byl zahlouben jihovýchodně od hypotetického 12. kostela. U lebky ležely dva páry stříbrných náušnic, na každé straně po jednom kusu od obou typů. Jednalo se o náušnice se čtyřmi bubínky (1) a s jednostranným hrozničkem a granulovaným spodním obloukem (2). Hrobovou výbavu doplňoval nůž.

III.6 ŠESTÝ KOSTEL V PODHRADÍ

III.6.1 Model nálezné situace 6. kostela stav 2013

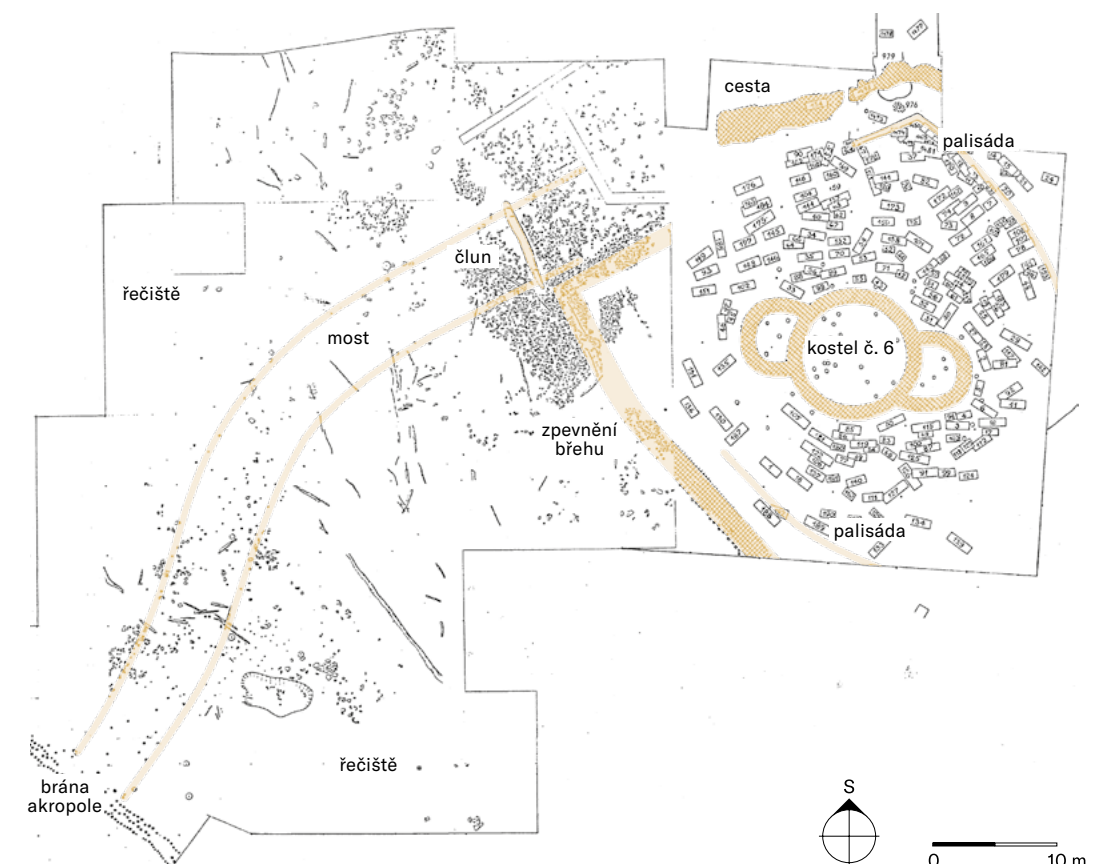
Digitální model dokumentuje archeologickou situaci kostela odkrytou při revizním výzkumu kostela v roce 2013. Tato situace reprezentuje stav objektu po původním terénním výzkumu v roce 1960, doplněný nově dílčími průzkopy a sondami vedenými přes negativ a k němu přiléhající sedimenty. S výjimkou izolovaných, kameny vyložených křulových jam uvnitř lodi a západní apsidy se v prostoru kostela nedochovaly žádné intaktní sedimenty. Celý terén uvnitř i vně stavby byl již v roce 1960 snížen na úroveň podložního písku. Tato přirozená úroveň byla tehdy dokonce ve značné části plochy překročena, a to jak mechanickým snižováním terénu, tak formou sond vedených vesměs kolem základových rýh kostela. Pro revizní výzkum a celkové poznání kostela to byla nepříznivá zpráva; reliéf původního terénu v prostoru stavby je dnes obtížně rekonstruovatelný a stratigrafické otázky stěží ověřitelné. Velkomoravský kostel č. 6 patří podle dnes převažujícího odborného názoru pokročilě 2. polovině 9. a počátku 10. století, podobně jako přilehlý hřbitov. Za pozornost stojí sídlištní aktivity v prostoru stavby datované do 2. poloviny 10. nebo počátku 11. století. Menší skupina hrobů byla zahloubena do destrukce kostelní stavby přibližně v 11. nebo 12. století.

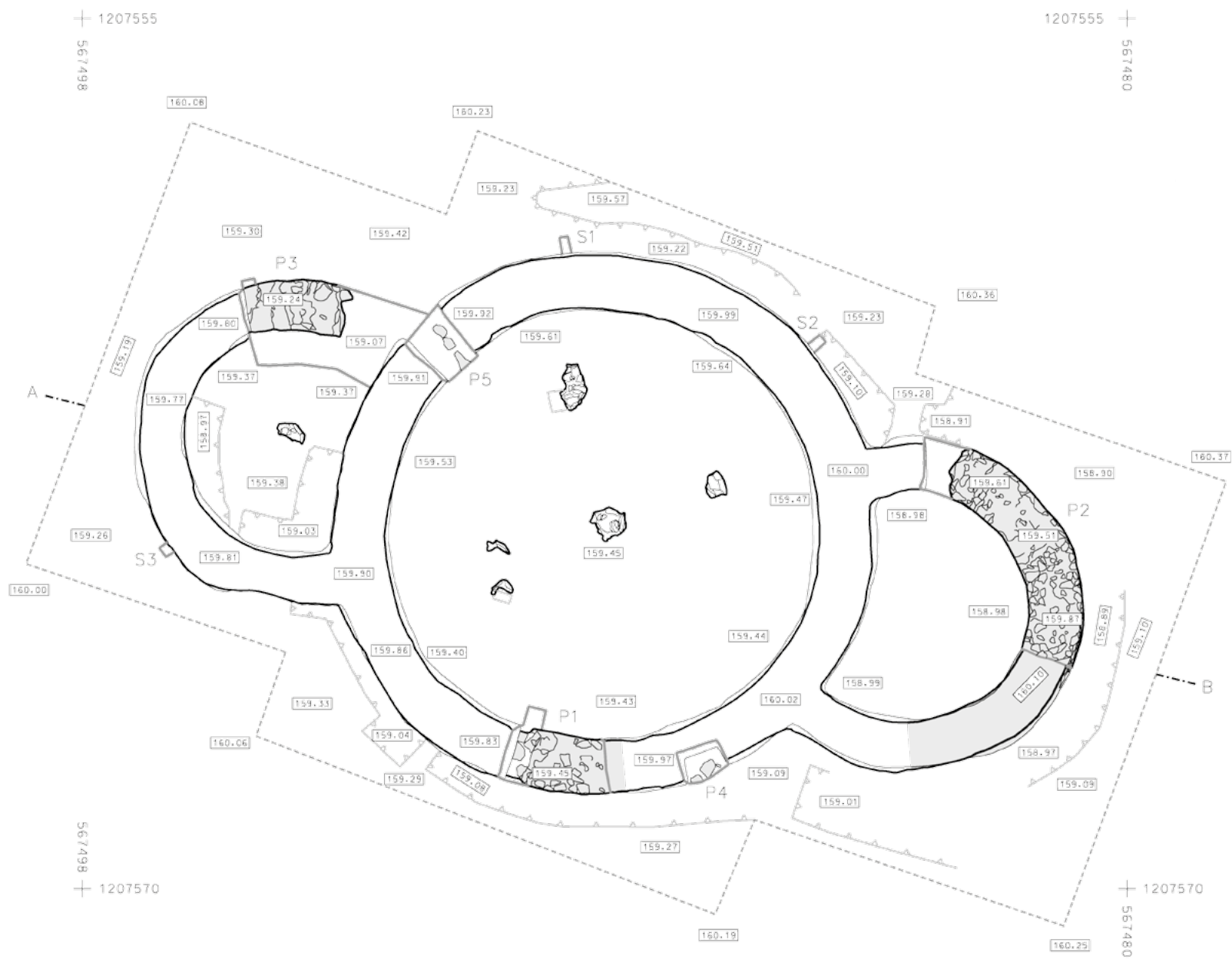
POLÁČEK et al. 2014a; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.6.2 Celková situace v okolí 6. kostela

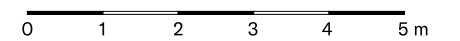
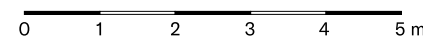
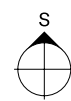
Kostel stál v jižním cípu vyvýšené, dnes zalesněné písčité duny Těšický les v podhradí velkomoravského hradíště, severovýchodně od akropole. V 9. století byla tato část podhradí propojena s akropolí dřevěným mostem, který byl součástí hlavní, tzv. páteřní komunikace mikulčické aglomerace. Tato důležitá cesta obcházela ze severní strany ohrazení hřbitova 6. kostela, stáčela se k jihovýchodu a pokračovala dále, nejspíš do prostoru kaple sv. Margity na dnešní slovenské straně aglomerace. Zmíněná cesta oddělovala prostor 6. kostela od sídlištního areálu v prostoru Těšického lesa rozkládajícího se severně od něj. Z jižní strany byly sakrální areál kostela a pohřebiště ohraničeny přirozeným terénním zlomem – břehem dnes zaniklého říčního koryta, který zde vytvářel výraznou výspu a zřetelně vymezený prostor. Podle výsledků posledních výzkumů nestál v takto určeném prostoru žádný významný profánní objekt jako rezidenční nebo reprezentativní stavba související s předpokládaným velmožským dvorcem. Pokud dvorec s vazbou na kostel existoval, musel být situován až za zmíněnou cestou severně od sakrálního areálu kostela.

POLÁČEK 2016; HLADÍK 2019; POLÁČEK 2020b

- horní dachovaná úroveň negativu základového zdiva
- spodní dokumentovaná úroveň negativu základového zdiva
- zachované originální základové zdivo
- sondy "S" a průkopy "P"
- 159.90 nadmořská výška (Bpv)
- vkopy a obkopy výzkumu 1960
- zkoumaná plocha 2013

Řez A - B

- dno sondy
- terén v roce 2013
- terén v roce 1961
- negativ základového zdiva
- zachované originální základové zdivo

III.6.3 Půdorys 6. kostela stav 2013

Nově byly pozůstatky kostela dokumentovány při revizním výzkumu „VI. kostel 2013“ (č. 101). Půdorys stavby se zachoval v podobě negativu základového zdiva, v případě větší části východní apsidy a dvou menších úseků lodi dokonce ve formě originálního základového zdiva. Revizní výzkum potvrdil správnost původně dokumentovaného půdorysu dvouapsidové rotundy, jak byl publikován J. Poulíkem v roce 1963. V místech dochovaného originálního zdiva a v dalších úsecích půdorysu kostela byly revizním výzkumem provedeny průkopy (P) a sondy (S) s cílem dokumentovat strukturu zdiva, odebrat vzorky malt a řešit konkrétní stratigrafické otázky. Povrch rostlého podložího písku v prostoru stavby se snižoval mírně k východu. Bohužel nelze dnes ověřit, zda je nižší úroveň terénu v západní a ještě výrazněji ve východní apsidě výsledkem záměrného snížení v době existence stavby, nebo zda jde o důsledek sekundárního porušení terénu při původním výzkumu v roce 1960.

POULÍK 1963; POLÁČEK et al. 2014a; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.6.4 Ortofoto 6. kostela stav 2013

Válcová loď kostela se dvěma přilehlými apsidami měří 16,5 m na délku a 9,5 m na šířku. Vnější šířka apsid v místech napojení na loď je 5,2 m, vnitřní hloubka apsid je 2,7 m. Podle bloků zdiva nalezených při výzkumu poměrně daleko od stavby se soudí, že mohla být značně vysoká. Předpokládá se zaklenutí lodi kopulí a apsid konchami. Funkce východní apsidy jako chóru kostela je zřejmá. Ovšem účel západní apsidy nedokážeme uspokojivě vysvětlit (předšín s tribunou v patře?, křtící kaple?). Podoba západní apsidy jako válcové věže obdobně například té u rotundy na Řípu, jak ji rekonstruují někteří autoři, je nepravděpodobná.

Svatyně byla prvním kostelem zkoumaným v mikulčickém podhradí a také první objevenou rotundou v Mikulčicích. V roce 1960, kdy probíhal její výzkum, šlo navíc o první archeologicky odkrytou velkomoravskou rotundu. To zásadně změnilo směr diskusí o původu nejstarších českých rotund, odvozených následně právě od velkomoravských staveb. Z hlediska architektonického, ale i kvalitou použité malty a bohatou polychromní výzdobou interiéru je 6. kostel pozoruhodnou stavbou a jednou z nejvyspělejších velkomoravských sakrálních architektur.

POULÍK 1963; MERHAUTOVÁ-LIVOROVÁ 1970; KLANICA 1985c; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK et al. 2014a; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.6.6 Charakteristika pohřebiště a inventář vybraných hrobů u 6. kostela

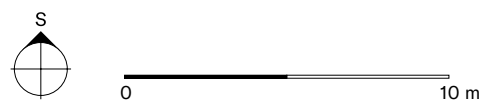
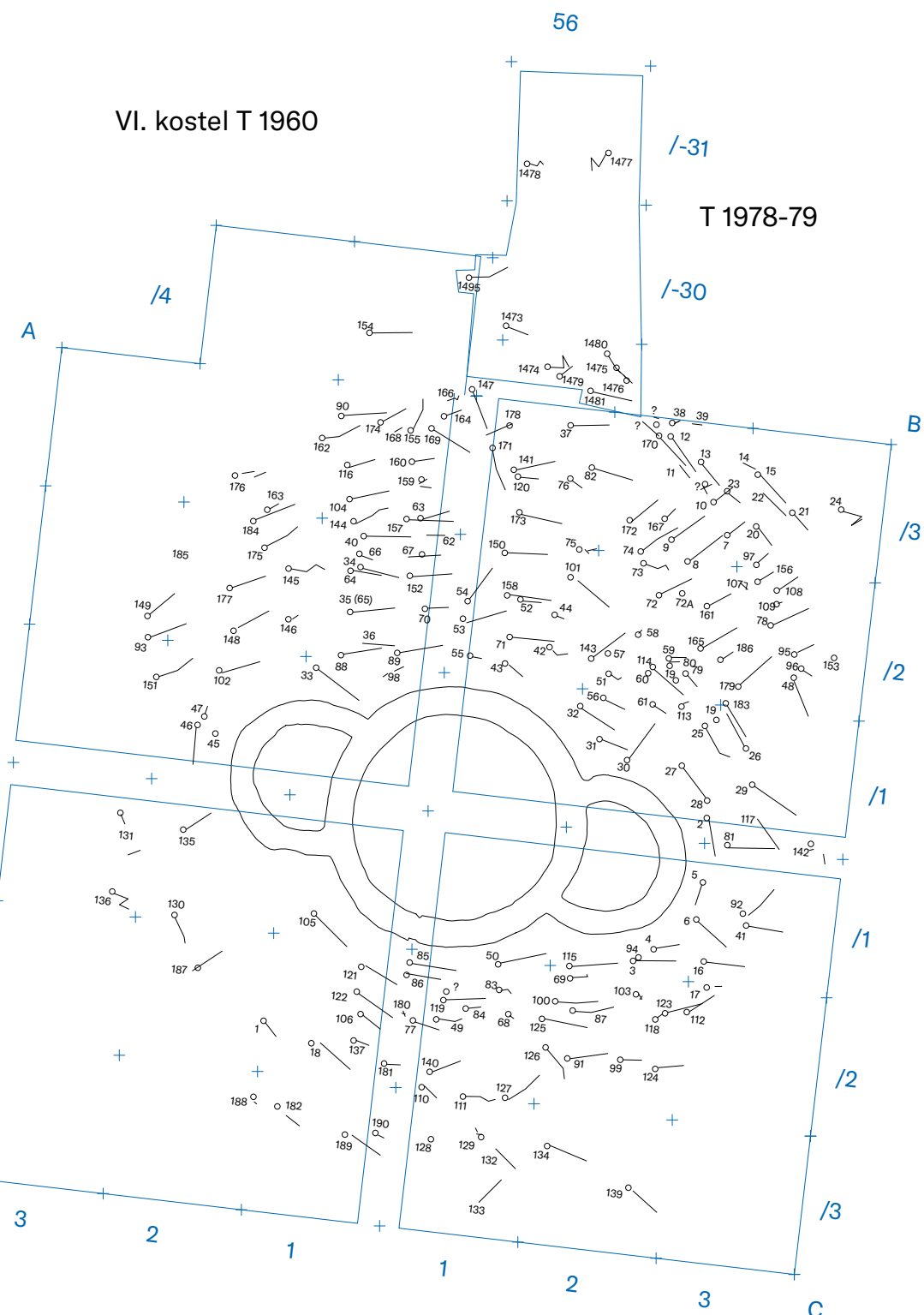
Z hlediska výbavy hrobů je charakteristickým znakem pohřebiště absence nádob a zbraní v hrobech. Tento jev je nejčastěji vykládán jako doklad pokročilé fáze křesťanského pochovávání, kdy přidávání podobné „tradiční“ hrobové výbavy mělo být již na ústupu. Naopak častým nálezem na pohřebišti jsou šperky a ostruhy. V řadě ženských hrobů byly nalezeny stříbrné, zlaté nebo pozlacené šperky – hlavně náušnice. Gombíky vystupují zejména v dětských hrobech. Nápadný je relativně vysoký podíl hrobů se zlatým šperkem. Charakteristickou výbavou mužských hrobů jsou ostruhy, vesměs železné, v ojedinělých případech plátované stříbrem nebo lité bronzové. K poslední uvedenému patří i garnitura litých bronzových pozlacených ostruh z patrně nejnákladněji vybaveného hrobu nekropole 50/VI.

Podobně jako stavba dvouapsidové rotundy reprezentuje i její hřbitov elitní prostředí blízké hmotné kultuře knížecího hrada, resp. jeho nejobhatších nekropolí. Celkový podíl hrobů s nálezy na pohřebišti je poměrně nízký (cca 37 %), ovšem nekropole vyniká celou řadou luxusně vybavených elitních hrobů, viz následující výběr.

Hrob 50/VI

Muž, který zemřel ve věku 20-39 let, byl pohřben v blízkosti jižní zdi rotundy. Jeho hrobová výbava zahrnuje pár bronzových pozlacených ostruh s vegetabilním ornamentem (1), ke kterým patří materiálově i stylově odpovídající garnitura kování řemíků (2, 3). Oděv muže doplňoval opasek s litou soupravou bronzových pozlacených kování v podobě přezky (4), záponek ve tvaru dvojic ptáčků (5) a nákončí (6). Nákončí a přezka charakterem výzdoby odkazují na původ ve Franské říši, ovšem teprve druhotně došlo k odstranění trnu přezky, která tak byla dodatečně adaptována na velkomoravskou módu zapínání opasku pomocí dvojice ptáčků.

VI. kostel T 1960

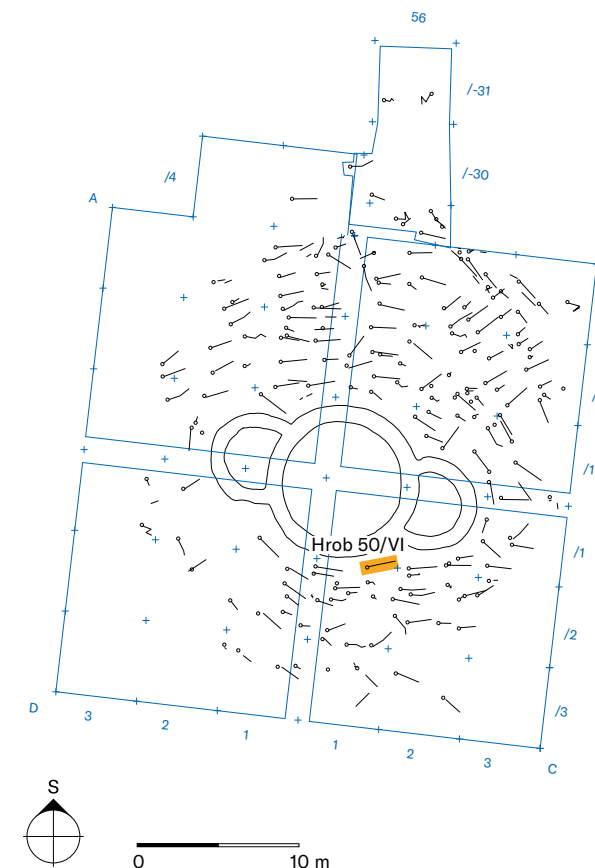
Legenda: ○ hrob
□ hranice zkoumaných ploch

III.6.5 Plán pohřebiště 6. kostela (čísla hrobů jsou lomena VI)

V okolí šestého kostela bylo prozkoumáno 205 hrobů. Hroby jsou číslovány samostatnou řadou čísel, která jsou opatřena římskou číslicí kostela za lomítkem (I/VI-190/VI), hroby v ploše T 1978-79 mají čísla průběžně základní řady číslování hrobů v Mikulčicích (1473-1481, 1495). Většina hrobů patří kostelnímu hřbitovu, menší část hrobů – zejména ty ležící v prostoru severního ohrazení hřbitova, resp. za ním (včetně koridoru obvodové cesty) – mohla vzhledem k okrajové poloze vůči hřbitovu a částečně i nerituálnímu uložení zemřelých patřit násilně usmrceným jedincům nebo osobám vyčleněným

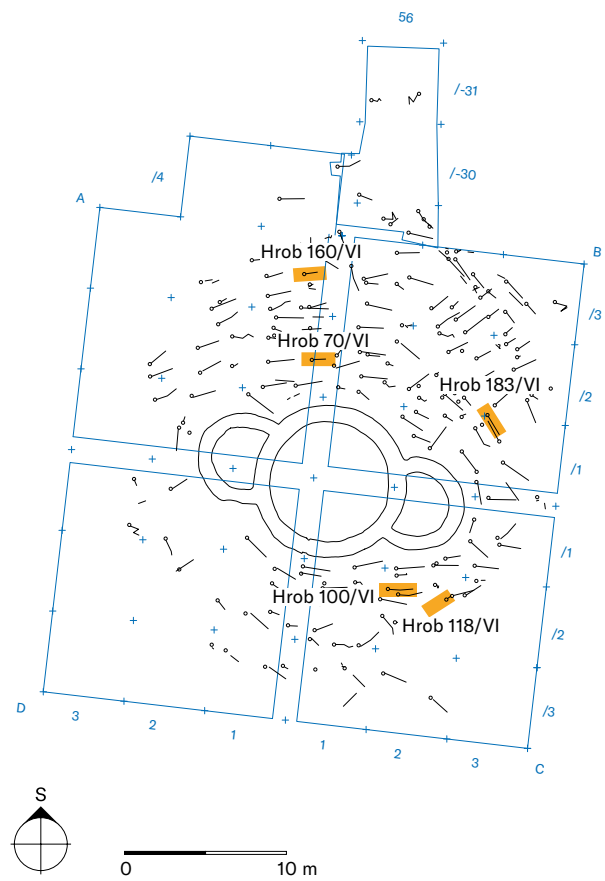
z komunity pochovávající na hřbitově. Žádný z hrobů nezasahoval pod stavbu kostela, všechny hroby respektovaly v menším odstupu vnější obvod stavby. Na pohřebišti se pochovávalo zejména v pokročilé 2. polovině 9. a na začátku 10. století, i když existují i hypotézy o dvou fázích pochovávání s počátky té starší již v 1. polovině 9. století.

POULÍK 1963; KLANICA 1985c; PROFANTOVÁ 2003; POLÁČEK, MAREK 2005; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; KOŠTA 2008; HLADÍK 2019

Hrob 50/VI

Hrob 70/VI

Chlapec (pohlaví určeno na základě hrobové výbavy) s dožitým věkem odhadnutým na 2–4 roky byl uložen v kumulaci hrobů severně od kostelní stavby. Součástí jeho pohřební výbavy byly malé bronzové páskové ostrухy s garniturami kování řemínků, dále opasek se soupravou litých bronzových pozlacených kování sestávajících z přezky a nákončí (1, 2) pravděpodobně franského původu a dva páry gombíků (3). Nechyběl železný nůž a další neurčený předmět. Mezi kosterními pozůstatky byly nalezeny při antropologické revizi fondu také kosti druhého dítěte. Mohlo se tedy původně jednat o dvojhrob, což by odpovídalo přítomnosti dvou párů gombíků.

Hrob 100/VI

Jedinec, který zemřel ve věku 15–19 let, byl uložen jižně od kostelní stavby. Jeho výstroj sestávala z páru železných ostruh zdobených stříbrnou tauzií (1) a materiálově i stylově odpovídající soupravy kování řemínků skládající se z nákončí a průvlečky s přezkou (2, 3). U kolen byly nalezeny dva páry kování lýtkových vázání sestávajících vždy z pozlaceného bronzového nákončí a přezky s průvlečkou (4, 5). Je pozoruhodné, že zcela shodná souprava kování byla objevena ve dva metry vzdáleném hrobě 50/VI. Všechny výrobky pocházejí nepochybně z téže dílny a je možné, že původně patřily výstroji jednoho bojovníka a až následně byly rozděleny mezi dva majitele. Poslední součástí hrobové výbavy byl stříbrný gombík zdobený drobnými pukličkami a granulací, nalezený u pravé klíční kosti (6).

Hrob 118/VI

Dívka (pohlaví určeno na základě hrobové výbavy) s dožitým věkem 2–3 roky byla uložena jihovýchodně od kostelní stavby. Bohatství doprovodných nálezů činí její hrob výjimečným – jedná se o zlatou košíčkovou náušnici (1) a tři páry pozlacených gombíků ze slitiny mědi. Je to jeden ze dvou mikulčických hrobů s takto vysokým výskytem gombíků. Na rozdíl od hrobu 505 u 3. kostela byly ale v tomto případě všechny gombíky součástí oděvu pohřbené dívky, což prozrazuje jejich poloha u lebky. Jednalo se o unikátní pár s horizontálními plastickými žebry s granulovanými pukličkami (2), další pár s tepanou výzdobou v podobě palmet (3) a konečně o pár drobných granulovaných gombíků (4).

Hrob 160/VI

Dívčí hrob (pohlaví určeno na základě hrobové výbavy) se nacházel severně od kostelní stavby. Zemřelá ve věku 4–8 let byla vybavená typickou kolekcí vysoce společensky postavených ženských elit Velké Moravy, sestávající ze čtyř zlatých náušnic s oboustranným hrozničkem (1), páru stříbrných košíčkových náušnic (2) a stříbrného gombíku s pájenými pukličkami zdobenými makovou granulací (3). V hrobě se dále nacházelo vědro a nůž.

Hrob 183/VI

V hrobě mladé ženy (věk úmrtí odhadnut maximálně na 20 let), který se nacházel severovýchodně od kostelní stavby, byla objevena početná výbava šperku z drahých kovů. Jednalo se o dvě párové zlaté hrozničkovité náušnice (1), stříbrnou hrozničkovitou náušnici (2) a stříbrnou, fragmentárně dochovanou náušnici s původně čtyřmi (?) granulovanými bubínky (3). U klíční kosti ležel stříbrný gombík s vegetabilní tepanou výzdobou (4). Jedná se o jediný hrob dospělé osoby pohřbené u 6. kostela, který byl vybaven gombíkem.

POULÍK 1963; PROFANTOVÁ 2003; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; KOŠTA 2008; KOUŘIL 2020; UNGERMAN 2020a; 2020b; ZAZVONILOVÁ, VELEMÍNSKÝ, BRŮŽEK 2020

Hrob 70/VI

0 1 cm
1:1

Hrob 100/VI

Hrob 118/VI

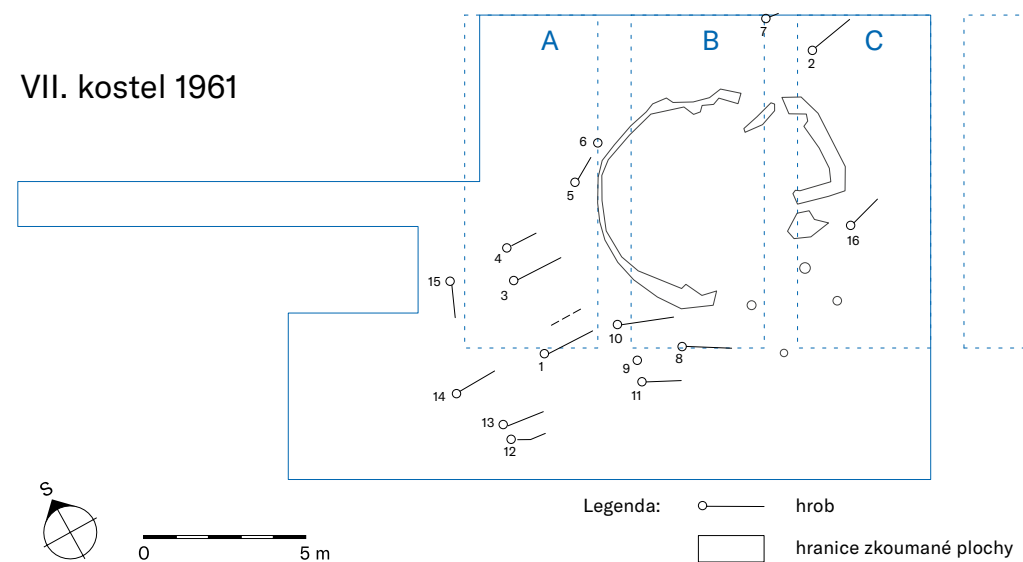
0 1 cm
1:1

Hrob 160/VI

Hrob 183/VI

III.7 SEDMÝ KOSTEL V PODHRADÍ

III.7.1 Relikty 7. kostela stav 1961

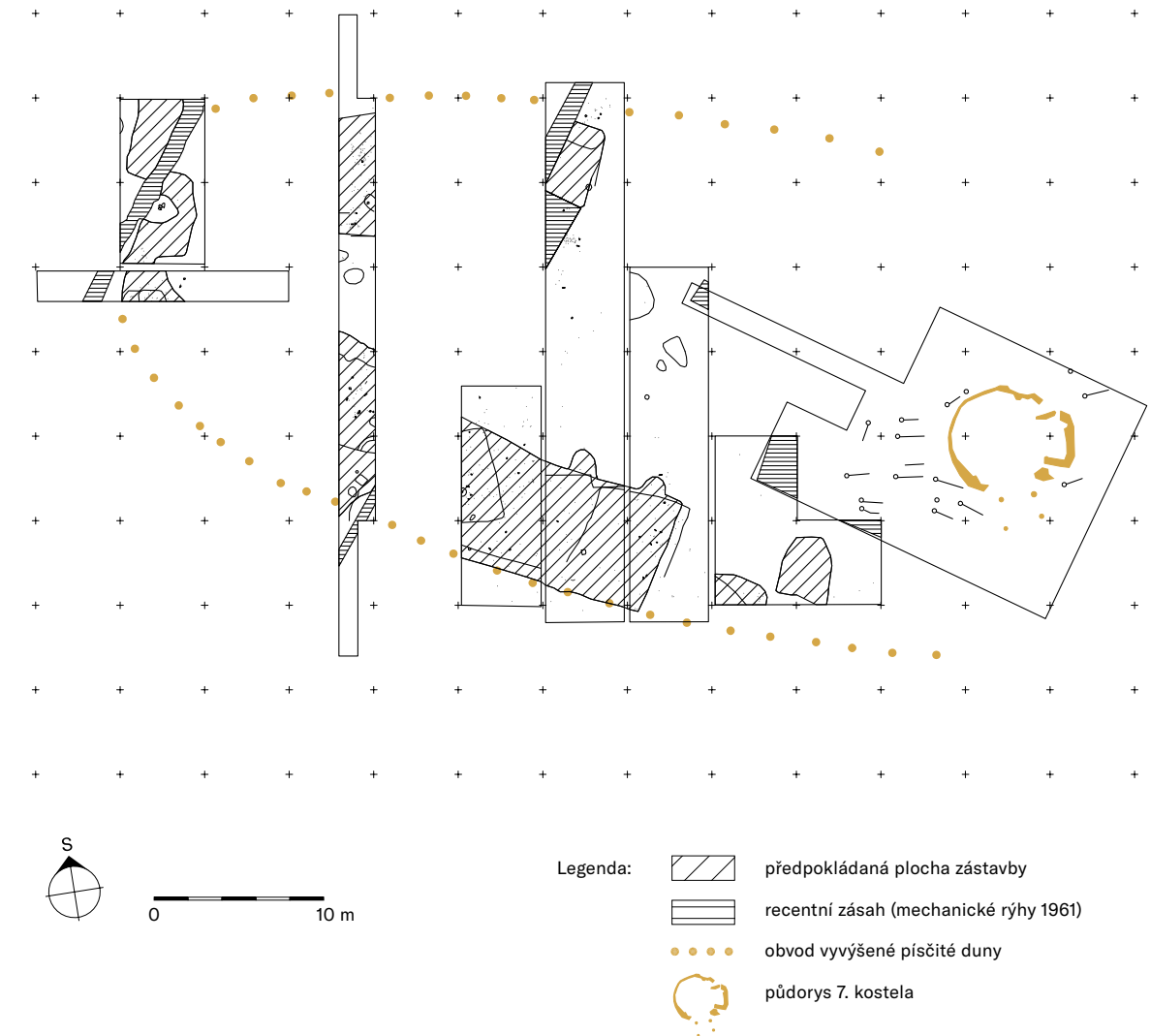
Fotografie ukazuje relikty 7. mikulčického kostela při výzkumu v roce 1961. Zřetelný je maltový lem stavby kruhového půdorysu. Uvnitř objektu vystupují bloky zřícené malty nebo omítky ze stěn stavby a v pozadí kameny z destrukce chóru. Celý prostor kolem stavby je mechanicky snížen minimálně 30 cm pod úroveň rostlého terénu, takže nejen stavba, ale i hroby z přilehlého pohřebiště zůstávají na vyvýšených blocích. Z dané situace je zřejmé, že úroveň podlahy kostela se nacházela těsně pod povrchem recentního terénu a že hroby byly jen mělce zahloubeny do terénu. Sedmý kostel jako jediná mikulčická sakrální stavba nebyl podroben reviznímu výzkumu. Veškerá dokumentace vychází z výzkumu kostela v roce 1961 a plošného odkryvu prováděného v roce 2004 v prostoru sídelního areálu navazujícího organicky na prostor kostela v poloze Štěpnice I.

POULÍK 1963; KOUŘIL 2010

III.7.2 Půdorys 7. kostela (čísla hrobů jsou lomena VII)

Stavba centrálního půdorysu o průměru 6,5 m sestávala z dřevěné konstrukce stěn lodi zpevněné maltou a omítnuté, dále z patrně celokamenné konstrukce mělkého chóru trapezoidního tvaru a lehkého dřevěného přístřešku před vchodem. Dřevěná konstrukce stěn sestávala z horizontálně hustě vedle sebe uspořádaných prutů zpevněných maltou a oboustranně omítnutých. Proutěná armatura musela být ukotvena v dřevěných rámech, které se však nedochovaly. Chybí jakékoliv prvky nosné konstrukce stavby.

POULÍK 1963; KOUŘIL 2010

III.7.3 Celková situace v okolí 7. kostela

Sedmý kostel v podhradí byl součástí sídelního okrsku ležícího na písčité duně Štěpnice I ve vzdálenosti cca 300 m od severozápadní brány předhradí. První etapa terénního výzkumu zde proběhla v roce 1961, kdy byl pod vedením Josefa Poulíka a Jaroslava Tejrala zkoumán 7. kostel s přilehlým malým hřbitovem. Druhá etapa terénního výzkumu (B 2004 I) se zaměřila na plošný odkryv přilehlého sídelního areálu, rozkládajícího se na mírně písčité vyvýšenině (duně) severozápadně od kostela. Výzkum v roce 2004 prokázal ne příliš intenzivní krátkodobé osídlení polohy. Pravidelné, lehce zahloubené plošné útvary vyplněné humózní hlinou s koncentrací kamenů, keramiky a dalšího sídelního odpadu indikovaly s velkou pravděpodobností původní povrchovou zástavbu. Ta lemovala obvod vyvýšené písčité duny a vytvářela protáhlý podkovovitý útvar, jehož „otevřenou“ východní stranu uzavíral 7. kostel s hřbitovem.

Dosavadní archeologický výzkum prokázal, že v poloze Štěpnice I existoval ve 2. polovině 9. nebo v raném 10. století menší sídelní útvar související dispozičně a nejspíš i funkčně s kostelem a jeho hřbitovem. Lze se domnívat, že tento areál byl rezidenčním a hospodářským útvarem elit, jakýmsi dvorcem, ovšem bez dokladů opevnění nebo jednoduchého ohrazení. Zdejší komunita se svými majetkovými poměry – tak jak je odrazí skladba archeologických nálezů – zřejmě příliš neodlišovala od venkovského obyvatelstva. Elitní charakter osídlení je zřejmý z přítomnosti sakrální stavby a nákladněji vybavených hrobů na kostelním hřbitově. Ten odpovídá charakteru malého rodinného pohřebiště.

POULÍK 1963; POLÁČEK 2006; HLADÍK, MAZUCH, POLÁČEK 2008; KOUŘIL 2010; POLÁČEK 2020b

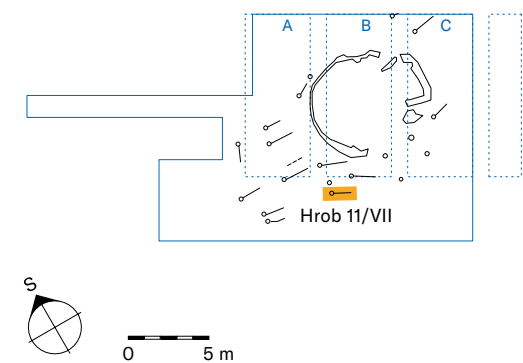
III.7.4 Charakteristika pohřebiště a inventář vybraných hrobů u 7. kostela

Z 16 hrobů situovaných hlavně při západní straně stavby byla polovina bez nálezů, ostatní obsahovaly jen jednoduchou výbavu, odpovídající 2. polovině 9. až počátku 10. století. Z celkového průměru vynikají tři hroby – dva s ostruhami (13 %) a další hrob s velkými stříbrnými gombíky.

Hrob 11/VII

Hrob juvenilního jedince (věk v době smrti odhadován na 14–17 let) se nacházel jihozápadním směrem od kostelní stavby a obsahoval jako jedinou součást hrobové výbavy dvojici nadprůměrně kvalitně provedených velkých stříbrných gombíků (1). Jejich povrch je zdoben tepáním ve tvaru palmových listů uspořádaných do schématu arkády.

POULÍK 1963; KOUŘIL 2010

Hrob 11/VII

1
0 1 cm
1:1

III.8 OSMÝ KOSTEL V PODHRADÍ

III.8.1 Model nálezové situace 8. kostela stav 2011

Digitální model dokumentuje archeologickou situaci kostela odkrytou při revizním výzkumu kostela v roce 2011. Reprezentuje stav objektu po odstranění recentní písčité navážky, kterou byl zavezen původní odkryv kostela z roku 1961, a po provedení nových revizních terénních prací: průkopů vedených přes kamenný základ stavby a sond protínajících intaktní sedimenty v dotyku se stavbou. Objekt se zachoval v podobě porušeného základového zdiva, což je u mikulčických kostelů výjimečné.

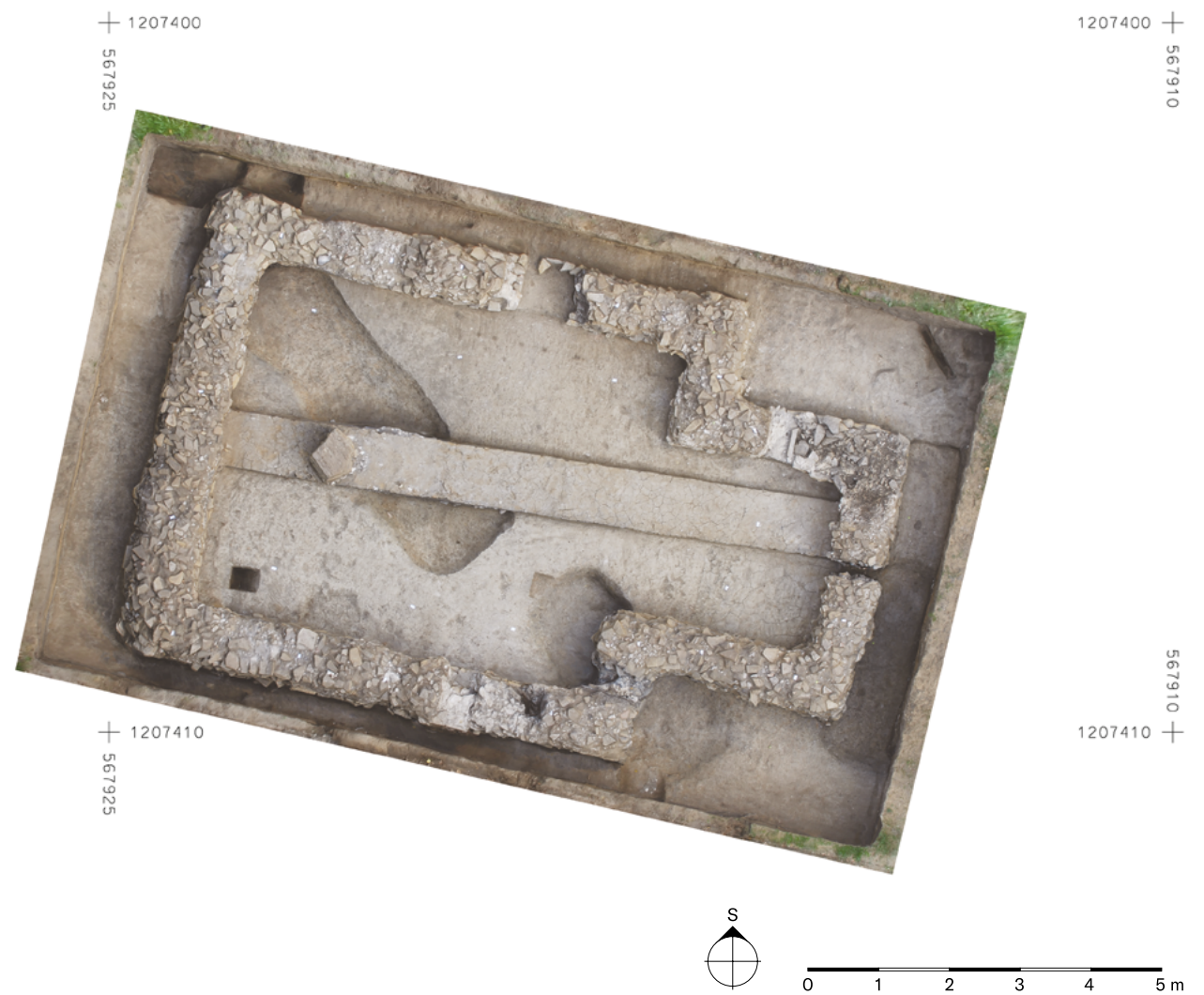
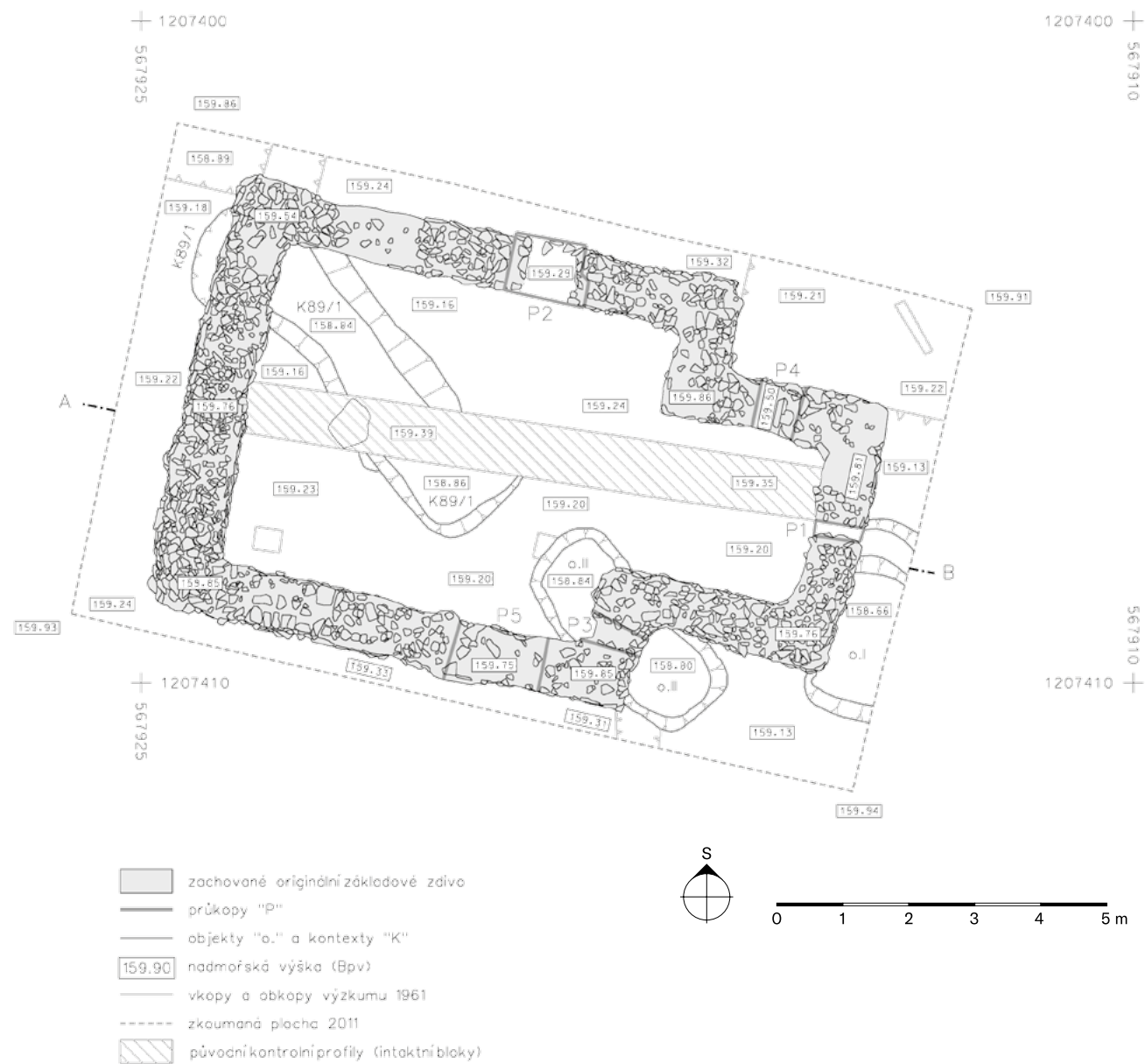
POLÁČEK, ŠKOJEC 2012; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.8.2 Celková situace v okolí 8. kostela

Kostel stál na severním břehu dnes zaniklého říčního koryta, které v 9. století obepínalo jako přirozená ochrana opevněný areál předhradí. Byl založen v západní části rozsáhlého sídelního areálu severního podhradí, v místě již dříve zastavěném sídlištními objekty. Kostel byl zkoumán Josefem Poulíkem a Jaroslavem Tejralem v roce 1961. Šlo nejspíše o jednoduchou dřevěnou nebo dřevo-kamennou stavbu s pravoúhlým chórem. Kostel byl obklopen malým a nepříliš bohatě vybaveným pohřebištěm. V prostoru hřbitova se našly pozůstatky dřevěné stavby, o které autoři výzkumu uvažovali jako o možném předchůdci 8. kostela. Pozornost si zaslouží hromadný nález – sklad železných předmětů – odkrytý v presbytáři kostela pod dvěma žernovy. Kostel byl v roce 2011 podroben reviznímu výzkumu, jehož cílem bylo především ověřit stavební podobu a datování objektu, stejně jako jeho stratigrafické vztahy k sídlištním objektům.

POLÍK 1975; POLÁČEK, MAREK 2005; POLÁČEK et al. 2007; KOUŘIL 2008

III.8.4 Ortorecto 8. kostela stav 2011

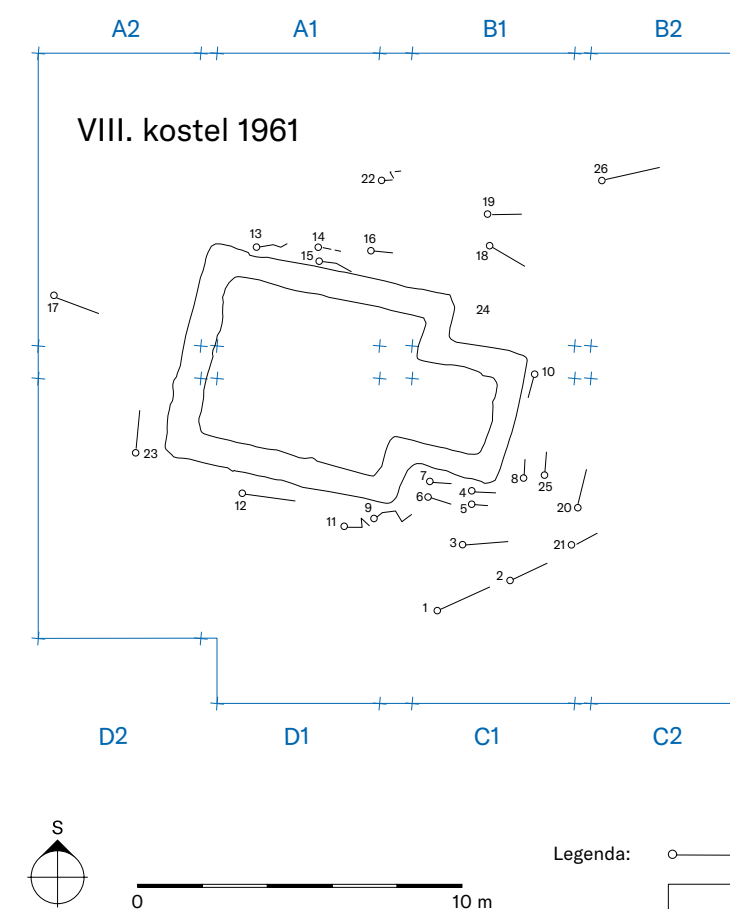
Jednoduchá stavba s pravoúhlým presbytářem měla vnější rozměry přibližně 10,5 × 6,8 m. Vnitřní prostor lodi měřil 6,1 × 4,9 m, chór měl uvnitř délku 2,6 m a šířku 2,4 m. Síla zdiva se pohybovala mezi 0,7 a 0,8 m. J. Pošmourný rekonstruoval osmý kostel jako jednoduchou plochostropou stavbu s obdélníkovou lodí a pravoúhlým presbytářem. Kostel byl situován na západním okraji sídlištního areálu s doklady řemeslné výroby, označovaného jako severní podhradí. Otázka funkce stavby zůstává otevřená. Jedním z možných výkladů je přináležitost kostela k opevněnému areálu předhradí.

POŠMOURNÝ 1971; GALUŠKA, POLÁČEK 2006

III.8.5 Plán a charakteristika pohřebiště 8. kostela (čísla hrobů jsou lomena VIII)

Kolem kostelní stavby bylo evidováno 26 hrobových celků, z nichž tři čtvrtiny patřily jedincům zemřelým v dětském věku, což je proti jiným pohřebištím extrémně vysoké zastoupení dětí. Hrobovou výstavu obsahovala přibližně třetina pohřbů. Složením nálezů se řadí pohřebiště mezi „chudé“ nekropole, nejčastějšími artefakty jsou železné nože, výjimečně se objeví jednoduchý šperk v podobě nezdobených gombíků, gombíků s pájenými kroužky nebo náušnic z měděných drátků s drobnými závěsky. Pro datování celého pohřebiště byl důležitý objev páru olovených litých gombíků z dětského hrobu 10, které bývají spojovány se závěrem velkomoravského období.

KOURLIL 2008

III.8.3 Půdorys 8. kostela stav 2011

Revizní výzkum „VIII. kostel 2011“ (č. 89) přinesl nové informace zejména o stavební konstrukci kostela a sídlištních objektech pod stavbou. Relikty stavby, které se zpočátku jeví jako intaktní zdivo, se po provedení několika příčných řezů ukázaly jako nekompatní, místy jako sekundárně vytěžené základové zdivo. Na několika místech, zejména v nárožních partiích, byly nalezeny otisky kůlů, které měly patrně celou stavbu zpevňovat. Kostel měl nejspíš kombinovanou dřevo-kamennou konstrukci.

Značná pozornost byla věnována objektům v superpozici s kostelem, zejména sídlištním jamám zahloubeným do podloží, na jejichž výplni kostel stál. Keramický materiál z těchto objektů datuje stavbu do závěrečného období existence mocenského centra, do konce 9. nebo na začátek 10. století. Kostel byl postaven na ploše, která byla ve 2. polovině 9. století jako součást areálu „severního podhradí“ intenzivně osídlena.

POLÁČEK, ŠKOJEC 2012; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.9 DEVÁTÝ KOSTEL V PODHRADÍ

III.9.1 Model nálezové situace 9. kostela stav 2012

Digitální model dokumentuje archeologickou situaci kostela odkrytou při revizním výzkumu kostela v roce 2012. Reprezentuje stav objektu po odstranění recentní písčité navážky, kterou byl zavezen původní odkryv kostela z roku 1961, a po provedení nových revizních terénních prací: průkopů vedených přes negativ základového zdiva a odkryvu dosud neznámého hrobu 1035, jehož jáma zasahovala lehce pod základ kostela a který tak datuje vznik stavby *post quem*.

V ploše odkryté revizním výzkumem 2012 nebyly bohužel zjištěny žádné intaktní raně středověké sedimenty. Vše bylo odebráno až po písčité podloží v rámci původního výzkumu začátkem 60. let. Podloží bylo navíc porušeno plošným mechanickým snižováním a sondážemi, takže o původním reliéfu terénu máme jenom mlhavou představu.

POLÁČEK et al. 2013; POLÁČEK 2014b; 2014c

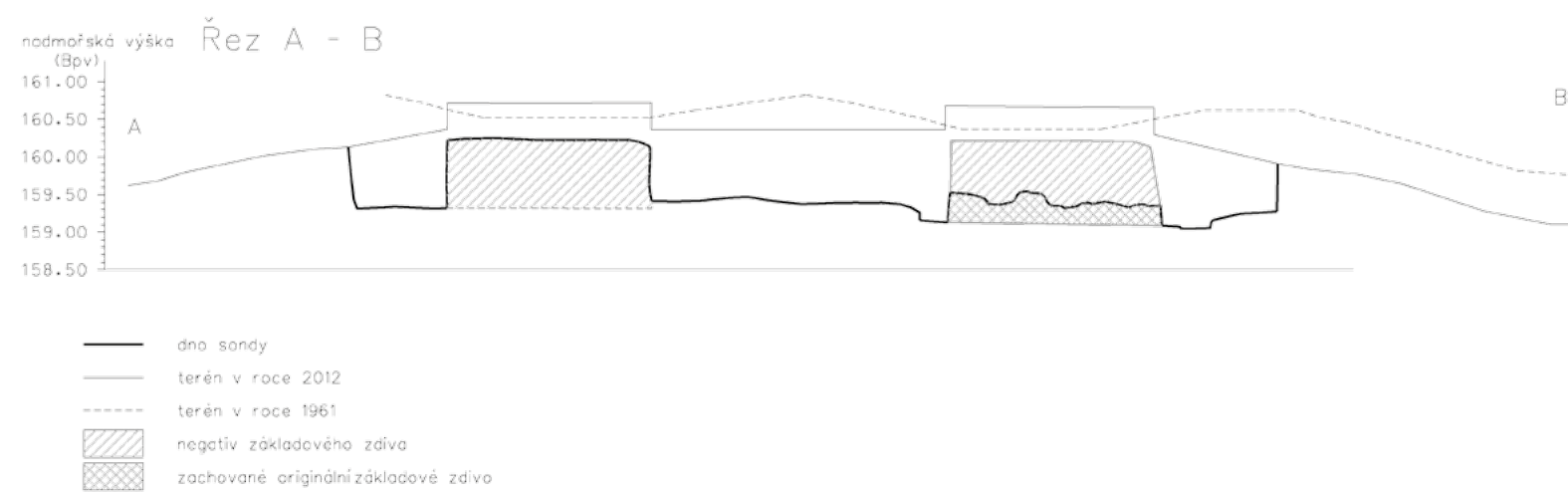
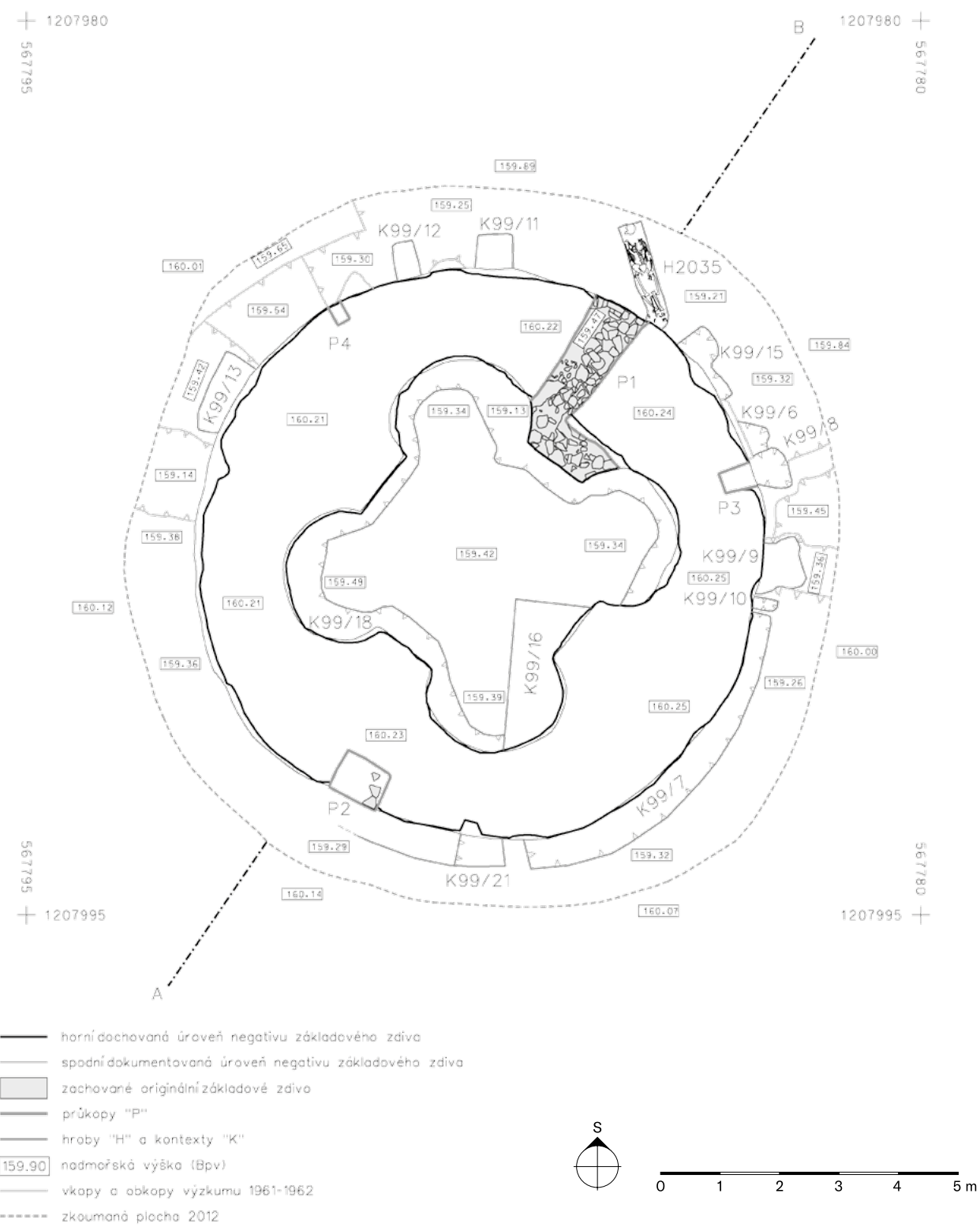
III.9.2 Celková situace v okolí 9. kostela

Devátý kostel se nachází na písčné duně Kostelisko v podhradí mikulčického hradiště jižně od akropole. Nepravdělně oválná písčité vyvýšenina, v 9. století patrně říční ostrov, nabízí dva sakrálně-funerální celky, jejichž vzájemný vztah zatím nedokážeme přesně rozklíčovat. Zatímco rozsáhlé pohřebiště Kostelisko zaujímal západní vrcholovou část duny, 9. kostel s hřbitovem byl situován poněkud excentricky na mírně se svažujícím východním výběžku duny. Zatímco velké pohřebiště je datováno v podstatě do celého 9. století, akceptuje se v případě kostela s hřbitovem vznik v pokročilé 2. polovině 9. století. Devátý kostel vykazuje nejmenší vnitřní plochu ze všech mikulčických sakrálních staveb. Tomu nejspíše odpovídala i specifická funkce svatyně, spojovaná hypoteticky s pochováváním a památkou zemřelých jako tzv. *memoria*. Asi 15 m východně od kostela byly zjištěny pozůstatky menší stavby, jejíž součástí byla kamenná studna kruhového půdorysu, dříve neprávem označovaná za baptisterium. Kolem devátého kostela bylo prozkoumáno asi 150 hrobů, z nichž odhadem 80 patřilo velkomoravskému období.

Plošný výzkum v letech 1961–1962 zjistil v okolí 9. kostela značně komplikovanou situaci, odrážející především dlouhodobé osídlení místa a přestavby kostela. Širší prostor 9. kostela je jedním z mála míst se stopami průběžného osídlení mezi velkomoravským a povelkomoravským osídlením v rámci mikulčického hradiště. Ve 14. a v 1. polovině 15. století byly stojící zbytky kostela přestavěny v tvrz a kolem ní byl vyhlouben kruhový příkop. Celý útvar zanikl za husitských válek. Z hlediska povelkomoravského a středověkého osídlení má prostor 9. kostela mnoho společného s areálem při kostele sv. Margity Antiochijské u Kopčan; šlo o dva „živé“ body/protipóly na přechodu přes nivu řeky Moravy, v té době periodicky zaplavovanou, a proto jinak neosídlenou.

POULÍK 1975; MĚŘÍNSKÝ 1980; 1986; KLANICA 1985c; KUBKOVÁ 1996; MĚŘÍNSKÝ 2005; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK et al. 2007

III.9.3 Půdorys 9. kostela stav 2012

Revizní výzkum „IX. kostel 2012“ (č. 99) odkryl a zdokumentoval půdorys kostela. Po odebrání recentního zásypu celé zkoumané plochy až na úroveň dosaženou výzkumem v letech 1961-1962 pokračovaly detailní sondážní práce zaměřené na ověření půdorysu stavby. Z toho důvodu byl v jediném místě s dochovaným intaktním zdívem proveden průkop P1 přes celou šířku negativu základového zdiva. Shodou okolností v tom samém místě byl u vnějšího obvodu stavby zjištěn dosud neznámý hrob 2035 vybavený sekýrou a ostruhami. Hrobová jáma zasahující pod originální základové zdivo kostela je důkazem porušení hrobu stavbou kostela.

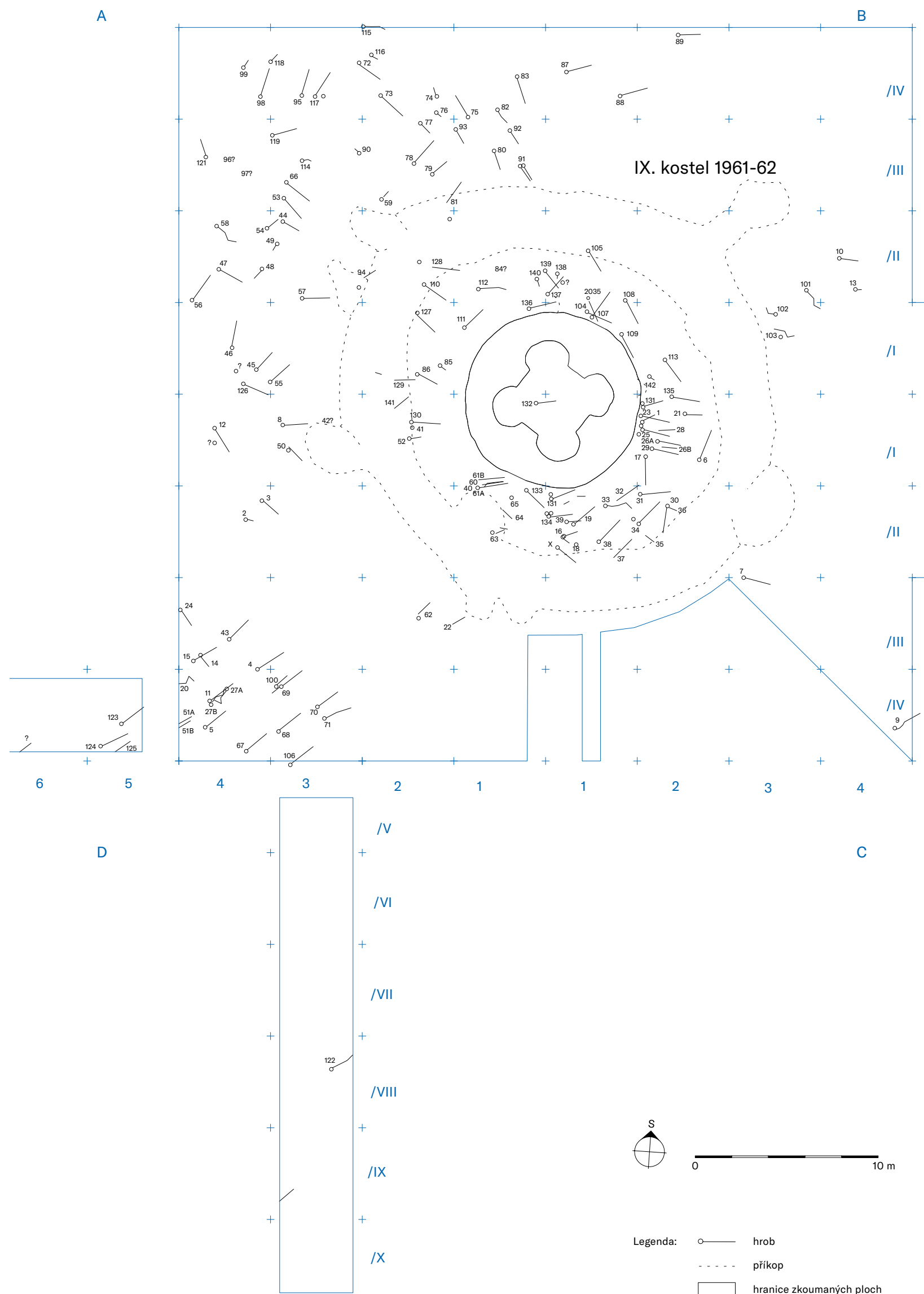
POLÁČEK et al. 2013; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.9.4 Ortofoto 9. kostela stav 2012

Devátý kostel - centrální stavba se čtyřmi apsidovitými nikami v síle zdiva - je z hlediska své vnitřní plochy nejmenším mikulčickým kostelem. Vnější průměr válcové stavby byl 9,5 m, vnitřní čtvercový prostor o straně asi 4 m byl v každém z rohů rozšířen do podoby niky s půdorysem kruhové úseče. Kostel je rekonstruován jako masivní válcová stavba se čtyřmi vnitřními apsidovitými nikami a centrální lodí zaklenutou kopulí.

Kostel si uchoval svou sakrální funkci patrně i v povelkomoravském období, o čemž svědčí vrstvení několika podlah v lodi nad sebou. Do nejspodnější, velkomoravské maltové podlahy byly vsazeny drobné cihlové úlomky, které vytvářely geometrický ornament v podobě zjednodušené mozaiky. V západní části lodi byl skrz obě horní úrovně podlahy zahlouben hrob, který patřil patrně vrcholnému středověku nebo ještě pozdějšímu období.

POŠMOURNÝ 1971; POULÍK 1975; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK 2016

III.9.5 Plán a charakteristika pohřebiště 9. kostela (čísla hrobů jsou lomena IX)

Ze 150 registrovaných hrobů kolem kostela patří přibližně 80 velkomoravskému období. Ostatní hroby jsou mladší, patrně z doby vrcholného středověku, ale přiřazení konkrétních hrobů jednomu z obou časových úseků není vždy jisté. Co do výbavy velkomoravských hrobů představuje pohřebiště u 9. kostela relativně chudou nekropoli – výjimkou je skupina 7 bojovnických hrobů se sekery, ostruhami a kopím, případně některé dětské pohřby. Běžným nálezem byly keramické nádoby, šperk byl reprezentovaný nejčastěji bronzovými náušnicemi nebo skleněnými gombíky. Velkomoravské hroby lze datovat nejspíše do 2. poloviny 9. století, kdy vznikl patrně i 9. kostel. Funkci kostela přes řadu vyslovených domněnek neznáme.

Při revizním výzkumu 2012 byl zjištěn dosud neznámý „bojovnický“ hrob se sekerou a ostruhami 2035, jehož jáma lehce zasahovala pod zdivo kostela.

POULÍK 1975; MĚŘÍNSKÝ 2005; POLÁČEK, MAREK 2005; GALUŠKA, POLÁČEK 2006

III.10 DESÁTÝ KOSTEL V PODHRADÍ

III.10.1 Model nálezové situace 10. kostela stav 2011

Digitální model dokumentuje archeologickou situaci kostela odkrytou při revizním výzkumu kostela v roce 2011. Po odebrání recentního zásypu celé zkoumané plochy až na úroveň dosaženou výzkumem v letech 1963-1964 pokračovaly detailní sondáže zaměřené

na ověření půdorysu stavby, na studium stavebních technologií a poznání stratigrafie místa. Bylo provedeno několik průkopů skrz negativ základového zdiva a byla položena sonda přes vrstvu kamení pod západní částí kostela.

V ploše odkryté revizním výzkumem 2010-2011 nezbyly bohužel po původním výzkumu v 60. letech žádné intaktní raně středověké sedimenty kromě souvrství s kameny pod jihozápadní částí stavby. Tomuto souvrství byla věnována při novém výzkumu značná pozornost, nic však nenásvědčuje tomu, že

by šlo o pozůstatky starší stavby coby předchůdce 10. kostela, jak se objevuje ve starší literatuře. Uložení kamenů i jejich petrografická skladba ukazují spíše na zpevnění (podmáčeného?) terénu pod stavbou.

Dosavadní rámcové datování stavby do 9. století je založeno na nepřímých indiciích. Desátý kostel je jednou z mála mikulčických staveb, u níž se badatelé shodují v názoru na původ odpovídajícího stavebního typu, a sice v dalmatsko-istrijské oblasti.

POŠMOURNÝ 1971; POULÍK 1975; KLANICA 1985; POLÁČEK, ŠKOJEC 2012; POLÁČEK 2014b; 2014c

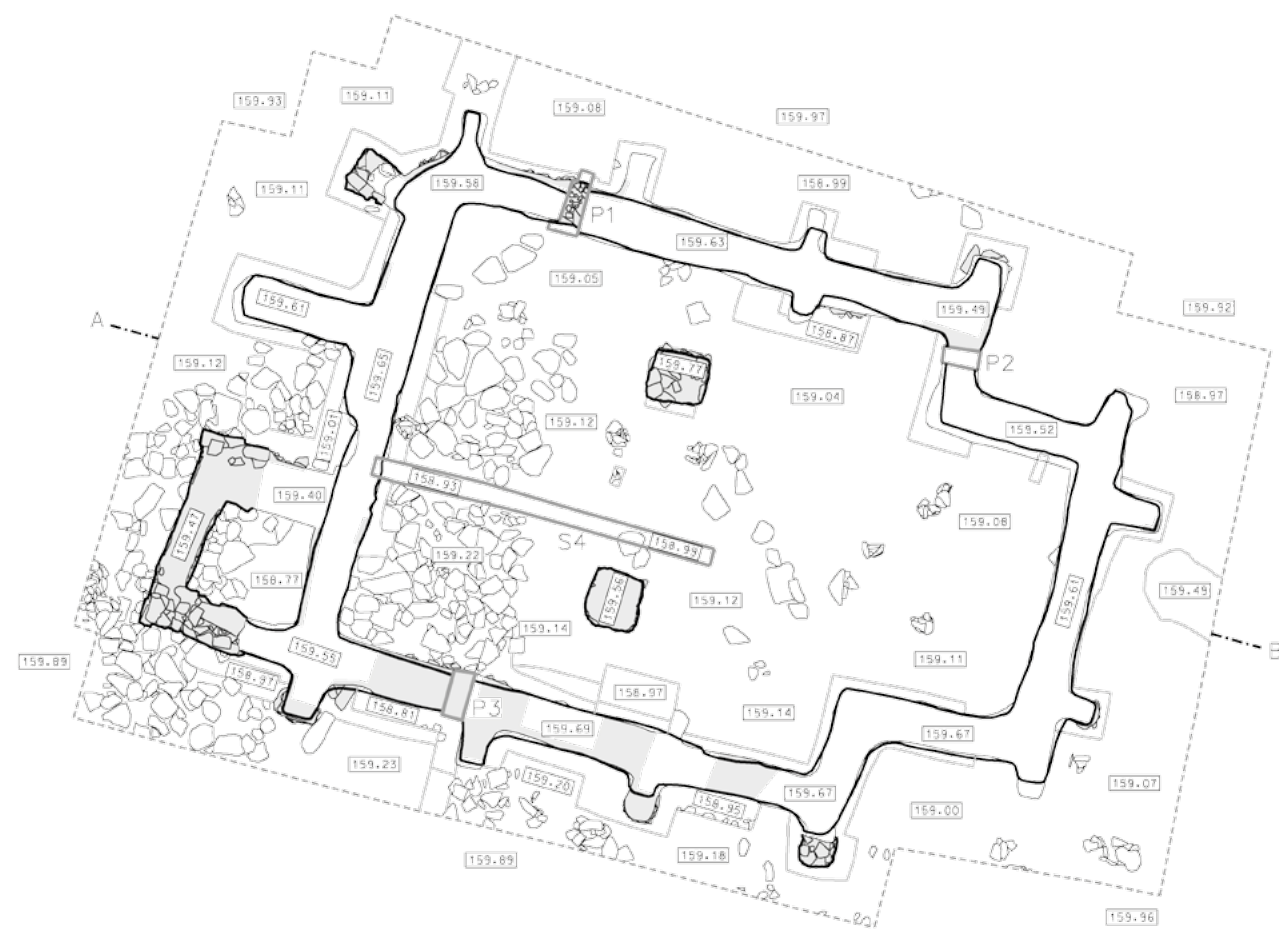
III.10.2 Celková situace v okolí 10. kostela

Kostel se nachází v podhradí, po západní straně opevněného jádra aglomerace. Od předhradí jej oddělovalo řečiště, dnes zcela zaniklé. Bližší určení funkce a stáří stavby však naráží na nedostatek konkrétních podkladů: u kostela bylo odkryto pouze deset hrobů, a to bez nálezů, navíc v okolí stavby chybějí výraznější doklady osídlení. Důvodem může být skutečnost, že podhradí v prostoru 10. kostela patří k nejnižší položeným částem mikulčického hradiště, kde podmínky k osídlení nebyly patrně ideální. Tribuna rekonstruovaná v západní části lodi by odpovídala vlastnickému charakteru kostela jako součásti velmožského sídla. Ovšem žádný podobný útvar se v širším prostoru kostela nepodařilo prokázat. Nelze vyloučit, že 10. kostel představuje stavbu z nejmladší fáze velkomoravského osídlení, kdy zánik mocenského centra na začátku 10. století přerušil další pochovávaní kolem kostela a budování sídlištních objektů v jeho okolí.

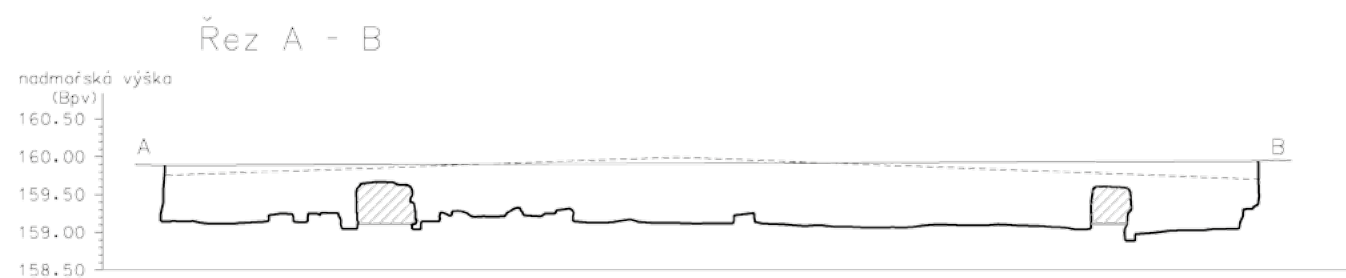
Desátý kostel byl posledním z průkazně doložených sakrálních staveb v Mikulčicích. Objev a původní výzkum kostela v letech 1963-1964 je spojen se jmény Jaroslava Tejrala a Zdeňka Klanici.

KLANICA 1964; POULÍK 1975; GALUŠKA, POLÁČEK 2006; POLÁČEK et al. 2007

- horní dochovaná úroveň negativu základového zdiva
- spodní dokumentovaná úroveň negativu základového zdiva
- zachované originální základové zdivo
- sondy "S" a průkopy "P"
- 159.90 nadmořská výška (Bpv)
- vkopy a obkopy výzkumu 1963-1964
- - - - zkoumaná plocha 2010-2011

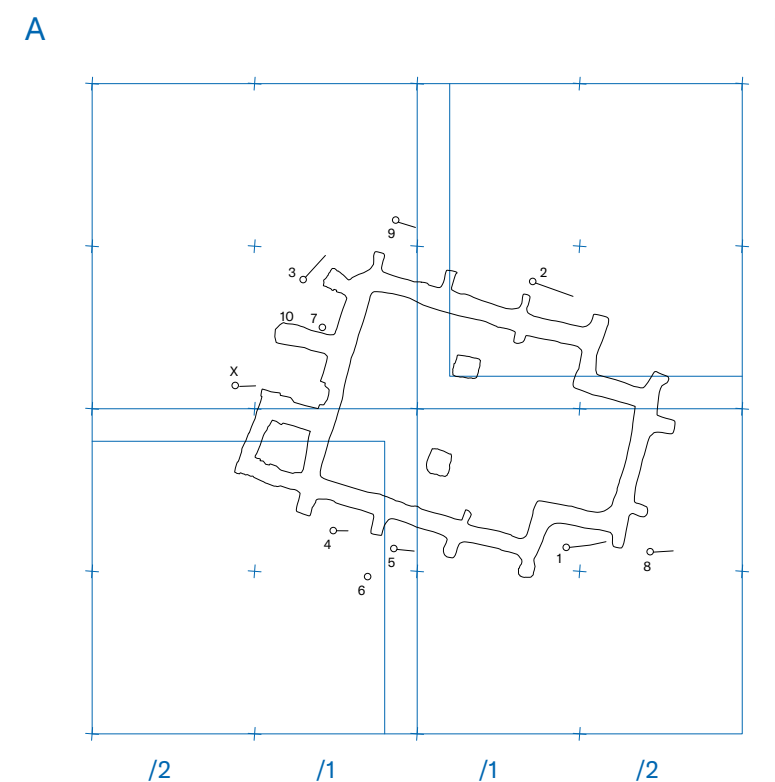
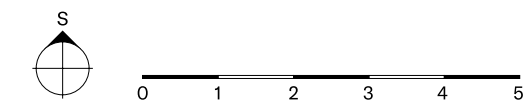

- dno sondy
- terén v roce 2010
- - - - terén v roce 1961
- negativ základového zdiva

III.10.3 Půdorys 10. kostela

Revizní výzkum „X. kostel 2010-11“ (č. 87) odkryl a zdokumentoval relikty kostelní stavby. Díky dochování intaktního zdiva v příporách na vnějším obvodu stavby a v přístavku u západní stěny kostela lze považovat již dříve publikovaný půdorys stavby za víceméně průkazný; naproti tomu existence přípor na vnitřní straně zdi se nepotvrdila. Výrazně lepší stav dochování obou pilířů tribuny a západního přístavku jsou jednou z indicií pro přiřazení těchto prvků k mladší stavební fázi kostela.

POLÁČEK, ŠKOJEC 2012; POLÁČEK 2014b; 2014c

- Legenda: ○ hrob
□ hranice zkoumaných ploch

B

III.10.4 Ortofoto 10. kostela

Jde v jádru o jednodílnou stavbu s téměř čtvercovou lodí, krátkým pravouhlým chórem a systémem vnějších opěrných pilířů. V mladší stavební fázi byly do lodi vestavěny dva pilíře nesoucí tribunu; současně byla k západnímu průčelí připojena schodišťová přístavba. Rozměry stavby jsou 10,2 × 7,2 (bez pilířů a západní přístavby), vnitřní rozměr lodi činí 6,7 × 6,1 m, vnitřní rozměr chóru je 2,2 × 3,8 m. Dva hranolové pilíře pro tribunu o straně 0,7-0,8 m jsou umístěny přibližně v polovině délky lodi. Západní přístavba má vnější rozměr 1,9 × 2,7 m. Síla zdi (negativu základu) se pohybuje mezi 0,6 a 0,7 m. Pilíře na vnějším obvodu stavby mají s výjimkou západní strany kostela (2,0 m) délku přibližně 0,6 m. J. Pošmourný s ohledem na přítomnost pilířů po vnější straně kostela rekonstruuje překrytí interiéru valenou klenbou.

POŠMOURNÝ 1971; POLÁČEK, ŠKOJEC 2012; POLÁČEK 2014b; 2014c

III.10.5 Plán pohřebiště 10. kostela (čísla hrobů jsou lomena X)

Jedenáct mělce zahloubených hrobů se špatně dochovanými kosterními pozůstatky a bez výbavy obklopuje poměrně rovnoměrně obvod kostela.

KLANICA 1985c; POLÁČEK, MAREK 2005

III.11 PALÁC NA AKROPOLI

III.11.1 Model nálezné situace paláce stav 2010

Digitální model dokumentuje archeologickou situaci paláce odkrytou při revizním výzkumu v roce 2010. Po odebrání recentního záspy zkoumané plochy až na úroveň dosaženou výzkumem v roce 1958 pokračovaly detailní sondážní práce zaměřené na ověření půdorysu a datování stavby, na studium použitých stavebních technologií a poznání stratigrafie místa. Veškeré kulturní sedimenty v úrovni nad písčitém podložím byly v prostoru paláce

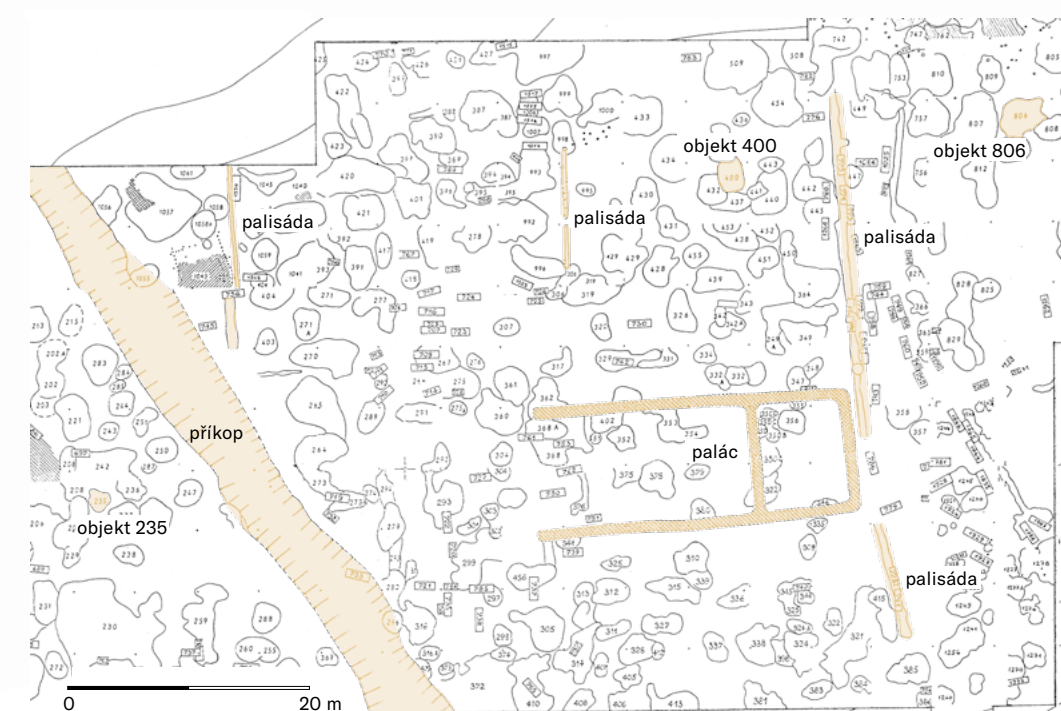
bohužel odkryvem v 50. letech zcela odstraněny, takže jediné intaktní situace se zachovaly v nezkoumaných nebo nedobraných objektech zahloubených do podloží. Ty poskytly nejhodnotnější stratigrafie ve vztahu k paláci včetně možnosti jeho datování *post quem*.

POLÁČEK, ŠKOJEC 2011

III.11.2 Celková situace v okolí paláce

Jediným rozsáhlým zděným objektem mikulčické aglomerace, kterému chybí atributy církevní stavby, je obdélná stavba s délkou nejméně 20 m a šířkou 10 m, označovaná tradičně jako palác. Stavba byla objevena v roce 1958 a opětovně zkoumána v létě 2010. Nacházela se v nejvyšší části akropole, přibližně v jejím středu, blízko hlavní/páteřní komunikace hradiště. V okolí paláce byly velkoplošným výzkumem archeologicky zachyceny doklady prostorového členění areálu v podobě příkopu („příkop mezi 3. kostelem a palácem“) a palisádových stěn probíhajících v severojižním směru. Žádný z odpovídajících útvarů se však nepodařilo v celistvosti prozkoumat nebo rekonstruovat. Můžeme o nich pouze teoreticky uvažovat jako o sakrálních okracích, dvorcích nebo o dalších vyčleněných plochách uvnitř opevněného areálu. V okolí paláce byla nalezena také řada hrobů, z nichž některé vytvářely skupiny nebo se seskupovaly do linií sledujících palisádové stěny. Nejvýraznější skupina se nacházela severozápadně od paláce a čítala 17 hrobů, z nichž některé obsahovaly nákladnou bojovnickou výbavu, luxusní šperk nebo jiné cennosti.

POLÍK 1975; POLÁČEK, MAREK 2005; POLÁČEK 2006; POLÁČEK, ŠKOJEC 2011; POLÁČEK 2020b

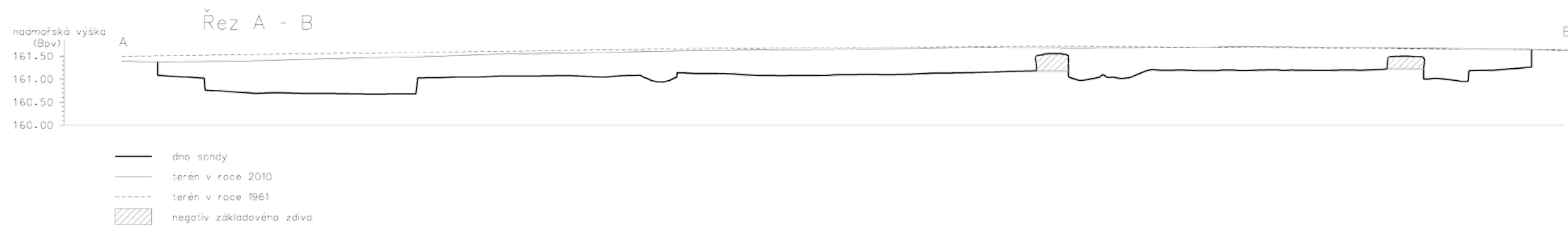
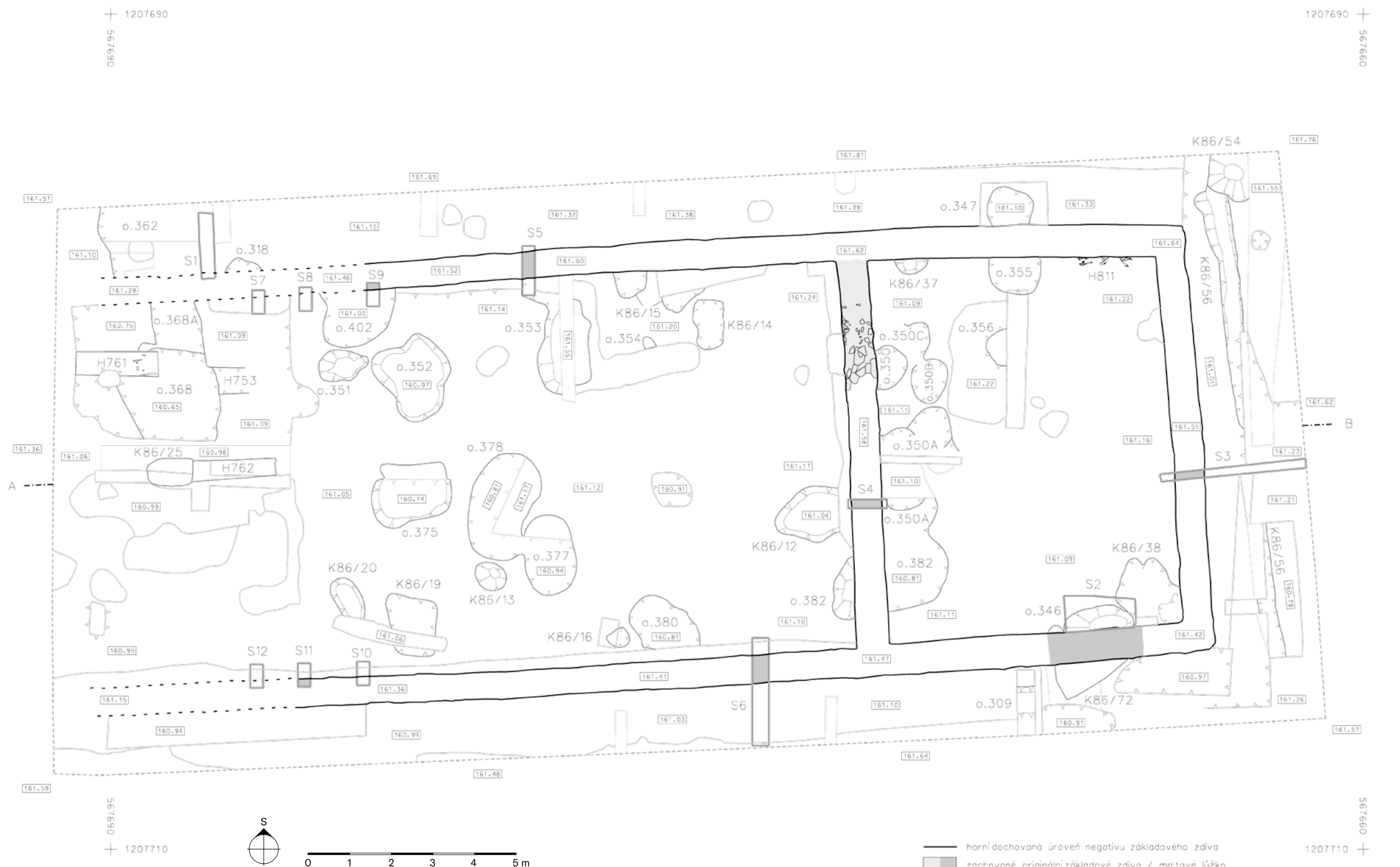

III.11.3 Půdorys paláce
stav 2010

Revizní výzkum se zaměřil mimo jiné na ověření již mnohokrát publikovaného půdorysu stavby. Byla potvrzena její šířka cca 10 m, ovšem v případě délky došlo ke korekci: průkazně doložená minimální délka stavby nečiní 26 m, jak se uvádí v literatuře, ale pouhých cca 20 m. Šest sporných metrů délkového rozměru stavby reprezentovalo recentně doplněný negativ bez maltového lůžka, který nelze s jistotou interpretovat jako otisk základového zdiva. Faktem je, že skutečnou délku „paláce“ neznáme, protože celé západní ukončení stavby chybí.

Zahloubené sídlištní objekty v prostoru paláce reprezentovaly v naprosté většině struktury starší, než je stavba. Je zřejmé, že se stavbou funkčně nespojují (srov. odvázně teorie o kultovní funkci paláce, které vycházely částečně z objektů a nálezů s palácem funkčně nespojujících). Největší pozornost revizního výzkumu byla věnována objektům v superpozici s půdorysem paláce. Nejdůležitější poznatky přinesla jáma 346 překrytá zdívkou stavby v blízkosti jejího jihovýchodního nároží. Vzhledem k datování nejmladší keramiky ze zásypu této jámy lze stavbu „paláce“ klást nejspíše až do pokročilé 2. poloviny 9. století.

POULÍK 1975; KLANICA 1988; KONEČNÝ 2011; POLÁČEK, ŠKOJEC 2011

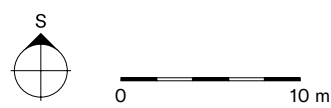
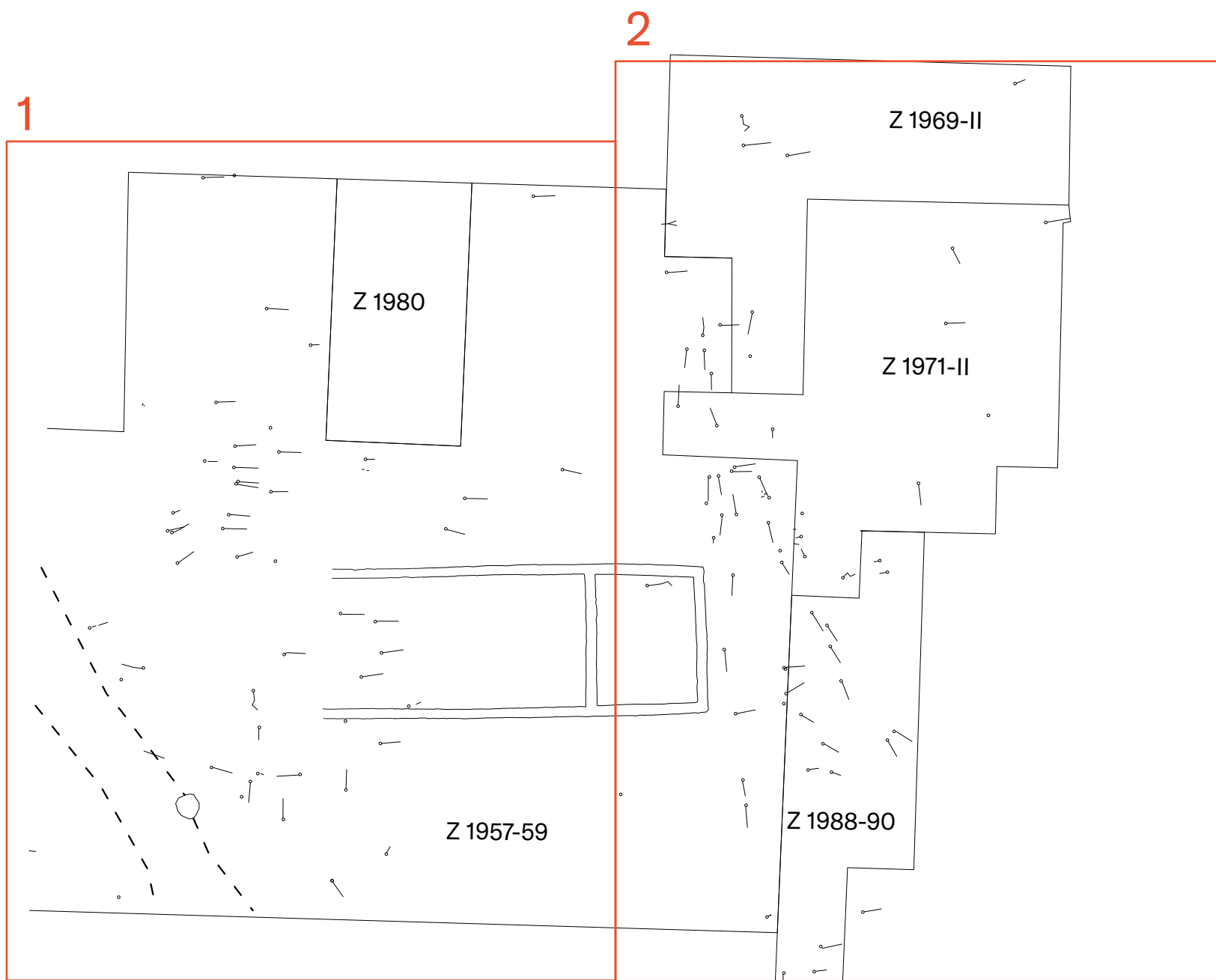

III.11.4 Ortofoto paláce stav 2010

Objekt označovaný jako palác byl s velkou pravděpodobností halovou stavbou, která mohla po vzoru královských hal na karolinských falcích sloužit jako shromažďovací, ceremoniální a reprezentační prostora knížete. Bohužel se v důsledku postdepozičních procesů stavba zachovala v podobě pouhého, neúplného půdorysu. Odhadujeme, že podlaha paláce se nacházela v úrovni blízké povrchu dnešního terénu. Proto lze říci jenom velmi málo konkrétního o stavební podobě a vybavení objektu. Nejznámější rekonstrukce stavby od Josefa Pošmourného počítala s kamenným přízemím a dřevěným patrem. Tato podoba vycházela z výsledků původního odkryvu v 50. letech, který však ve světle nového revizního výzkumu mohl poskytnout jenom velmi skrovné podklady pro rekonstrukci stavby. O vyšším patře v podobě dřevěné roubené nadstavby tak můžeme sice teoreticky uvažovat, ale k její existenci a podobě nemáme žádné konkrétní archeologické podklady.

POULÍK 1975; KONEČNÝ 2011; POLÁČEK 2020b

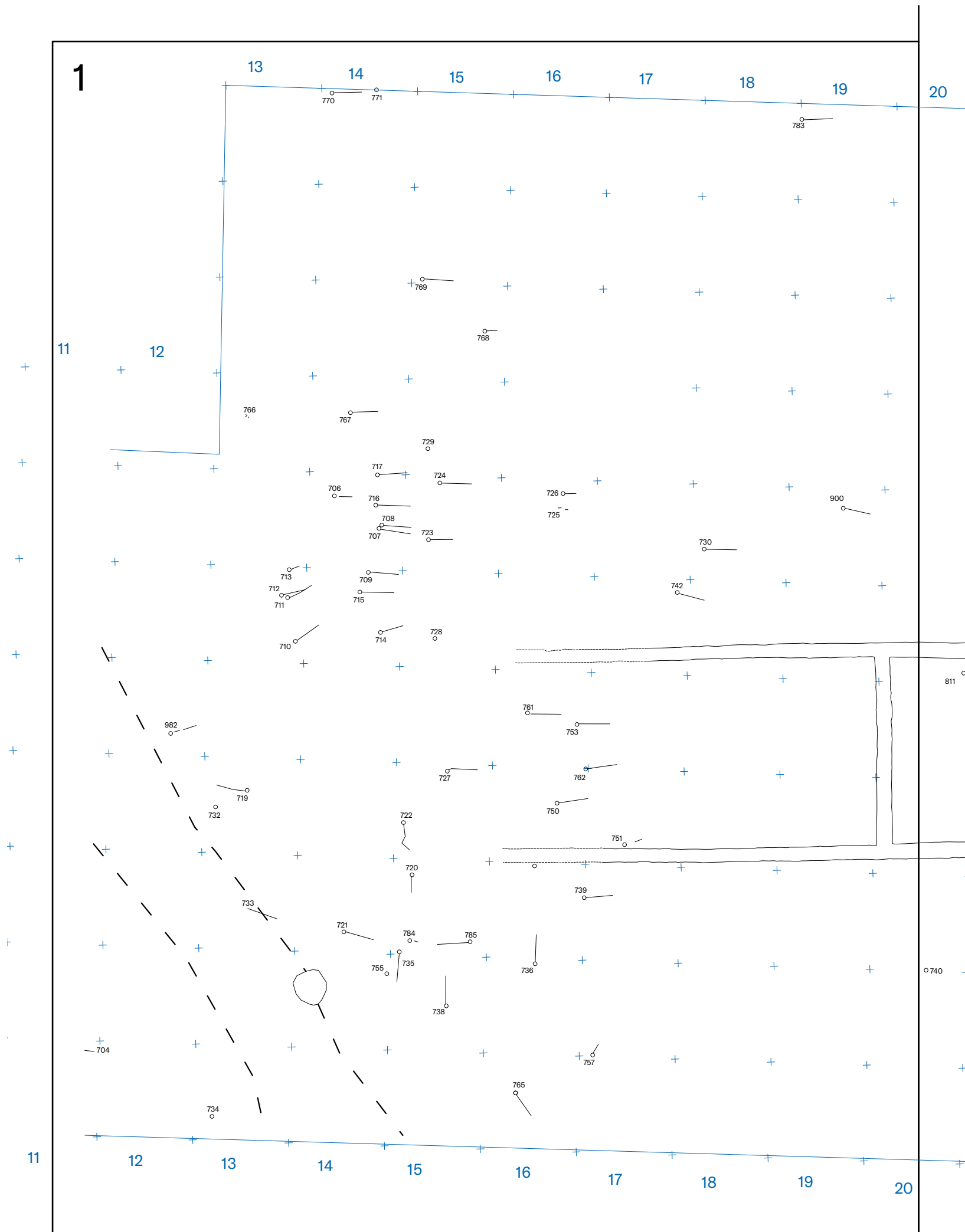

Legenda:
 ○ hrob
 □ hranice zkoumaných ploch
 - - - příkop
 □ mapový list - číslo

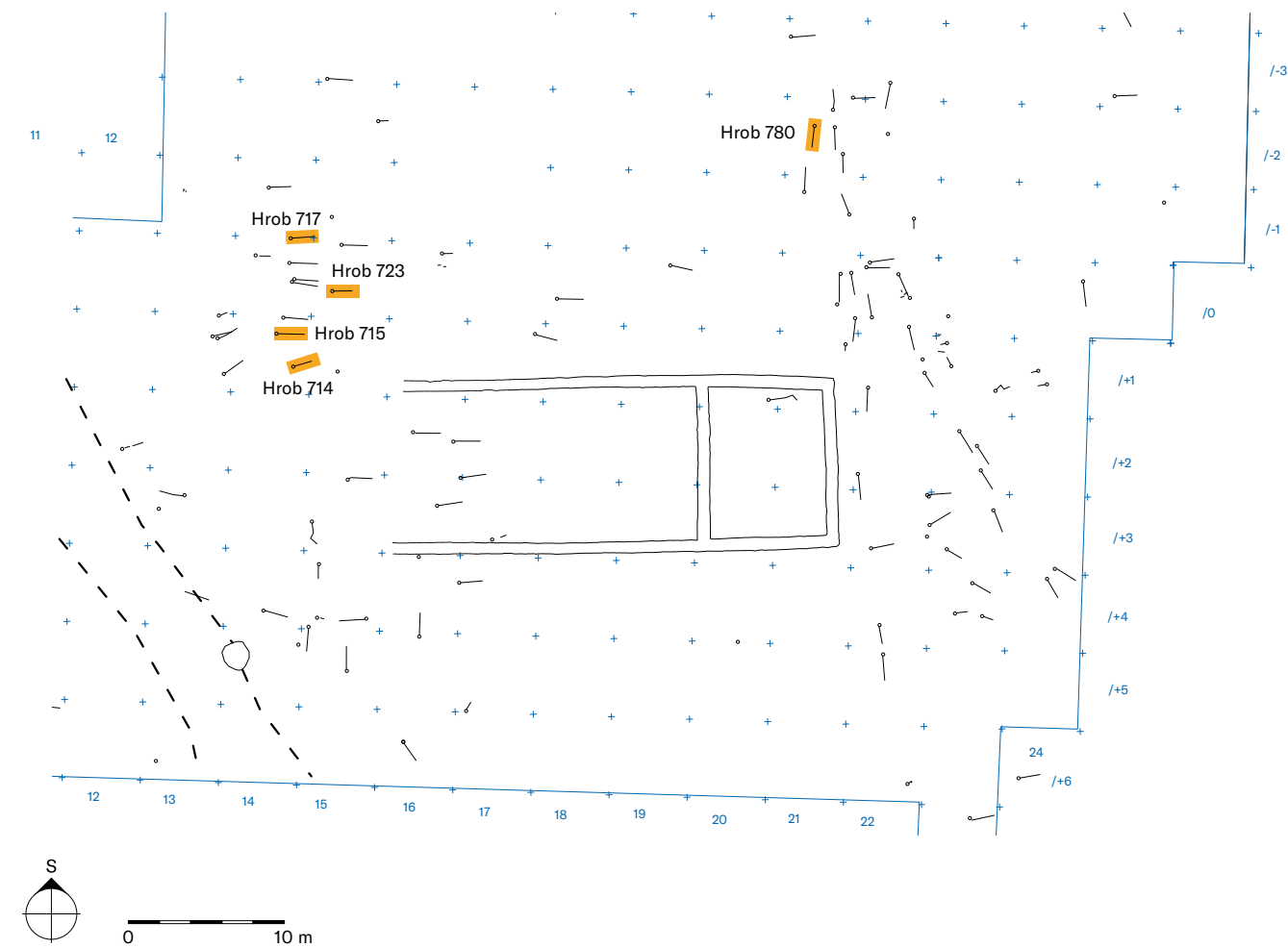
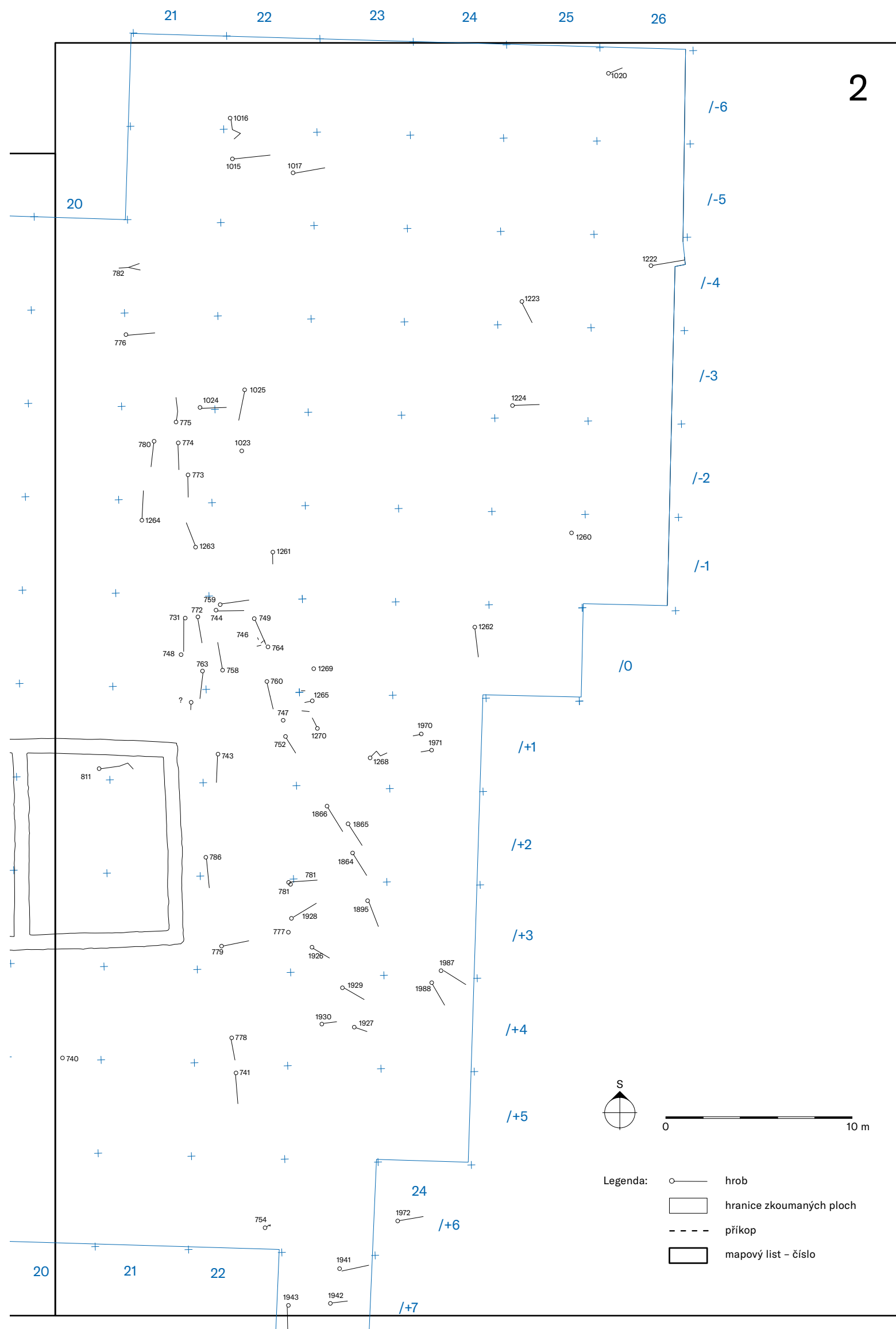
III.11.5 Plán hrobů v okolí paláce (klad mapových listů a mapové listy 1-2)

V širším okolí paláce nacházíme asi 115 hrobů. V rámci předběžného zpracování topografie mikulčických hrobů byly definovány dvě výraznější skupiny: skupina severozápadně od paláce a skupina východně od paláce. Ostatní hroby byly rozptýleny po prozkoumané ploše v podobě tzv. sídlištních hrobů, tak jak je běžně známe z osídlených ploch mikulčického hradiště. Nejvýrazněji se jeví severozápadní skupina sedmnácti hrobů orientovaných vesměs ve směru východ-západ, a to jak jejich celkovým uskupením, tak elitní výstavou řady hrobů. Naproti tomu východní skupina, reprezentovaná převážně hroby severojižní orientace, představuje ve skutečnosti hroby uskupené do linií odpovídajících průběhu zde doložených palisádových stěn.

POLÁČEK, MAREK 2005

Legenda:
 ○ hrob
 □ hranice zkoumaných ploch
 - - - příkop
 □ mapový list - číslo

III.11.6 Charakteristika hrobů u paláce a inventář vybraných hrobů

V okolí stavby tzv. paláce je doložena přítomnost většího množství hrobů. Zejména skupina 17 hrobů severozápadně od paláce reprezentuje malé elitně vybavené pohřebiště. Ve třech hrobech byla zjištěna rakev kovaná železnými pláty. Některé hrobové celky obsahovaly bojovníckou nebo jezdeckou výbavu, ve třech případech byly hroby vybavené meči. Přestože nelze vyloučit příslušnost této skupiny k nějakému dřevěnému, a proto nedochovanému kostelu, je pravděpodobnější, že zemřelí byli záměrně pochováni mimo některý ze zavedených kostelních hřbitovů. Důvodem mohly být konkrétní náboženské nebo společenské důvody. Podle výsledků analýz izotopů stroncia se nachází mezi pochovanými i jedinci cizího (mimovelkomoravského) původu.

Hrob 714

Hrob 780

Hrob 714

V hrobě se nacházela kostra pravděpodobně dospělého jedince, podle hrobových nálezů ženského pohlaví. Hrobovou výbavu tvořil soubor převážně fragmentárně dochovaných náušnic sestávající ze dvou lunicových náušnic – jedné pozlacené (1), druhé stříbrné, z páru velkých stříbrných bubinkových náušnic a tří náušnic s oboustranným hrozníčkem (2, 3). Výčet nálezů zahrnuje ještě pár stříbrných gombíků a železný nůž.

Hrob 715 (bez vyobrazení artefaktů)

Hrob staršího muže byl vybavený mečem Petersenova typu X se zbytky dřevěné pochvy, bojovou sekerou, ostruhami a železným nožkem v kované pochvě. Patří ke skupině tří hrobů s meči nalezených severozápadně od paláce.

Hrob 717 (bez vyobrazení artefaktů)

Hrob muže (odhad dožitého věku 30–40 let) uloženého v rakvi opatřené železnými pásovými kováními obsahoval meč Petersenova typu X v dřevěné pochvě, ostruhy a železný nožik. Železná přezka patří snad kování řemínků ostruh. Jedná se o druhý ze tří hrobů s meči nalezených severozápadně od paláce.

Hrob 723 (bez vyobrazení artefaktů)

Dospělý muž je posledním ze skupiny bojovníků s mečem, kteří byli pohřbeni severozápadně od paláce. Také jeho prestižní sečná zbraň naplňuje parametry Petersenova typu X. Muž měl u sebe dále železné ostruhy a nůž.

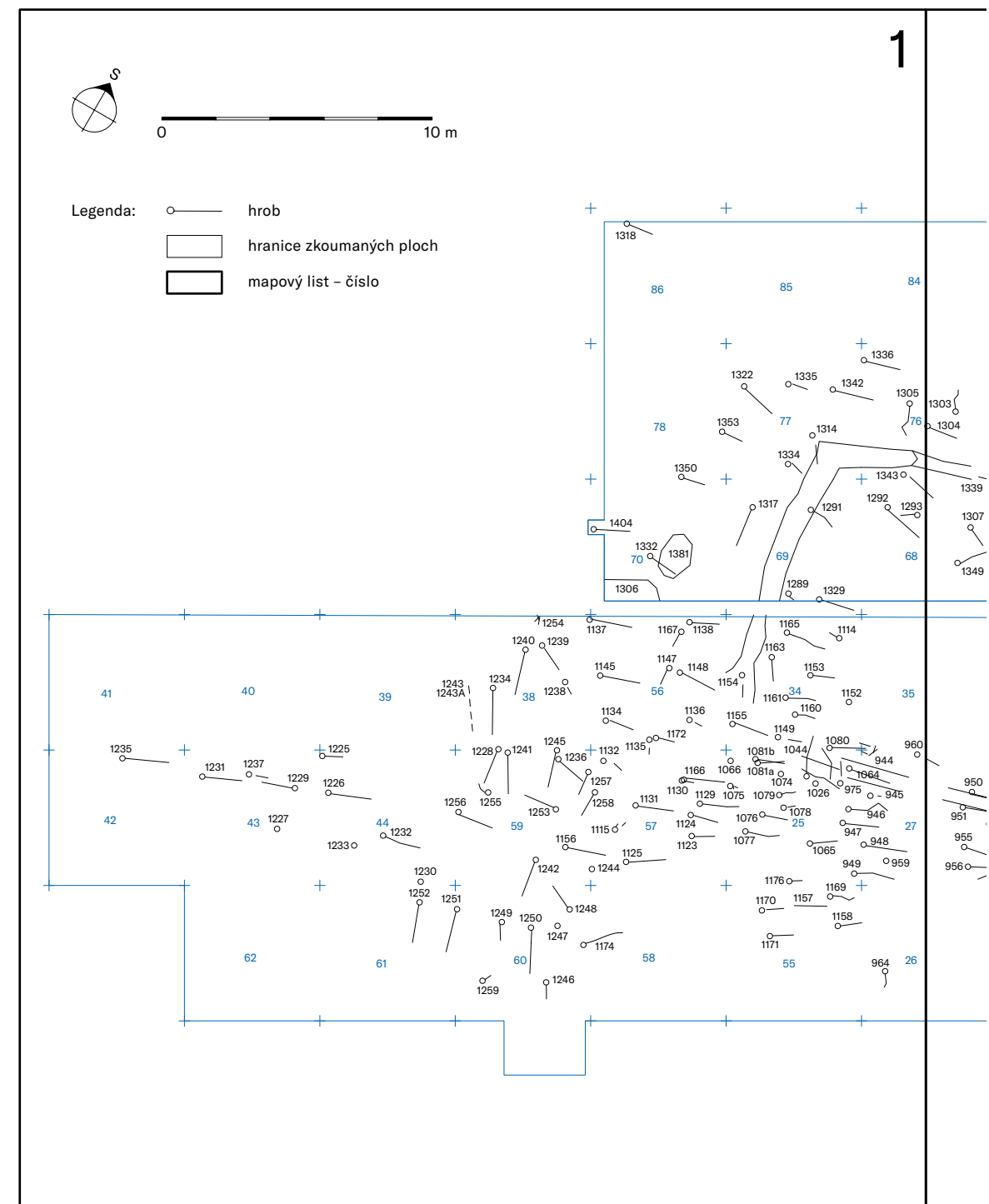
Hrob 780

Hrob ženy, která zemřela ve věku 30–40 let, obsahoval pár kvalitně vyrobených velkých stříbrných tepaných gombíků s palmetovou výzdobou umístěnou ve schématu arkády (1).

STLOUKAL 1967; KOŠTA, HOŠEK 2014; VYTLAČIL et al. 2021

Legenda:
 ○ hrob
 □ hranice zkoumaných ploch
 □ mapový list – číslo

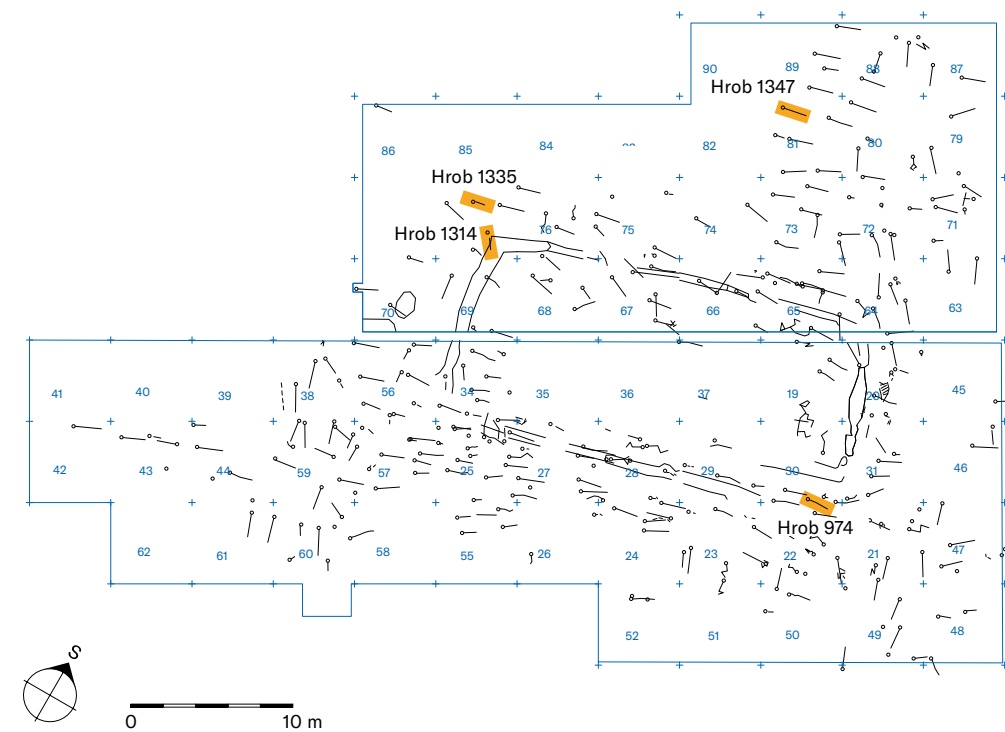
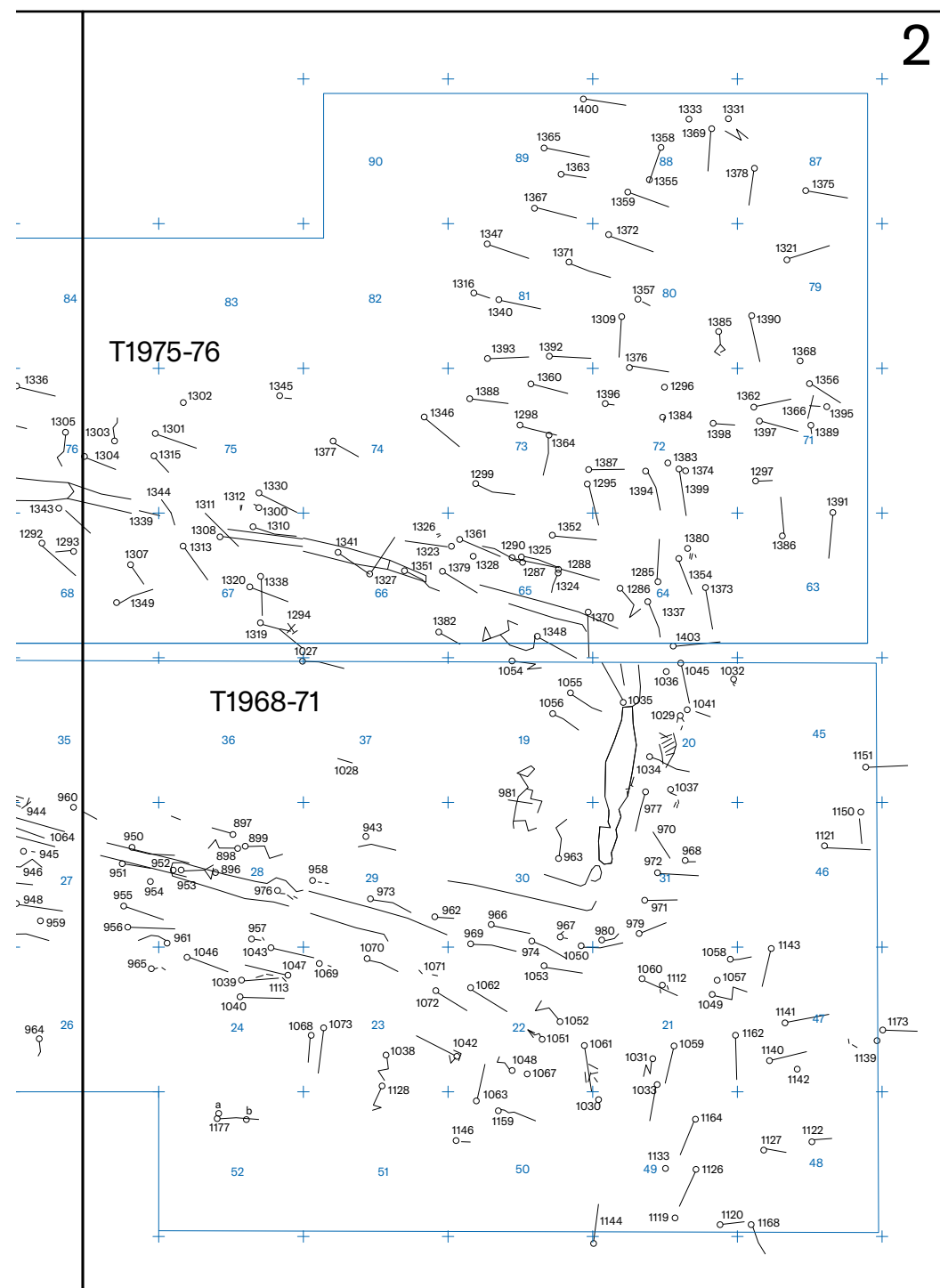

III.12 POHŘEBIŠTĚ KOSTELEC V PODHRADÍ

III.12.1 Plán pohřebiště v poloze Kostelec (klad mapových listů a mapové listy 1-2)

Písečná duna Těšický les byla sídlištním a pohřebištním areálem v podhradí mikulčického hradiště. V nejvyšší, severovýchodní části duny označované jako Kostelec (dříve Klášteřísko) se nacházelo rozsáhlé pohřebiště zkoumané v 60.-70. letech minulého století. Pohřebiště Kostelec bylo vedoucím výzkumu Z. Klanicou dáváno do souvislosti s dřevěnou stavbou s rozměry 11,3 × 24 m interpretovanou autorem jako pohanská kultovní svatyně. Naproti tomu M. Hladík při celkové revizi nálezové situace vyloučil souvislost stavby s pohřebištěm a zpochybnil její výše uvedenou interpretaci. Přitom vyčlenil pět horizontů reprezentujících střídající se sídlištní a funerální aktivity. Dřevěnou stavbu přiřadil k nejstaršímu 1. horizontu, zatímco hroby spojil s prostředním (3.) a nejmladším (5.) horizontem. Potvrdil datování pohřebiště do 2. poloviny 9. a na začátek 10. století. Hroby se koncentrovaly v několika vzájemně provázaných skupinách, přičemž část hrobů respektovala půdorysnou stopu stavby.

KLANICA 1985b; POLÁČEK, MAREK 2005; HLADÍK 2019

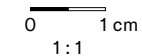
Hrob 974

Hrob 1314

Hrob 1335

III.12.2 Charakteristika pohřebiště Kostelec a inventář vybraných hrobů

V nejvyšší části duny označované jako Kostelec se nacházelo rozsáhlé pohřebiště. Prozkoumáno zde bylo asi 330 hrobů. Na rozdíl od nedalekého elitního pohřebiště při šestém kostele se hroby na Kostelci vyznačovaly početnou, ale obecně chudší výbavou. Také zde byly podstatně více zastoupeny zbraně (jeden hrob s mečem, cca 3 % hrobů se sekerami). V cca 7 % hrobů se nacházela keramika a častější jsou též nálezy věder. Nápadná je poměrně vysoká přítomnost jednoduchého šperku tzv. podunajského typu, skleněných gombíků nebo tepaných štitkových prstenů. Charakterem hrobové výbavy, stejně jako dalšími prvky pohřebního ritu se pohřebiště na Kostelci přibližuje spíše „vesnickým“ pohřebištím než nekropolím při centrálních aglomeracích. Další skupiny hrobů nebo jednotlivé rozptýlené hroby se vyskytují v podstatě v prostoru celé písčité duny Těšický les.

Hrob 974

Hrob staršího muže (věk dožití odhadnut na 50–60 let) byl vybaven poměrně jednoduše: několik předmětů, mezi nimi zavírací nůž, průvlečka, lžicovitý dřevoobráběcí nástroj a křesací kamínky, bylo původně uloženo patrně v koženém váčku připevněném na opasku, podobně jako nůž. Z tohoto „pracovního“ vybavení vystupuje výjimečný nález v podobě bronzové plakety s vyobrazením lidského obličje lemovaného dlouhými vlasy s obvodovým ornamentálním pletencem (1).

Hrob 1314

Dívka (pohlaví odhadnuto podle hrobové výbavy), která zemřela ve věku přibližně 11 let, dostala jednu z nejchudších výbav na tomto pohřebišti. Jednalo se o pár velkých stříbrných tepaných gombíků s výzdobou stylizovaných ptáčků umístěných do schématu sítě (1) a pár stříbrných náušnic se čtyřmi celoplošně granulovanými bubinky (2). U nohou dívky byla dále nalezena železná přezka.

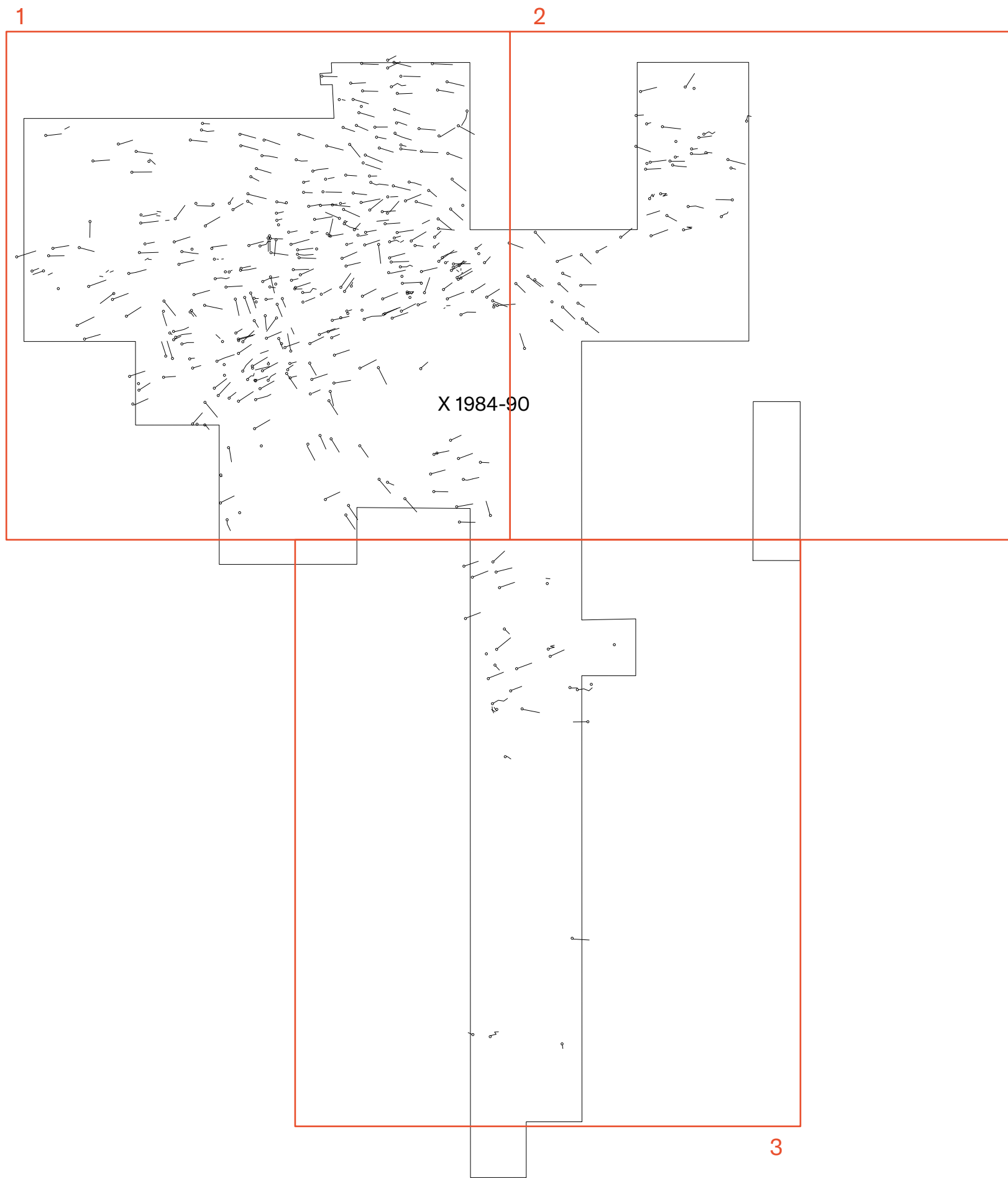
Hrob 1335

Malé dítě (věk v době smrti přibližně 2 roky) bylo vybaveno dvěma pozlacenými bronzovými gombíky s palmetovou výzdobou uspořádanou do schématu arkád (1), které byly aplikovány na oděv v blízkosti lebky.

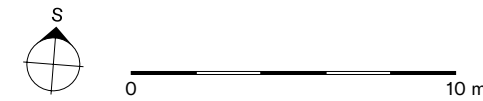
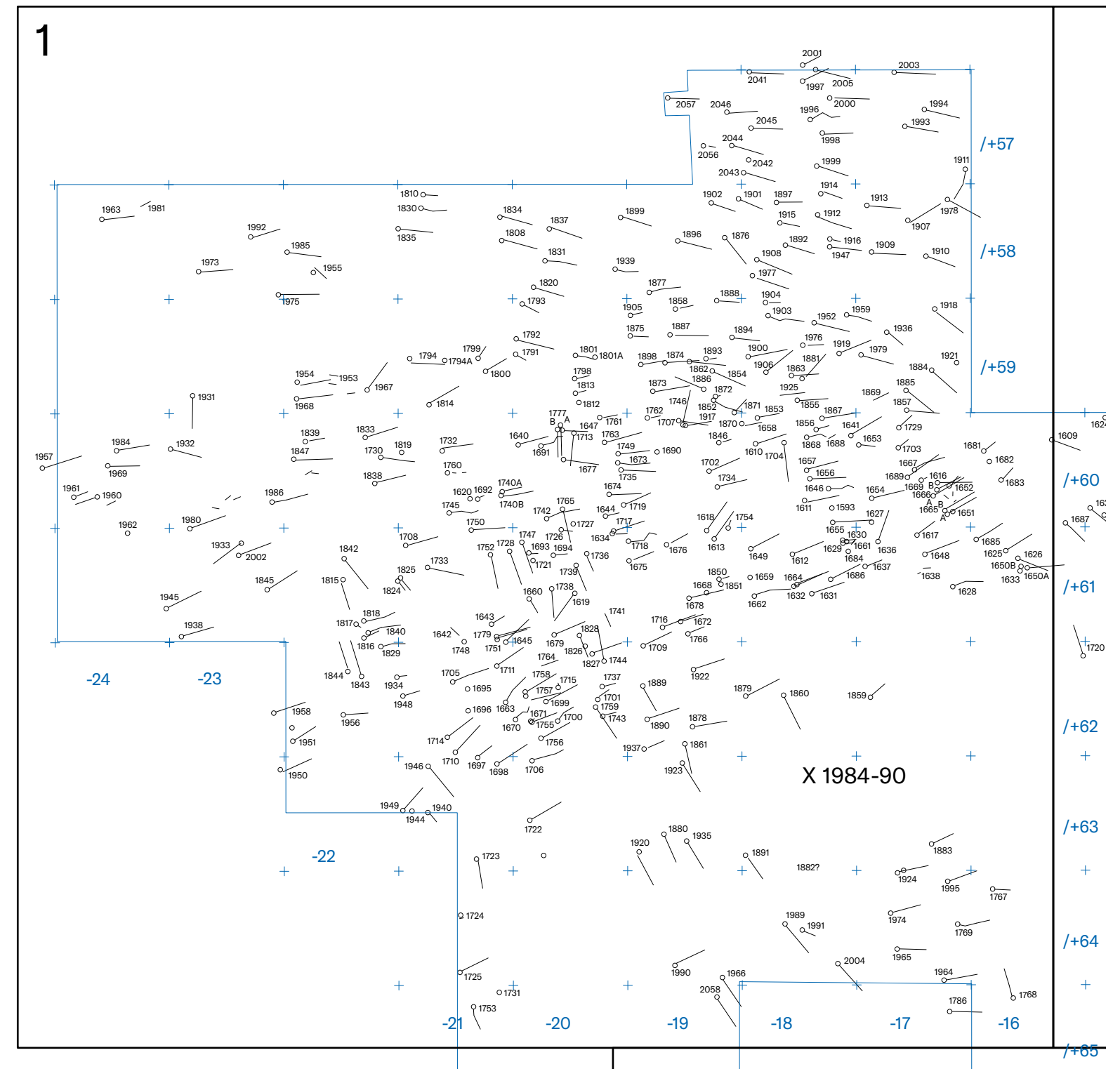
Hrob 1347 (bez vyobrazení artefaktů)

Do rozměrné hrobové jámy (380 × 200 cm) byl pohřben dospělý muž s odhadem dožití věku 30–40 let. Jako jediný z celého pohřebiště byl uložen do hrobu s mečem – jednalo se o exemplář Petersenova typu X o délce 95 cm. Dále byly u kostry nalezeny ostruhy s upevňovacími kováními a atributy běžné denní potřeby v podobě dvojice nožů, očílky a křesacích kamenů. V blízkosti tohoto pohřbu byli pochováni další tři bojovníci vybavení sekerami bradaticemi.

KLANICA 1985b

Legenda: ○ hrob
 — hranice zkoumaných ploch
 - - - - - mapový list – číslo

Legenda: ○ hrob
 — hranice zkoumaných ploch
 - - - - - mapový list – číslo

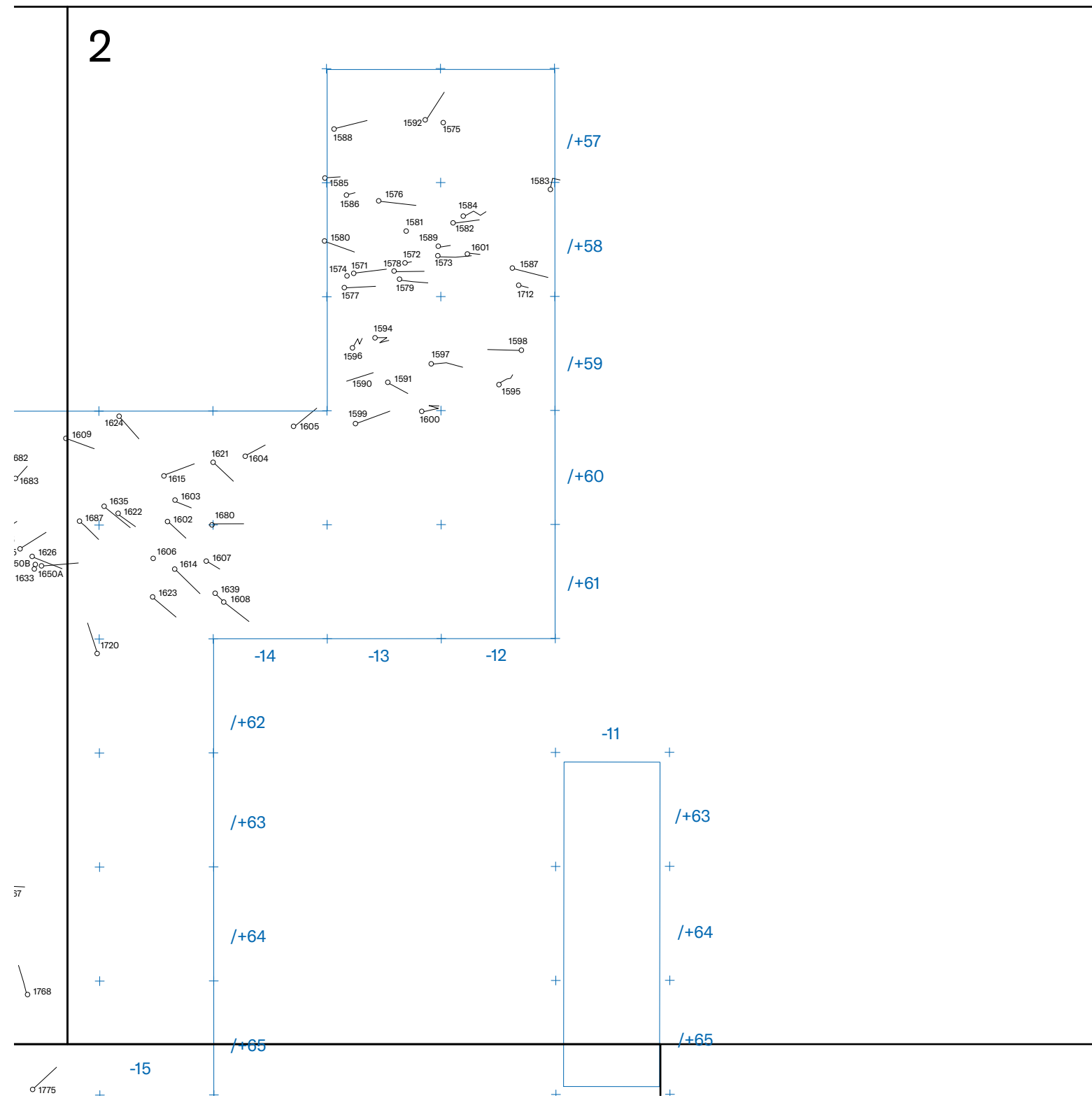
III.13 POHŘEBIŠTĚ KOSTELISKO V PODHRADÍ

III.13.1 Plán pohřebiště Kostelisko (klad mapových listů a mapové listy 1-3)

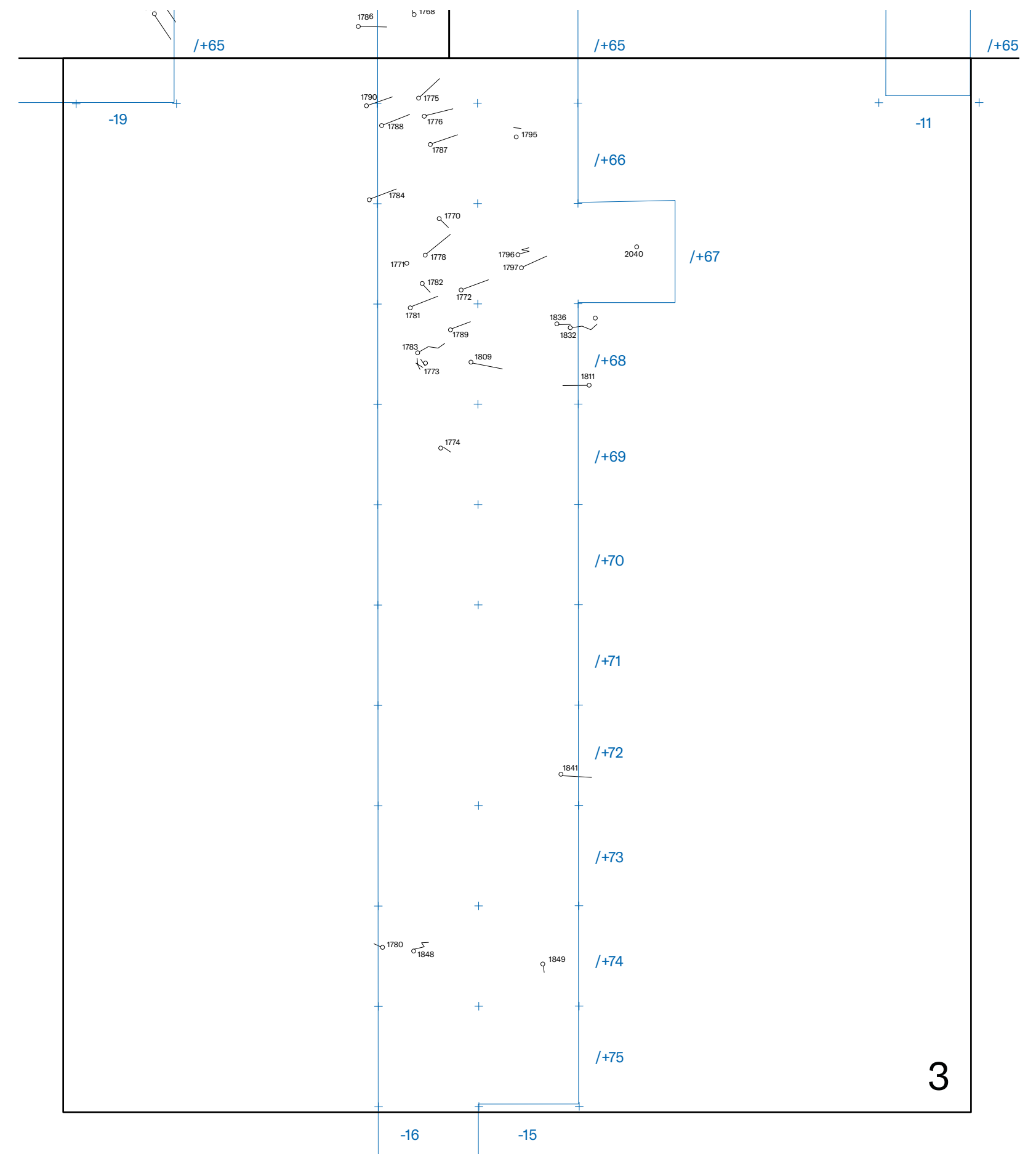
Na pohřebišti „Kostelisko“ v západní části stejnojmenné duny bylo prozkoumáno 415 hrobů, které reprezentují větší část původního rozsáhlého pohřebiště. Z rozmístění hrobů je patrné, že hroby mohou pokračovat v podstatě na všech stranách odkryvu do neprozkoumané plochy; hlavní část pohřebiště s největší koncentrací hrobů je však patrně již prozkoumaná. Přibližně uprostřed zkoumané plochy, v nejvyšším místě duny, zůstává „prázdné“ místo bez hrobů. Celkově nepravidelné rozmístění hrobů s dalšími volnými plochami a výraznými skupinami různě orientovaných hrobů

svědčí o účelovém členění celého areálu a komplikovaném sídelním vývoji. Největší intenzita pochování je doložena v severozápadní části zkoumané plochy, ležící na svahu mírně se sklánějícím k severu (k akropoli); uvádí se až čtyřnásobné překrytí hrobů. Důvodem je dynamický sídelní vývoj se střídáním pohřebištních a sídlištních aktivit. Tento vývoj uzavírají hroby často zahloubené do výplně sídlištních jam.

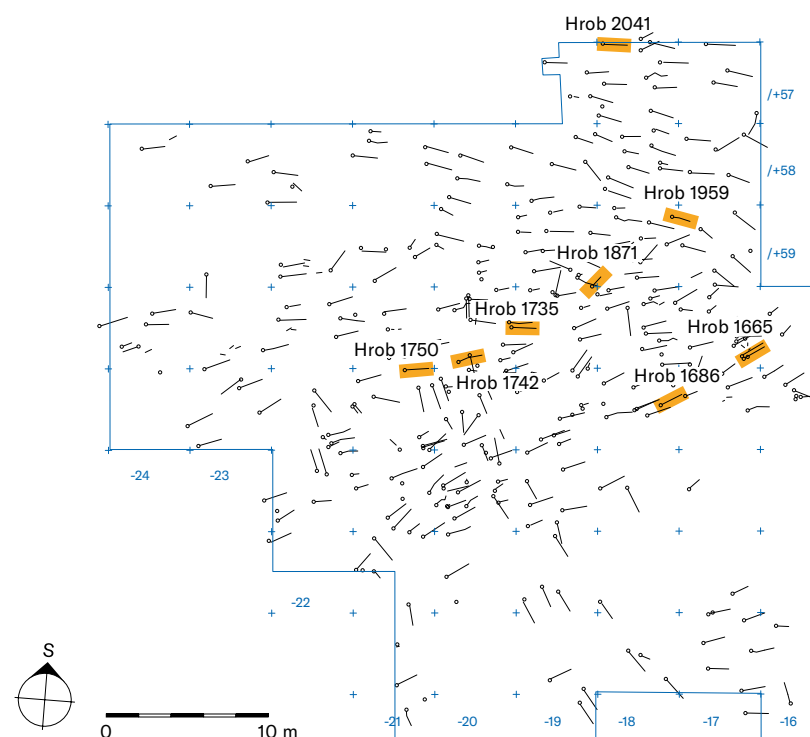
KLANICA 1987b; POLÁČEK, MAREK 2005; VELEMÍNSKÝ et al. 2005

Legenda: hrob
 hranice zkoumaných ploch
 mapový list - číslo

Legenda: hrob
 hranice zkoumaných ploch
 mapový list - číslo

III.13.2 Charakteristika pohřebiště Kostelisko a inventář vybraných hrobů

Výrazná písečná duna Kostelisko v podhradí jižně od akropole byla v 9. století nejspíše samostatným říčním ostrovem. Rozsáhlou nekropolí čítající 415 hrobů situovanou ve vyšší západní části polohy Kostelisko charakterizuje značná intenzita pochovávání, velký podíl hrobů s nálezy (asi 60 %), poměrně vysoké zastoupení hrobů se zbraněmi (6 %) a ostruhami (přes 6 %), podobně jako bohatá výbava částí hrobů. Některými svými znaky, jako je intenzita pochovávání nebo špičková hrobová výbava (3 meče, zlatý a stříbrný šperk, unikátní a specifické výrobky uměleckého řemesla), je pohřebiště Kostelisko srovnáváno s hřbitovem u baziliky na akropoli. Největší intenzita pochovávání je doložena v severozápadní části zkoumané plochy, ležící na svahu mírně se sklánějícím k severu (k akropoli), kde bylo dokumentováno až čtyřnásobné překrytí hrobů.

Dnes zalesněné Kostelisko patří k místům s nejdříve kontinuální osídlením v Mikulčicích, jež trvalo s menšími přestávkami od 8. do 15. století. Pochovávat se zde začalo snad již někdy v 1. třetině 9. století. V pokročilém 9. století zaujala celou „vrcholovou“ část duny rozsáhlá nekropole, na jejímž východním okraji byl v pozdním 9. století postaven devátý mikulčický kostel. Vztah hrobů u kostela ke starší rozsáhlé nekropoli v západní polovině písčitého návrší zatím neznáme. Nevíme, zda šlo o jedno pohřebiště, nebo dvě samostatné nekropole.

Hrob 1665

Dva jedinci byli pochováni těsně vedle sebe ve společné hrobové jámě a zřejmě tedy zemřeli zároveň. Pozůstatky jedince označené jako 1665a patřily staršímu muži (odhad dožitého věku 50–60 let). Kovové součásti jeho oděvu představuje pár železných ostruh s přezkami, souprava bronzových pozlacených kování lýtkových vázání (1, 2) a jednoduchý stříbrný tepaný gombík s vertikálním žebrovaním (3). Mladý jedinec, jehož pozůstatky byly označeny jako 1665b, byl na základě hrobové výbavy muž. Uložen byl s mečem Petersenova typu X, železnými ostruhami a nožem. Další nůž a zlomky ostruh nelze spolehlivě přiřadit jednomu ze zemřelých.

Hrob 1686

Žena, která zemřela ve věku 40–50 let, byla uložena v rakvi zpevněné železnými kováními a vybavena luxusním párem zlatých náušnic s oboustranným hrozníčkem s pyramidkami makové granulace a filigránním drátem na spodním oblouku (1). V hrobě nechyběl nůž v dřevěné pochvě.

Hrob 1735

Hrob 1742

Hrob 1871

Hrob 1959

Hrob 1665

Hrob 1686

Hrob 1735

Hrob jedince mladého věku, pravděpodobně muže, byl vybaven párem železných ostruh se soupravou kování řemínek, bojovou sekerou bradaticí, zavíracím nožem, jednoduchým nožem a dalšími blíže neurčenými zlomky železa se zbytky textilu a kůže. Nejvýznamnějšími nálezy jsou tři ojedinělá bronzová pozlacená nákončí textilního opasku v podobě miniaturní knihy se třemi, respektive pěti skleněnými vložkami (1, 2), nalezená v místech pánve a pasu. Jedinou známou analogií je knižní kování z hrobu 505 u 3. kostela.

Hrob 1742

Hrob mladé ženy, která zemřela ve věku 20–25 let, obsahoval pár bronzových pozlacených gombíků s netypickou abstraktní tepanou výzdobou (1) a celkem osm kusů náušnic: jeden pár stříbrných se sedmi bubínky s hrubou granulací (2), další pár pozlacených s oboustranným hrozníčkem (3) a dva páry zlomkovitě dochovaných stříbrných bubínkových se vzory makové granulace (4).

Hrob 1750 (bez vyobrazení artefaktů)

Hrob dospělého muže (odhad dožitého věku 40–50 let) byl vybavený typickými bojovnickými atributy v podobě meče Petersenova typu K, bojové sekery bradatice, ostruh s garniturou kování řemínek a soupravou železných kování lýtkových vázání. Další drobné železné předměty včetně zavíracího nože, ocílky (?) a křesacích kamínků byly patrně uloženy v koženém váčku u pasu. V hrobě se nacházelo ještě vědro.

Hrob 1871

Dětský hrob (věk jedince odhadnut na 6–7 let) obsahoval dva páry gombíků – stříbrných tepaných s palmovým ornamentem v srdcovitém meandru provedených mimořádně vysokým tepáním (1) a pozlacených ze slitiny mědi s vertikálně členěným, tzv. žebrovaným pláštěm (2). Ze šperku se v hrobě nacházely dva páry stříbrných náušnic – se čtyřmi bubínky s hrubou granulací (3) a se sedmi košíčky (4).

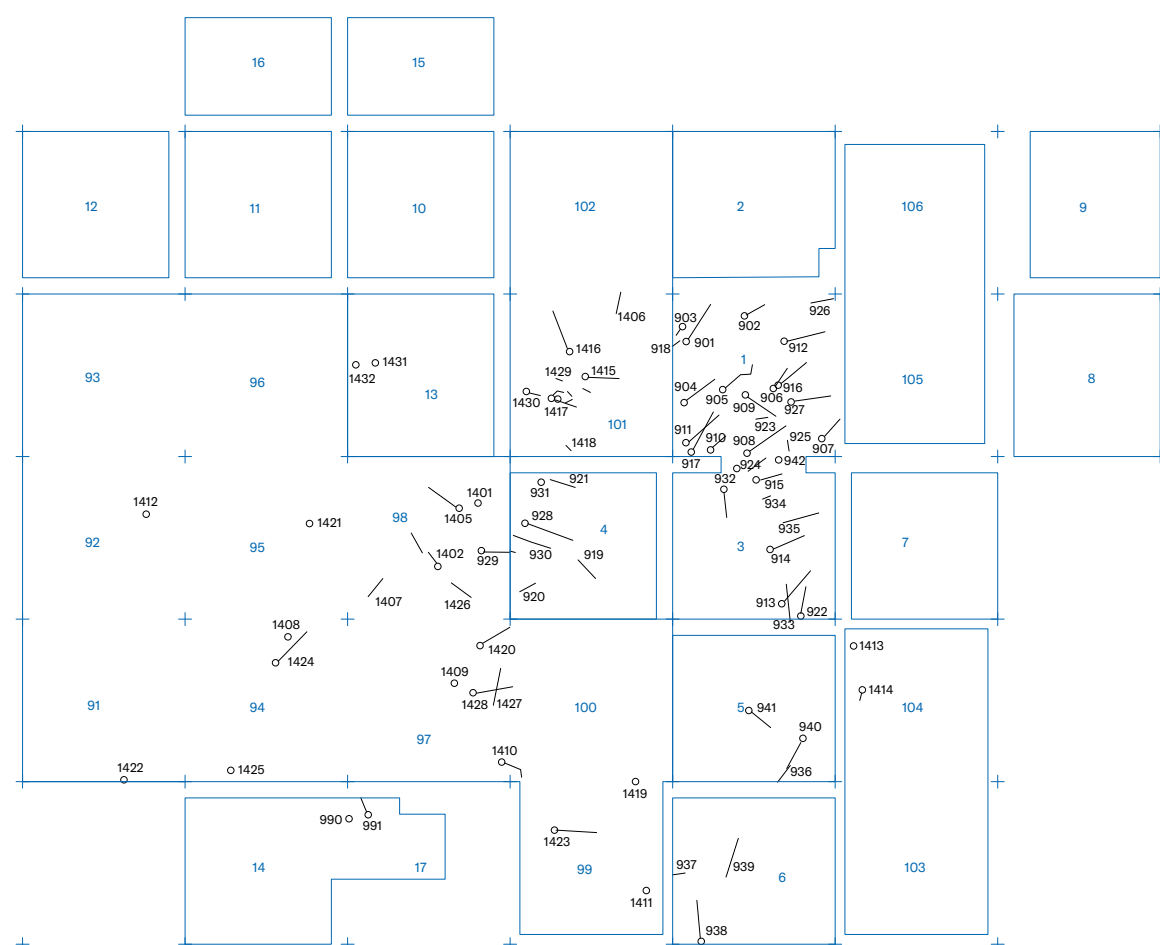
Hrob 1959

Hrob nedospělého jedince (odhad dožitého věku 12–18 let), podle hrobové výbavy pravděpodobně ženského pohlaví, byl vybaven reprezentativním souborem šperku: párem zlatých hrozníkovitých náušnic (1), dvěma páry stříbrných hrozníkovitých náušnic (2), fragmenty dalších, patrně stříbrných košíčkových náušnic a stříbrným gombíkem dochovaným ve zlomcích. Neobvyklým nálezem je torzo bronzového nákrčníku. Součástí výbavy bylo i oválné kovové vědro o výšce 23 cm.

Hrob 2041 (bez vyobrazení artefaktů)

V roce 2016 byl v Mikulčicích objeven zatím poslední, sedmnáctý, hrob muže s mečem. Na povrchu zbraně se dochovaly zbytky pochvy. Analýza organických materiálů odhalila, že se jednalo o pochvu z bukového dřeva, která byla pokryta kůží a vyložena ozdobnou vzorovanou textilií přesahující na vnější část pochvy a tvořící zdobný detail u záštity meče.

KLANICA 1987b; 1989; 1990a; 1990b; 1991; 1993b; POLÁČEK 2000a; TŘEŠTÍK 2001; UNGERMAN 2002; KLANICA 2010; KOŠTA, HOŠEK 2014; 2019; BŘEZINOVÁ 2020

0 10 m

Legenda: ○ — hrob

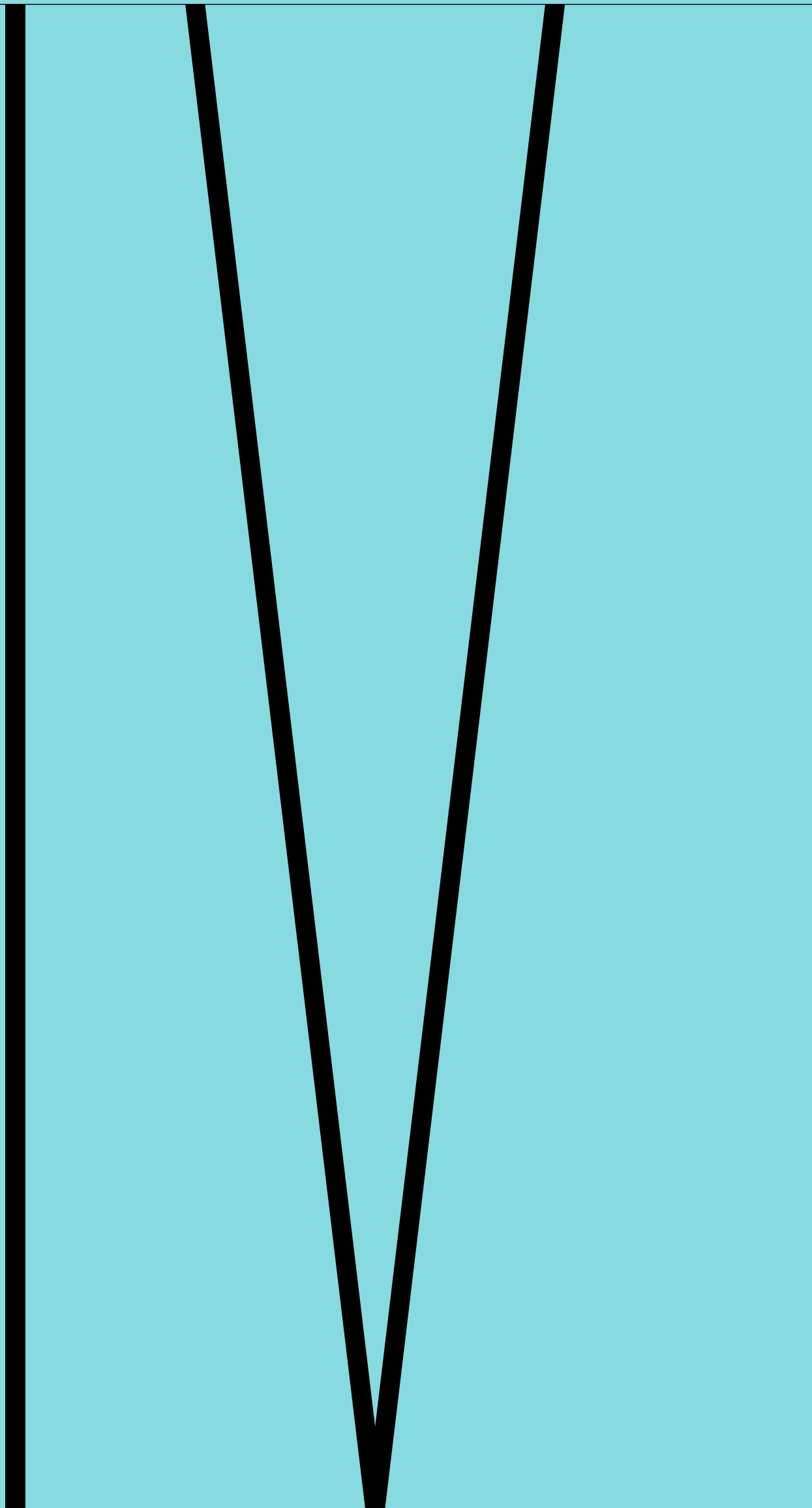
III.14 POHŘEBIŠTĚ ŽABNÍK V PODHRADÍ

III.14.1 Plán a charakteristika pohřebiště Žabník

Výzkumem malé, dnes zplanýrované duny Žabník byly zjištěny pozůstatky pohřebiště a sídliště z 9.–10. století. Celkově bylo registrováno 74 číslovaných hrobů; dalších přibližně 17 hrobů lze předpokládat na základě „hrobových“ jam bez dochovaných kosterních pozůstatků nebo charakteristických hrobových nálezů dislokovaných v sídlištní vrstvě. Rámcové datování pohřebiště a sídliště vyplývá z charakteru hrobových a sídlištních nálezů, přičemž významnou roli zde hraje keramika. Zatímco hrobové nádoby vykazují znaky velkomoravské produkce, sídlištní keramika představuje typologicky pokročilejší zboží povelkomoravského charakteru. Datování jednotlivých etap sídelního vývoje Žabníku je možné pouze v hrubých rysech. První etapa (pohřbívání) patří do průběhu 9. století. Druhá etapa (sídliště) reprezentuje patrně již povelkomoravský vývoj 10. století. V rámci tohoto časového úseku se mohla poměrně rychle odehrát i třetí etapa (pohřbívání), která odpovídá zánikovému horizontu sídliště.

Celkově zde bylo registrováno asi 90 hrobů. Většina z nich byla jen chudě vybavená, skoro dvě třetiny hrobů byly úplně bez výbavy. Nejpočetnějším hrobovým nálezem byly keramické nádoby (v 27 hrobech a dalších 8 kontextech, které lze považovat za pozůstatky hrobů); dále jsou to pak nože, jednoduché bronzové náušnice podunajského typu, skleněné korálky a přezky. K ojedinělým hrobovým nálezům patří železná součásti vědérka, ocílka s pazourky nebo železná pásové kování. Doloženy jsou dvě hlavní fáze pohřbívání: zatímco v nejhlubších hrobech se vyskytovaly typologicky archaické velkomoravské nádoby, mělce uložené hroby byly většinou bez doprovodných hrobových nálezů nebo s typologicky pokročilejšími tvary nádob.

POLÁČEK, MAREK 2005; BARTOŠKOVÁ 2019

ARTEFAKTY

IV. ARTEFAKTY, JEJICH EVIDENCE A ODBORNÉ ZPRACOVÁNÍ

Archeologické prameny mohou být povahy nemovité nebo movité. S nemovitými prameny máme v praxi ten problém, že pro jejich obecné pojmenování postrádáme v češtině potřebný pojem obdobný německému *Befund*. Odpovídající terénní entity tak označujeme různými dílčími pojmy jako objekt, hrob, chata, kostel apod. Často nám nezbývá než použít obecný termín *kontext*, který je však vhodný spíše pro označení elementárních jednotek archeologicky doložených lidských aktivit typu vrstva, povrch apod. (viz úvod bloku III tohoto atlasu). Naproti tomu pro movité prameny máme k dispozici vhodné termíny v podobě *artefaktu* (předmět člověkem záměrně vytvořený nebo pozmeněný) nebo *ekofaktu* (předmět člověkem nezáměrně vytvořený nebo pozmeněný, vzniklý jako vedlejší produkt jeho činnosti). V tomto bloku našeho atlasu se budeme zabývat artefakty získanými výzkumem v Mikulčicích.

Soubor nálezů/artefaktů z dosavadní terénní kampaně v Mikulčicích představuje obrovský soubor, čítající statisíce nebo spíše miliony položek. Už z toho důvodu je důležitá evidence, která jednoznačně identifikuje každý nález z hlediska jeho nálezových okolností a umožní další nakládání s ním včetně konzervátorsko-restauračního ošetření, uložení v depozitáři, odborného zpracování, publikování, vystavování, zajištění majetkových práv apod. Každá lokalita nebo instituce má svůj zavedený systém evidence nálezů, Mikulčice nejinak. Tento systém se rodil na začátku terénních výzkumů v Mikulčicích a trvalo skoro deset let, než se ustálil. Pak se ovšem používal bez výraznějších změn tři desetiletí až do roku 1992, kdy se zásadně změnila metodika terénního výzkumu a jeho dokumentace i evidence nálezů ve smyslu tzv. kontextuální archeologie. Další, poslední změnu znamenalo ujednocení celého systému terénního výzkumu, způsobu dokumentace a nálezové evidence do doby dnes platného Mikulčického archeologického systému MARS v roce 2005. Požadavkem současného dokumentačního a evidenčního systému lokality je, aby obsáhl všechny výše uvedené dílčí formy dokumentace a evidence počínaje rokem 1954 a konče současností. Podobný cíl má i Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic VVMVM, jehož součástí je tento atlas.

Nyní si přiblížíme celý klasický postup evidence, jak probíhal v době největších odkrytí na hradišti ve 2. polovině minulého století. Začínal rozčleněním nálezových souborů do skupin podle materiálu (keramika, železné artefakty, nálezy z neželezných kovů, zvířecí kosti apod.), z nichž každá dostala své nálezové číslo a byla zapsána do nálezového deníku. Nálezové číslo mělo virtuálně propojit nález/nálezový soubor s jeho terénním kontextem. Bohužel se to dělo velmi mechanicky a bez zpětné vazby, navíc podoba standardního nálezového deníku se v Mikulčicích ustálila až v letech 1963–1964. Po konzervátorském ošetření byla vybraná část nálezů opatřena inventárními čísly a zapsána do inventárních knih. Inventární číslo identifikovalo každý předmět jednotlivě a jednoznačně. Zbývající část fondu, která nebyla určena k inventarizaci, byla deponována jako „atypický“ materiál nebo jako „vzorky“ (v případech ekofaktů), z menší části byla dokonce skartována (především keramika).

Dnes probíhá evidence nálezů zásadně podle zkoumaných ploch. Každá zkoumaná plocha má svou vlastní evidenční číselnou řadu, která spojuje číslo plochy s nálezovým a inventárním číslem. Každá plocha má svůj elektronický nálezový deník a inventář. Také uložení v depozitáři je na rozdíl od dřívější praxe organizováno důsledně podle zkoumaných ploch. Z hlediska odborného zpracování je základním požadavkem kladeným na evidenci spolehlivé a pohotové přiřazení každého nálezu k odpovídajícímu terénnímu kontextu.

Již s ohledem na obrovský rozsah velkoplošných odkrytí I. etapy mikulčického výzkumu 1954–1992 je pochopitelné, že naprostá převaha nálezů uložených dnes v depozitářích mikulčického pracoviště ARÚB byla získána právě během této etapy výzkumu. Nálezový fond i přes své vážné postižení požárem mikulčické staré archeologické základny v roce 2007 reprezentuje nesmírné bohatství dokladů hmotné kultury moravských Slovanů 9. století. Poskytuje mimo jiné celé série jednotlivých druhů sídlištních nálezů vytvářejících typologické škály vhodné k aplikaci při zpracování podobně datovaných souborů z celé střední Evropy, přináší stovky vzácných hrobových celků z nákladně vybavených elitních hrobů, obsahují rozsáhlé soubory masově se vyskytujícími artefaktů, jako je keramika, důležitých pro poznání vývoje a sociálně-ekonomické diferenciace osídlení aglomerace. Své specifické postavení má „trezorový“ fond prohlášený v roce 2005 za národní kulturní památku *Soubor movitých archeologických nálezů z hradiště Mikulčice z období Velké Moravy*. Je unikátním dokladem hmotné kultury Velkomoravské říše a evropského raného středověku v období 9. a začátku 10. století. Obsahuje jednak předměty zhotovené z drahých kovů, jednak předměty cenné svým uměleckým zpracováním. Mnohé z nich lze označit za unikáty v celoevropském měřítku. Svým rozsahem i kulturněhistorickou hodnotou náleží celek k nejdůležitějším souborům svého druhu ve střední Evropě. Právě z tohoto souboru byly vybírány artefakty pro fotografickou dokumentaci hrobových celků představených v předchozí kapitole.

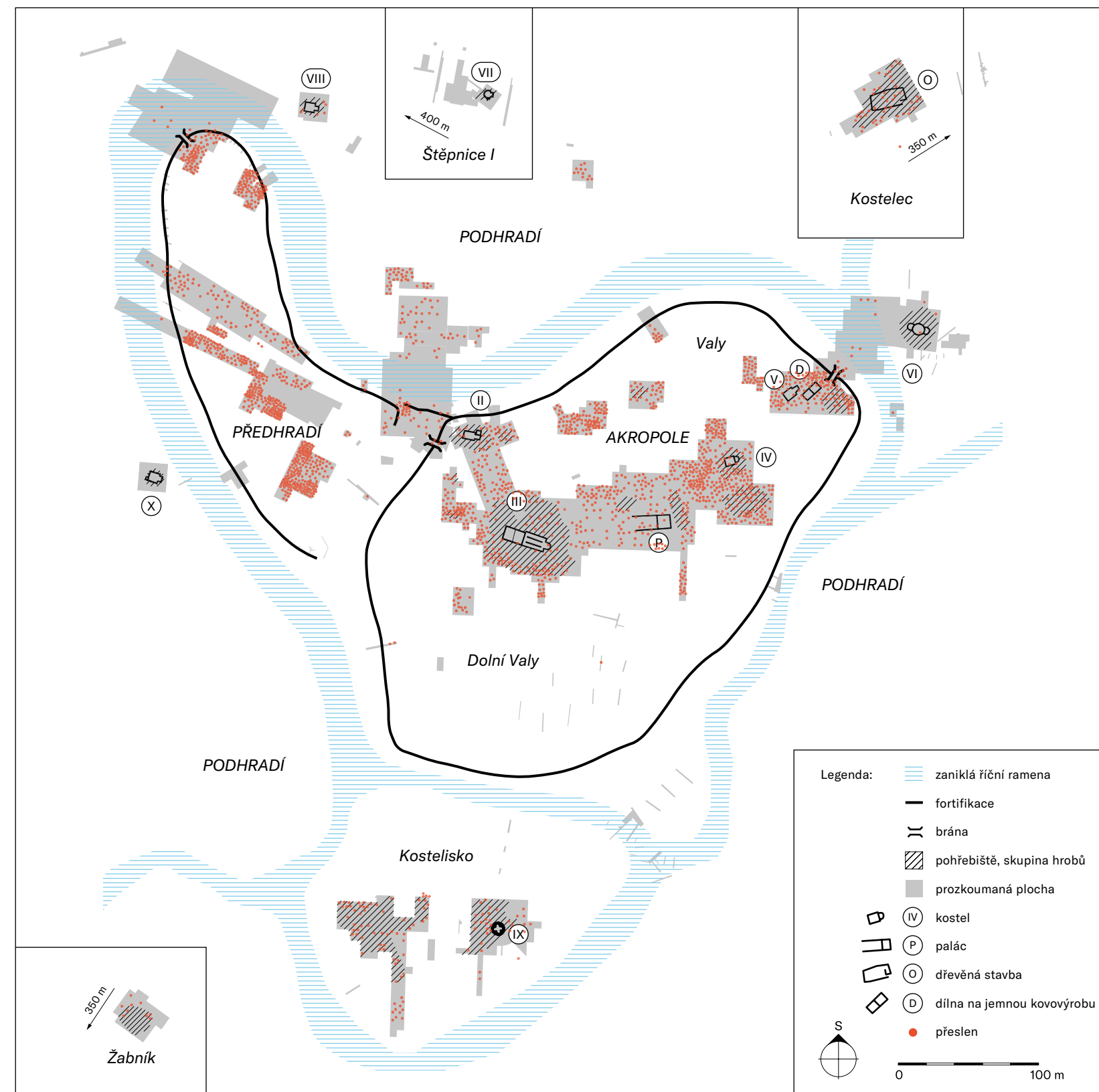
Hlavní význam mikulčických nálezových fondů nespočívá v jejich rozsahu a atraktivitě, ale v jejich vědeckém potenciálu. Aby byly tyto prameny „přivedeny“ k potřebné výpovědi, je nezbytné je analyzovat. To se děje především pomocí postextkavačnických analýz každé zkoumané plochy, typologicko-chronologické analýzy souboru movitých nálezů a v poslední době stále intenzivněji i archeometrické analýzy, zaměřené na poznání materiálového složení, pracovních stop a dokladů výrobních postupů na samotných artefaktech. Součástí postextkavačnických analýz každé zkoumané plochy by mělo být zpracování stratigrafických a funkčních vztahů nálezových souborů nebo jednotlivých artefaktů. Protože je to asi nejobtížnější a časově nejnáročnější část zpracování každého terénního výzkumu, pomáhají si archeologové aplikací různých moderních analytických, statistických a zobrazovacích prostředků.

V Mikulčicích se osvědčilo kartografické zobrazení jednotlivých prvků nálezového fondu v celé dosud prozkoumané ploše. Ačkoliv toto zpracování postrádá bližší stratigrafické zařazení nálezů, má značný význam pro poznání lokality i raně středověké hmotné kultury obecně. Mapování jednotlivých prvků hmotné kultury v Mikulčicích je díky vysoké četnosti nálezů, relativně úzkému datování většiny nálezů do 9. nebo na začátek 10. století, plošně diferenciaci osídlení a velkému rozsahu prozkoumané plochy zdrojem cenných informací o funkčních a sociálních aspektech jednotlivých areálů aglomerace. Současně je prostředkem ověřování chronologických kritérií studia hmotné kultury obecně. Mapování jednotlivých prvků nálezového fondu v celé dosud prozkoumané ploše je standardní součástí zpracování mikulčického výzkumu. Bohužel po požáru 2007 se toto zpracování velmi zkomplikovalo, neboť část „drobných“ nálezů nenávratně zanikla. Zde je přehled dosud zpracovaných kategorií nálezů v rámci celé prozkoumané plochy (artefakty i ekofakty), publikovaných vesměs v mikulčických edičních řadách Studien zum Burgwall von Mikulčice (SBM) a Internationale Tagungen in Mikulčice (ITM):

Druh nálezu	Publikace	Ediční řada
Skleněné nálezy	HIMMELOVÁ 1995	SBM I
Kostěná a parohová industrie	KAVÁNOVÁ 1995	SBM I
Pravěké nálezy	DROBERJAR 1997	SBM II
	MEDUNA 1997	SBM II
	MEDUNOVÁ-BENEŠOVÁ 1997	SBM II
	POLÁČEK, MAREK 1997	SBM II
	SALAŠ 1997	SBM II
	ŠKRDLA, MATEICIUCOVÁ, PŘICHYSTAL 1997	SBM II
Římské cihly	MUSIL 1997	SBM II
Keramika 8. až 15. století	POLÁČEK 1995	ITM II
Mince	KUČEROVSKÁ 1998	SBM III
Přesleny	MAREK, KOSTELNÍKOVÁ 1998	SBM III
Grafitová keramika (10. až 13. století)	POLÁČEK 1998	ITM IV
Raná grafitová keramika	POLÁČEK 1999	
Dřevěné nálezy	POLÁČEK, MAREK, SKOPAL 2000	SBM IV
Dřevoobráběcí nástroje	POLÁČEK 2000b	SBM IV
Rombické šipky	KOUŘIL 2003	
Mušle	HORSÁK, MAREK, POLÁČEK 2003	SBM V
Rybí kosti	ZAWADA 2003	SBM V
Rybářské náčiní	MAZUCH 2003a	SBM V
Hliněná závaží	MAZUCH 2003b	SBM V
Pražnice	ŠKOJEC 2003	SBM V
Žernovy	MAREK, SKOPAL 2003	SBM V
Zemědělské nástroje	POLÁČEK 2003	SBM V
Kování rakví	POLÁČEK 2005	
Novodobé nálezy	MAZUCH 2012a	
Keramika blučinského a mikulčického okruhu	MAZUCH 2013b	
Meče	KOŠTA, HOŠEK 2014	SBM X
Sekery	LUŇÁK 2018; POLÁČEK, LUŇÁK 2019	ITM IX
Bronzové ostruhy s háčky	KOUŘIL 2019	ITM IX
Gombíky	KRUPIČKOVÁ 2021	

Ukázkou mapování včetně jeho možné historické a archeologické výpovědi jsou následující mapy výskytu vybraných artefaktů. Podle nálezu je lze rozdělit na artefakty pocházející ze sídlištních kontextů a z hrobových celků. Rozptýlené sídlištní nálezy je zpravidla důsledkem přirozených procesů v podobě ztráty, opotřebení, dočasněho uložení, násilných událostí, zániku sídlištních objektů apod., ale některé skupiny artefaktů mohly být záměrně jednorázově uloženy v podobě depotů. Obě možnosti jsou reflektovány v prvních devíti mapách následující části. Druhou skupinu tvoří artefakty záměrně vyjmuté z užívání živou společností a uložené jako součást hrobových celků. Představeny jsou zejména součásti výbavy elitních hrobů. Pokud k nim přičteme i pozůstatky železných kování rakví, jedná se o dalších šest kategorií artefaktů.

POLÁČEK, MAREK 1995; POLÁČEK 1996; POLÁČEK, MAREK 2005; NEUSTUPNÝ 2007; POLÁČEK et al. 2014b; ŠINDELÁŘ et al. 2020

IV.1 MAPOVÁNÍ ARTEFAKTŮ V SÍDLIŠTNÍM KONTEXTU

IV.1.1 Podomácká výroba: textilnictví - přeslen

Přeslen nasazený na dřevěném vřetenu sloužil jako závaží a setrvačnick při sprádání nití. Několik tisíc přeslenů z Mikulčic svědčí o významu podomácké výroby příze. Mapování výskytu přeslenů v prozkoumaných plochách mikulčického hradiště vypovídá prvoplánově o dvou skutečnostech. První se týká funkčního určení sídlištních areálů: výskyt přeslenů jako nástrojů každodenní podomácké práce - činnosti zajišťované především ženami - signalizuje v první řadě běžnou obytnou funkci odpovídajících areálů. Nejvýraznější koncentrace nálezů doložená v areálu předhradí potvrzuje primárně rezidenční charakter tohoto útvaru. Druhá

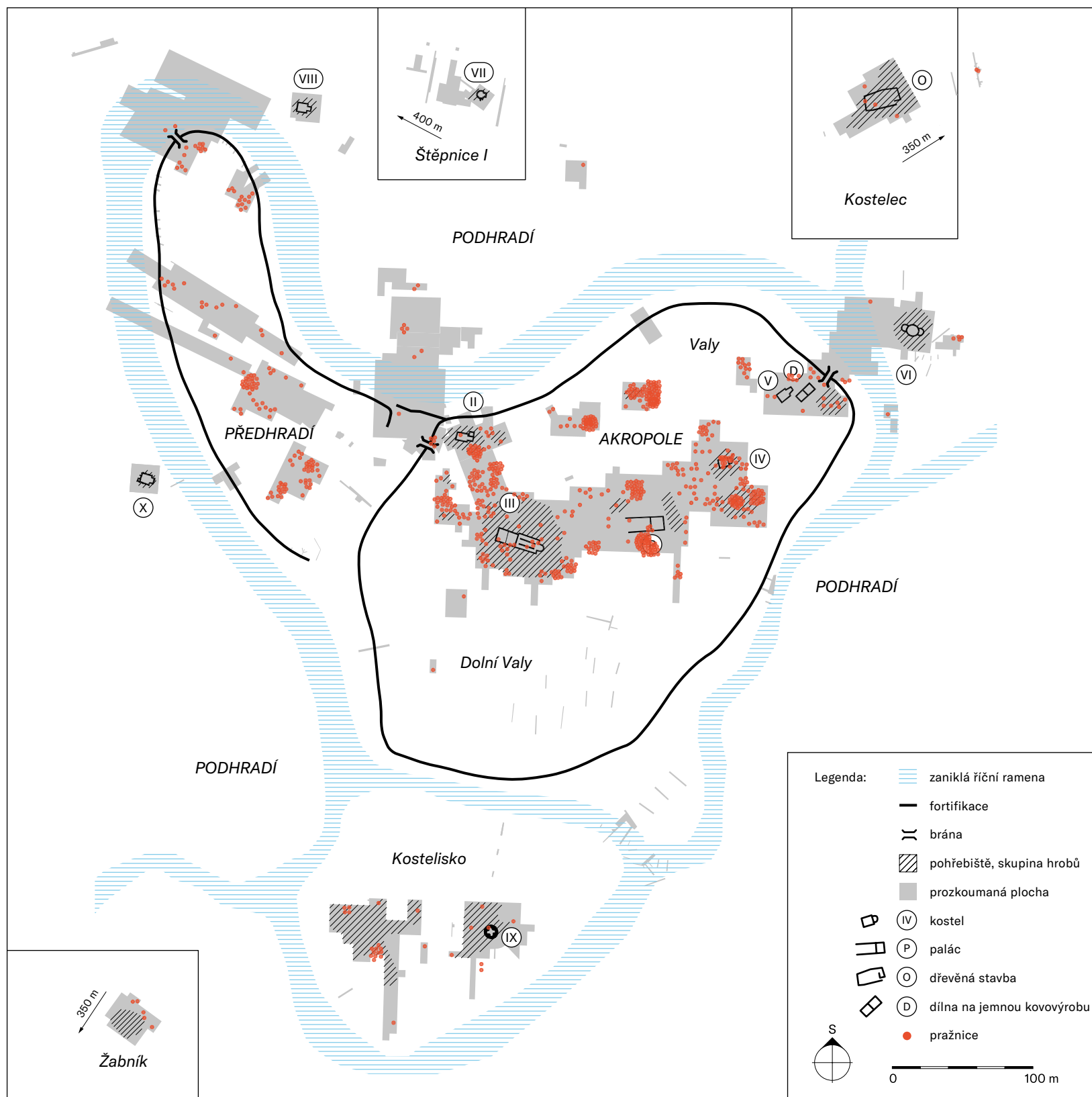
skutečnost se dotýká metody terénního výzkumu v Mikulčicích: diametrálně odlišný výskyt přeslenů v některých sousedících plochách (např. v plochách P 1963-64 a S 1960 v předhradí) ukazuje na výrazně rozdílnou kvalitu terénních prací v jednotlivých plochách a sezónách výzkumu.

Samotná textilní vlákna, k jejichž výrobě přesleny sloužily, se v přírodním prostředí střední Evropy dochovávají jen sporadicky v drobných fragmentech. V Mikulčicích bylo objeveno přibližně 440 relikvů textilií zakonzervovaných v korozním balu kovových - převážně železných - artefaktů. Nejčastěji jde o vlnu a len tkané v plátňové a keprové vazbě, které mohly být zpracovávány přímo na hradišti. Naopak v případě výjimečných nálezů hedvábí se jedná vždy o doklad exkluzivních importů (v Mikulčicích například hroby 318, 580, 582 a 590).

MAREK, KOSTELNÍKOVÁ 1998; BŘEZINOVÁ 2020

0 5 mm

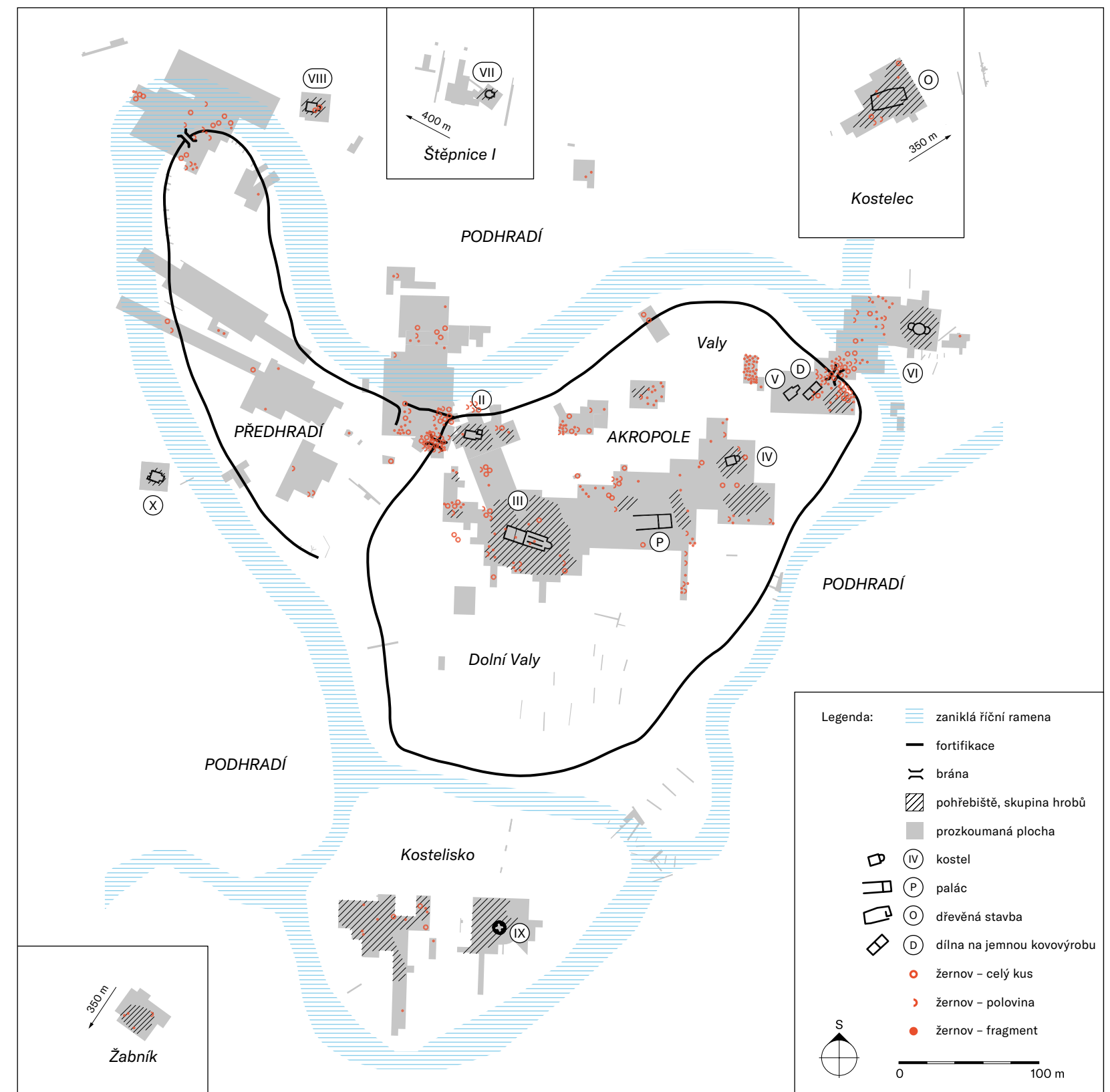
IV.1.2 Zemědělství a obživa: pražnice

Pražnice, tedy velké hlíněné pekáče, sloužily k sušení, ale pravděpodobně i k pražení obilí (vhodná metoda zbavování obilí plev) a k pečení chlebových placek. V Mikulčicích evidujeme přes 1 600 fragmentů vážících dohromady více než 370 kg. Jejich výskyt v prozkoumaných plochách je ve srovnání s přesleny méně pravidelný a ukazuje významné kumulace především na akropoli a částečně v předhradí, na druhou stranu podstatně skromnější výskyt v podhradí. To ukazuje nejspíše na sociálně podmíněný přístup, kdy pražnice nebyla standardní součástí každého obydlí, ale spíše domácností lépe postavených skupin obyvatelstva. Souvisí to nejspíše s odlišnou kulturou stravování. Podstatnou roli ve výskytu pražnic může hrát i rozdílná kvalita terénních prací a odlišná kritéria pro sběr tohoto druhu nálezů v jednotlivých zkoumaných plochách i letech výzkumu.

BERANOVÁ 1980; ŠKOJEC 2003

0 10 cm

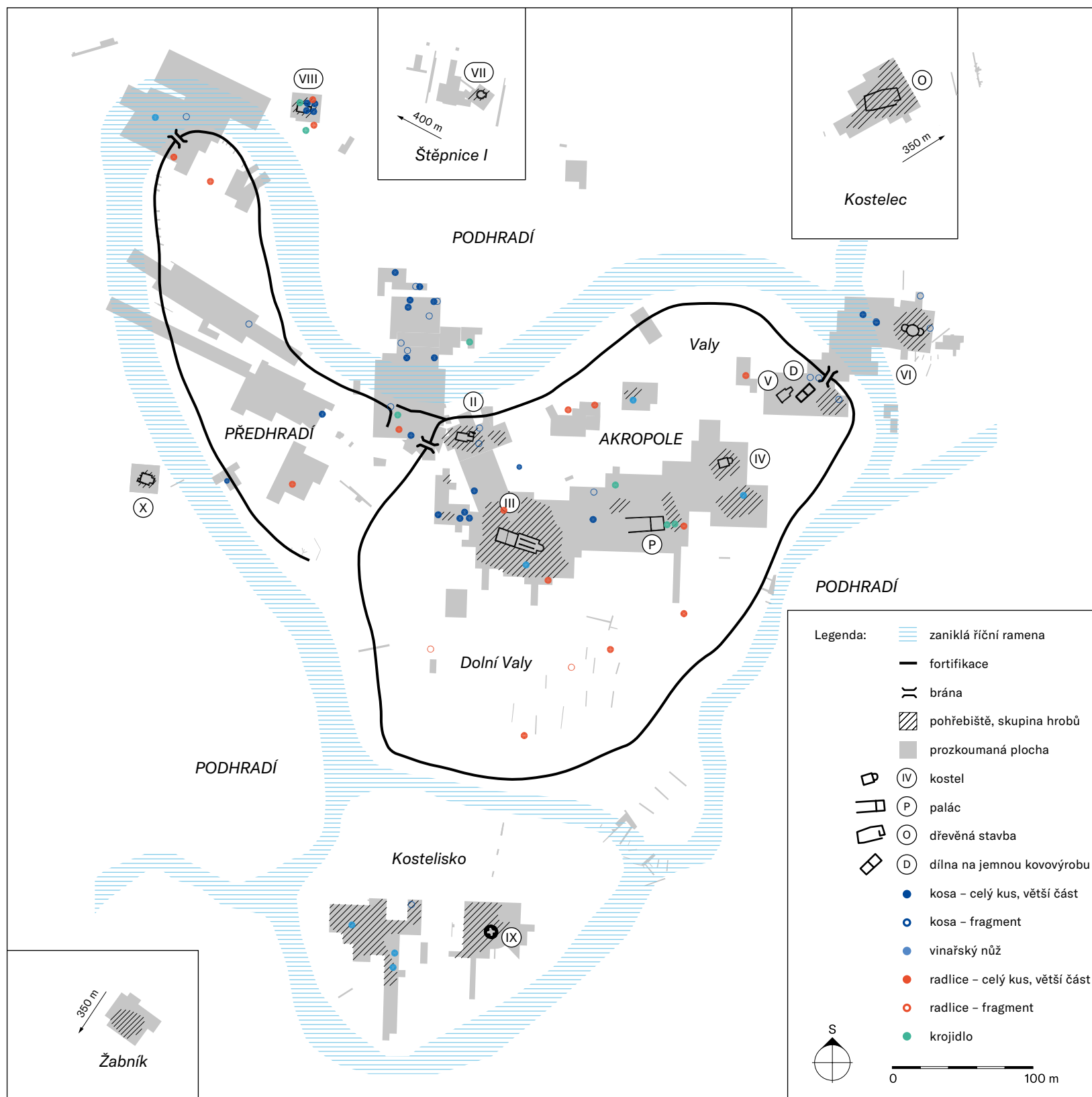
IV.1.3 Zemědělství a obživa: žernov

Žernovy byly základní a životně důležitou potřebou každé domácnosti. Dva mlecí kameny - „ležák“ a „běhoun“ - tvořily jednoduchý rotační mlýnek na mletí zrní na mouku. Z Mikulčic známe přes 90 celých kusů, přes 105 polovičních exemplářů a přes 251 fragmentů. Jejich výrazné kumulace u bran a mostů (obecně u opevnění) by mohly svědčit o jejich významném sekundárním použití jako stavebního materiálu (u fragmentů) nebo jako zátěží ve vodním prostředí říčních koryt. Nelze vyloučit ani záměrnou likvidaci obilních mlýnků jako nepostradatelné součásti domácnosti a životně důležité potřeby, a to při násilném obsazení nebo konečné likvidaci mocenského centra nepřitelem.

BERANOVÁ 1980; MAREK, SKOPAL 2003

ø 45 cm
0 5 cm

IV.1.4 Zemědělství a obživa: kosa, vinařský nůž, radlice a krojidlo

Krátká neboli travní kosa sloužila k sekání trávy od mladší doby železné do vrcholného středověku. Od vrcholného středověku byly tyto nástroje nahrazeny kosami dlouhými, podobnými dnešním.

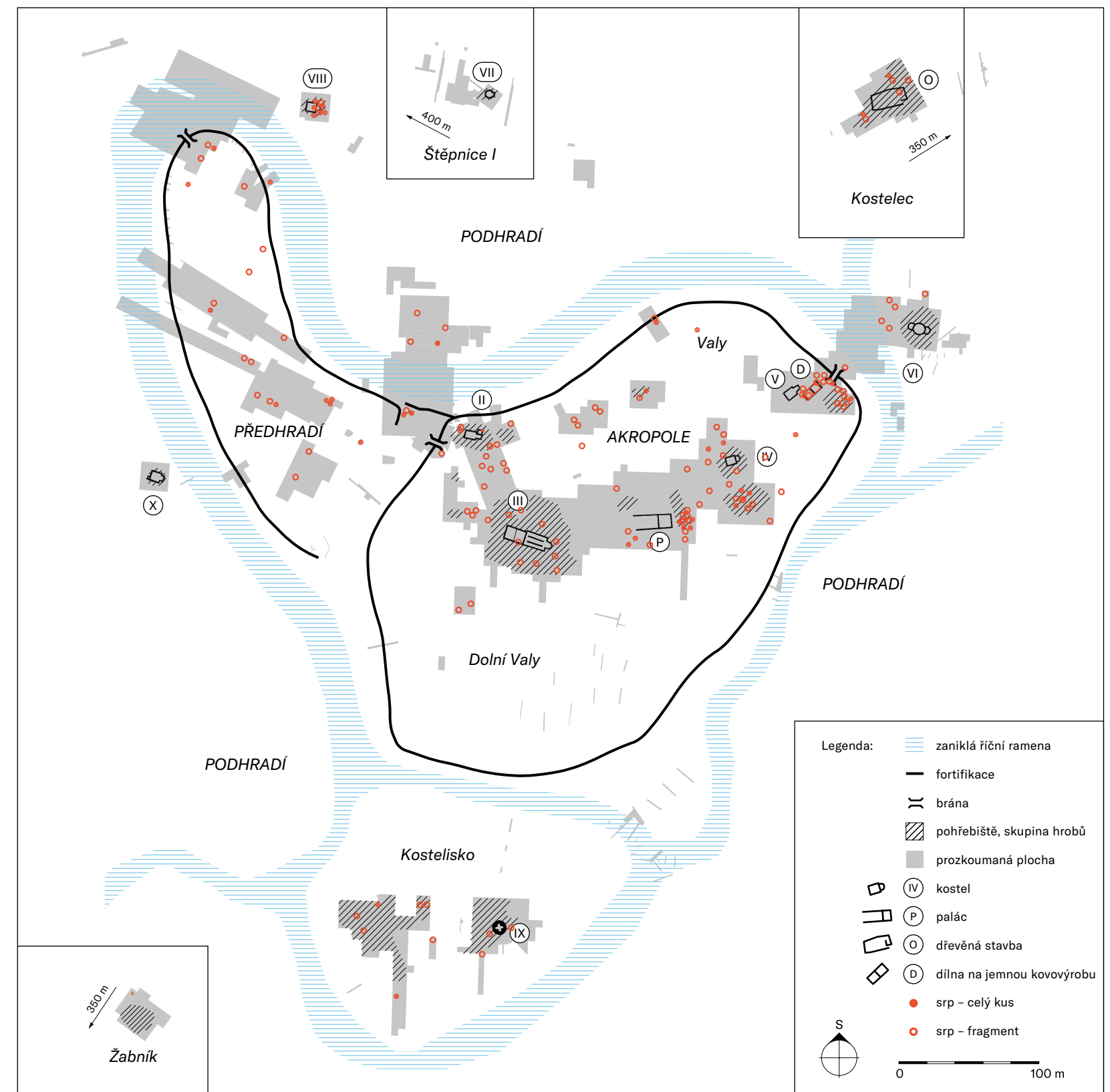
Mezi nálezy se občas vyskytne i specializovaný nástroj k ošetření révy, vinařský nůž. Jedná se o zahnutý srpovitý nástroj, který se používal k odřezávání neužitečných výhonků a k zahlazování ran po řezu. Výběžek na čepeli je známý ve vinařské terminologii jako securis a mimo výše uvedené funkce řezu mohl sloužit i k odstraňování mechu z révy.

Archeologické výzkumy přinášejí svědectví o vysoké úrovni agrikultury v prostředí velkomoravských center. Jednou z indicií je sice nepočtený, ale průkazný výskyt asymetrických radlic, které mohly být součástí pluhu, a dovozovaly tak půdu nejenom rozrývat, ale i obracet. Rozrývání půdy před radlicí zajišťovalo tzv. krojidlo.

Nálezy zemědělského náčiní jsou roztroušeny v celé ploše hradíště. Významná je koncentrace travních kos v severním podhradí a vinařských nůžů v jižním podhradí. Tento zvýšený výskyt může být dokladem zemědělské specializace těchto částí aglomerace.

0 10 cm

IV.1.5 Zemědělství a obživa: srp

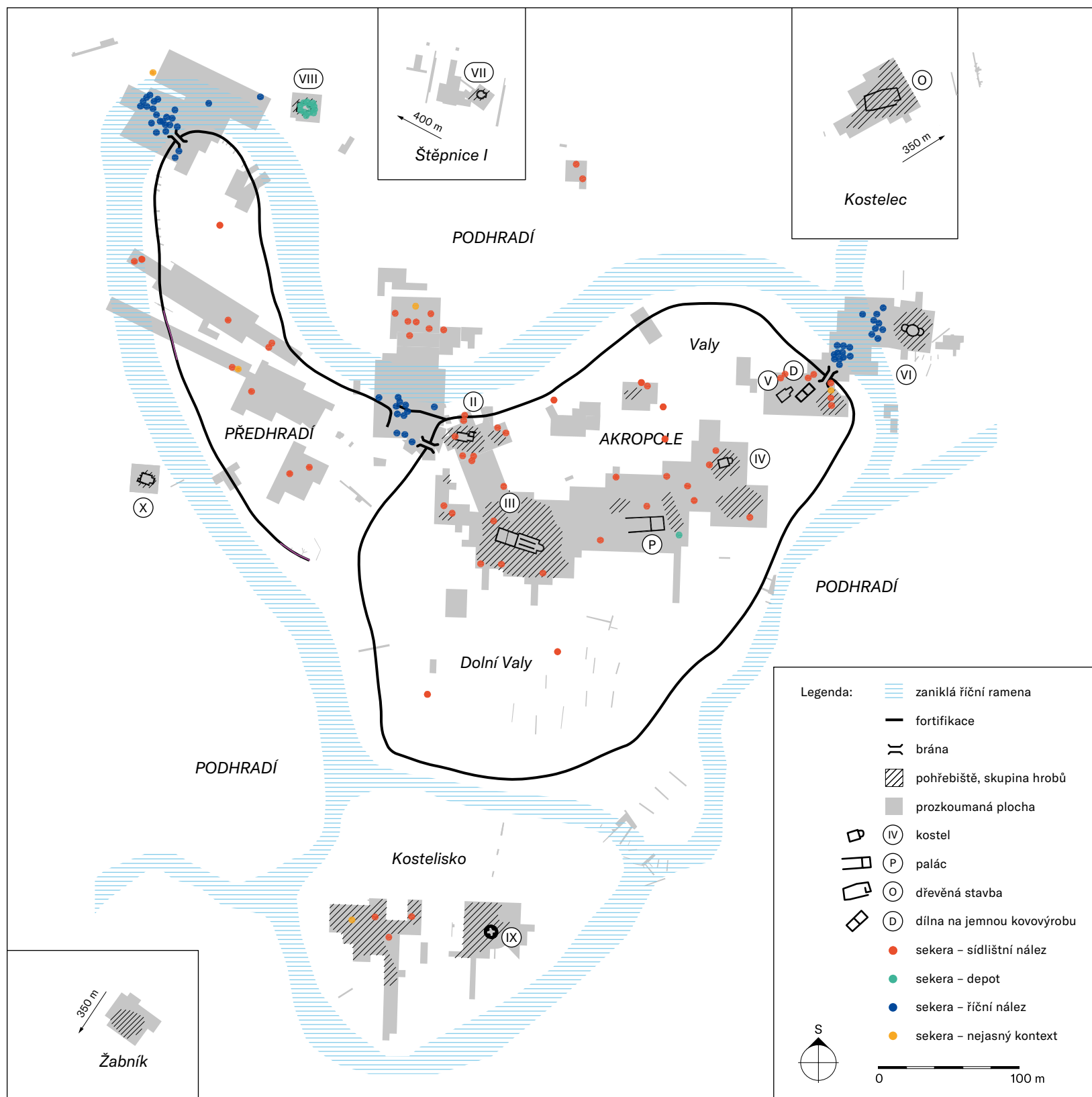
Typickým sklizňovým nástrojem na obilí, ale i univerzální pomůckou při každodenním provozu sídliště byl srp, doložený v Mikulčicích rozsáhlým souborem přibližně 150 kusů.

V raném středověku se obilí odřezávalo poměrně blízko klasu, protože nedocházelo ve větším měřítku k využití slámy jako podestýlky v souvislosti s ustájením zvířat. Srpem se tedy odřezávaly klasy blízko pod rukou, která obilí svírala. O nezastupitelnosti srpů při žních v minulosti svědčí mj. fakt, že osmý měsíc v kalendářním roce, kdy obvykle každoročně končí žně, dostal podle tohoto nástroje své jméno - srpen. Znatelná koncentrace nálezů srpů na akropoli svědčí v případě Mikulčic spíše pro jejich univerzální použití.

Jako hrobový nález vystupuje srp v Mikulčicích jenom v devíti případech. Převážně jde o nepříliš nákladně vybavené hroby žen, výjimečně ale i o elitní hroby, například mužský bojovnícký hrob nebo ženský hrob se zlatým šperkem. Do hrobů byly srpy vkládány parně ze symbolických důvodů. Jako mimořádně ostré předměty odřezávající obilné klasy, tedy klíčovou potravinu pro obživu, měly v přenesené rovině oddělovat zemřelého od světa živých.

0 10 cm

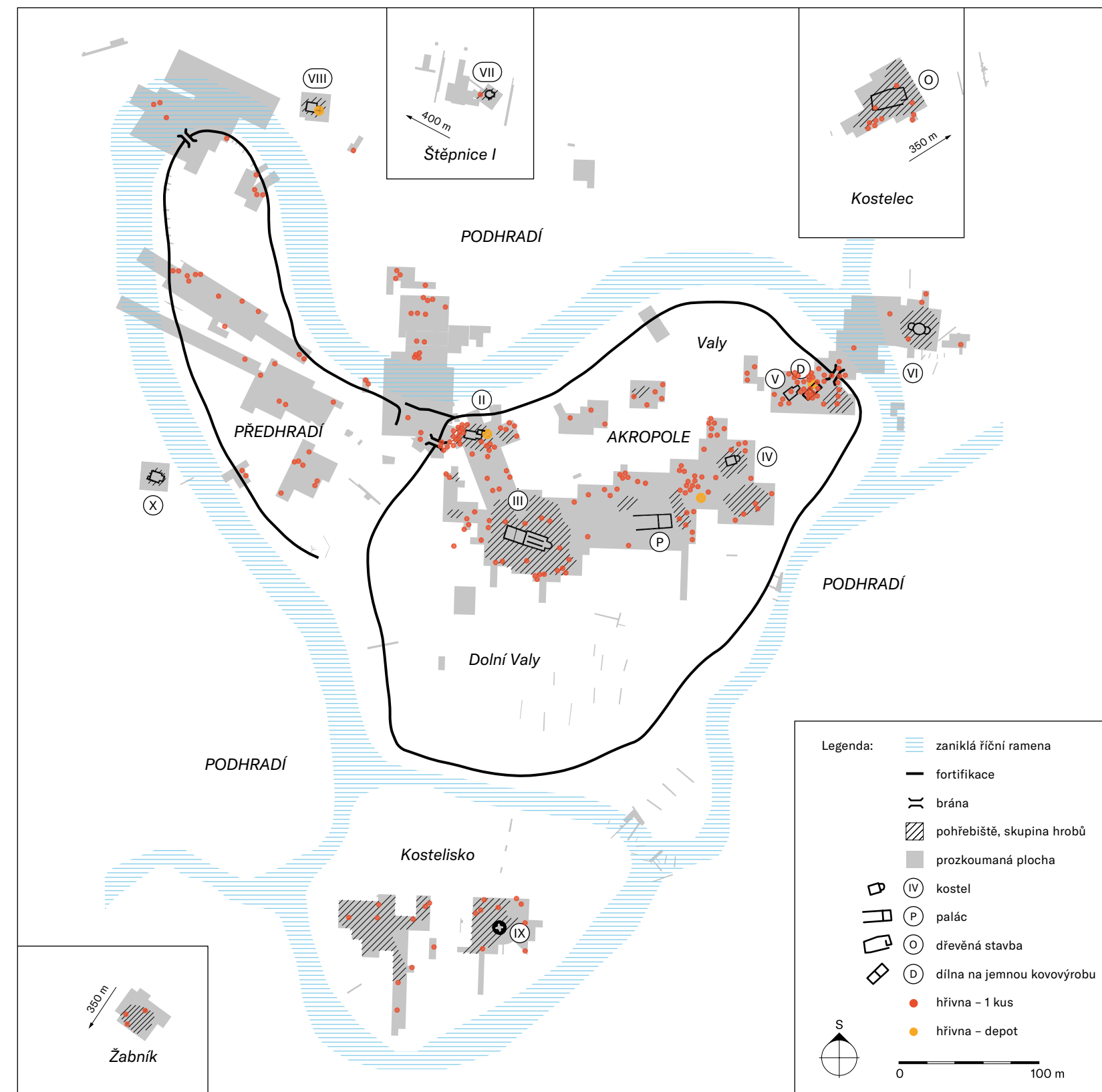
IV.1.6 Vojenství nebo univerzální použití: sekery v sídlištním kontextu

Z necelých dvou set seker nalezených na mikulčickém hradišti jich přibližně třetina byla objevena mimo hrobové celky. Zpravidla se jedná o sekery, které se dostaly do země jako důsledek přirozených procesů v podobě ztráty, opotřebení, dočasného uložení, násilných událostí, zániku sídlištních objektů apod. Z etnografických paralel víme, jak důležitým nástrojem byla sekera v předindustriální společnosti. V prostředí velkomoravského centra sloužila nejenom jako zbraň, ale i jako nezbytný nástroj při těžbě a opracování dřeva, resp. při veškeré stavební činnosti zpracovávající dřevo.

Specifickým fenoménem Mikulčic je koncentrace nálezů seker v zaniklých říčních ramenech, v místech pod bývalými mosty, a to včetně exemplářů s dochovanými dřevěnými topůrkou. Jedná se patrně o sekery použité při obraně hradiště v době vojenského konfliktu. Část seker byla naopak v sídlištním kontextu uložena záměrně. Jde o 14 exemplářů, které se našly jako součást tří depotů v prostoru hradiště. Nejpočetnější z depotů se nacházel v interiéru 8. kostela na severním podhradí, kde byl pod dvěma žernovy uschován po zániku kostela pravděpodobně na počátku 10. století; obsahoval mimo jiné 12 seker.

POLÁČEK, MAREK, SKOPAL 2000; POLÁČEK 2000b; POLÁČEK, LUŇÁK 2019

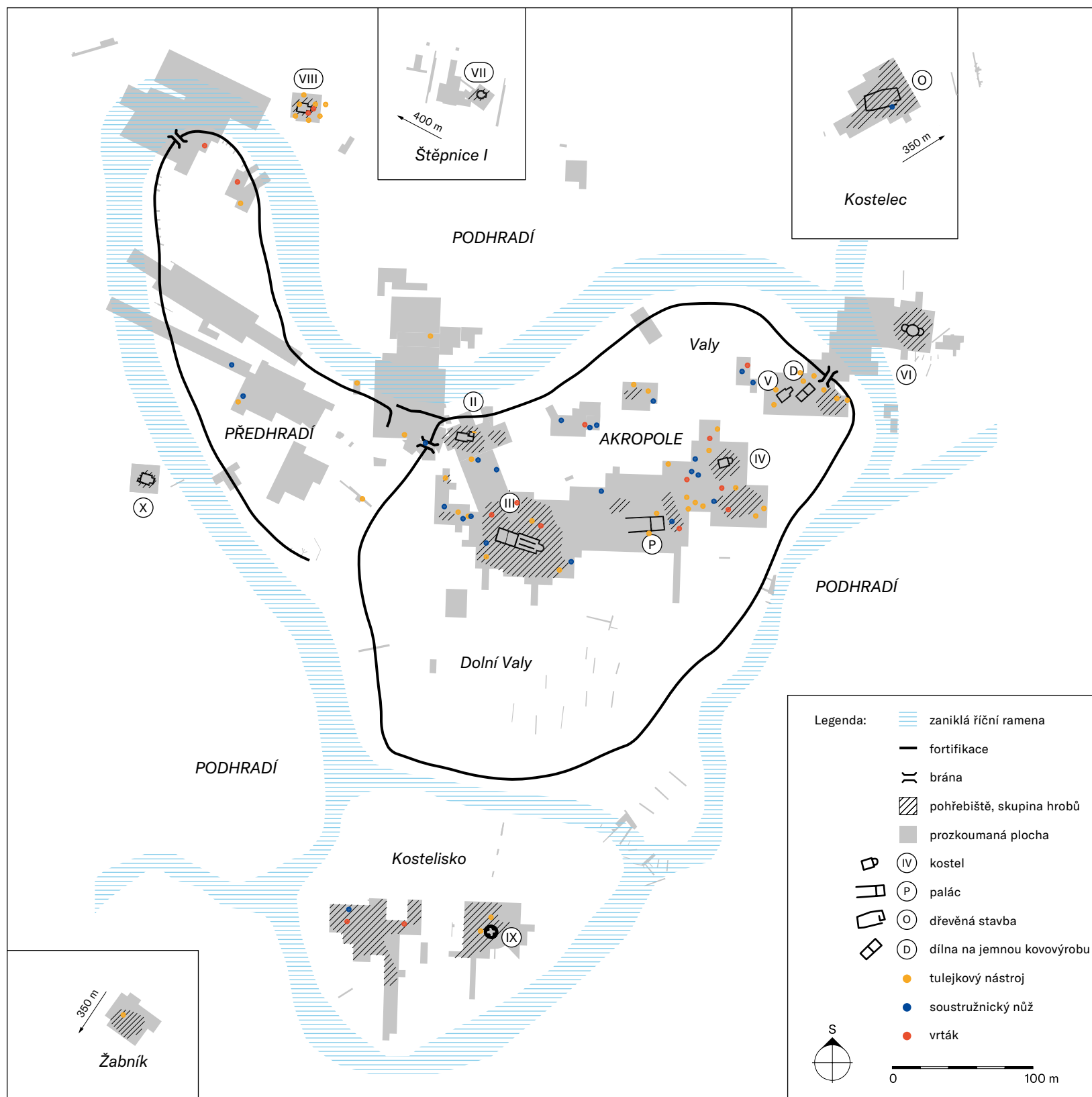
IV.1.7 Obchod: sekerovité hřivny

Moravský stát v 9. století nerazil vlastní mince. V rámci mezinárodního obchodu se používala byzantská, karolínská či arabská měna. Ve vnitřním obchodu se uvažuje o užívání předmincovních platidel, například v podobě sekerovitých hřiven. Tyto artefakty jsou někdy považovány za surovinový polotovaz; jejich reálné přepracování na výrobní nástroj nebo zbraň je však krajně obtížné, jak bylo zjištěno prostřednictvím vědeckého experimentu. Tvar hřiven s otvory v tylové části umožňoval jejich navlečení na vhodný nosič a potenciálně snadný přenos i většího množství kusů. Oba tyto aspekty - nevyužitelnost kovové suroviny a snaha o zjednodušení transportu - i vzdálená podobnost hřiven se sekerami potvrzují symbolickou rovinu významu artefaktu. Hřivny se nacházely v celé ploše hradiště: na akropoli, v předhradí i podhradí. Jejich poměrně pravidelný rozptyl svědčí pro obecné použití v celém sociálním spektru obyvatel mocenského centra. S jejich předpokládanou funkcí platidel může souviset i větší koncentrace nálezů v prostoru bran akropole.

PLEINER 1961; POLÁČEK 2007c; HLAVICA, PROCHÁZKA 2020; HLAVICA, BARTA 2021

0 10 cm

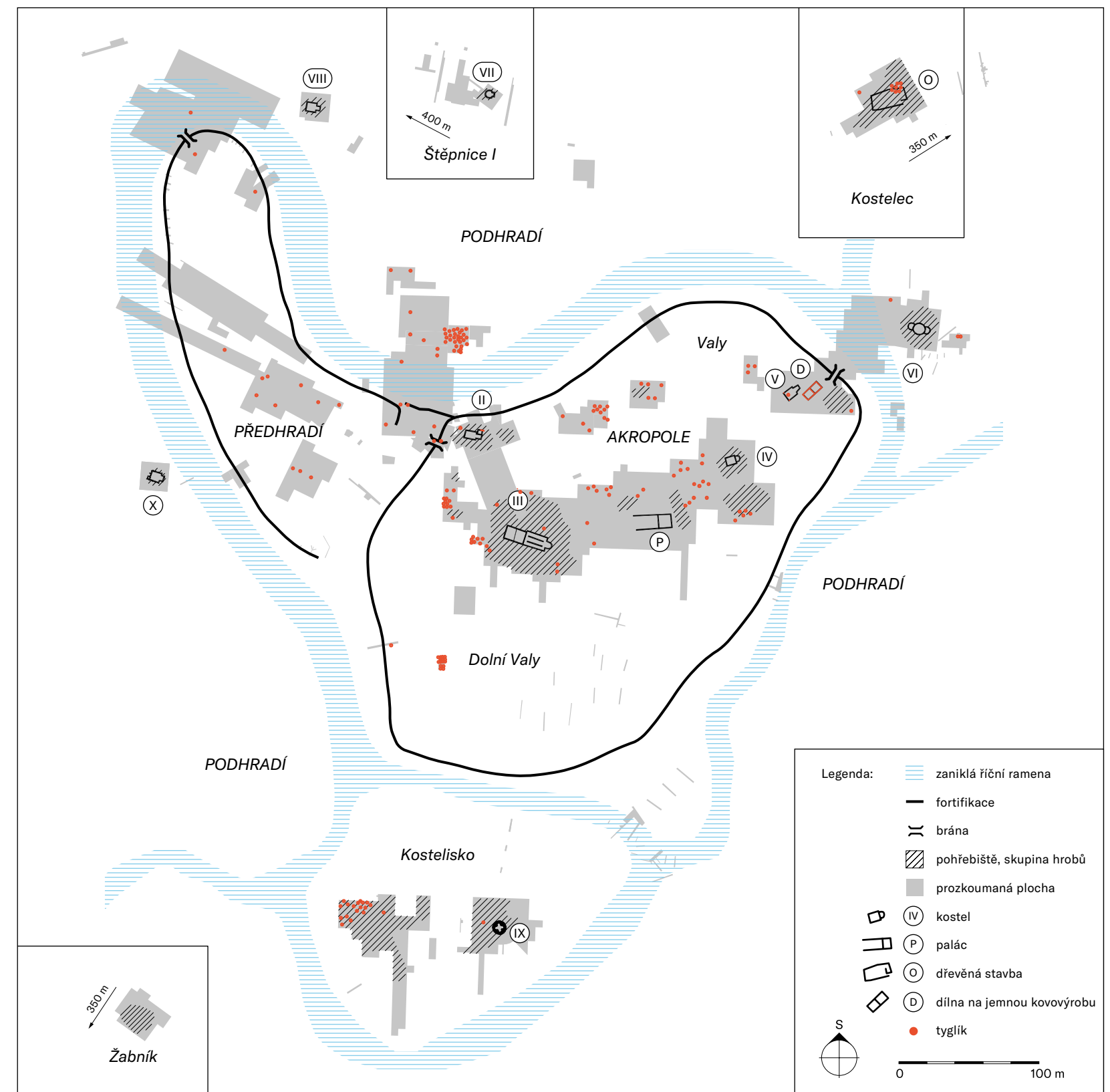
IV.1.8 Specializovaná výroba: práce se dřevem – tulejkový nástroj, „soustružnický“ nůž, vrták

Železné nástroje s vykovanou tulejí pro nasazení dřevěné násady mohly plnit v souvislosti s jejich velikostí a tvarem více praktických funkcí, například mohly sloužit jako tesly nebo dláta.

„Soustružnické“ nože jsou nástroje dokládající opracovávání dutých nebo konkávních částí dřevěných artefaktů. Mikulčice, které mají díky přírodnímu prostředí vhodné podmínky pro uchování dřevěných nálezů, nabízejí takové předměty například v podobě naběraček/čerpáků. V těchto případech šlo jistě o ruční opracování. Naproti tomu jsou z Mikulčic známy i artefakty opracované na jednoduchém soustruhu. K tomuto účelu mohly sloužit právě nože s hákovitě ohnutou čepelí neboli soustružnické nože.

Železné vrtáky byly určeny k vytváření otvorů do dřeva. Většina z nich má hraněný tyl vykovaný do tupého trnu k nasazení do dřevěné násady a lžícovitou pracovní část, ale ojediněle se vyskytne i exemplář se spirálovitým ostřím a tylním okem.

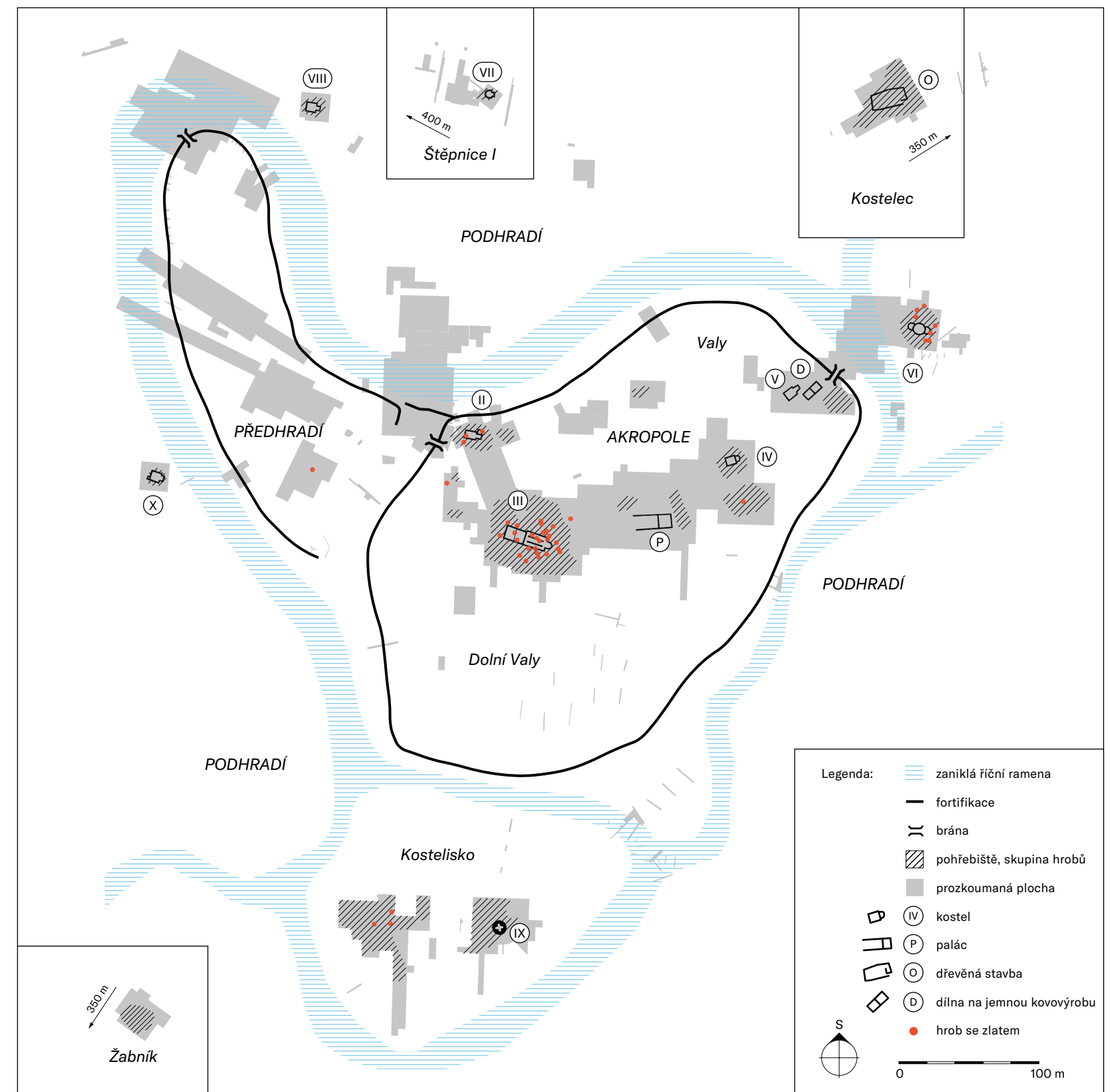
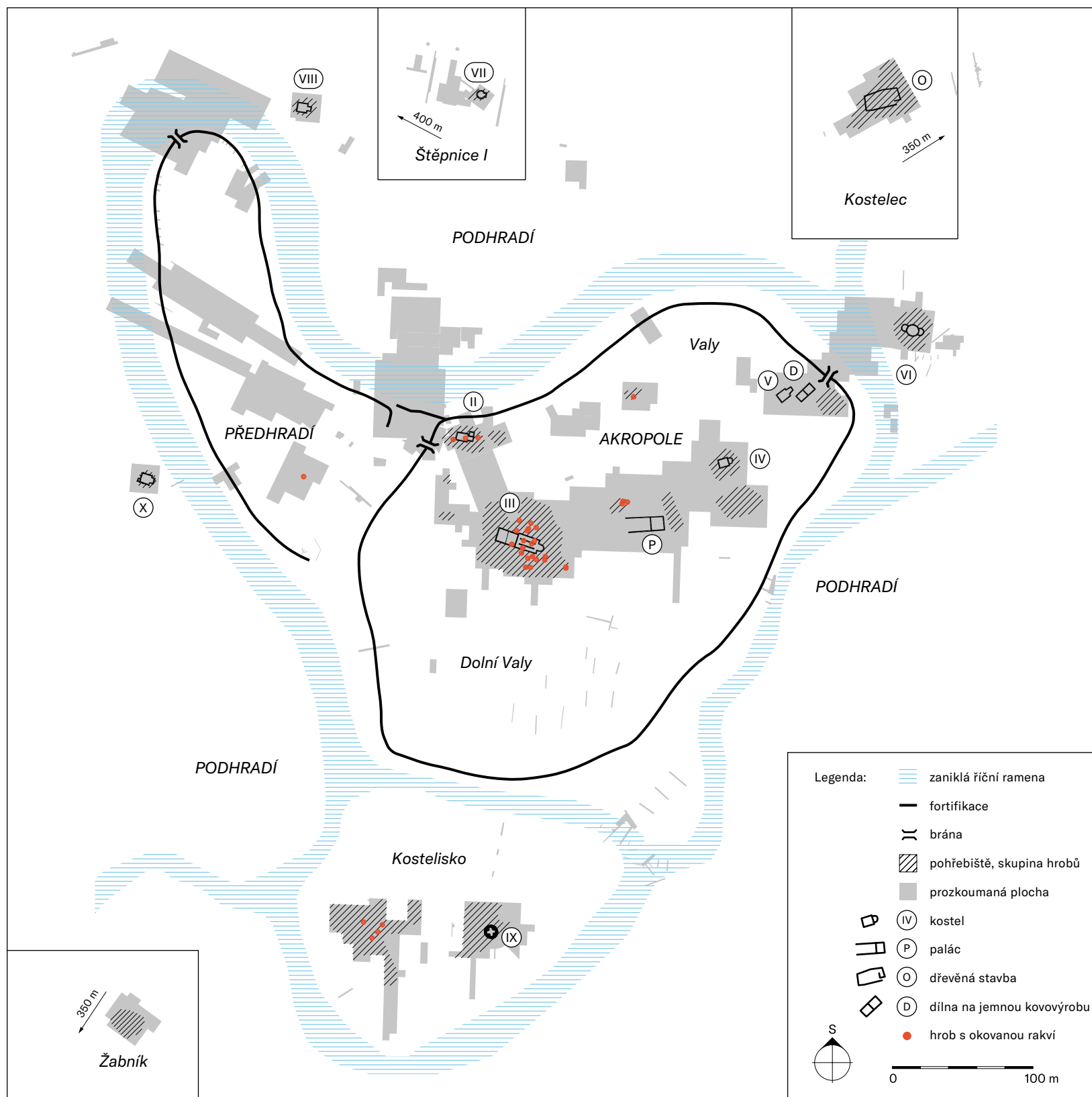
Z hlediska plošné distribuce nálezů výše uvedených dřevoobráběcích nástrojů je zřejmé, že jejich výskyt se koncentruje na akropoli a dokládá tak napojení tohoto specializovaného výrobního odvětví na elitní prostředí.

IV.1.9 Specializovaná výroba: jemná kovovýroba – tyglík

Tyglíky jsou drobné keramické kelímky, které byly určeny k tavení barevných a vzácných kovů a odlévání předmětů z nich. Typologicky je lze rozdělit na exempláře vakovité, v mikulčických nálezích převažující, a méně časté kornoutovité tvary. Vakovitý tyglík je uzavřený, opatřený malým otvorem pro vylévání a protilehlým smáčknutím okraje do podoby úchytky pro kleště. Kornoutovitý tyglík je nahoře otevřený v podobě okrouhlého nebo trojúhelníkovitého ústí. Tyglíky představují vzácné přímé doklady kovolitecké a šperkařské činnosti na hradišti. Jejich nálezy se koncentrují na akropoli, kde byla tato aktivita provozována nejspíš pod přímou kontrolou knížete, a ve třech úzce vymezených okrscích v podhradí. Jako dílna na jemnou kovovýrobu bývá interpretován objekt s pozůstatky výhně nacházející se v bezprostřední blízkosti 5. kostela. Sídliště specializované do jisté míry na kovoliteckou a kovářskou výrobu fungovalo v severním podhradí.

IV.2 MAPOVÁNÍ ARTEFAKTŮ VE FUNERÁLNÍM KONTEXTU

IV.2.1 Hrobová výbava: rakve s železným kováním

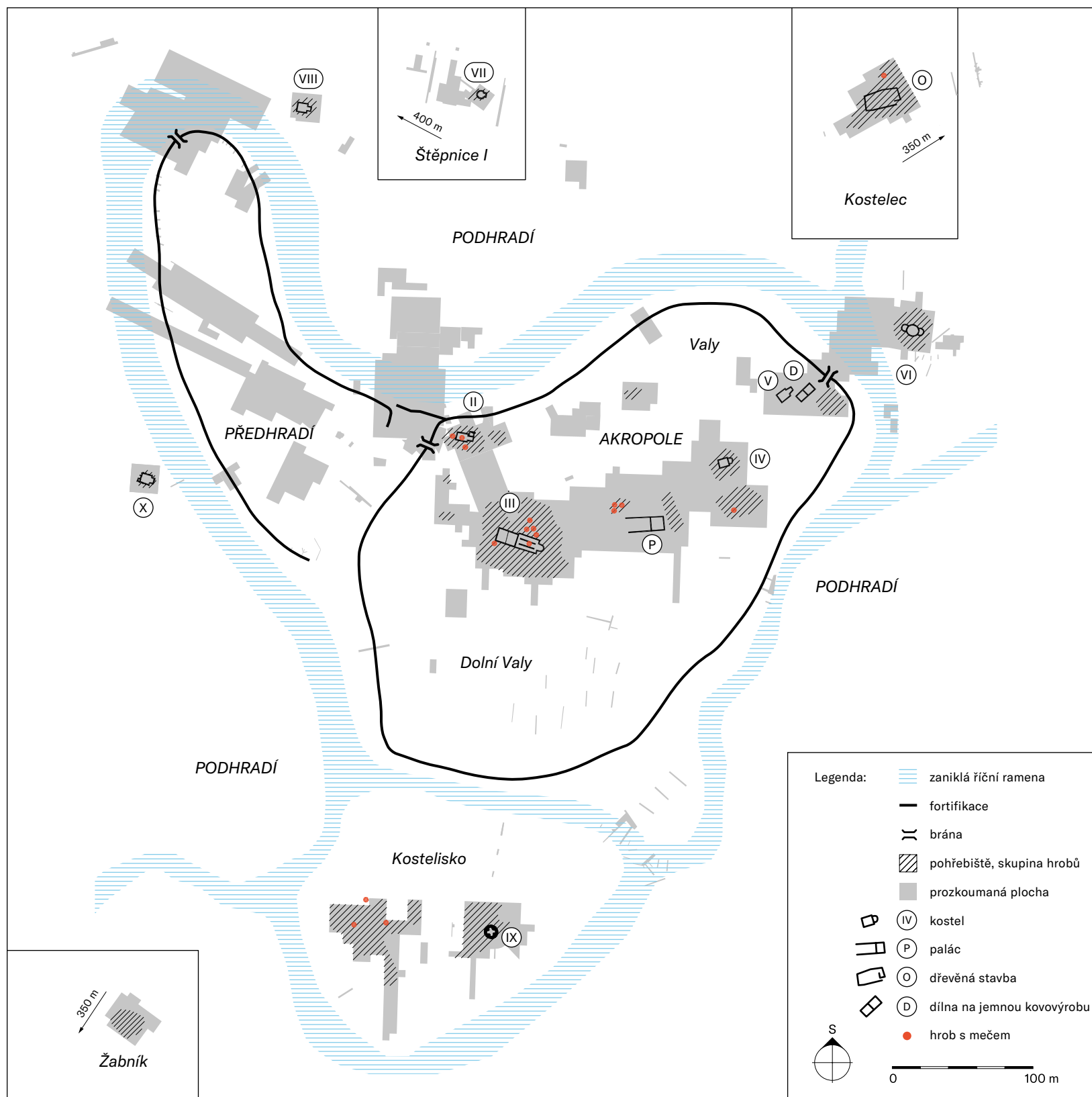
Tzv. pásová, zejména úhlová kování sloužila ke zpevnění dřevěných rakví, k nimž byla připevňována pomocí železných hřebů. Konkrétní podoba rakví i počet aplikovaných kování je individuální, ale v některých případech jde až o 20 kusů kování v jednom hrobě (například hrob 580 v interiéru 3. kostela). Některé rakve představují náročně konstruované tvary s lomeným víkem a zpevněnými rohy nebo celými bočnicemi. Výskyt kovaných rakví je v Mikulčicích omezen na pět poloh. Největší zastoupení mají u 3. kostela (22 hrobů), dále byly objeveny u 2. kostela (3 hroby), ve skupině bohatých hrobů severozápadně od paláce (3 hroby), na Kostelisku (4 hroby) a v malé skupině hrobů v severní části akropole (1 hrob). S výjimkou hrobu 1547 v severní části akropole se jedná o nejbohatší mikulčická pohřebiště charakterizovaná výskytem mečů a zlatých šperků. Rakve s železnými kováními - i přes některé výjimky - jsou typické pro nejvyšší vrstvy velkomoravské společnosti.

IV.2.2 Hrobová výbava: zlato

Zlato představovalo vzácný kov navázaný na nejvyšší společenské špičky. Jeho výskyt na hradě tomu zcela odpovídá - převážná většina ze 104 zlatých artefaktů pochází z hrobů elitních jedinců pohřbených spolu s další honosnou výbavou na akropoli. Druhově jsou mezi zlatými nálezy zastoupeny nejpočetněji náušnice (76 kusů) a gombíky (19 kusů). Vzácnou, ale ucelenou skupinu představují zlaté artefakty vložené do úst zemřelého a plnicí symbolickou funkci obolu mrtvých (6 zlatých plíšků, 1 mince). Zcela ojedinělý je nález zlatého opaskového nákončí se vsazenou skleněnou vložkou imitující almandin a s aplikací z pravých mořských perel. Unikátní je rovněž granulací a filigránem zdobená subtilní lunice, která sloužila jako závěsek náhrdelníku. Nejvyšší počet zlatých předmětů pochází z pohřebiště u 3. kostela (68 kusů ve 26 hrobech), dále obsahovaly zlatou komponentu hroby u 2. kostela (5 kusů ve 3 hrobech), 6. kostela (15 kusů v 7 hrobech), na Kostelisku (7 kusů ve 3 hrobech) a u 9. kostela (1 kus v 1 hrobě). Ojedinělý je doklad zlatých šperků v soliterním hrobě na předhradí (4 exkluzivní náušnice). Jednotlivé kusy jsou bez záznamenaného nálezového kontextu (2 náušnice a 1 gombík), respektive se jedná o sídlitní nález (1 náušnice).

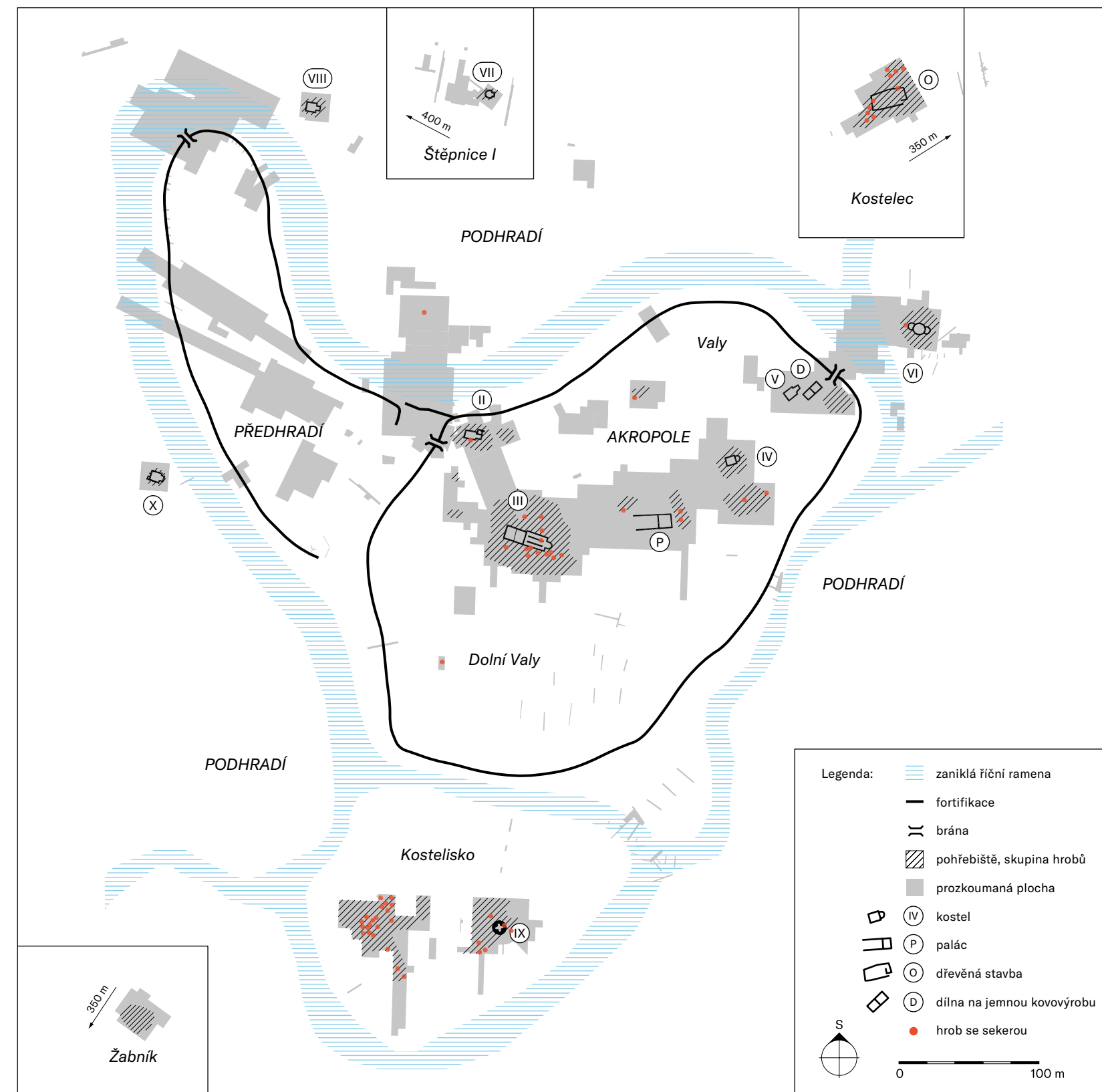

IV.2.3 Hrobová výbava: meče

Nejcennější a neúčinnější zbraní své doby byl meč vyhrazený příslušníkům vládnoucí vrstvy. V Mikulčicích bylo dosud odkryto 17 hrobů velmožů s meči. Největší zastoupení mají na pohřebišti u 3. kostela (6 hrobů), u 2. kostela (3 hroby), ve skupině bohatých hrobů severozápadně od paláce (3 hroby) a na Kostelisku (3 hroby). Solitérní nálezy pocházejí z hrobů od hypotetického 11. kostela a z pohřebiště Kostelec. Meče, zvláště ty honosnější, bývají pokládány za výrobky cizích dílen, zejména v Porýní. Za nejvýznamnější zbraně lze v Mikulčicích označit dva meče nalezené v mužských interiérových hrobech 2. a 3. kostela. Jde o kvalitně provedené exkluzivní zbraně opatřené na obou exemplářích křížkem z nezelezných kovů vtepaným do týlové části čepele. Prestižní poloha obou hrobů, bohatství a exkluzivita hrobové výbavy, ale také symbolika kříže vtepaná do čepelí mečů podporují hypotézu, že tyto hroby patřily křesťanským vládcům Velké Moravy.

KOŠTA, HOŠEK 2014; 2019

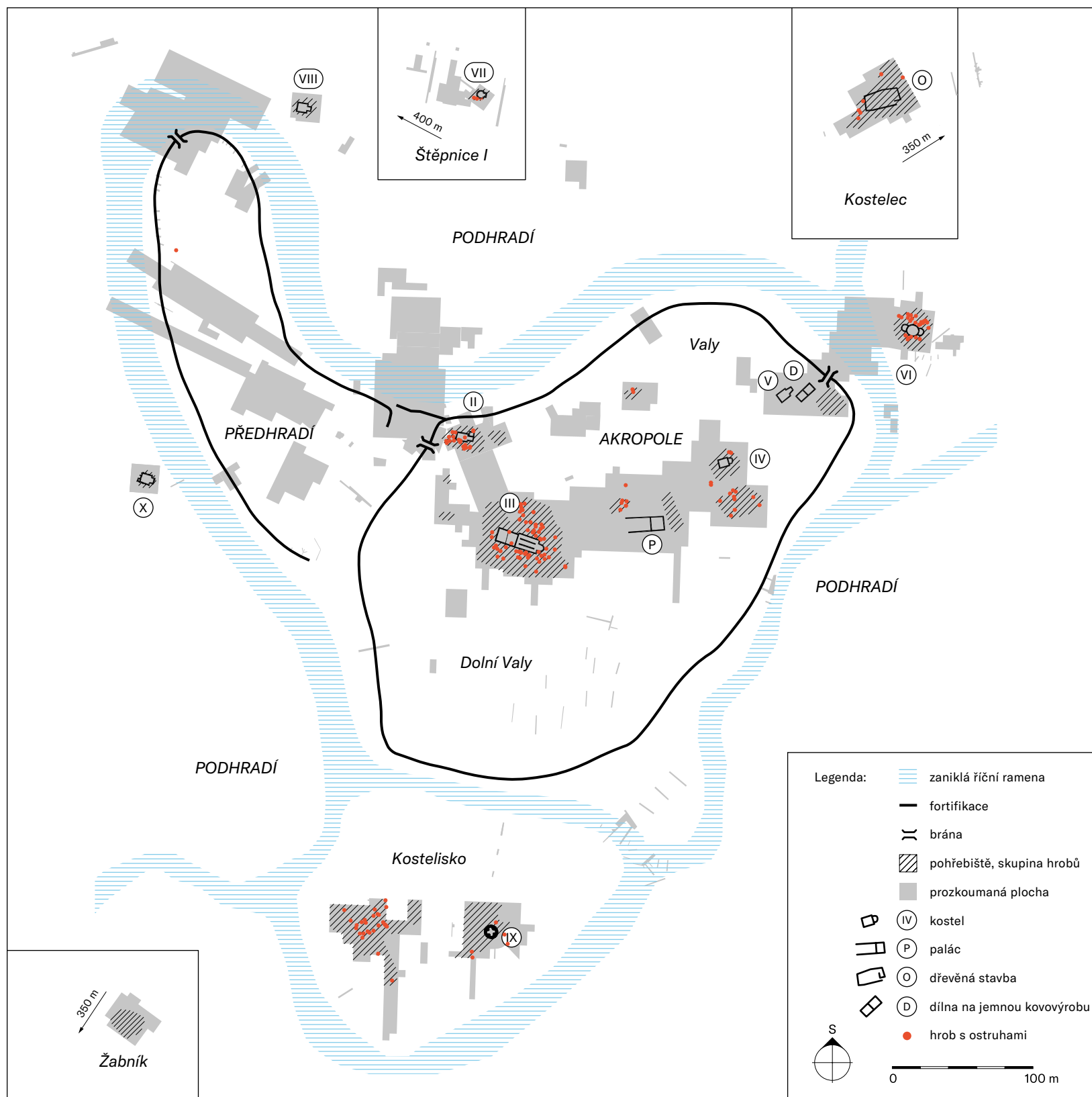

IV.2.4 Hrobová výbava: sekery

Z přibližně 190 nálezů mikulčických seker jich více než třetina pochází z hrobů. Koncentrují se především na čtyřech nekropolích – z akropole jde o pohřebiště u 3. kostela, z podhradí jsou to pohřebiště Kostelisko, Kostelec a nekropole u 9. kostela. Dvě třetiny hrobových nálezů seker představují klasické moravské bradatice, uloženy často i jako součást prestižních hrobových celků; třetinou jsou zastoupeny úzké sekery. Z toho vyplývá, že zejména bradatice s dlouhými šikmými ostny u násadního otvoru mohly být statusovým symbolem určité elitní vrstvy Velké Moravy, ačkoliv sekera obecně byla rozšířenou zbraní i mezi nižšími vojenskými elitami.

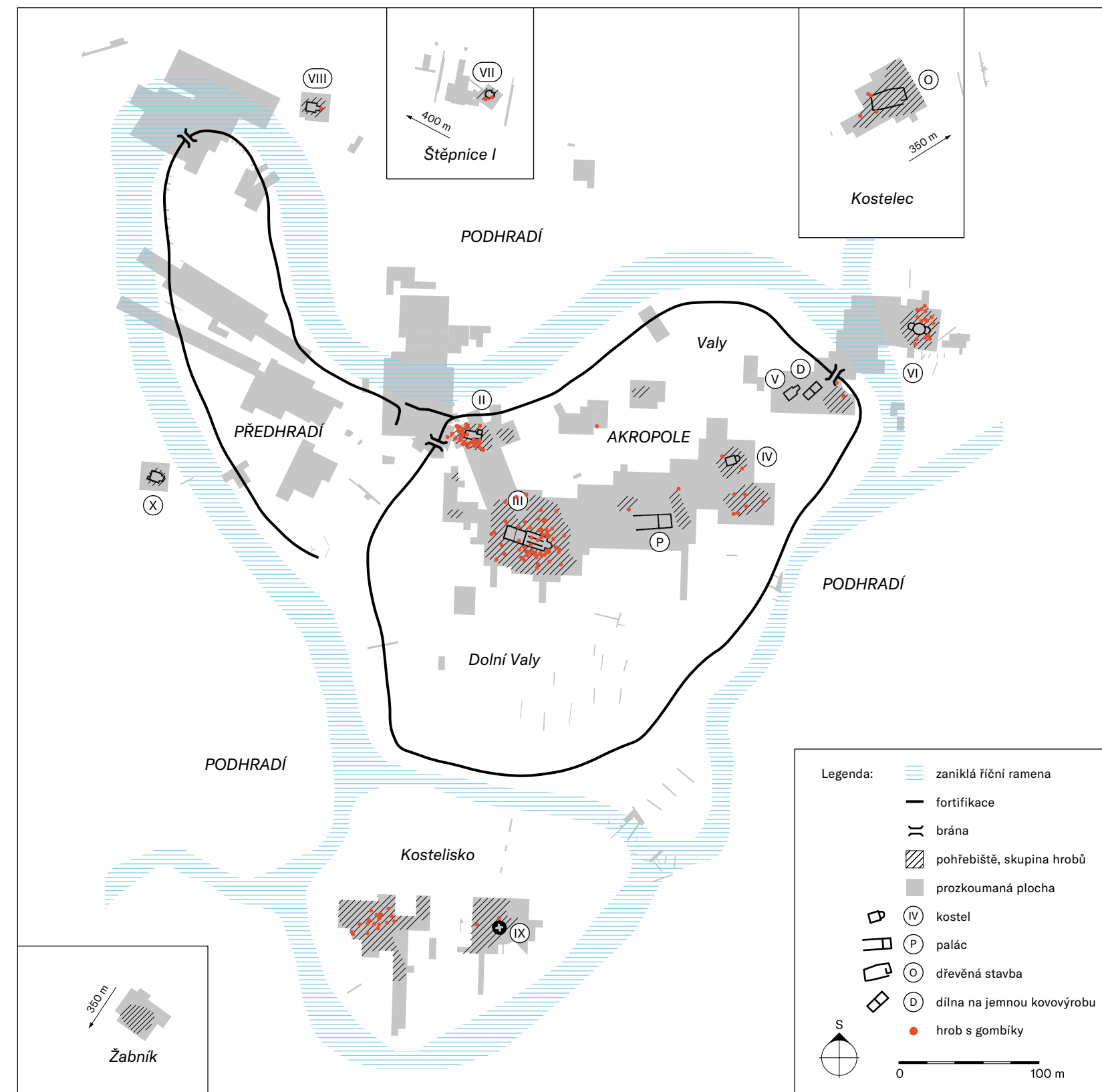
POLÁČEK, LUŇÁK 2019

IV.2.5 Hrobová výbava: ostruhy

Ostruhy jsou typickou součástí výstroje jízdních bojovníků. Jejich mimořádná koncentrace na mikulčickém hradišti, která přesahuje řádově výskyt na jiných soudobých lokalitách, je jedním ze symbolů výjimečné mocenské pozice této aglomerace. Dohromady se jedná o více než 570 exemplářů, které pocházejí ve dvou třetinách případů z hrobových celků. Zde se nacházejí často s doprovodnou garniturou kování upínacích řemínků (přezek, průvleček a nákončí). Poslední třetina nálezů byla objevena v sídlištním kontextu. Většina mikulčických ostruh byla vyrobena ze železa, menší počet byl odlitý z bronzu. Přibližně 30 exemplářů lze označit za skupinu exkluzivních artefaktů. Jedná se o ostruhy lité z bronzu a výjimečně zdobené nebo o železné ostruhy zdobené tautováním. Všechny mimořádně umělecko-řemeslně zpracované ostruhy byly nalezeny v hrobech u 2., 3. a 6. kostela. K nejstarším velkomoravským ostruhám patří typy se dvěma vertikálními řadami nýtů označované jako typ Biskupija-Crkvina, které pocházejí z nekropoli u 3. kostela a z poloh Kostelec a Kostelisko v podhradí.

IV.2.6 Hrobová výbava: gombíky

Z akropole a podhradí mikulčického hradiště známe téměř 380 kusů gombíků. Převážná většina - 324 exemplářů - jich tvořila součást hrobových inventářů. V hrobech se gombíky nacházejí pravidelně v počtu 1-2 kusů jako pozůstatek nedochovaného textilního oděvu, na kterém byly původně aplikované v místech výstřihu u krku, u klíčních kostí nebo v horních partiích trupu. Největší zastoupení gombíků v hrobech vykazují pohřebiště s další četnou elitní a bojovnickou výbavou na akropoli hradiště, kde se tyto převážně kulovité artefakty vyskytují průměrně v 11 % hrobů. Na pohřebištích na akropoli - zejména u 2. a 3. kostela - jsou gombíky zastoupeny významně v hrobech dospělých mužů

a žen. Časté je zde i provedení výrobně náročnými technologiemi z drahých kovů. Naopak na nekropolích v podhradí se hroby dospělých s gombíky ocitají ve výrazně menšině a těžiště jejich výskytu se přesouvá převážně k hrobům nedospělých, zpravidla dívek. Ubývá rovněž kusů vyrobených z drahých kovů náročnými technologiemi a narůstá počet jednoduchých či nezdobných gombíků nebo artefaktů vyrobených ze skla. Názevový fond gombíků z Mikulčic doplňuje 50 exemplářů objevených v sídlištním kontextu.

KRUPIČKOVÁ 2020

0 1 cm

RESUMÉ

MIKULČICE 900 ATLAS OF MIKULČICE AGGLOMERATION

First of all, we need to explain two notions that permeate the entire book. The first one is *Mikulčice 900*. The number 900 means the year AD 900; figuratively, it represents Mikulčice in the late 9th and early 10th centuries, the period when the polity that is traditionally named Great Moravia reached its peak in history. Shortly afterwards, most probably in 906, it was destroyed by nomadic Old Hungarians. Mikulčice, the leading political, administrative and ecclesiastical centre of the Mojmirid realm, must have shared its fate. Around 900, Mikulčice was presumably still in full bloom with most of its prominent premises – ten churches, the palace and numerous cemeteries – still fulfilling their functions. Archaeological research confirms that Mikulčice reached its heyday in terms of building activity, dynamic growth in the number of inhabitants or extension of the cemeteries in the second half and especially in the last third of the 9th century. All this confirms the symbolic significance of the year 900 as the time of the greatest expansion of Great Moravian Mikulčice and also as the “final” turning point in its dynamic development. The destruction of the place as a power centre a few years later started the process of archaeologization that preserved the whole stronghold in the form of a fully developed ruler residence without later reconstructions that would have disturbed it.

The second notion that needs to be clarified is the *Mikulčice 900 scheme*. It is the outline of all known settlement areas within the Mikulčice stronghold. The scheme consists of two emphasised positions of the fortified core – the acropolis and the outer bailey – and of eleven simply marked non-fortified units in the *suburbium*. This scheme represents the current state of knowledge of the settlements in Mikulčice and visualises the extent of the occupation of the Mikulčice stronghold at the peak of its development. The boundaries of these areas were probably never exceeded, before or after. The reason is that these were the ideal positions for settlement and generally for life. Their benefits were perceived similarly by people in Prehistory, the Middle Ages and the Early Modern Period. The advantages were based mainly on the specific natural conditions of the floodplain in which the Mikulčice-Valy stronghold and the whole Mikulčice-Kopčany settlement agglomeration were situated. These conditions remained fundamentally unchanged until the regulation of the River Morava watercourse in the early 1970s. The *Mikulčice 900 scheme* is contained in numerous map bases used, and especially in the maps of Unit II – STRONGHOLD.

The presented atlas *Mikulčice 900* is closely related to the web application *Virtual Scientific Model of Great Moravian Mikulčice*; the atlas is a supplement to the application in a book form. Both titles came into existence within the framework of a NAKI II applied research programme supported in 2018–2022 by the Ministry of Culture of the Czech Republic and implemented at the Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno (ARÚB), and its Mikulčice research base. The objective of the project was to process the results of almost seventy years of research in Mikulčice in the form of a web-based interactive archaeological map (3D model) as a means of modern documentation and presentation of archaeological research and a method of permanent preservation of exact archaeological data.

Long-standing systematic archaeological research in Mikulčice has brought an enormous quantity of diverse information that is unclear and difficult to access to an uninitiated observer. Even though the processing of the source material over the past twenty-five years has been gradually filling the publication series of the Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno, it is still difficult to

encompass the results of the entire research using classical methods. A new systemic solution is needed that would unite the individual forms and levels of the documentation and presentation of the whole complex in a comprehensive interactive information system of the site. Such is the solution introduced by the web application *Virtual Scientific Model of Great Moravian Mikulčice* and its book complement, the atlas *Mikulčice 900*.

Like the application, the atlas is divided into four units: HINTERLAND (I), STRONGHOLD (II), STRUCTURES & FEATURES (III), and ARTEFACTS (IV). Unit I, HINTERLAND, is focused on the economic hinterland, which is traditionally reconstructed as a 10-kilometre radius from the power centre. Archaeological topography takes into account the content of historical maps and the natural conditions in the studied territory. The main part of the unit is an overview of archaeologically examined sites with updated documentation in the form of plans. The last part of Unit I presents the periphery area of the Mikulčice-Kopčany agglomeration as a “transition zone” between the hinterland and the power centre itself. It concerns above all two intensively studied settlement areas in the periphery of the agglomeration: Mikulčice-Trapíkov on the contemporary Czech side of the agglomeration and Kopčany – Za jazerom pri sv. Margite on the Slovak side. By definition, the extent of the Great Moravian agglomeration corresponds in principle to the occupied territory within the floodplain.

Unit II, STRONGHOLD, is focused on the core of the agglomeration itself where the Mikulčice-Valy stronghold was situated in the 9th century on several no longer existing river islands. It consisted of the fortified complexes of the acropolis and the outer bailey and of numerous unfortified extramural settlement areas. This part of the book presents the historical and present-day topography of the territory at a distance of no more than 700 metres from the centre of the agglomeration. By a cartographic depiction of selected categories of the finds, it maps the development of the occupation of the area from prehistory to the Early Modern Period. Repeatedly in various contexts, it depicts the areas occupied in the top phase of the Great Moravian period. The outline of these areas forms the *Mikulčice 900 scheme*, the “pictorial” motto of the whole publication, which also appears on its softcover. As well, it includes sets of map sheets offering an overview of areas examined so far and a detailed depiction of archaeological features registered at the stronghold. Thousands of features, graves and other archaeological contexts are depicted within the extensive excavated area.

The most important buildings and premises at the stronghold are presented in Unit III, STRUCTURES & FEATURES. All demonstrably proved churches and the palace are covered and visualised using digital documentation. Cemeteries, often with hundreds of graves, formed their inseparable part. These sacral areas are presented by means of plan documentation as well as selected graves. Grave units are presented on a selection of the most attractive finds, above all jewellery and parts of the equipment. The visual link between the particular artefacts and the position of the corresponding graves is important.

Through the above-mentioned grave finds, we have reached the last, fourth unit. The section ARTEFACTS (IV) contains the basic descriptive data about the archaeological record from the Mikulčice stronghold including information about its registration and retrospective linkage with the archaeological context. The main output of the unit has the form of commented maps of selected artefacts depicted within the framework of the whole examined area. Selected

Lumír Poláček et al.

Mikulčice 900

Atlas velkomoravské aglomerace

Hlavní autor: Lumír Poláček

Spoluautoři v abecedním pořadí: Peter Baxa, Marek Hladík,
Michal Hlavica, Šárka Krupičková, Marian Mazuch, Eva Stuchlíková,
Jiří Šindelář

Editoři: Šárka Krupičková, Lumír Poláček

Technická příprava: Hedvika Břínková, Petr Čáp, Zdeňka Pavková,
Eva Stuchlíková, Jiří Šindelář, Bohuslav Vácha

Obálka: Zdeněk Tuka / Atelier Zidlicky

Obrázek na titulní straně: Schéma Mikulčice 900

Sazba: Milena Havlíčková / Atelier Zidlicky

Grafická úprava a předtisková příprava: Zdeněk Tuka,

Milena Havlíčková / Atelier Zidlicky

Tisk: Tiskárna Helbich, a. s., Valchařská 36, 614 00, Brno

První vydání: 700 kusů

Vydal Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Čechyňská 363/19, 602 00, Brno

www.arub.cz

Brno 2021

ISBN 978-80-7524-044-6